राधापरिणय-महाकाव्यम्
RĀDHĀ PARIṆAYA MAHĀKĀVYAM

(कविकृत - 'प्रभाख्य - स्वोपज्ञटिप्पणीसमेतम्)

सम्पादकः
डॉ० शशिनाथ झा

प्रकाशकः
नाग प्रकाशकः
११ ए/यू० ए० जवाहर नगरम्,
दिल्ली-११०००७

THIS PUBLICATION HAS BEEN BROUGHT OUT WITH THE FINANCIAL ASSISTANCE FROM RASHTRIYA SANSKRIT SANSTHAN, NEW DELHI

NAG PUBLISHERS
(i) 11A/U.A (Post Office Building), Jawahar Nagar, Delhi 110 007.
(ii) Sanskrit Bhawan, 12,15, Sanskrit Nagar, Plot No 3, Sector-14, Rohini, New Delhi - 110 085
(iii) Jalalpur Mafi, Chunar, Dist. Mirzapur, U. P.

ISBN : 81-7081-276-3

FIRST EDITION : 1998

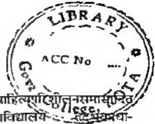
Price : 70-00

PRINTED IN INDIA

Published by Surendra Pratap for Nag Publishers,
11A/U.A , Jawahar Nagar, Delhi-110007
and printed at G. Print Process, 308/2,
Shahzada Bagh, Dayabasti, Delhi-110035.
Laser Typesetting by Compu-Media,
95-C/UB, Jawahar Nagar, Delhi-110 007.

प्रथम संस्करणस्य

भूमिका

मैथिलश्रोत्रिय-कुल-कमलदिवाकरेण काव्यसाहित्यपरिशीलनसमासादितसूक्ष्मशेमुषीकेण राजकीयमुजफ्फरपुरसंस्कृतमहाविद्यालये ... प्रधाना-ध्यापकपदप्रसाधिना श्रीबदरीनाथ झा शर्मणा निर्मितमिदं 'राधापरिणय' नामधेयं महाकाव्यमालोक्य नितरां प्रमोदमनुभवामि ।

यत्र भगवत श्री १०८ कृष्णस्य प्रादुर्भावोत्सवं समारभ्य श्री १०८ राधापरिणयगर्भ रासोल्लासावसान लीलात्मकं चरितमालङ्कारिकेण सकेतेन समुपन्यस्तमस्ति । रसानुसारिणा छन्दसा रीत्या च रुचिराणि विद्यन्ते पदानि, अभिधया लक्षणया चाप्रधानवृत्त्या प्रतिपादिता पदार्थाः प्रायेण विच्छित्तिविशेषाधायिव्यङ्ग्यव्यञ्जकतया पदकदम्बकानीव गुणपदवीं नातिशेरते गत्यामपि महतामलङ्कृतीनाम्, कलाकलापेन परमेश्वरावतार श्री१०८कृष्ण प्रधान धीरोदात्तनायकः, नायिका च श्री१०८ राधा, गाररसतदधिष्ठातृदैवतक, प्रबन्धस्य परे तु रसाः पदवाक्यसर्गादीनां ध्वनेरध्वनि पथिकता दधाना अङ्गाङ्गिभावेन सङ्गच्छन्ते । वृत्तन्तु पुराणप्रथितम्, आदौ नमस्कृतिः, खलनिन्दनम्, सद्गुणकीर्तनम्, हेमन्तादिशरदन्तानामृतूनां वर्णनम्, सवृत्तवर्गशान्तिमः सर्गः, कुमारसम्भव इव चेतिवृत्तनाम्ना काव्यस्य, गीतगोविन्द इव च उपादेयकथानाम्ना सर्गाणां नामविधानम्, नूनमनावश्यकमपि यमकादिचित्रकाव्यं प्राचीनकतिपयमहाकविकाव्यालोकनेनोपनिबद्धम् ।

यच्च खण्डवलाकुलकूपारकलाकरस्य कर्पूरपूरनिराकारिकीर्त्तेः धर्म्माचरणमेध्यमेधमानसमृद्धिशालिनो नयविनयवत श्रीचन्द्रधारिसिंहमहानुभावस्य साहाय्येन मुद्राणां मुद्रितोऽस्त्यसौ शरदांशत जीवतादिति श्री१०८विश्वनाथमर्थयमानो वाग्विस्तरादिरमति ।

हिन्दू विश्वविद्यालय; काशी
१५-१२-१९३१ ई०

बालकृष्ण मिश्रः
(महामहोपाध्याय)

अभ्यर्थना

कादाचित्कविलासभाजि तरले विद्युन्निभे प्रातिभे
व्युत्पत्तावपि विप्रकर्षमधिकं स्वैरं श्रयन्त्या मुहुः ।
अभ्यासेन तनीयसाऽऽर्यवचसामुञ्छेन लब्धोदयं,
श्रव्यं काव्यमिदं, तदत्र सकृपं प्राज्ञैस्त्रुटिः क्षम्यताम् ॥१ ॥
सन्त्यत्र त्रुटयो बुधा बहुविधा या दुःक्षमास्तत्समा-
धानाख्यानधुरा विरोधविधुरा सौहार्दवत्सिन्धुरा ।
आरोप्याद्य भवत्सु सत्सु सुतरां सारस्वते शाश्वते,
साम्राज्ये प्रभवत्सु निर्वृतिमिह निस्संशयं संश्रये ॥२ ॥
एतन्नैव चिरन्तसत्कविवचोरत्नप्रभालोकिनां,
काव्यं नव्यतमं भवेदनुपमप्रेक्षावतां प्रीतये ।
किन्तु प्रात्यहिकापचित्यनुभवद्भावे भवे सम्भवे-
देनेनापि विनोदनं ननु विदां केषाञ्चनोद्भाविनाम् ॥३ ॥
आपाते परमेतदेव कृतिनः स्वाभाविकीं सौम्यता-
मद्धाऽऽसाद्य दृशंकयाऽपि विलसत्कारुण्यतारुण्यया ।
श्रीराधामधुसूदनप्रणयिनस्तच्चित्रलीलाऽञ्चितं,
भव्यं काव्यमदो निभाल्य सफलीकुर्युर्मदीयं श्रमम् ॥४ ॥
शाके रामशरद्विपक्षितिमिते १८५३ संवत्सरे भास्वरे
मार्गे मासि दलेऽमले फणितिथौ सौधाकरे वासरे ।
सम्राड्धर्मसमाजसंस्कृतमहाविद्यालये पूर्णतां
प्राप्ता कीर्त्तियशोमतीतनुजयोः प्रीतिं कृतिर्मे क्रियात् ॥५ ॥

इति विदुषां विधेयस्य कवेः
श्री बदरीनाथशर्मणः ।

प्रस्तावना

संस्कृतसाहित्ये सुपरिचितानां कविशेखर बदरीनाथझा शर्मणा साहित्यशास्त्रीय-गम्भीरचिन्तनस्य वैष्णवभावनायाश्च परिणतिरूप राधापरिणयमहाकाव्यमिदम्। राधातत्त्वस्य सामाजिक-परिवेशानुकूल मानवीकरण समवतारितमत्र कविना। श्रीकृष्णस्य प्रादुर्भाव-बाल्यचरितशौर्य-ताछण्यालौकिकमहत्त्वादिना सहैव राधाकृष्णयो- परिणयोपन्यासो हि विशेषतश्चारित्रिकोत्कर्षाधायकोऽपिनिवेशितोऽत्र। सम्पूर्णेऽपि महाकाव्येऽलङ्कार-*बोधिनी टिप्पणी कविनैव निवेशिता, याऽस्यालङ्कारसम्पद प्रकटीकरोति।* प्रथमे सर्गे आद्यन्तमन्त्यानुप्रास प्रतिपद्य हृद्यतया निवेशितो, यो हि संस्कृतसाहित्ये विरल प्रयोग एव यथा-

अनूरु-रजको व्योमक्षौमादत्तं व्यधादलम्।
उषःप्रभाभरक्षारं समासज्य तमोमलम्॥

(राधापरिणय-१-९९)।

अत्रोष कालवर्णने वस्त्रप्रक्षालन-रूपकस्य चित्रण वर्तते। सूर्यसारथी रजकोऽत्र, आकाश हि वस्त्रम्। रात्रेस्तामस्तु मलम्, उष कालिकी प्रभा च क्षारमित्येव रूपक-माला वैलक्षण्येन कविना ग्रथिता। अन्त्यानुप्रासश्च भाषा-काव्यमिवाह्लादकारी।

अस्मिन् काव्ये प्रतिसर्गान्तं नैषधीयचरितमिव कवेः परिचयबोधक पद्यं निवेशितं, यत्र च क्वापि क्वापि सर्गान्ते कवेरपरकृतीनामपि सूचना प्राप्यते-

१. पञ्चमसर्गान्ते- दीधितिः ध्वन्यालोकव्याख्या।
२. षष्ठसर्गान्ते - सुरभि रसमञ्जरीव्याख्या।
३. अष्टमसर्गान्ते राजस्थानप्रस्थानम्।
४ दशमसर्गान्ते काश्यपकुलप्रशस्ति (कवे. स्ववंशीयमहापुरुषाणां परिचय.)
५. चतुर्दशसर्गान्ते गीतरत्नावळी।
६. पञ्चदशसर्गान्ते प्रमोदलहरी (महाविद्याना स्तुति)
७. सप्तदशसर्गान्ते 'मञ्जूषा' अलङ्कारसर्वस्वव्याख्या (अप्रकाशिता)
८. अष्टादशसर्गान्ते गुणेश्वरचरितचम्पूः।

महाकाव्यस्यास्य रचयिता कविशेखरो बदरीनाथ "खौआल-सिमरवार" सञ्ज्ञके काश्यपगोत्रीय मैथिलश्रोत्रियकुले सरिसब ग्रामे (मधुबनी, बिहार) १८९३ ई. वर्षे जनिमलभत। विद्यानाथ-मायादेव्योः पित्रोः पुण्यनाथेन्द्रनाथ-रेवतीनाथ-बदरीनाथेति पुत्रेषु कनिष्ठोऽयम्। गुरवो ह्येतस्य सरिसवे पं विदेश्वर-

झा-प जनार्दन झा- प. मार्कण्डेय मिश्रा, दरभङ्गायां म. म. चित्रधर मिश्रा; मुजफ्फरपुरे च प. रविनाथ झा महोदयाः। १९१५ ई यावदस्याध्ययनकाल । एतत्सहाध्यायिषु प. त्रिलोकनाथ मिश्रा पं. महेशझा शर्माणश्च विश्रुतवैदुष्या आसन्। व्याकरण-काव्यतीर्थोऽयं १९२१ ई वर्षे भारत-धर्ममहामण्डलात् काश्यां कविशेखरोपाधि, सस्कृतविद्वत्परिषतोऽयोध्याया १९२९ ई. वर्षे साहित्यार्णवोपाधि, कामेश्वरसिंह दरभङ्गा संस्कृत विश्वविद्यालयत- १९६८ ई. वर्षे विद्यावाचस्पतिपदवी च लब्धवान्। १९१६ वर्षे दरभङ्गास्थ-मिथिलेश-महाराजाधिराजप्रवर्तित-धौत-पाण्डित्य-परीक्षाया व्याकरणविषये सर्वप्रथमो जात । १९१६ ई त. १९४८ ई यावद् मुजफ्फरपुरस्थ धर्मसमाज सस्कृत महाविद्यालये साहित्य-प्रधानाध्यापक- पदे कार्यं कृतवान्, यत्रैतस्य प्रमुखशिष्या- प. सुरेन्द्रझा सुमन; प. रामचन्द्र मिश्र, कविचूडामणि काशीकान्त मिश्रो मधुप, डा. रामकरण शर्मा च अभूवन्। १९६५ ई त. १९६७ ई. यावद् दरभङ्गाया मिथिला-संस्कृत विद्यापीठे सम्मानित-प्राध्यापकरूपेण कार्यं कृतवान्। १९११ ई तः अस्य ग्रन्थाः प्रकाशिता उपलभ्यन्ते। अस्य रचनासु १५ मौलिक्य, ३ टीकात्मिका, ८ च सम्पादिताः संस्कृते, मैथिल्या च प्रकाशिता विद्यन्ते। तासु संस्कृते-

१ राधापरिणयम्, २ गुणेश्वरचरितम्; ३ अन्योक्तिसाहस्री ४ काव्यकल्लोलिनी, ५. ध्वन्यालोकदीधिति ६. रसमञ्जरी-सुरभिः ७ रसगङ्गाधरचन्द्रिका ८ साहित्यमीमांसा, ९ काश्यपकुलप्रशस्तिश्चेति मुख्या सन्ति।

मैथिलीभाषायामप्यनेन १ एकावलीपरिणय-महाकाव्यम्, २ मैथिली काव्यविवेक (काव्यशास्त्रम्) इत्यादयो ग्रन्था रचिता ।

१९६२ ई वर्षे दरभङ्गायाम् अस्मै कविशेखर-पुष्पाञ्जलि नाम-कोऽभिनन्दनग्रन्थ समर्पित । साहित्य-अकादेमी-देहलीत- मैथिली भाषाया-मेतत्परिचयात्मको ग्रन्थ- 'बदरीनाथ झा', नामक- प्रकाशितो, यस्य लेखकोऽस्ति-डा. दुर्गानाथ झा श्रीशः(१९८७ ई)।

कविशेखरोऽसौ १९७३ ई वर्षे काशीलाभ कृतवान्। साम्प्रतं तदाश्रमे सरिसवग्रामे तत्पुत्र- प श्री गोलोकनाथ झा(वाणीशा) पुत्रादिसंवलितो विराजते।

एतस्य जन्मशताब्द समारोहावसरे १९९३ ई वर्षे सरिससवग्रामे 'कविशेखर ग्रन्थावली प्रकाशन समिति,' सघटिता जाता। तस्या. प्रयासेन एतत्कृत मैथिली-काव्यविवेक ग्रन्थस्य प्रथमवार प्रकाशनं १९९४ ई वर्षे जातम्। तदनु तत्प्रयासैनैव प्रस्तुतस्य महाकाव्यस्य द्वितीयवारं प्रकाशन जायते। इत पूर्वं १९३१ ई वर्षे रांटी-(मधुवनी) नगराधीश बाबू चन्द्रधारि सिंह शर्मणा द्रव्यसाहाय्येन मुजफ्फरपुरतोऽस्य

प्रस्तावना

प्रथम संस्करणं जातमासीत्। ततो बहुवर्षानन्तर स्वयं कविशेखरमहोदयेन मुद्रितपुस्तके स्वलेखन्या यत्र तत्र संशोधन- परिवर्तनादि विधाय प्रकाशनाय प्रयासो विहित, परं प्रकाशन न जातम्। साम्प्रत तत्पुत्र श्रीगोलोकनाथ- झा पूर्वोक्त प्रकाशन समितेरनुरोधेन ग्रन्थकर्तृसशोधित तत्पुस्तक मह्यं सम्पादनाय प्रदत्तवानिति सर्वप्रथममत्र स महानुभावो धन्यवादभाजनम्। तदाधारेण मया महाकाव्यमिदं यथोचितरूपे प्राकाश्य नीयते।

राधापरिणयमहाकाव्यस्य मुद्रणादिव्ययसाहाय्य विधाय नवदेहलीस्थ-राष्ट्रियसस्कृतसंस्थानस्य निदेशका; डॉ. कमलाकान्त मिश्र महोदया· धन्यवादार्हा सन्ति। तान् प्रति कृतज्ञतां व्याहरन् विरमामि।

दीपग्राम-
१-८-१९९७ ई.

डॉ. शशिनाथ झा
स्नातकोत्तर व्याकरण विभागः,
का. सिं. द. सस्कृत विश्वविद्यालयः दरभङ्गा

संक्षिप्ताक्षरसंकेत:

अति०	—	अतिशयोक्ति:
अत्य० ति० वा०	—	अत्यन्त तिरस्कृत वाच्यध्वनि.
अनु०	—	अनुप्रासः
अ० न्या०	—	अर्थान्तरन्यासः
अप०	—	अपह्नुति / अपराङ्गध्वनि:
अ० प०	—	अर्थापत्ति.
अर्था०	—	अर्थान्तरन्यास, अर्थापत्तिः
अर्थाप०	—	अर्थापत्ति
उप०	—	उपमा
उत्प्रे०	—	उत्प्रेक्षा
का० मा०	—	कारणमाला
का० लि०	—	काव्यलिङ्गम्
ध्व०	—	ध्वनि.
निद०	—	निदर्शना
पुन०	—	पुनरुक्तवदाभास.
प्रति०	—	प्रतिवस्तूपमा
भ्रान्ति०	—	भ्रान्तिमान्
यथा०	—	यथासङ्ख्यम्
यम०	—	यमकम्
रू०, रूप०	—	रूपकम्
रूपका०	—	रूपकातिशयोक्तिः
व०	—	वस्तु
वा०	—	वाच्यम्
विरो०	—	विरोधाभासः
व्यति०	—	व्यतिरेक:
समा०	—	समासोक्तिः
समु०	—	समुच्चयः
सहो०	—	सहोक्तिः
स्वभा०	—	स्वभावोक्तिः

राधापरिणयमहाकाव्यस्य विषयसूची

॥ श्रीराधाकृष्णाभ्यां नमः ॥

राधापरिणय[1]-महाकाव्यम्

मङ्गलम्

श्रिया श्रित सदातन्व्या, व्यङ्को वियुतशन्तम ।
कोऽप्युद्यन् हृद्गिरौ भिन्द्यादिन्दुर्मे मन्दतातम[2] ॥१ ॥
निश्श्रेयसाय जगतो नियत मिलितौ भजे ।
सौदामनीघनौ राधाकृष्णात्मानौ सदा भजे[3] ॥२ ॥
भगवद्भक्ति-सुमन स्रवन्ती-हिमभूधरम् ।
दयामन्दिरमानन्द वन्दे बालेन्दुशेखरम्[4] ॥३ ॥
प्रतिभाविद्युदभालि कीर्तिवेणीसरस्वतीम् ।
सदासन्निहितामास्ये नमस्यामि सरस्वतीम्[5] ॥४ ॥
विघ्नेशमपि विघ्नारिं चतुर्बाहु गणाधिपम् ।
स्मराम्यनादिमप्यादिं त निश्वगमपि द्विपम्[6] ॥५ ॥
श्रयामि शिष्यधीनिद्रामुद्राविद्रावणाचणम् ।
श्रीमद् गुरुपदाम्भोजमकरन्दपृषद्गणम्[7] ॥६ ॥
उद् धृतं श्रुतिपाथोधे येन भागवतामृतम् ।
कस्मैचन[8] चिरं तस्मै मुनयेऽस्तु नमस्कृतम् ॥७ ॥

---

१. शर्धनिरस्ततमसं तन्वी प्रकृतिसत्रभाम् ।
तनोति-'यदरीनाम्नो' राधापरिणयत्रभाम् ॥१ ॥
राधाया राधाकर्मको वा परिणयो यत्र । तद्वर्णनेन व्यभिचारशङ्कानिवर्तनमस्य सन्दर्भस्य फलं, श्रीराधा नायिका श्रीकृष्णो नायक, शृङ्गारो रस प्रधानम् पुराणेतिहासप्रसिद्ध वृत्तमित्यादि महाकाव्यलक्षणमगतये द्रष्टव्यम् ।
२. श्रुतिवृत्त्यन्त्यानुप्रासयमकसंसृष्टोऽतिशयोक्तिरूपकानुप्राणितो व्यतिरेकोऽलङ्कारः वस्तुनो रतेर्भावस्य च ध्वनि । सर्गेऽस्मिन्नुषान्त्यं यावदनुष्टुप्छन्दः ।
३. अपह्नुतिकाव्यलिङ्गानुप्रासा ।
४. का लि अनु. ।
५. पूर्ववत् ।
६. पूर्ववत् । विरोधाभासश्च ।
७. का लि. अनु. ।
८. अनि. का लि अनु । स्वामाय शुकाय वा ।

नौमि प्राचेतसप्रायान्[1] प्राचस्तानप्यनारतम् ।
यद्भारती-सुधाधाराधौतमद्यापि भारतम् ॥ ८ ॥
प्रभूतसुकृतोद्धूतप्रत्यासन्नविपद्व्रजम् ।
प्रणमामि मुहु र्मातापित्रो-[2] श्चरणपङ्कजम् ॥९ ॥

उपोद्घातः

मैथिलो[3] बदरीनाथ स्मरन् प्राक्कल्पनाविधाम् ।
तनोमि कवितामेतां राधापरिणयाभिधाम् ॥१० ॥
[4]सुवर्णाऽप्यन्तरेण श्रीगोविन्दगुणवर्णनम् ।
आपातरमणीया यद् वाणी वेश्यानिदर्शनम् ॥११ ॥
तदेतद् राधिकाकृष्णस्तवगौरवमण्डितम् ।
पद्यप्रसूनपटलं[5] प्रसादयतु पण्डितम् ॥१२ ॥
दीव्यत्सु दिव्यकाव्येषु मयाऽप्येतद्वितन्यते ।
पारावारेषु पूर्णेषु पल्वलं किं न खन्यते[6] ॥१३ ॥
पावनी तापशमनी स्वमृता श्रेयसी तथा[7] ।
भागीरथीव सत्सेव्या क्व ? भाति भगवत्कथा ॥१४ ॥
क्वा ऽह चाप्रतिभः काव्ये वर्णयामि तथापि ताम् ।
आशास्य सेवकारब्धसिद्धौ तदनुकम्पिताम्[8] ॥१५ ॥
प्राज्ञोक्तिभ्योऽधिकं प्रेयो यथा शिशुकलोदितम् ।
श्रुतेभ्योऽपि तथेशाभ्यां[9] स्वदतां मदुदीरितम् ॥१६ ॥

१ प्रमुखार्थकः प्रायशब्दः । का. लि., अनु ।
२. श्रीपादस्यश्रीमद्विद्यानाथशर्म्मश्रीमायादेव्यो । पूर्ववत् ।
३ मिथिलायां दरभङ्गामण्डलान्तर्गत-'गरिमत्र'-ग्राममनुसृत्य । प्राचीनप्रकारस्मृत्या क्वचित्प्रवादेऽपि न क्षति, यद्यपि काव्येऽत्र प्रतिरोधमलंकारादिरस्ति, किन्तु ग्रन्थगौरवभियाऽत्र पर नवीनस्यैव तस्योल्लेखः ।
४ गुरुणा स्वश्वशुरेण चेतिच्छायाश्लेषः ।
५ सुन्दरम् ।
६ दृष्टान्तः । धर्मद्वयस्याङ्गीकारे तु प्रतिवस्तूपमा ।
७ पूर्णोपमा ।
८ विषमविभावने ।
९ श्रुतेभ्य शास्त्रेभ्य । ईशाभ्यां श्रीराधाकृष्णाभ्याम् । श्रौत्युपमा ।

प्रबन्धोऽयं सदोषोऽपि प्रगुणोऽर्चतु पश्यत[१] ।
प्राणातीक्षु कठोरोऽपि मधुरो न किमश्नतः ॥१७ ॥

श्रीसार्वभौमस्य शुभाशंसनम्, विशेषकम्:-

महाविद्यालये[२] यस्माद् गृह्णन् वृत्तिमिवादरम् ।
अध्यापयामि सानन्द छात्रवृन्दं निरन्तरम् ॥१८ ॥
विपक्षपक्षनिक्षेप-प्रतिपत्तिधुराधुव ।
पूर्वापराब्धिमर्य्यादं[३] स शासन्मण्डल भुव ॥१९ ॥
प्रथमोऽपि[४] नयज्ञानागुन्नयन् साधु भारतम् ।
पञ्चम श्रीयुतो "जार्जो" जीव्याद्दिव्यसमाश्शतम् ॥२० ॥

श्रीमिथिलेशस्य शुभाशंसनम्, विशेषकम्:-

न धत्ते केवल यो मद्वाञ्छितार्पणवीरताम् ।
किन्तु मत्पूर्वजाराध्यद्विजवंश[५]-करीरताम् ॥२१ ॥
धर्माधार. स्मराकारः करुणावरुणालयः ।
मिथिलापृथिवीनाथः सनाथः प्रज्ञया च यः ॥२२ ॥
श्रीरमेश्वरसिंहोऽव्यादिष्टापूर्तं स पावनीम् ।
सदाऽरिवारणव्रातनिपातनिपुणोऽवनीम्[६] ॥२३ ॥

दुर्जननिन्दा, कुलकम्:-

निर्दोषानपि[७] सत्पुंस. सविकारा महाबला ।
प्रदर्शयन्ति ये दुष्टान् मूलप्रकृतिवत्खला. ॥२४ ॥
परापवादश्रवणमननादि[८]-जुषो जवात् ।
नासादयन्ति निर्वाणं येऽद्भुत विधिवैभवात् ॥२५ ॥

---

१. दृष्टान्तः ।
२. मुजफ्फरपुरे मिथिलायाम् धर्मसमाजसंस्कृतमहाविद्यालयनामनि ।
३. कराचीमारभ्य ब्रह्मदेश यावत् ।
४. विरोधाभास. ।
५. श्लिष्टरूपकम् ।
६. रूपकयमके
७. प्रकृति. कर्त्री, पुरुषस्तु पुष्करपलाशवन्निर्लेप इत्याद्यनुसन्धेयम् ।
८. निदिध्यासनसाक्षात्कारादिपदबोध्यौ । मुक्तिनाशौ निर्वाणशब्दार्थौ । विभावना ।

सत्कुर्वन्ति महान्तोऽपि यान्मृषाख्यातदूषणा.[१] ।
यैर्भुजङ्गैरिवाभ्यस्त. परच्छिद्रगवेषणा ॥२६ ॥
न रोचते गुणो येभ्य· कौशिकेभ्यो यथाऽशुमान् ।
येभ्यो बिभेति सौलभ्या द्विपदो भूरिभूतिमान् ॥२७ ॥
सतामिव समावृत्तिर्येषा सुहृदमित्रयोः ।
स्वैर्हिते नियमेनैवं प्रवृत्ति स्तुतिनिन्दयो· ॥ २८ ॥
नरेन्द्रानोपधीमन्त्रवतो दशति चञ्चला ।
अस्पष्टविग्रहा येषां रसनाऽऽशीविषावला ॥२९ ॥
ध्रुव विफलताधत्ते येषु राज्ञोऽपि शासनम् ।
जडधीष्विव शिष्येषु गुरोस्तत्त्वप्रकाशनम् ॥३० ॥
तेरेव वन्दितैः पूर्वं विस्मरद्भिरनार्यताम् ।
दोषान्वेषकृतेऽपीह स्वदृष्टिरवतार्य्यताम् ॥३१ ॥

सज्जन-प्रशंसा, युग्मकम्:-

न स्तुतिर्मनसो मोद, न निन्दा विक्लव तथा ।
प्रसूते, प्राकृतैर्येषामचिन्त्येन गति. पथा ॥३२ ॥
उञ्छन्त.[२] परकृत्येषु प्रयस्यापि गुणान् परम् ।
ते धूतमत्सरा. सन्त प्रणम्या. कैर्न निर्भरम् ॥३३ ॥

कथोपक्रमः, गोकुलवर्णनम्, कुलकम्:-

अस्ति स्वस्तिशतख्यातं, महीमण्डलमण्डनम् ।
पुरन्दरपुरी-सम्पत्सौन्दर्य्यमद-खण्डनम्[३] ॥३४ ॥
गोलोकमिव निर्द्वन्द्वं, नगवृन्दमिवाचलम् ।
बलिसद्मेव[४] वस्त्राढ्यं पतिस्वान्तमिवापलम् ॥३५ ॥
त्रिविष्टपमिव श्लाघ्य, वीरवर्ष्मेव दुर्दमम् ।
शैलशृङ्गमिवालङ्घ्यं, विमानमिव शान्तमम् ॥३६ ॥

१. मृषाख्यातानि दूषणानि येषाम् ।
२. वनरा आददाना । परिकर ।
३. निदर्शना । अस्मीन्यस्य गोकुल कर्तृ ।
४. इतो माला-पूर्णोपमा ।

मणिद्वीपमिवोदग्रं, ब्रह्माण्डमिव वर्तुलम् ।
वृन्दावनमिवानिन्द्यं, वैकुण्ठमिव निस्तुलम् ॥३७ ॥
कैलासहासकुशलं, नन्दनश्रीसमर्चितम् ।
धुतचैत्ररथस्पर्द्धं[1] साकेतसुषमाश्रितम् ॥३८ ॥
विलासोपवनं लक्ष्म्या वाग्देव्या विश्रमाङ्गनम् ।
कल्याणानां कुलागारं, कौतुकानां निकेतनम्[2] ॥३९ ॥
मलयोऽर्थपटीरस्य, धर्मेन्दोः क्षीरवारिधिः ।
मानसं कामहंसस्य, मोक्षरत्नस्य शेवधिः ॥४० ॥
अकृष्णं विलसत्कृष्णं सदुद्धवमनुद्धवम् ।
विशालं भूरिगोशालं, सदानवमदानवम्[3] ॥४१ ॥
अक्षयं क्षयसंवीतं, वनीस्थमवनीस्थितम् ।
निःखलं खलसंकीर्णं, गोचितं च नगोचितम्[4] ॥४२ ॥
सूचयद्रङ्गवल्लीभिः स्वच्छन्दानन्दगोकुलम् ।
कृष्णारोधसि गोपानां पुरमद्यापि गोकुलम् ॥४३ ॥
कार्कश्यं स्तब्धता यत्र स्तनेषु नवयोषिताम् ।
द्विजिह्वता भुजङ्गत्वं, गणेषु च[5] फणावताम्[6] ॥४४ ॥
क्रूरता गह्वरः[7] शैले, भ्रमो भङ्गः सरिज्जले ।
वियोगः कुञ्जनिर्वृक्षे, सन्तापो रुक् तथाऽनले ॥४५ ॥
शिखासु केवलं बन्धस्तमिस्रासु परंतम ।
कुल्यासु जीवनध्वंसः प्रमदासु च विभ्रम[8] ॥४६ ॥

---

१. इतो निदर्शना।
२. इतो रूपकाणि
३ इतो विरोधाभासः। कृष्णा, यमुना उद्धव उत्सवो यादवश्च। मदा नवम्।
४ क्षयो गृहम्। गोभिश्चितं व्याप्तम्। नगेनोचितं संसक्तं चिरानुगतं वा। तथा च "उचितन्तु स्वभावेक्तौ निश्चिताभ्यस्तयोः पुनः। नियुक्तेऽनुमते चाप प्रोक्तवान्शाकटायनः। योग्ये चिरानुयाने च" इति केशव ।
५. यमकम्।
६. इत आर्थ्य परिसङ्ख्याः। स्तब्धतौत्रत्य दर्पश्च। द्विजिह्वता पैशुन्यम्। भुजङ्गत्वं विटत्वम्।
७. गह्वरो गुहा दम्भश्च। भ्रमो जलभ्रमोऽपि। भङ्ग ऊर्मिपराजयौ। वीनां पक्षिणां योगेऽपि वियोगः। कुत्सिता, कोऽधिनेश्च जनिः कुजनि। रुक् कान्तिरोगौ।
८. विभ्रमः शृंगारचेष्टा। पक्षे विशिष्टोभ्रमः।

पशूना[1] बलजाशक्ति, मन्दता मातरिश्वनाम् ।
पञ्चत्वं कामबाणानां लघीयस्सेवनं शुनाम् ॥४७॥
अविचारो[2] दिनेष्वेव, द्रुमेष्वेव पलाशिता ।
पेचकेष्विनविद्वेष, काकेषु कटुवाशिता ॥४८॥
वञ्चनग्रहिलाभांगां, स्तेय प्रणयिचेतस. ।
दमन तरलाक्षाणां स्तम्भन वर्तिरेतसः ॥४९॥
वारुणी[3]-निरतिश्चन्द्रे, मालिन्यं यमुनाजले ।
अर्ति शरासने ऽरिष्टं दधि, कूटं तथाऽचले ॥५०॥
वक्रता कविवाणीनां, श्वापदानामहम्मतिः ।
भिदाऽध्वन्यरचक्राणां सलिलानामधोगतिः ॥५१॥
लोलता शफरीष्वेव, वनितास्वेव वामता ।
व्यालता दन्दशूकेषु,[4] सर्ववेदस्सु निस्वता ॥५२॥
दण्डिषु स्वपरित्यागो, भृङ्गेषु गणिकाऽऽश्रयः ।[5]
नायकाध स्थिति हारे, सिन्धावुत्कलिकाचय. ॥५३॥
समाध्यन्ते[6] क्षणक्षेप, श्छन्दसि क्षुद्रवृत्तता ।
सायमोज क्षयो भानों, जवाद्विदुषि वृद्धता ॥५४॥
आशीभङ्गो[7] भुजङ्गानां, निदाघे वसतिक्षयः ।
चैलत्वं परिधानीये रोहिण्यां बहुलात्यय. ॥५५॥

१ बलव दृगन्, बलवा हरन्ती ।
२. अवे सूर्यस्य चारे गति । 'अविर्नाधे रवौ मेषे' इति मेदिनी । पलाशिता पत्रवत्त्व मांसाशित्वं च । पेचका उलूकाः । इनः सूर्यः प्रभुश्च ।
३ वारुणी प्रतीची दिक् सुरा च । अर्तिः पीडा कोटिश्च । अरिष्ट मृत्युचिह्न तक्रं च । कूटं छलं शृङ्गञ्च ।
४. शास्त्री मोऽर्थीनस्य । व्यालता खलत्वं च, सर्ववेदा यज्ञे दत्तसर्वस्वदाधिनः ।
५. स्वस्य धनस्यात्मीयस्य च । गणिका यूथिकाऽपि । नायको मध्यमणिश्च । उत्कलिकोत्कण्ठा तरङ्गोत्करोऽपि ।
६. क्षण उत्सवो निर्व्यापारस्थितिश्च । वृत्तम् आचारश्च ।
७ आशीर्भुजङ्गदंष्ट्रा च, वसतिर्निलयो जलं च । चैलत्वं नीचता च । बहुला गौः कृष्णपक्षश्च ।

कालिन्द्या यत्र कल्लोलैरामृष्टः सौधसंचयः ।
अस्त्याप्तकामिनीबाहुश्लिष्टकामिसमुच्छ्रयः[1] ॥४६ ॥
स्पृष्टं दृष्टमदृष्टं च फलं सुरभिवद्ददत् ।
कुण्डोधो धेनुकं यत्र सदानन्द[2]-मनन्दयत् ॥५७ ॥

श्रीवृषभानु-नन्दवर्णनम्, कुलकम्:-

आसीत्तत्र व्रजाधीशः शार्ङ्गीव यशसाऽमलः ।
सदागतिरिवोर्जस्वी, विभावसुरिवोज्ज्वलः ॥५८ ॥
यक्षराडिव लक्ष्मीवान्, वृषेवारिभयावहः ।
शशीव जगदानन्दः सवितेव तमोऽपहः ॥५९ ॥
उशनेव नयाभिज्ञो, बृहस्पतिरिव प्रधीः ।
प्रजापतिरिव ज्यायान्, पिनाकीव दयाऽऽर्द्रधीः ॥६० ॥
सरस्वानिव गम्भीरः शिखरीव सदोन्नतः ।
समवर्तीव समदृग्, विटपीव क्षमारतः ॥६१ ॥
कलावत्य[3]ब्जिनीभानु र्वृषभानुस्तथाऽपरः ।
"नन्दो" "यशोमती" -प्राणवल्लभो वल्लवेश्वरः ॥६२ ॥

श्रीराधोत्पत्तिवर्णनम्, विशेषकम्:-

प्राक् प्रसूतिप्रजापत्योरिव विश्वप्रसूः सती ।
जनयित्रोरतपोराशिं सार्थयन्ती परं सती ॥६३ ॥
वात्सल्यामृतसद्रूपिणी भक्तेह्यकल्पवल्लरी ।
गोलोकसरसीहंसी, त्रैलोक्यभवनेश्वरी ॥६४ ॥
वृषभानोः स्वयं "राधा" कलावत्यां कलावती ।
आविरासीत्तुषाराद्रे मेनायामिव पार्वती[4] ॥६५ ॥
सीतामिव विदेहेन्द्रः कमलामिव सागरः ।
तां जगज्जननीं जानन् सुतां मेने व्रजेश्वरः ॥६६ ॥

---

१. निदर्शना ।
२. सदानन्दनामा गोपोऽपि ।
३. वृषभानू राधाया नन्दस्तु कृष्णस्य पिता । कलावती कीर्त्तिदेति भानुपत्न्याः, यशोमती यशोदेति च नन्दपत्न्या नामद्वयम् ।
४. भाद्रे शुक्लाष्टम्यां मध्याह्ने, यज्ञभूमौ ।

वर्षर्तुरिव मेघाल्या, वन्येव कुसुमश्रिया ।
कोकिलेव च काकल्या, जननी शुशुभे तया ॥६७ ॥
कादम्बिनीव शिखिनी, चकोरीमिव चन्द्रिका ।
भृङ्गीमिव वसन्तश्री- स्ताभप्रीणाच्च राधिका ॥६८ ॥
जगद्विलक्षणादन्यच्छायाव्यतिकराऽञ्जसा ।
ववृधे विभ्रयन्त्यन्यांश्छया सायन्तनीव सा ॥६९ ॥
विलोक्य लोकस्तद्रूपसमृद्धिमतिनूतनाम् ।
रतीन्द्राणीविनिर्माण मेने धातु र्विडम्बनाम्[१] ॥७० ॥
पितृभ्यां पुत्रिका[२] पौरैश्चन्द्रिका श्री र्वेदिभि ।
चन्द्रावल्या परा, शस्या वयस्या ललितादिभि. ॥७१ ॥
काञ्चनी कदली चित्रा स्थिरा सांदामनी लता[३] ।
जल्पिनी कोमला रत्नप्रतिमा सा जनैर्मता ॥७२ ॥
न केवल सा पितरौ, किन्तु सर्वान् व्रजौकस. ।
राधाऽप्ताधारणैश्चक्रे गुणै र्नन्दितचेतस ॥७३ ॥
अवतेरु वियोगाधे र्भीरवश्चिरसम्पृच. ।
तदालितनवो लीलाच्छन्दसश्छन्दसापृच[४] ॥७४ ॥

श्रीकृष्णोत्पत्तिवर्णनम्ः-

पुत्राभावेन सम्पत्तिरपि तं विश्वतोमुखी ।
अदुनोदेव घोषेश गृही क[५] सर्वथा सुखी ? ॥७५ ॥
व्यधीयत विषादेन स तेन विकलो वशी ।
पक्षेण बहुलेनेव पूर्णापूर्णकल शशी ॥७६ ॥
परन्तु सहताभार्ति भक्तस्य भगवान् कथम् ॥
चकार फलिन सद्यस्ततस्तस्य मनोरथम् ॥७७ ॥

१ प्रतीपम् ।
२ उल्लेख ।
३. व्यतिरेकरूपोपमोल्लेख. ।
४. अगवदावाप्तलमध्य इति पुराणम् ।
५. अर्थान्तरन्यास ।

करिष्यन्[१] रुचिरैश्चित्रैश्चरित्रै र्भक्तसम्पदम्।
हरिष्यन् प्रभुताजातमुच्चैर्दैवौकसम्पदम् ॥७८ ॥
शाश्वतं धर्म्ममुद्धर्तुं स्मरत्रवनिदेवनम्।
सुखेन सफलीकर्तुं "यशोदानन्द" सेवनम् ॥७९ ॥
असत्तमोऽवसादाय कलिभूकार्तिनुत्तये।
सत्सरोजप्रसादाय सुरचक्रसमृद्धये ॥८० ॥
सुभानि दिवि वर्षन्त्या दुन्दुभौ ध्वनति स्वयम्[२]।
उत्सीदति तमस्तोमे सोमे याति नवोदयम् ॥८१ ॥
इष्टसिद्धाविवामोद प्रावृषीव घनोच्चय.।[३]
सुकृताविव सन्तोषो नीताविव समुच्छ्रय. ॥८२ ॥
उषायामिव मार्तण्ड प्राच्यामिव कलाकरः।
निशीथे नन्दभार्यायां प्रादुरासी[४]द्गदाधर ॥८३ ॥
आविरासन् द्विपद्व्यूहश्लयूहशमितौजस.।
सहैव तेन गोपालबालरूपा दिवौकस. ॥८४ ॥
ववौ स्पर्शसुखो वायुः सुननाद धनस्तदा।
दिदीपे दक्षिणो वह्निः भूर्बभूवातिसम्मदा ॥८५ ॥
सम स्वान्तेन साधूनां प्रसादादभितो जलम्[५]।
भाग्येन सह नन्दस्य भयौ नक्षत्रमण्डलम् ॥८६ ॥
प्रसिद्धाः पञ्चमोल्लासे रासिद्ध. किन्नरा जगुः[६]।
तन्वन्तश्च सुमासारं सुरा वन्दारुतामगु ॥८७ ॥
ममौ न सम्मद· शश्वत्खलवृन्दक्षतौजसाम्[७]।
पातालवासिभि सार्क मानसेषु दिवौकसाम् ॥८८ ॥

१. कुलकम्। प्रादुरासीदिति क्रियया सम्बन्ध। श्रीराधाकृष्णयो· प्रादुर्भावस्तु प्राकट्यमात्र-मेवेति कृष्णजन्मखण्डराधाजन्मादौ स्पष्टम्।
२. समुच्चयः।
३ पूर्णोपमा वस्तुध्वनिश्च।
४. प्रादुर्भाव· प्रकाशमात्रम्, ईश्वरस्याजन्यत्वात्।
५ महोक्ति-समुच्चयौ।
६. परिकरसमुच्चयातिशयोक्तय.।
७ अधिक-परिकरौ।

अपूरि महसाऽऽकाश जयशब्देन दिक्कुलम् ।
महानन्देन नन्दान्त र्महोल्लासेन गोकुलम् ॥८९ ॥
ससाम्राज्यागमो भिक्षो र्मरोश्च सलिलाप्लव ।[१]
वर्षीयसोऽपि नन्दस्य यस्तनूजभवोत्सव ॥९० ॥
आनन्दजलधौ नन्द स पूर्व मग्नता गत ।[२]
शुभ्राश्रुपरीताक्ष सुतजन्मोत्सव तत ॥९१ ॥
अयमिन्द्रमणि किंस्विदाहो कुवलयाकर ।[३]
मञ्जुलो नु तम स्तोम किंवा बालपयोधर ॥९२ ॥
इति गोविन्दमालोक्य सन्दिहानो तदायतौ ।
दम्पती चेष्टया बालं निराचैष्टां चिरायतौ ॥९३ ॥
यशोदा चारु पश्यन्ती सुताननकुशेशयम् ।[४]
सस्मार स्मितधौतास्या पार्वणेन्दो सविस्मयम् ॥९४ ॥

निशान्तवर्णनम्:-

समग्र वीक्ष्य नन्दस्य, सौभाग्य भूरिमत्सरा[५] ।
किं कृशाऽभूत्रिशा कृष्णा, तद् व्याहन्तुमनीश्वरा ॥९५ ॥
क्षयन्ती वीक्ष्य ता नून विच्छायोऽभूत्रिशापति ।[६]
प्रियाऽनुवर्तनप्राया विचित्रा कामिना गति ॥९६ ॥
तद्विप्रयोगसन्तापाद्वान्छत्येव लय विधौ ।[७]
पतिव्रता पुरस्तारा निममज्जु पयोनिधौ ॥९७ ॥
कृष्णचन्द्रपरामर्शाद्दिग्भिस्त्यक्त तमो महत् ।[८]
कृष्णा करुणया त्रानुमिवाम्युच्छद्मनाऽवहन् ॥९८ ॥

१ निदर्शना ।
२ अतिशयोक्ति ।
३ सन्देह ।
४. स्मरणम्, अत्यन्तनिरस्कृतवाच्यध्वनिश्च ।
५ उत्प्रेक्षापरिकरौ ।
६. उत्प्रेक्षाऽर्थान्तरन्यासौ ।
७ परिकर ।
८ रूपकोत्प्रेक्षे ।

अनूरुरजको व्योमक्षौमादस्त व्यधादलम् ।[१]
उषः प्रभाभरक्षार समासज्ज्य तमोमलम् ॥९९ ॥

पूर्व तमोदाहपरिग्रहार्ता
भाग्यादवेत्याच्युतजन्मवार्ताम् ।
आशाः स्फुटान्तः स्फटिकावभासा[२]
स्वात्मप्रकाशान्महिमानमूहुः ॥१०० ॥

यशोमत्या शुक्तावजनि रजनौ मौक्तिकमणि
श्रिया कृष्णो दैवादिति पशुपभृद्वाचिकमिव ।[३]
व्रजे भ्रामं भ्राम मुदितमविराम कलकल-
च्छलेन प्रत्यूषे प्रतिपदमवोचन्त विहगाः ॥१०१ ॥

सर्गसमाप्तिश्लोकः :-

अथ 'माया देवी' सुकृतिपटलीमौलिमहित-
प्रथी 'विद्यानथ' प्रभव 'बदरीनाथ' रचित ।
अगादाद्य सर्ग परिणतिमतीतेतरकथा-
प्रथारत्नाढ्यो 'राधापरिणय' महाकाव्यघटकः ॥१०२ ॥

इतिश्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के श्रीभगवत्प्रादुर्भावो नाम प्रथमः सर्गः सम्पूर्णः ॥

१. सांगरूपकम् ।
२. पुनरुक्तवदाभासानुप्रासच्छायाश्लेषपरिकरा इन्द्रवज्राच्छन्दः ।
३. रूपक-वाच्यप्रतीयमानोत्प्रेक्षा । इत शिखरिणीद्वयम् ।

॥इति प्रभाया प्रथम सर्ग सम्पूर्ण ॥

अथ "जन्मोत्सव-समारम्भो" नाम

द्वितीयः सर्गः

अथ पूर्णवसु निशापति[1] र्वत चक्रस्य निरागसो द्विषन् ।
उचित परिगृह्य वारुणीं प्रियदोपोऽच्यवताञ्जसाऽऽस्पदात् ॥१ ॥
निहितो विधिनाऽम्बरासने [2] जगदानन्दयितेति चन्द्रमा ।
विरहिव्रजतापन चरन् न चिरात्कि पुनरेष पातित ॥२ ॥
उत [3] कोकवधूवियोजनस्फुरदहोमलिनीकृताकृति ।
तदपाकरणाय सत्वर पुलिन नीरनिधेरगाद्विधु ॥३ ॥
चपल कुटिल कलङ्कवानयलोत्तापनकृत्यदोपरुक् ।
प्रभवेद्यदि सर्वदा शशी[4] जगदेव स्तमित तदा भवेत् ॥४ ॥
सुषमानिधिरद्वितीयतास्थिरसाम्राज्यमितश्चिराद्विधु ।
विजितो[5] व्रजसुन्दरीमुखं र्नभसोऽपत्रपया पलायित ॥५ ॥
अभिसारनिवारक शुचि द्विजराज सुखयन्नपि प्रजा ।
निरकासि पदादसशय[6] महती सत्सु विधे कदर्थना ॥६ ॥
विलय स्वयमन्वगात्तमीमपयान्तीमवलोक्य यतम ।
उचित तदृतेऽवलम्बना[7] दसत कस्य निरामया स्थिति ॥७ ॥
अपराङ्कमुपेत्य वल्लभ विलसन्त शशिन निरीक्ष्य सा ।
प्रथमा दिगपास्ततारका[8] सहसा शोणमुखी बभूव किम् ॥८ ॥
परिणाममशोभन पर प्रथयन्त्योऽविनयस्य सर्वथा[9] ।
निशि सुश्रियमाप्य गर्विता, कुमुदिन्या ययुरापद प्रगे ॥९ ॥

१ समासोक्तिकाव्यलिंगे । इत १०४ श्लोक यावत्सुन्दरीच्छन्द ।
२ विषमोत्प्रेक्षाकाव्यलिंगानि ।
३ उत्प्रेक्षासन्देहौ ।
४ अतिशयोक्ति ।
५ गम्योत्प्रेक्षापरिकरौ ।
६ अर्थान्तरन्यास ।
७ अ न्यास ।
८ उत्प्रेक्षा ।
९ निदर्शना ।

दधतः किल कान्दिशीकता[१] तमसो विश्वजुषोऽप्युषोमुखे ।
शरणं समभूत्कुशाऽटवी मितमप्यापदि वृत्तये पदम् ॥१०॥
मितताकमीषसप्रभाच्छुरितं[२] वासवदिङ्मुखं सुखम् ।
तनुशेषविशेषकं रुचा व्यहसन्मानवदङ्गनामुखम् ॥११॥
पतिभिः पथिकैर्नवागतैरुपगूढाः प्रमदा वियोजयत् ।
यदकृत्यमथादहर्मुखं[३] न चिरं तत्किमदर्शयन्मुखम् ॥१२॥
विरहार्दितकोककामिनीमनसश्शल्यमकल्पमुद्धरन् ।
अमरेशदिगङ्गनामुखे[४] नवमार्वीरमिव स्मितं किरन् ॥१३॥
शतकोटिरिवानलं क्षणात्तिमिरौघं दलयन्समन्ततः ॥
उदियाय विरोचनः[५] परान् परिहृत्यैव परां समुन्नतिं
युग्मकम्   ॥१४॥
अचिरस्फुटमेतदुज्ज्वलं[६] गगनाशोकतरोर्नु जालकम् ।
उत पूर्वदिशाऽवतंसितं विकचं कोकनदं विराजते ॥१५॥
स्थितये स्पृहयन्महामरं जलधेः किं वडवाग्निरुत्थितः ।
क्षणदाविरहाद्दिनेशुषो ज्वलनोऽयं शशिनोऽथवा चितिः ॥१६॥
अजिनार्णवनि विनन्वता गुरुमार्थेन समर्पितं मुदा ।
विलसल्लरकेसरं स्फुटं नवमन्दारसुमं नु भाति या ॥१७॥
निहितं विभिन्नाम्बरायणे किमु माणिक्यमिदं विराजते ।
इति लोकवितर्कजृम्भितं तरणेर्मण्डलमुद्गतं पुरः ॥१८॥
सलिले शमनस्य गुग्गुले नगमालम्ब्य तमालभूरुहः ॥
तिमिरं रविविद्रुतं द्रुतं[७] विशति स्मेति गिरेश्च कन्दरे ॥१९॥
निशि नेत्रभृतामपि स्फुटं परिणाहात्कृतवन्महाऽन्धताम् ।
उदमूलयदर्कभास्तमो[८] लभते दुष्कृतकृत् क्व ? नापदम् ॥२०॥

१. अ स्त. विशेषणम् ।
२. का. लि. सिद्ध ।
३ उत्प्रेक्षा ।
४. उत्प्रेक्षा ।
५. अपनाऽर्थान्तरन्यासो ।
६. इत्यसन्देहः ।
७ समन्देहातिशयोक्तियमकानि ।
८ अन्या वा. लि ।

उदमज्जदशेषमुज्ज्वलं[१] सहसा सन्तमसाम्बुधे र्जगत् ।
निममज्ज विपत्सरस्वति प्रभयाऽर्कस्य तु चन्द्रमण्डलम् ॥२१ ॥
रजनौ विधुरां वियोगिनीमुपकृत्यैव नु[२] सुन्दरीततिम् ।
उदय लभतेस्म भानुमानुपकर्त्रोन्नतिमश्नुते न कः ? ॥२२ ॥
उपगच्छति भास्वतीन्द्रदिग्[३] ववसे द्रागरुणप्रभाऽम्बरम् ।
दयितोपगमे हि योषितामुचित तद्रुचिते प्रसाधनम् ॥२३ ॥
स्फुरदुष्णरुचे पुरस्सरो[४] नहि खद्योतगण. स्म भासते ।
महता सविधे लघीयस प्रतिपत्ति र्दधते हि मुद्रणाम् ॥२४ ॥
समम्रक्षतति र्जहौ प्रभामुदयाद्रि श्रयति प्रभाकरे[५]
अधिरोहति शासकामनानयभाजीव नृपे खलावली ॥२५ ॥
उदयत्यरविन्दबान्धवे तिमिरेऽलीयत घूकमण्डली ॥
सुरपक्षसमर्थके हरावसुरालीव भिया रसातले ॥२६ ॥
शयिता. सलिले तपस्विनी विरहव्याकुलचेतना सती. ।
नलिनीस्तरणिं प्रियं पुरो[६] विहगा प्राप्तमसूचयन्निव ॥२७ ॥
द्विजवृन्दकृतार्घवारिभि र्ननु धौत[७] शितिसप्तिमण्डलम् ।
स्फुटकोकनदानुकरिता- मपहायामलरोचिराचिनोत् ॥२८ ॥
असुराविनयात्कुधाऽरुणस्तरणि र्वाऽम्बुजिनी र्निभालयन् ।
प्रससाद सुखाकरोति वा[८] दयिता दृष्टिपथ गता न कम् ॥२९ ॥
शशिना विकलीकृता. करै सकला प्रेष्ठतमा सरोजिनी ।
उदलीलसदेप कौतुकात् किमु तैरेव[९] वशी विभाकरः ॥३० ॥
सुरदुन्दुभिनादबोधितो[१०] नियतश्चङ्क्रमणे दिवाकरः ।

१. रूपकसमुच्चयौ ।
२. अ न्यासोत्प्रेक्षे ।
३. अ न्यासोपमे ।
४. अ.न्यास ।
५. इन पूर्णोपमे ।
६. परिकरोत्प्रेक्षे ।
७. उपमोत्प्रेक्षे ।
८. अ.न्यासोत्प्रेक्षे ।
९. व्याघातोत्प्रेक्षे ।
१० उत्प्रेक्षा ।

हरिदुर्लभदर्शनस्पृहा-तरलः किं द्रुतमागमद्दिवम् ॥३१ ॥
जडिमानमिताः सकण्टका[1] मृदुवँभातिकवातवेपिताः ।
उपसर्पति खल्वहर्पतौ जहसुर्वारिसरोजराजयः ॥३२ ॥
विधुरा विरहेण पद्मिनी-पटली बालतमेऽपि भास्करे ।
स्थिर संस्तवमाप्य शम्बर द्विपतीवाशु -[2]रतिर्दधौ गतिम् ॥३३ ॥
प्रियसूरसमागम चिरादुपलभ्यातिविकासितान्तरा ।
नलिनावलयोऽप्यमोचयन्नलिनः[3] कोरककूटबन्धनात् ॥३४ ॥
अरविन्दपरागलुण्ठनादुचित निरयाधिगम्य बन्धनम् ।
उपसीनभयेन कोशतो निरगच्छन्द्रुतमेव पट्पदाः ॥३५ ॥
कमलाकरकेलिकौतुकी पुनराप्य स्वपद समृद्धिमान् ।
विदधे तपसा निराकृति कुरुतेऽरिप्रतिशोध-[4]मुन्नतः ॥३६ ॥
कुमुदानि विपक्षसम्पद[5] ह्रशोभान्यनल निरीक्षितुम् ।
विकलानि शुचा न्यमीलयन्नयनानीव दलानि सत्वरम् ॥३७ ॥
द्विपि भाति रवौ भ्रमन्मतिः कुमुदश्रेणिरहो निजा श्रियम् ।
विनिधाय[6] सरोरुहावलावदसीय मलिनत्वमाददौ ॥३८ ॥
वियुतादपि तेन भास्वतः[7] प्रतिनेतुर्गमिता करग्रहम् ।
विकलाः सकला मुमूर्षया कुमुदिन्यो निमगज्जुरम्बुनि ॥३९ ॥
हृतकान्ति विवेकवँभवस्तपनेन प्रसभं पराजितः ।
पतितः[8] प्रतिकर्तुमक्षमस्तनुतामेव ततान चन्द्रमाः ॥४० ॥
विधुरा ननु कोकयोषित[9] कृपयाऽऽश्वासयितुं कति क्षणान् ॥
विरहव्यसनं रविस्ततो व्यपनीय प्रमदास्वनीनिशत् ॥४१ ॥

१. समा.।
२. उप.।
३. इत' समा.।
४. समा.अ.न्या ।
५. समा.,अनलमराकानीत्यर्थ.।
६. समा परिवृत्ति'।
७ समा.गम्योत्प्रेक्षा ।
८ समा ।
९. उत्प्रेक्षापर्याऽयौ ।

हरिदश्वविकरस्वरप्रभा[१] -पटलेनाच्छुरितै समन्तत ।
तरवस्तपनीयशैलता शिखरैरम्बरचुम्बिनो दधु ॥४२ ॥
मिहिरारुणयो पृथक्प्रभे निपतन्त्यौ यमुनाऽम्भसि क्षणम् ।
सुरसिन्धुसरस्वतीनिभे सुषमां तीर्थपते वितेनतु ॥४३ ॥
यदि मारकती स्थली मनाक्कलयेयु किल मौक्तिकोत्करा ।
तुलयेयुरलं तृणालिगानपि कासारकणानहो तदा ॥४४ ॥
सकला समये प्रवर्तयन्नुपचित्योचितकर्मसु प्रजा ।
सुतरामभिसारचौरिका प्रतिबध्नन्प्रतताप[२] तापन ॥४५ ॥
मुकुल परितो विकासयन् सरितो वीचिकुलं परामृशन् ।
हरिजन्ममुदेव मन्थर[३] पवनो मन्जु महावने ववौ ॥४६ ॥
भगवज्जनुषाऽभिनन्दित[४] पवमान प्रतिकाष्ठमादृत ।
वितताार चिराच्चितं मुहुर्निजसर्वस्वमफल्गुसौरभम् ॥४७ ॥
स्थविरस्य यशोमतीपते क्व निराशस्य पराऽनपत्यता ।
क्व ? च तादृशसूनुभू[५] विधावनुकूले किमिहास्ति दुर्घटम् ॥४८ ॥
निममज्ज पिबन्सुतोद्भव श्रुतियुग्मेन सुधासहोदरम्[६] ।
प्रथम प्रमदाम्बुधौ ततो यमुनास्रोतसि गोपपुङ्गव ॥४९ ॥
पशुपालपते र्महामतेरपि गाम्भीर्यविजिताब्धिमानसम् ।
प्रमदस्तनुजन्मजन्मज[७] किमु ? नोच्चैश्चपलीचकार स ॥५० ॥
लभते यदि सूनुजन्मनो वहुतोकोऽप्यमिता मुद जन[८] ।
अथ तस्य कथ नु मीयतामनपत्यस्य जनेश्वरस्य सा ॥५१ ॥
यदि भूरितरं सुधाभरंश्चिरमाप्लावनमावहेन्मरु ।
तनयोद्भवनन्दिनस्तदा[९] जरिणस्तस्य तुलालवं स्पृशेत् ॥५२ ॥

१ इतोऽनि ।
२ रम्मा,का लि ।
३ उन्द्रे ।
४. अति.ममा ।
५ वियम ,अ न्दा ।
६. रू अत्यन्तनिरम्य तनाद्यध्वनि ।
७ अति,वम्भुध्वनी ।
८ अर्था परिवर्ता ।
९ इतोऽनि ।

उदभूत्पटहानकध्वनिः प्रतिहारे व्रजनायकस्य य ।
तनयोत्सवमाशु सूचयन्ननु लेभे प्रथमं स दूतताम् ॥५३ ॥
तदनु प्रहिता मुदा सम प्रियसन्देशहरा नरा व्रजे ।
वसनाभरणादि सादर लभमाना प्रतिसद्म वभ्रमु ॥५४ ॥
व्रजराजगृहे गरीयसा विधिना सूनुसमुद्भव-श्रुतेः ।
सहनु प्रथमं नुवाऽऽगमन्नुपनन्दप्रमुखाः सनाभयः ॥५५ ॥
अवगम्य तनूजजन्म ते व्रजनाथस्य भृशं प्रसादिनः ।
सहसाः सहसा[1] समासदन्सह सार्धं सुहृदा च वल्लवा ॥५६ ॥
प्रथम पशुपाः समे मुदामतिरेकेण जड़ाद् व्रजेश्वरात् ।
कुतुकेन तत परस्परादहरन्नोहितपूर्णपात्रकम् ॥५७ ॥

युग्मकम्

विवशीकृतकामि-मानसो मुदिरेणेव तडित्समुच्चयः[2] ।
कलधौतरुचिः समावृत शिखिकण्ठः प्रतिभासिवाससा ॥५८ ॥
चिरसञ्चितचित्तविक्लवं हरिजन्मश्रुतिमात्रतस्त्यजन् ।
पशुपालविलासिनीजनो मुदितः प्राप च नन्दमन्दिरम् ॥५९ ॥
जरतीविसरो यशोमतीभवने दुर्लभमुत्सवं विदन् ।
उपनीतविचित्रसम्भृति र्मनसोऽप्याशुतरं समागमत्[3] ॥६० ॥
वसुधाविबुधा बुधः सुधामधुरं कृष्णजनुर्निपीय[4] तत् ।
सकलाः सफला निजाशिषः कलयन्त प्रसादादुपागमन् ॥६१ ॥
सुहृदः सखिभावभूषिता धृतमैत्राश्च भुजोरुपादजाः ।
सुदिनेन सहैव सम्मदादुपतस्थु पशुपेन्द्रमन्दिरे[5] ॥६२ ॥
भवनेषु निबध्य नैकधा परितो वन्दनमालिकाशतम्[6] ।
मधुपालिनिषेविताः स्रज प्रणयेनोपजहार मालिकः ॥६३ ॥

---

१ यम.।
२ उप० ।
३. अति० ।
४ अति० वा० ध्वनि ।
५. वा० लि० सहो० ।
६. इतो भावध्वनय ।

प्रमदेन शिशोर्विभूषणं रचयित्वा मणिकाञ्चनाचितम् ॥
व्रजराजमुपानयत्स्वयं न चिरात्तत्सदि रुक्मकारकः ॥६४ ॥
कलसद्वयमाशु मङ्गलं निदधौ द्वारि नवं कुलालकः ।
शुचि रञ्जयतिस्म देहलीं चतुरश्चित्रकरश्च कौतुकात् ॥६५ ॥
कुशलो व्रजनाथकेतनप्रतिहारे प्रतिहारकस्तथा ।
धुरि पौरजनस्य पश्यतो निजमाया विविधां मुदाऽऽतनोत् ॥६६ ॥
विमृशन् परमृक्षवर्तनं[1] हरिमेषादिगतिं गवेषयन् ।
शकुनग्रहकृत्त्व वेथविद् गणको लुब्धकवत्समाययौ ॥६७ ॥
मनसाऽधिसमाधि निर्भरं मुनयो वीक्षितुमक्षमश्चिरम् ।
तमवेत्यनुजातमध्वजं[2] व्रजमुद्यत्कुतुका समाययुः ॥६८ ॥
मधुरं विशदार्थमञ्जुलैः सरलं सूचितदिष्टवैभवम् ।
अपि मागधसूतवन्दिनः स्तवनैर्नन्दमनन्दयन्नलम् ॥६९ ॥
सहवैणविकैः सवैणिकैः र्मिंगुर्मार्जिकैश्च पाणिघैः ।
परितः कुतुकेन नर्तका नवतौर्यत्रिकमन्वतानिषुः ॥७० ॥
कतिमाङ्गलिकानि नाटकप्रभृतीनि श्रुतकीर्तिकौशला ।
भरताग्रमतत्वदृश्चिभि र्भरतैरभ्यनयन् कुशीलवाः ॥७१ ॥
स्वरसौभगविभ्रमैस्तथा नमयन्त्योऽप्सरसो यदृच्छया ।
कुसुमायुधतन्त्रशासिका ननृतुर्वारविलासिलासिकाः ॥७२ ॥
शबराश्च पुलिन्दपुक्कसैः मिलिता भिल्लकिराततल्लजैः ।
धृतवन्यमहोपदा महे समुपस्थाय विनोदमैधयन् ॥७३ ॥
व्रजनाथवधूनियोगतः प्रथमं सादरमौचितीं श्रिता ।
वनिताजनमातिथेयवित् प्रणयेनोपचचार रोहिणी ॥७४ ॥
व्रजराडुपसेदुषां पृथक् प्रमदोन्मादवशंवदोऽपि सः ।
न जहावुचितादरक्रमं क्व सतामाचरणं[3] विशृङ्खलम् ॥७५ ॥
दधिकीलिफलैः पुरोधसा विदुषा दर्शितपद्धतिस्ततः ।
प्रयतो निरवीवृतत्स्वयं निजनान्दीमुखपितृपासनाम् ॥७६ ॥

१ पूर्णोपमा ।
२ विरो० ।
३ अ० न्या० ।

क्षितिदैवतवृन्दसाधित पशुपेश सुतजातकर्म सः ।
विधिनाऽङ्गविलासि कर्मठ- श्रुतदृश्वप्रवरः समापिपत् ॥७७ ॥
सुचिरत्नमनोरथद्रुमे सविशेष फलति प्रसन्नधीः ।
सुरसहतये पुराऽऽश्रुतं द्विगुणीकृत्य कृती समार्पयत् ॥७८ ॥
ध्वजवन्दनमालिकाऽर्पणै रुपचारोज्ज्वलया सपर्य्यया ।
अवृतन्नुतिगीतिनर्तनै प्रतिदेवायतन महामह- ॥७९ ॥
न स नन्दगृहे परं तथा शुशुभे कृष्णजनुर्महोत्सवः ।
अपितु प्रविसद्य भूतले परित. किञ्च पुरे सुपर्वणाम् ॥८० ॥
भगवत्पदपङ्कजाश्रयान्महनीयामवनीमिवार्चितुम्[१]
मुमुचुर्मुदिता दिवौकसः कुसुमासारमपारमम्बरात् ॥८१ ॥
अशनै रुपदेवनोदिता मधुर व्योमनि नेदुरानका. ।[२]
कलमप्सरस साकिन्नरा सुलयं लास्यजुप. सुखं जगुः ॥८२ ॥
अनुकूलसमीर-सङ्गतो निविड क्लान्तिहरः पयोधरः ।
असृजद् युगपद्विशालयो[३] प्रतिपत्ति- व्यजनातपत्रयोः ॥८३ ॥
समवेत्य समा स्तन्धय जगदीश विपमेपु रक्षितुम् ।
स्थितिसिद्धधियः[४] पुरन्ध्रयो बहुधा माङ्गलिकं विधिव्यधु. ॥८४ ॥
उरगप्रमदा धरांगता[५] निमिपानप्सरसोऽथवाश्रिताः ।
समुदञ्चितपञ्चमा जगु र्व्रजवामा कुलदैवतस्तुतिम् ॥८५ ॥
मदुलास्तरणः सदर्हणस्नपनीयाभरणो गवागणः ।[६]
व्रजनाथविधिं स्वहुकृतश्चलितग्रीवमिवान्वमोदत ॥८६ ॥
पटहाम्बुदनादनन्दित[७] विततच्छ्रितचारुचन्द्रकम् ।
कलकेकमखण्डताण्डवं रचयामास शिखण्डिमण्डलम् ॥८७ ॥

१. उत्प्रेक्षा ।
२. समु० ।
३. निद० ।
४. का०लि० ।
५. ससन्देहः ।
६. उत्प्रेक्षा ।
७. रूपकोपमानुप्रासा ।

न ननन्द न नन्दनन्दन[१]-प्रभवाकर्णनयाऽखिलं जगत् ।
विविदुः सुरचातुरीमिमा न यतस्तावदहो निशाचराः ॥८८ ॥
विपुलामवनीं पयस्विनी रमिता गा कनकाचलांस्तथा ।
तनयाभ्युदयाय तत्परो[२] वसुमानुत्ससृजे व्रजेश्वरः ॥८९ ॥
अनिदानविदोऽपि बालका निनदत्किङ्किणि नर्तका मुदम् ।
अजिरे नवीनतपङ्किले[३] विलुठन्तश्च दिगम्बरा ददुः ॥९० ॥
दधिकुङ्कुमलेपनं मिथस्तरुणा गाढममूमुदच्चिरम् ।
सवयोमिलनेऽन्यदाऽपि शं[४] वलते किं पुनरीदृशोत्सवे ॥९१ ॥
विकसद्वदनाम्बुजा स्खलद्वसना भावितनृत्यगीतयः ।
व्यलिपन्प्रमदाः परस्परं दधिहारिद्ररजोभिरङ्गने[५] ॥९२ ॥
स्थविरा व्रजपात्मजोद्भवानितराम्युत्सहमानमानसा ।
कलगीतसतालताण्डवैरपि यूनश्चकितान्वितेनिरे[६] ॥९३ ॥
निपतत्प्रसवौघकैतवात् तरवोऽप्यच्युतजन्मनन्दिनः[७] ।
ददतः पृथु पारितोषिकं ननु सन्तानधियं प्रचक्रिरे ॥९४ ॥
उपलभ्य मनोजसुन्दरं तनुजं वल्लवपुङ्गवो हरिम् ।
बलिकर्णदधीचिदुर्लभं वसुदानाच्चिरमाचिनोद्यशः ॥९५ ॥
सुरभूमिरुहं वनीयकाः सुहृदो भाग्यमुदञ्चिताकृति[८] ।
गुरवो विनयं ददृशेऽलिमं विविदुर्गोकुलमण्डलेश्वरम् ॥९६ ॥
त्रिदशास्पृहणीयवैभवः स्थितिशाली पशुपालपुङ्गवः ।
वृषभानुरिवानिशं भृशं गुणिना सत्करणत्रं चातृपत् ॥९७ ॥

१ अनु० ।
२ तुल्ययोगिता ।
३ स्वभावोक्ति ।
४. अन्या, अ प ।
५ स्वभा, अद्यत्वेऽप्यय ममुदा चारो व्रजे ।
६. व्यतिरेकध्वनि ।
७. मारहतोत्प्रेक्षा ।
८ उन्नेय ।

अशनैर्वसनैर्विभूषणै र्वचनै प्रेममयैश्च वन्दनै ।
विनतौ समुपागतान्महे सहसाऽतोषयतां व्रजेश्वरौ ॥९८ ॥
प्रविविच्य गुणान्क्रमेण तान्विभवै· पूजयत स्म दम्पती ।
धनिभि सुकरधनार्पणं[१] प्रणयात्सत्करणं तु दुष्करम् ॥९९ ॥
कमनीयरुचा स पश्यतां शिशुरेवाशु मनांसि चोरयन् ।
अनुधावविविचित्रचौरिकाऽऽचरणं प्राक्रमतेव[२] केशव ॥१०० ॥
नदिवा[३] न विभावरी मनागुपम नो नच सायमेव वा ।
बुबुधु विविधोद्धवोदधौ भृशमामग्नधियो व्रजौकस ॥१०१ ॥
अविभावितकालनिर्गमो रमणीयावयव· क्रमोन्नत· ।
जगदीशजनुर्महोत्सव· स्थितपूर्वोऽपि[४] ययावपूर्वताम् ॥१०२ ॥
गुरुमिष्टवियोगजव्यथा स्थविरौ सोढुमनीश्वरौ[५] परम् ।
प्रणयप्रवणौ चिरेण तौ जहनुर्नेत्रजल न बन्धुताम् ॥१०३ ॥
परिपूर्य महोत्सवं चिरादधिकं मानमवाप्य नन्दिता ।
कथमप्यथ लब्धनिर्गमा गुणिनो धाम निज प्रतस्थिरे ॥१०४ ॥
नित्योद्यद्वृषभानुभूतिसजुषा नन्दामितार्थोचितो
निस्सीमादरसम्भृतेन विलसन्मुत्सिन्धुपूराहितः ।
राधोद्भूतिमहामहेन तुलित· श्रीकृष्णजन्मोत्सवः
सोऽप्येतेन[६] तथेति चक्रतुरमू चित्रागितान् पश्यतः ॥१०५ ॥
तपोराशावासादयति रमणीयां परिणति
दृढध्यानाध्यासादविषयसमाधाविव यमी ।
मुहुः पश्यन् कृष्णस्मितमुखसरोज धुतविधु[७]
स्थिरानन्दो नन्दो दिनततिमनैषीत्रिमियताम् ॥१०६ ॥

१. अ.न्या.।
२. अनि.उत्प्रे ।
३. वस्तुध्वनि ।
४ विरोधो वस्तु ध्वनिश्च ।
५ का.लि.।
६ उपमेयोपमोपमे, शार्दूलविक्रीडित छन्दश्च ।
७ उप.रूप यम.निदर्शना । इत· शिखरिणीद्वयम् ॥

सर्गसमाप्तिश्लोकः

अय 'माया देवी'-सुकृतिपटली-मौलिमहित-
प्रधी-'विद्यानाथ'-प्रभव-'बदरीनाथ'-रचित ।
द्वितीय श्रीराधापरिणयमहाकाव्यघटको
निसर्गश्री सर्गस्थितिचरमसीमानमभजत् ॥१०७॥

इति राधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के जन्मोत्सवसमारम्भो नाम द्वितीयः सर्गः सम्पूर्णः ॥

अथ 'पूतनाशातनो' नाम तृतीयः[1] सर्गः ।

अथावतीर्णे व्रजराजमन्दिरे[2]
मुरारिमात्मप्रलयाय भोजराट् ।
अवेत्य देवर्षिमुखादनिर्वृतो
वशी प्रतीकारमचिन्तयच्चिरम् ॥१ ॥

अहो सुराणां कपटे पटीयसा-
मभीष्टसंसाधनजागरूकता ।
रहो यदामन्त्र्य मदन्तमीप्सुभि
स्तवैरितस्तैरवतारितो हरिः ॥२ ॥

मया विधेय तु तथा सुपर्वणां
न कूटनीतिः फलिता यथा भवेत् ।
न कल्पते क्वापि महीयसामपि[3]
द्विषि प्रमादो हि शिवाय भूभृताम् ॥३ ॥

उपेक्ष्यमाणाः सहसोन्नता यत
परे विनाश्याश्नुवते गदस्थितिम् ।
तदत्र दोर्विक्रममात्रनिर्भरां[4]
शुभां न वेद्मोभनिमीलनस्थितिम् ॥४ ॥

महान्तमप्याशु निहन्त्यनावृतं
रिपुस्तनीयानपि वीर्य्यवत्तम. ।
निदर्शनं तत्र विशृंखलं तमो[5]
निर्यहिता तीव्रमहालघू रवि· ॥५ ॥

१. सर्गेऽत्र १७ श्लोकं यावद्वंशस्थविलं छन्दः ।
२. इतस्त्रयोदशभिश्लोकैः कंसस्य चिन्तामाह ।
३. अ.न्या. ।
४. निद. ।
५. उप. ।

महाहवोत्सङ्कितभङ्गियाचना-
ममृष्यमाणा परिपद्दिवौकसाम् ।
उपेत्य साहायकमत्र मानिनी
ध्रुवं चिरान्मा प्रतिकर्तुमीहते ॥६ ॥
प्रसह्य देवासुरसंगरे पुरा
सुरान्मथन्त तरसाऽयमेव माम्[१] ।
ममैव शूलेन सहायकै समै. ।
सम कथाशेषममर्ष्यवीभवत् ॥७ ॥
शिशुत्वमायावृतविग्रहोऽप्यसौ
क्षणेन रक्ष क्षपणोऽमरप्रिय. ।
उपेक्ष्यतामद्यकथं तथाविधः
पुराणवैरी मम ताक्ष्यवाहन ॥८ ॥
स्तनन्धयो वाऽस्तु युवाऽथवा जरन्
कृतापकार सकृदेव मृष्यते ।
अनारत नैकनिकार-कारणे
निशो कृपा मक्षु पराभवत्रपू ॥९ ॥
विजृम्भमाणे तरसि क्रमादसौ
पुन समासाद्य विशेषसम्भृतिम् ।
न यावदुत्तिष्ठति[२] गोष्ठभृत्सुतो
निर्वर्हणामर्हति तावदेव मे ॥१० ॥
अनेकधा सयति कल्पितोपधि
तमेनमारादभिपत्य वैरिणम् ।
तत प्रबन्धं कपटस्य कर्कशै-
र्नयाम्यकल्पं कुतुकाक्षमक्षयम् ॥११ ॥
तदत्र मायाचणचक्रवर्तिनी
धृतार्भकव्रातनिपातनव्रता ।
सदाफलीभूतकृति र्वशवदा
नियोजनीया कुशलाय पूतना ॥१२ ॥

१ कालनेमिरूपम् ।
२. ऊर्ध्वकर्मणि तिङ् ।

भवेदनेनाहितशोधन स्फुटं
तया प्रयासोऽत्र न लेशतोऽपि मे ।
तदाचराम्येव, विना परिश्रमं
मनीषितानोतिपरो[1] हि नीतिवित् ॥१३ ॥

इतिक्षणाद्ध्यवसायनायक-
स रक्षसां दूतमुखेन राक्षसीम् ।
समर्पयिष्यन् निधनायति धुर
वकस्वसारं बहुसारमाह्वयत् ॥१४ ॥

निशम्य भोजेशनिदेशमादृता
विवेश सा राजनिवेशनं मुदा ।
सरागमाह्वानमपि प्रभोरहो
निषेव्यमाणा[2] गणयन्त्यनुग्रहम् ॥१५ ॥

चिराय शश्वत्सहवाससंस्तुता-
मपि द्वितीया रसनामिवान्तकीम् ।
समागतन्तां तरसा निरीक्ष्य ता
विभाय भीमोऽपि सुरद्विषां गणः ॥१६ ॥

प्रभोः समाकारणयाऽऽत्मगौरवं
विभावयन्ती रभसापतत्पदा ।
प्रभुप्रसादस्पृहयालुरेकिका[3]
मुदा महीपान्तिकमाजगाम सा ॥१७ ॥

निभाय यं कज्जलपुञ्जमेचकं
चकम्पिरे के न रणाजिरे सुराः ।
सुरामदध्वस्तमतिश्चकार यो[4]
रयोद्धतस्तातनिशातबन्धनम् ॥१८ ॥

धनं परं यस्य सतां निराकृति- ।
कृतिः परद्रोहपरायणेहितम् ।

१. अर्थान्तरन्यासः ।
२. अ.न्या. ।
३. का.लि. ।
४. इतः श्लोकद्वये धनक-विशेषः ।

हितं विधित्सुर्विनता सुहृत्तमा
तमासनेऽपश्यदगेन्द्रसन्निभा ॥१९॥
स्मितामृतेन[1] स्नपन विकासभृद्
दृगम्बुजैरर्चनमाचरन् विभु ।
प्रसद्य तस्या प्रथमं स दूरत
तरङ्गयामास भृश मुदापगाम् ॥२०॥
उपेत्य जीवेति-वितीर्णयाऽऽशिषा
कुलोचिताचारपरायणाममुम् ।
हसन्नुपावीविशदीहिताप्तये
नय परावर्जनमेव[2] भूभुजाम् ॥२१॥
तदादरोच्चैरुदितान्तरामित-
प्रमोदपूरं बहिरानयन्त्यसौ ।
विभासितोद्यद्दशना[3] निशाचरी
प्रसादयन्ती विनताऽब्रवीन्नृपम् ॥२२॥
अये महराज ! गुणानुबन्धना-
दल प्रसीदन्ति[4] भजन्ति भूरि ताम् ।
जवादहम्पूर्विकया कयाऽप्यहो
भवन्ति भव्यानि विजृम्भितानि ते ॥२३॥
यत प्रसादेन तवैव मङ्गल
प्रसूतमद्धा जगति प्रवर्तते ।
प्रभो तदेप त्वयि विश्वशासके
शिवानुयोगोऽवसर किमश्नुते ? ॥२४॥
अतन्द्र भोजान्वयचन्द्र ! तावक-
प्रतापभानौ प्रतपत्यहर्निशम्[5] ।
वहन्ति जाड्य वत कम्पिता परे
मुदं च रक्ष कुमुदानि तन्वते ॥२५॥

१ रूप.।
२. अ.न्या ।
३. अप. ध्वनि ।
४. अत्य ति. वा. ध्वनय ।
५ रूप. ममु । इतो भावध्वनय ।

त्वयैव सद्यो ददता वनीयक-
व्रजस्पृहाऽदृष्टपथाध्वगं फलम् ।
महत्त्वमूलं शतशः समीहित-
प्रदानदम्भः सुरभेरभेदि स[1] ॥२६ ॥
न जातु वक्त्रेषु विकुञ्चितालिकं
तवाननं पश्यति सयुगे जनः ।
गुणानुरक्ता प्रशमेन दुर्हृदा-[2]
मनन्यनाथाः परिपासि यत्प्रजा ॥२७ ॥
कलङ्कपङ्काविलमुज्ज्वलोत्तमात्
प्रतिक्षपान्तक्षपित निरत्ययात् ।
तवासुराधीश यशःसुधानिधे[3]
ध्रुवं विधि भेदयितुं विधुं व्यधात् ॥२८ ॥
तव प्रतीपप्रकरस्य दुर्यशो[4]
मषीनिभं कर्णतमालपल्लवम् ।
विधाय भूतावक ! तावकं यशो
दिशोऽवदातं कलयन्ति शेखरम् ॥२९ ॥
वितीर्णकल्पान्तहुताशनभ्रमं
प्रलोपितारात्यवरोधविभ्रमम् ।
तव प्रताप भुवनेषु बम्भ्रमं[5]
विलोक्य मित्रान्तरुपैति सम्भ्रमम् ॥३० ॥
भ्रमन् वने धातुगणोपसंग्रह-
प्रसंगतः कंसपदे श्रुति गते ।[6]
भिया समालिङ्गति साश्रुलोचनः
तवारिनारीनिकरः परस्परम् ॥३१ ॥

१. व्यति.। अति.।
२ नीतिनैपुण्य व्यज्यते ।
३. उत्प्रे. व्यति ।
४. उप. अप. समा. वस्तुध्वनि ।
५. यम विरो.।
६. भ्रान्तिमान् ।

रणे ध्वनत्कुञ्जरपुञ्जवारिभृद्-
गणे चलत्तोत्रतडित्युदञ्चति ।
प्रवर्तते ते नृपते ! वत द्विपा[1]
गृहेषु वामानयनाम्बुवर्षणम् ॥३२ ॥
वशीकृतेन्द्रस्य विधेयभोगिनो-
धराऽधिराजस्य विभो तवापि भो ।
विपक्षतामीक्षितवल्गु विक्रम[2]
समाचरेत् कोऽत्र ? सचेतनो जन ॥३३ ॥
पुरा प्रवृत्तस्य दिशा जये तव
श्रिता यशोऽक्षय्यमजय्यमानिन ।
अचिन्त्यमालोक्य पराक्रम स्वय
वशंवदा ये परिवारतामगु ॥३४ ॥
द्विपत्सु ते रोपकषायित मुखं
प्रतीक्षमणा समरोद्भटा भटा ।
अहर्निश ते स्थिरकीर्तिसम्पदे
नदन्ति चाणूरमुखा सुख पुरः ॥३५ ॥
हिमांशुपाशिज्वलनानिलैरलं
विधूयमाने दितिजव्रजे पुरा ।
शताङ्घ्रिदोरानन-कालनेमिना
निकामभोजायितमद्भुतं त्वया ॥३६ ॥

युग्मकम्:-

प्रजाऽनुरक्ता सफला वसुन्धरा
निदेशलिप्सातरला सुरासुरा ।
सदा रणोत्साहपरिस्फुरद्बल
निरन्तरायप्रतिमाश्च मन्त्रिणा ॥३७ ॥
गुणातिरेकाद् गलितावधि स्फुट[3]
जगत्प्रभो ! यद्धने त्वदीयताम् ।

१ असद्दति । स्प
२. कालि ।
३ तुल्ययोगिना ।

स्वर्वैर्बहिर्धीरतयेव संकुचन्
स्मितेन कुर्वन् वचसोऽभिनन्दनम् ।
वितीर्य ताम्बूलपुटं पटु गिरा-[१]
मवोचत स्वार्थपरस्तदाऽसुरः ॥४५ ॥
समत्सराणां परकीयसम्पदि[२]
प्रतापसन्तापितसर्वचेतसाम् ।
समृद्धिचिन्तास्तिमितान्तरात्मनां
क्व नाम राज्ञामयि निर्वृतं मन ॥४६ ॥
अये त्वयेपत्क्रमभ्युपस्थितं
प्रयोजनं माङ्गलिकं सुरद्विषाम् ।
तदप्रयासेन विधाय शोभने
तनुष्व राकेशसहोदरं यशः[३] ॥४७ ॥
विधौ प्रमोदत्यनिवार्य्यसङ्गता-
वुपस्थितं कार्य्यमहो यशस्करम् ।
जनः सुसम्पाद्य जगत्यनश्वरं
स्वनाम नामाप्र्यपदेऽधिपिञ्चति ॥४८ ॥
सहस्रशः सयनि दृप्तविक्रमा
त्वदद्वितीयाक्रमणेरपाकृता ।
महानुभावे ! प्रतिकारकातरा
सुरा न भेजु कति कान्दिशीकताम् ॥४९ ॥
यस्मिन् राज्ये बन्धुविग्रहेऽप्यहो
प्रमोदनिद्रामुपलभ्य निर्वृत ।
अहर्निशोहानविभक्तगौरवो[४]
महानुभावे महिमा नवीन स ॥५० ॥

१ उर्ध्वे, का ति ।
२ कान्ति ।
३ उर ।
मन्.

तृणीकृतप्राणपणेन कुर्वती
मुदा समिद्धयूत महो सहाहितैः ।
जय बलीयस्यबलाऽपि जग्मुषी[1]
त्वमेव रक्षोगणकीर्तिरक्षिणी ॥५१ ॥
निशाचरद्वेपरतैरनारत
निवेदितो दीनदिवौकसा कुलैः ।
पुरातनारातिरहो हरि स नो
जिघांसया नन्दगृहेष्ववातरत् ॥५२ ॥
क्व गोपबालो जलबुद्बुदोपमः[2]
क्व चास्मि जिष्णु र्भुवनानि यद्यपि ।
तथाऽपि को नीतिविशारदो नृपः
प्रतीत्य शत्रुं लघुरित्युपेक्षते ॥५३ ॥
तदङ्ग नन्दस्य निवेशन छला-
दुपेत्य कृष्ण मृदुल तरस्विनी ।
करेणुवद्वेणुकरीरमुद्धत[3]
मुदानया दर्शनमाशु शोभने ॥५४ ॥
त्वयाऽत्र विष्णौ तरसा निषूदिते
निसर्गमायाविनि रक्षसा रिपौ ।
निकृत्तमूलद्रुमदुर्दशामसौ[4]
न लप्स्यते न त्रिदिवौकसा गणः ॥५५ ॥
इति स्वसिद्धार्थमनर्थमादिशन्
प्रगल्भवद्दानवपुगव. क्षणम् ।
निपेधशङ्कातरलीभवन्मना-
विलोकयामास बकोमुखं मुहुः ॥५६ ॥

---

१ रूप.विरो.।
२. निपम अ.न्या.।जयतिर्न्यूनीकरणे सकर्मकः।
३ उप ।
४ निद.।

अवेहि नून कवलीकृत जवात्
तव प्रतापज्वलनेन त शिशुम् ।
क्व नाम पञ्चाननवैरमाचर-[१]
न्नपि क्षणं प्राणिति सन्निधौ शश ॥५७ ॥

इति ब्रुवाणा मधुरस्मित लसद्
विकासमाकाशचरी निशाचर. ।
स्मर बलारातिरिवेश्वराश्रम[२]
बकस्वसारं प्रजिघाय गोकुलम् ॥५८ ॥

वलस्मयोत्तम्भितमानसा न सा
पराक्रम दैत्यरिपोरजीगणत् ।
विवेकपङ्केरुहकाण्डशातने[३]
हिमायते मोदमयो मदोच्छ्रय ॥५९ ॥

भृश सदस्यं स्तुतविक्रमा स्फुटत्
कदम्बरम्य दधती[४] कलेवरम् ।
प्रणम्य सा भोजपुरन्दर जवा-
दथ प्रतस्थे निधनाय पूतना ॥६० ॥

निकाममीपत्करमच्युतस्य सा
निवर्हण गर्हितधी प्रजानती ।
प्रभुप्रसादातिशयोत्सुका गतौ
न वा विलम्बं लवतोऽपि चक्षमे ॥६१ ॥

पथि प्रयान्ती द्रुतमेव पञ्चता
यदप्यमूं दुरशकुनान्यसूचयन् ।
न्यवर्ततासौ न तथापि, देहिनां[५]
विधौ पराञ्चत्यतिवर्धते मह ॥६२ ॥

१ रूप, अ न्या ।
२. उपमालकारेण शीघ्रनाशरूपवस्तुध्वनि ।
३ अ न्या । रू उप. ।
४ उप निद हर्षव्यभिचारिभावध्वनि ।
५ अ न्या ।

उपेत्य वायोरपि वेगवत्तमा[१]
महावनं सा मनसा सहैव तत् ।
धृताऽतिलक्ष्मीकवपुर्निरीक्ष्य तत्-
समृद्धिमद्धा चकिता व्यतर्कयत् ॥६३ ॥
सुपर्वसद्माधिकगर्वखर्वण-
प्रयासिपद्मासननिर्मिता-[२] ममूम् ।
पुरं पुरस्कृत्य विचित्रसौभगा
जगत्त्रये किं न मही महीयते ॥६४ ॥
परश्शतस्वर्णमयेषु वेश्मसु
क्षतापदोऽत्रापि सहैव भोगिभिः ।
यदासतेऽमी विबुधास्ततोऽहिभू-[३]
दिवोरनौपम्यदो ध्रुवं मुधा ॥६५ ॥
विशङ्कटं भूषितभोगिमण्डलं
वृषाश्रितं भूतिविभासितं सितम् ।
शिवाभिरामं द्विजराजराजितं[४]
गिरीशवर्ष्मेव विभात्यदः पुरम् ॥६६ ॥
अनन्तभोगव्यवसायिसम्पदा
परंरदृष्टेन विलुण्ठनःपरं ।
समं किमेतेन तुलाधिरोहणे[५]
द्रुतं लघिम्ना त्रिदिवो दिवं ययौ ॥६७ ॥
व्रजेऽखिलो वक्रतया विनाऽप्यहो[६]
श्रियं दधानो वचसो दृशोर्भृशम् ।
समावृतो बन्धुजनैरहर्निशं
वियोगखेदस्य न भाजनं जनः ॥६८ ॥

१. अति.।
२. उत्प्रे.।
३. उत्प्रे.।
४. पूर्णोपमा.।
५. उत्प्रे.।
६. व्यति.ध्व.।

समृद्धिसौभाग्यनिबन्धने ध्रुवं
स्थिते विवादे भुवनान्तरै समम् ।
इदन्तु वैकुण्ठमुपाहित स्वयम्[१]
भुव प्रतिष्ठापयितुं स्वयम्भुवा ॥६९ ॥
अनल्पमित्थं सविकल्पकल्पना
वितन्वतीं चेतसि वीक्ष्य सौभगम् ।
महावने द्रागवधाय पूतना
वधाय सस्मार निदेशमीशितु ॥७० ॥
जनानवेक्षानिरतस्ततश्श्रिया
श्रिया नयन्ती भ्रममात्तविभ्रमा ।
प्रनर्तयन्ती कमल करस्थितं
स्मितोज्ज्वला सा प्रविवेश गोकुलम् ॥७१ ॥
निमेषिणी नैव नितम्बिनी दिवो
निकामरम्या न निशाचराङ्गना ।
व्यलोकि नेदृग्वत जातु मानवी[२]
नवीनरूपा रचना विधेरियम् ॥७२ ॥
पुरन्दरश्रीरियमम्बराच्च्युता
घनाद्वियुक्ता चपलेव वास्थिरा ।
रतिर्नु दग्धात्मभुवो विना कृता[३]
व्यतर्कि गोपैरथ सा पुर स्थिता ॥७३ ॥
नृपाय दातुं नियत कर स्वय
व्रजाधिनाथे मथुरापुरं गते ।
निशेव सूर्य्येऽस्तमिते महीतलं[४]
विवेश रम्यं भवनं निशाचरी ॥७४ ॥
विशालसौधालिवृते निकेतने
निरीक्ष्य पारेगणन गवागणम् ।

१. उत्प्रे ।
२. सन्देह ।
३ सन्देहः ।
४. उपस्व घ्व. ।

क्षणं सचित्रा विषसाद सा पुन-[१]
र्मुदिऽसतां नेतरसम्पदीक्षणम् ॥७५ ॥
स्मितैः कियन्तः सकटाक्षवीक्षणै-
स्तडिद्विलोलैः कति नाम विभ्रमैः ।
वशीकृतास्तत्र भृशं दिदृक्षया[२]
निरोद्धुमेना नहि रक्षिणः क्षमाः ॥७६ ॥
स नाम मेने निजभाग्यमुज्ज्वलं
तयाऽपि सद्यो यदधिष्ठिताऽवनी ।
तथैव रक्षा कति खेद मादधु-[३]
र्यदक्षिमार्गादथ सा तिरोऽभवत् ॥७७ ॥
प्रवेश्यमाना स्वयमेव रक्षिभि-
र्गृहेश्वरीव प्रतिकक्ष्यमादरात् ।
निभालिता वेश्मनि विस्मितैर्जनै-
रवाप मध्यं भवनस्य सा शनैः ॥७८ ॥
ततो मणिद्वीपमिवाङ्गनामयं
गृहं गता मत्तगजेन्द्रगामिनी ।
अचेष्टतालं चिरसंस्तुतेव सा[४]
निसर्गमायापटवो हि योषितः ॥७९ ॥
प्रभावितानोज्ज्वलरत्नकल्पिते
ततो जनन्याः शयने पुरः स्थितम् ।
विलोक्य बालं सहसा शुचिस्मिता
महानुरागेव[५] निजाङ्कमानयत् ॥८० ॥
कुतः कथं केयमहो समागता
न वारिता किं प्रतिहारपालकैः ।
न चिन्तितं यावदिदं जनैः स्वयं
स्वभार बालं ततं तावदेव सा ॥८१ ॥

१. अ.न्या.।
२. का लि ।
३. समु.का.लि.।
४. उप.अ.न्या ।
५. उत्प्रे.।

स रत्नमालाऽभिधया पुराश्रुता
सुता बलेस्तामवयस्त्रिविक्रम ।
रुरोद नो वारयितु स्तनन्धय-
तदीहित प्रैक्षत कौतुकात् परम् ॥८२ ॥
तडित्कदम्बे चिररोचिषि स्थिरा
लभेत चेन्नीरदपोतक. स्थितिम् ।
प्रसह्य कृष्णं तुलया स्पृशेत्तदा[1]
सुवर्णवर्णच्छलपूतनाड्कगम् ॥८३ ॥
तथाविधाकारदुरापदुष्टता[2]
मसशयाना पशुपेन्द्रवल्लभा ।
अदृष्टपूर्वामपि ता शिशोर्ग्रहा-
च्छिशु-ग्रह न स्तिमिता न्यवारयत् ॥८४ ॥
अशक्यभावादवलोकने हते[3]
परावरोधेक्षणकल्मषश्रुते ।
कुतूहलाद्वा नवशंशवोचिता-
द्भयादनात्मीयनिभालनोद्भवात् ॥८५ ॥
द्विजन्महिंसादिकलड्कपङ्किल
तदानन नापि निरीक्षितु क्षमम् ।
इति प्रकाशीकृतये नु सर्वत
परं दृशौ मीलितवांस्तदा हरि ॥८६ ॥
विदन्नपीमा कितवामशेषवि-
च्चकार तावन्न ■ किञ्चिदच्युत ।
परप्रहारप्रतिकर्मणेव य-[4]
न्निवृत्तिविता. प्रहरन्ति साधव ॥८७ ॥

१. अति ।
२ कालि ।
३ इत उत्प्रेक्षा ।
४ का लि ।

निमीलिताक्षाय युगान्तशायिने
स्वयं सहास जननीव वत्सला ।
समर्पयामास विपाचितं स्तनं
विदन्ति किं दुष्टधियो हि किल्बिषम् ॥८८ ॥
इयेष सा तज्जननीत्वमुत्सुका
त्रिविक्रमाद्यद्दलिनन्दिनी पुरा ।
अपूरि कामः पिबता पयोधरं
तदेव रूपान्तरमाप्य शार्ङ्गिणा ॥८९ ॥
विडम्बनामेवमुपस्थिता तया
समीक्ष्य गूढामपि मायिकेश्वरः ।
निर्वतयन्नीदृशपातकात्स तां[1]
सतां गतिः शातयितुं प्रचक्रमे ॥९० ॥
शयद्वयेनातिनिपीड्य पूतना-
स्तनं स कोपेन पपौ तथा हरिः ।
निष्क्रम्यमाणैरसुभिर्भृशं यथा ।
तथाऽन्वभावि श्लथमर्मसु व्यथा ॥९१ ॥
सुखेन पातुः सविषं[2] जगल्लये
नितान्तमुग्धस्य न तस्य मोहनम् ।
निसर्गकृष्णस्य नवाऽपि कृष्णता-
मवाग्रजोराजविषाणुरादधात् ॥९२ ॥
करो व्रजस्त्रीसुखदोऽपि शार्ङ्गिणो
बभूव भूयो बकसोदरार्तये ॥
कुमुद्वतीमोदकरोऽपि शीतगोः[3]
करो वियोगिव्यसनाय जायते ॥९३ ॥
प्रयस्य तीव्र निजमुक्तये बक-
स्वसाऽधमूर्तिस्तदविन्दती फलम् ।

१. यम उ. ।
२ गाकल्पेऽव्ययीभाव । कि॰
३ प्रतिवस्तूपमा ।

क्षणेन नैराश्यमवाप्य जीविते[१]
युगान्तजीमूतघटेव साऽनदत् ॥९४ ॥
स्तनन्धयेनाशु-गृहीतचेतनां
मुरद्विषाऽन्ते स्फुटदुत्कटाकृतिम् ।
तनुं त्यजन्तीमतिभैरवं रवै-
रवैदमू तत्र जनो निशाचरीम् ॥९५ ॥
उदीतवानुन्नतघोषभूभृतो
हरि: स बाल कमलानुरञ्जनः ।
स्फुटज्जपाशोणकरस्तमोरिपु-[२]
निनाय नाशं बकयामियामिनीम् ॥९६ ॥
अजाश्रितं लोलशिख सदागति-
प्रियञ्च निर्वापयितु विषेण तम् ।
उपेत्य सन्तप्य तदीयतेजसा[३]
परामृशन्ती बत साऽऽपकृष्णताम् ॥९७ ॥
रघुपतिरिव ताडकां तरस्वी[४]
स्त्रियमपि लोकहिताय बालकृष्णः ।
निधनमुखमदर्शयत्स कान्त्या
जगदवतां खलनिग्रहो हि धर्म्म: ॥९८ ॥
उरो नीलरत्नोपमं धारयन्तं
पुरो गोकुलस्याकुलीकुर्वदन्यान् ।
सम कंससिद्ध्या शयाऽचेतना या
पपाताशु भूमौ वपु: पूतनाया ॥९९ ॥
तथा तास्तास्तस्या रुचिरतरभङ्गी प्रथमत ।
ततो बालक्रीडाकरणमनियोगेऽपि सहसा ।
वपुर्भीम पश्चान्निधनमवलोक्यामुहदहो
तदाऽऽलेख्यप्रख्या[५]सहपरिजनै: कृष्णजननी ॥१०० ॥

१ उप.।
२. रूप उपमाध्वनि:।
३. शब्दशक्त्युद्भवध्वनि:।
४. उप.। पुष्पिताग्रावृत्तम्।
५. उप. शिखरिणी।

कृत्य समाप्य वसुदेवगिराऽऽशु ताव-[1]
न्नन्दादयोऽपि मथुरानगरान्निवृत्तः ।
दूरान्निशम्य विदलच्छतकोटिकोटि-
प्रख्यं स्वन मुमुहुरच्युतचिन्तयाऽलम् ॥१०१ ॥
काव्योरसि स्फुटशिलाफलकप्रमाणे
क्रीडापरं हरिमभीकमवाप्तसञ्ज्ञा ।
संज्ञाय विस्मयमुदम्बुधिपूरमध्ये
घोषौकसः सुचिरमेकरसा ममज्जु ॥१०२ ॥
दृष्ट्वाऽधनौ निधिमिव प्रतिपन्नसंज्ञौ
वेगादुपेत्य पितरौ नितरामथोत्कौ ।
आनन्दवाष्पपरिपूर्णदृशौ कथञ्चिद्
दोर्भ्यां दृढं जगृहतुः प्रणयेन कृष्णम् ॥१०३ ॥
अयं मायादेवी-सुकृतिपटली-मौलिमहित-
प्रथी-विद्यानाथ-प्रभव-बदरीनाथ-रचिते ।
महाकाव्ये सर्गः कलुषमुपि राधापरिणये
तृतीय.[2] श्रीवाणीमनु-अगनजन्मन्यवरित. ॥१०४ ॥

इतिश्रीराधापरिणयमहाकव्ये कृष्णांके पूतनाशातनो
नम तृतीयः सर्गः सम्पूर्णः ।

१. यम.उप.,इतरितु वसन्ततिलकम् ।
२. नवार्णो मनुः । शिखरिणी ।

॥ इति प्रभाया तृतीयः सर्ग सम्पूर्ण ॥

अथ 'शकटदिष्टान्तो' नाम
चतुर्थः सर्गः ।

अथ लसति तृतीये जन्मभे जातु सूनो-[1]
सह निपुणतमाभिर्गोपसीमन्तिनीभिः ।
अवनिसुरवितीर्णै मन्त्रपूतैः पयोभि-
र्व्यरचयदभिषेकं श्रेयसे घोषराज्ञी ॥१ ॥

प्रकृतिधवलमम्भः कृष्णकायानुषङ्गा-
दलभत सहसाभां नव्यदूर्वासगर्भाम् ।
मरकतमयभूमीचुम्बनादिन्दुबिम्ब[2]
सितमपि नितरां द्रागेति पालाशभासम् ॥२ ॥

द्विगुणितरुचिमाज्यं कृष्णवर्त्मेव कृष्णः[3]
सहजविमलधामाऽऽप्याससादाभिषेकात् ।
सुभगमपि निकामं वस्तु सामर्थ्ययोगा-
दुपनयति हि लक्ष्मीं संस्कृतिः काचिदन्याम् ॥३ ॥

शरदुपहितराकानाथशोभासनाथं[4]
नवजलधरबिम्बं मौक्तिकं राचितं चेत् ।
मुररिपुवपुरम्भोबिन्दुभिः सम्परीतं
स्मितविशदमुखाभं शक्नुवीतानुकर्तुम् ॥४ ॥

स्नपनविधिविरामे प्रोञ्छित स्वाञ्चलेन
प्रियतनयमुदुह्य क्रन्दनोच्छ्वासभाजम् ।
शिशिरतरतदङ्गान्यामृशन्ती हसन्ती,
स्तनकुचयुगदानात्तोषयामास माता ॥५ ॥

युवतिमधुरगीतैर्मञ्जुलातोद्यनादै-
रुपचितमसमत्वं पर्व तत् सर्वथाऽगात् ।
कुशकुसुमसमिद्धिः सर्पिषाऽऽप्लाविताभि-
र्हुतभुजमधिवास्यातर्पयन् यत्र विप्राः ॥६ ॥

१. सर्गारम्भात् ४८ श्लोकं यावन्मालिनीछन्दः।
२. प्रतिवस्तूपमा-तद्गुणौ ।
३ अ.न्या.उप ।
४. अति ।

विधुरिव परिपूर्णः कान्तिभिः सिन्धुपूरं[१]
तरणिरिव समृद्धं पद्मपण्डं प्रभाभिः ।
द्विजवरनिकरान्तर्दक्षिणो दक्षिणाभि-
र्निरतिशयविकासं नीतवानाशु नन्दः ॥७ ॥
सकलनिनदमुग्धज्जृम्भमापीय दुग्ध
मुखकलितकुचाग्र केशव निद्रित द्राक् ।
निभृतमुपनिधाय प्राज्यतल्पे विनीता
व्यतनुत वरिवस्या प्राघुणानां यशोदा ॥८ ॥
चतुरचरमुखेभ्यस्तावदाकर्ण्य कृष्णा-
न्मधुपुरपुरुहूतः पञ्चता पूतनायाः ।
अहिरिव पदमृष्टो निश्वसन्दीर्घमुष्ण[२]
कलुषमतिरधृष्योऽमर्षमुच्चैरभार्षीत् ॥९ ॥
विफलविषमयत्न प्रलम्बैरे मुरारौ
परिभवमसहिष्णुः कूटनीतिप्रतीत ।[३]
झटिति तदवसानं श्रेयसे मन्यमानो
व्यमृशदकृशकोपोद्दीपितो दैत्यनाथः ॥१० ॥
अवितथवचसाऽसौ नारदेनोक्तपूर्व
पुनरपि हरिरेव क्रूरकर्माऽवतीर्णः ।[४]
असुरकुलविघातं कर्तुमास्तेऽन्यथा को
मनुजशिशुरयत्न पूतना हन्तुमीशः ॥११ ॥
क्व पुनरचिरजन्मा गोपबालोऽसहायः ?
क्व च विपुलबलायाः पूतनाया निपातः ?
दुरवगममहिम्नश्चित्रकृत्यस्य नित्य[५]
बत नियतमशक्यं किं विधातुर्विधातुः ॥१२ ॥

१ मालोपमा ।
२ अनु उप ।
३. काव्यलिंगम् ।
४. अनुमिति ।
५ विरल . अ न्या. ।

मदुपहितविपद्भ्योऽबिभ्यदार्भारडिम्भ-[१]
स्त्रिभुवनविभवे योऽद्रुह्यदुन्नह्यमह्यम् ।
तमवसितिमनीत्वा सत्वरं स्वैरुपायै-
र्न पुनरथ कदाचिद्वीतशङ्कश्शयिष्ये ॥१३ ॥
तदिह दनुजराजीधूमकेतो विचित्रा[२]
रचयति बहुमाया प्राकृताचार्य्यवीर्य्ये ।
द्विपति पशुपपोते रहसोज्जृम्भमाणे
सुभटशकटरक्ष प्रेषण क्षेमकृन्मे ॥१४ ॥
इति मनसि मनस्वी शश्वदाधाय कंसो
विकटवपुषमारादास्थितं स्निग्धवर्यम् ।
त्रिदशविजयलक्ष्मीसन्ततालिङ्गिताङ्ग
शकटमलघुमानाद्दानवेशोऽन्वपश्यत् ॥१५ ॥
स सदसि निजभर्तुः श्लाघ्यया दृष्टिवृष्ट्या
दुरुपगममपूर्वं गौरवं लभ्यमान ।
विकसितमुखकान्तिस्तस्य वाञ्छन्निदेश
फणिरिपुरिव विष्णोरग्रतस्तावदस्थात्[३] ॥१६ ॥
प्रचलदलघुघोण शोणविस्फारिदृष्टि-
प्रकटकुटिलदंष्ट्रादष्टनिष्कुञ्चितोष्ठ ।
भटपटलपटिष्ट द्विष्ठगोष्ठेशपुत्र[४]
शकटमतिशठात्मा प्रेष्ठमावष्ट कंस. ॥१७ ॥
शकट ! सपदि घोषे नन्दगोपस्य सुनु
कलितकपटवेषं नामशेष विदध्या ।
परिणतिमतिघोरा राजवैरस्य सद्यो
यदयि दयित ! लोका सम्यगालोकयन्तु ॥१८ ॥
अहरहरहहास्मद्बन्धुनाशाय शश्व-
न्निरवधि यतमाने मायया चासमाने ॥

१ अनु ।
२ स्प अनु ।
३ दप ।
४ अनु ।

शिशुरिति करुणाऽस्मिन्नैव कार्य्या कथंचिद्,
भवति हि[१] कुशलाय क्रूरतैव प्रतीपे ॥१९ ॥
न च कुरु विचिकित्सा वीर ! वैरे मुरारे-
रिह सृजति हि साक्ष्य पूतनाप्राणनाश. ।
अपितु पितुरुदात्ता शूरतामुग्रकर्म-[२]
न्नुपनय नयनिष्णो विस्मृति विक्रमैस्त्वम् ॥२० ॥
असुरनिसरमूलोच्छेदनित्यप्रवृत्ते
फलमुचितमिदानीमेव दत्त्वाऽलमस्मै ।
उपगतमतिचन्द्रोदञ्चदक्लान्तकीर्ति[३]
विजयसुभगमूर्त्ति त्वा पुनर्द्रष्टुमीहे ॥२१ ॥
रिपुमधिपनियोगाद्गच्छतो निग्रहीतु[४]
जनयतु जगदीशरशारवत माङ्गल ते ।
अनुभवतु च तापं दुस्सह शोकवह्ने-
भृशमनृजुरहर्य्यु वैरिणो वन्धुवर्ग ॥२२ ॥
इति नृपतिनिदेश शृण्वतस्तस्य मार्ग
गदितुमिव पुरस्तादेव रोमाण्युदस्थु. ।[५]
विकचनलिनलीलामाक्षिपत्कि च चक्षु-
र्युगलमतिविकास मानस स्याचचक्षे ॥२३ ॥
स्वयमतिबलदृप्त क्रूरमल्लो निसर्गा-
दसुरपरिवृढाज्ञादीपितोत्साहसारः ।[६]
अभिमतहरिहत्य सोऽवमत्यान्तरायान्
व्रजमनुपदमेत्याचिन्तयन्नन्तरापम् ॥२४ ॥
मरणमगणयन्तो दुष्कर भर्तृ‍‍‍‍‍‍‍‍‍‍‍‍‍‍‍‍‍‍‍ गं[७]
निजहितमिव भृत्या ये द्रुत साधयन्ति ।

१ अ स्या. ।
२ यमकर्य्यायांक्ते ।
३ निद ।
४ कालि ।
५ उत्मे निद. ।
६. अनुप्रा. मधु. ।
७ इतो भाग्यध्वनय. ।

न पुनरिह पर ते किन्त्वमुत्रापि भूय
स्तवशबलमनीचैरास्पद भूषयन्ति ॥२५ ॥
तदहमविहितास्थो जीवितेऽपि स्वकीये
दनुजपतिहितार्थं नित्यलोक प्रवृत्त ।
परमिह भटलक्षै रक्षिताया समन्तात्
कथमथ पशुपेन्द्रद्वारि कुर्य्यां प्रवेशम् ॥२६ ॥
यदि कलहममीभि प्रारभे शौर्य्यदर्पाद्
भवति ननु तदानीं दुर्घट स्वामिकार्य्यम् ।
अपि वत कथमेतान्दर्शयन्दैन्यमुद्रा
सविनयमनुयाचे वीरमानी प्रवेशम् ॥२७ ॥
अथ युगपदमीषा सम्भवी न प्रमाद ।
प्रचुरधनभृतानामस्तु भेद कथ वा ।
तदिह परमपश्यन्निष्टसिद्धेरुपायं
सदपि जवनिकान्ता शाम्बरी[१]-मावृणोमि ॥२८ ॥
इति विहितविमर्श क्षिप्रमन्तर्हितात्मा
व्रजपतिभवनान्त स्वैरमेष प्रविष्ट ।
अनमि[२] गुरुणि जीर्णे लम्बमाने मुरारे-
रुपरि, जडशरीरे जीववत्सन्यभत्त ॥२९ ॥
सपलशकटनामा वज्रसाराकृताङ्ग
पतितुमथ मुकुन्दे दानवे यावदैच्छत् ।
द्रुतमपगतनिद्र स्तन्यकामो जनन्या
परमनवदधत्या[३] सत्कृतिव्यापृतापृयाम् ॥३० ॥
इतरशिशुवदुच्चै रोदितु सम्प्रवृत्त
शकटकपटलीला नेतुमिच्छुर्विरामम् ।
नलिनमृदुलमुग्धमञ्जुमञ्जीरशिञ्ज[४]
पदयुगमुपरिष्टादेष चिक्षेप तावत् ॥३१ ॥

१ मायाम् ।
२ शकटे । उप ।
३. पालि । युग्मकम् ।
४ अनु ।

अविदितपरवीर्यो भोजराजानुयायी
स्वयमखिलजनानां दारुणो निग्रहीता ।
गिरिरिव हरिणाऽसौ ताडितस्तेन गदां[१]
प्रथममनुबभूव प्रत्यनीकप्रहारम् ॥३२ ॥
कमपि निरपराधं द्वेष्टि यो दुष्टचेता
पतति नियतमस्मिञ्छासितुस्तीव्रदण्डः ।
इतिनयमनुकूलं शिक्षयन्दुर्विनीतान्
सरभसममुरं तं ताडयामास कृष्णः ॥३३ ॥
चरणकिसलयं श्रीपूतनारेरुदस्तं
सकुतुकमुपनीतं पश्यतां खेचराणाम् ।
सुरसरणिनिविष्टोपेन्द्रपादारविन्द[२]
स्मरणममलमन्तस्तुर्गमेवाललम्बे ॥३४ ॥
क्षणमकलयदार्तं स्वर्गवर्गं समस्तं
भुवनमथ स दैत्यश्चक्रवद्घूर्णमानम् ।
तदनु तिमिररूपं चेतनाया क्षयन्त्या[३]
यतिरिव ननु पूर्णब्रह्मनिष्ठोऽनु शून्यम् ॥३५ ॥
प्रमभगलितसत्त्वो शीर्णसर्वाङ्गसन्धि-
श्लथितवपुरमन्दं विह्वलश्शुष्ककण्ठः ।
इषुरिव धनुषाऽसौ प्रेरितस्तेन दूरा-
दधिधरणि सरावं दानवः सम्पपात ॥३६ ॥
पतति सरयमस्मिन् वेपथुं व्याप भूमि[४]
गगनमनलरोचिः पांशुराशि दिगन्तान् ।
ध्वनिरशनिसहस्रस्फोटदीर्घस्त्रिलोकीं
व्रजजनहृदयञ्च श्रीहरेः क्षेमचिन्ताम् ॥३७ ॥
बलवदशुभशङ्काशून्यचिन्ता स्खलन्ती
कथमपि जननी सा पुत्रमभ्येत्य वेगात् ।

१ अदि.।
२ स्मृतिः।
३. पर्दे।
४ दीप्तम्।

रुदितकलुषिताक्ष तं परिष्वज्य दोर्भ्यां[१]
व्यतरदमृतमुग्धं प्रीतिसम्पाति दुग्धम् ॥३८ ॥
श्रुतविषमनिनादो घोषराजोऽतिदूराद्
दनुजकृततनूजामङ्गल सशयान ।
रणरणक-निकामप्रेरितो धावमान
श्लथवपुरुपसृत्याह्वाय सप्रैक्षतामुम् ॥३९ ॥
विकटरवमकस्माज्जातमाकर्ण्य सद्य-
स्तदुपजननिदान ज्ञातुमाबालवृद्धम् ।
विपदुपगमशङ्काव्याकुला गोकुलस्था
प्रविविशुरनिरुद्धा गोपभर्तुर्निकेतम् ॥४० ॥
विशकलितवरूथ कूबरभ्रशदभ्र
दलितरदनुकर्ष भग्ननाभि च्युतारम् ।
प्रतनमवसिताक्ष वीक्ष्य भूपातभुग्न[२]
शकटमतिवितेरु विस्मयायान्तर ते ॥४१ ॥
इदमिह गृहमध्ये लम्बित दीर्घकाला-
दचलमलघुतुङ्ग शैलवत्सहताङ्गम् ।
शकटमवनिपृष्ठेऽपातयत्को बलीया-
निति मनसि चिरायाभावयन् गोप्टनिष्ठा ॥४२ ॥
शकटमिदमनेन क्रन्दतोत्क्षिप्तपद्भ्या-
मभिहतमतिदूरे पातित न समक्षम् ।
इति यदपि यथार्थं व्याहरन्नर्भकास्ता-
नविदितमहिमान किन्तु ते न प्रतीयु ॥४३ ॥
अतिरुदति मुकुन्दे दुर्ग्रहावेशशङ्का
तरलितमतिरम्बा क्षिप्रमाकार्य विप्रान् ।
स्नपनमुखमशेष दोषशान्त्यै यथावत्
पुनरपि गुरुभक्त्याऽकारयत्स्वस्तिकृत्यम् ॥४४ ॥
चिरपरिणतवाणी सत्यमाप्तोक्तिसिद्धि-
व्यतिकरपरिणूता स्वस्तिकर्मावसाने ।

१ प्रय ।
२. पर्यन्तम् ।

प्रणिहितमनसा स्वागीश्वरे भूसुरेन्द्रा
व्रजनृपतनुजाय स्वाशिषस्ते वितेरुः ॥४५ ॥
शरदृतुरिव तोयं निर्मलाम्भोधरौघः
पिकनिकरमिवाम्रो मञ्जरीभारनम्रः ।
द्विजनृपभशुभाशीराशिराशु प्रसन्न,
व्रजपस्विद्धसूनु सूनृतः सुष्ठु चक्रे ॥४६ ॥
पुनरसुपदमङ्के क्रीडति श्रीमुकुन्दे,
स्फुरति हरिदिगन्ते चक्रवाकीव भानौ ।
प्रमदभरममन्द विदन्ती नन्दपत्नी,
व्यसजदलघुपूजातोषित विप्रवृन्दम् ॥४७ ॥
स्मृतिनिहितयशोदास्वाजवोदारभाव-
प्रसरदसमसीमातिक्रमस्फीतचित्रा ॥
हरिचरणसरोजद्वन्द्वसंसक्तचेतो-
मधुकरनिकरा एव सद्य जगुर्द्विजास्ते ॥४८ ॥
शिशुविशसनसाराशासयक्रूरवृत्ते-
र्निभृतमनसि जीर्णो रक्षसोऽस्य प्रवेशम् ।
विनशनमपि सद्य कृष्णपादाभिघातात्,
सकुतुकममरालि र्व्योमयानादपश्यत् ॥४९ ॥
प्रतिपदमथुरेशात्रलेशिता साभ्यसूयाः
शकटकपटवृत्ते वीक्ष्य सद्यः फल ते ।
व्रजपसुतनृशंसोज्जामनोत्साहवृद्ध्यै
मुमुचुरतनुहर्षं खेचरा पुष्पवर्षम् ॥५० ॥
प्रकृतिमृदुनि चित्ते यत्र देवाङ्गनाना,
स्थितिमभजत कृष्णाध्वसयलेक्षणाद्भीः ।
असुरमरणसाक्षात्कारतस्तत्रतूर्णं[१]
प्रसभमुपससाद प्रीतिरेव प्रतिष्ठाम् ॥५१ ॥
अनुदिनमपि यस्यं योगिवृन्द प्रयस्यत्
क्षपयति कतिकायास्नामसौ घातुकात्मा ।

१ पर्याय ।

जननिधनलीलाशालिसंसारपाशा-
दलभत वत मुक्तिं कृष्णचन्द्रप्रसादात् ॥५२ ॥
तदधमतमदैत्यारब्धमेकान्तनिन्द्य
यदि भगवति वैरं मुक्तिमेव व्यतारीत् ।
अथ किमु कथनीयं निर्निमित्ताश्रिताया[1]
सुकृतिविमलचित्तोज्जृम्भितायास्तु भक्तेः ॥५३ ॥
कथमपि जगदीशे देहिना चित्तबन्धो
यदि भवति तदानीं मोक्षमेव प्रसूते ।
असहितविधयाऽपि न्यस्यमानः प्रदीपे[2]
जनयति तिमिरान्तं ज्योतिरुत्कर्षयोगं ॥५४ ॥
इयदुचितविचारस्रोतसा विस्मयाब्धेः[3]
शकटदनुजमोक्षप्रेक्षणोत्थस्य पारम् ।
हरिमहिमविशेषावबोधधारार्धमग्न-
प्रतिमदिविषदोघस्वान्तमह्नाय निन्ये ॥५५ ॥
शकटमनु तदङ्गं साधु संयोज्य रक्षो-
व्यपगमलघु किञ्चित्तन्निसर्गादरिष्टम् ।
व्रजनृपतिनियोगात्पूर्ववद् गोपमल्ला
विहित-बहलयत्ना स्थापयाञ्चक्रुरुच्चैः ॥५६ ॥
तदनु[4] दनुजराजो नन्दपुत्रेण सद्य
शकटमपि निरस्तं शुश्रुवान् विश्रुतौजा ।
हृदि जलधिगभीरे दुस्सहं वाडवाग्नेः
सहचरमिह तापं कोपजं काममूहे ॥५७ ॥
अवमतिमतितीव्रामात्मनो गोपडिम्भात्
प्रसभमसकृदाप्तां भावयन् भोजनाथः ।
तरुरिव भृशमीषच्छिन्नमूलश्चकम्पे[5]
चिरमभृत च वैरं सैरिभासृक्सवर्णे ॥५८ ॥

१ अर्थापत्ति ।
२. प्रतिवस्तूपमा ।
३ रूप ।
४ इतरस्मृताविनिर्विज्ञानवर्णनम् ।
५ उपमासम्पृक्त समुच्चय ।

क्षितितलयमखण्डं रोघवह्नौ जुहूषो-
रपि सममभियोगं शश्वदालोच्य मोघम्।
बलवृहदभिमानं बिभ्रतोऽप्यस्य तर्क-
मनमि दनुजभर्तुं प्रादुरासन्नथैवम् ॥५९ ॥
कलयति परमेशः साम्प्रतं नूनमस्मद्-
विपमनिशतियोगात्सर्वथा प्रातिकूल्यम्।
मुहुरयमकृतास्थोऽप्येवमाभीरपोतो[१]
निधनजलनिधौ यन्मज्जयत्याशु दैत्यान् ॥६० ॥
किमुत विविधजन्मारब्धकिर्मीरकर्म-
प्रबलनिगडगत्याऽल्पायुषः पूतनाद्याः।
पशुपपृथुकरूपं प्राप्य किञ्चित्त्रिपित्र,
तृणमिव मम भृत्यास्तत्यजुर्हन्त देहम् ॥६१ ॥
उत सुविदितवीर्यो नन्दसूनुस्वरूप-
स्त्रिदशकुलसपक्षश्चाटुकारैरमीषाम्।
ज्वलदनलमिवाम्भो दृप्यदोजस्विरक्षो-
विसरमशमयद्वा छद्मना पद्मनाभः ॥६२ ॥
कृतमधिकवितर्कैर्नन्दगोपस्य पत्न्या,
स यदि सुरमनाभिः पद्मनाभोऽवतीर्णः।
इदमसुरभटनामग्रणी प्रेष्य नूनं
तमपि खलु तदाऽहं शिक्षये स्वाल्पलीलाम् ॥६३ ॥
प्रतिकृतिमथ तत्र स्वानुरूपां विधित्सु
प्रतिवरसहजन्निः क्षीणपेशोऽस्तविघ्नः।
जितरिपुभटभूयोगीयमानप्रशस्ते-
रनुयदनुजराजेराननं प्रागदर्शत् ॥६४ ॥
प्रकृतिरनुचराणामीक्रमापद्वितीयो,
निधिरसुरवरेण्यो लब्धसिद्धि-समीके।
सुहृदिव बहुमानो यस्तृणावर्तनामा,
हरिहननधुरां स स्वामिभक्तो मुदाऽधात् ॥६५ ॥

१ अनु०।

त्वरितगमनमिच्छन्नेत्य वात्यात्मभावं,
व्रजमनु दनुजाग्र्य कौतुकेन प्रयातः।
प्रचुररयभरेणावर्तनाद्यस्तृणाना-
मभृत समुचितार्थां स्वां तृणावर्तसंज्ञाम् ॥६६ ॥
वियति विततपक्षान् पक्षिणो विक्षिपन्त,
क्षतसरणिगवृक्षं राक्षसं प्रेक्ष्य तार्क्ष्य.।
स्यदमदमयुयुक्षु मंक्षु वैलक्ष्यलक्ष्म
क्षपयितुमपि साक्षादक्षम क्ष्मा चचक्षे ॥६७ ॥
ध्रुवमखिलजनाना स्वान्तमत्र स्वकीय,
द्रुततरगतिगर्व सर्वथाऽखर्वयिष्यत्।
यदि निरुपमरहश्शालिन त प्रयान्त
कथमपि धृतचक्षु दैंत्यमालोकयिष्यत् ॥६८ ॥
अधिगतिरयमस्माद्भङ्गमप्राप्तपूर्वं
तरसि निरुपमानोऽप्याशुगोऽवश्यमाप्स्यत्।
यदि न दनुजधुर्य्य स्वामिकार्य्येण दैवा-
दयमपलपितात्मा तस्य तादात्म्यमैष्यत् ॥६९ ॥
तृणनिकरधरित्रीधूलिशुष्कच्छदौघै-
रतिगतिरययोगाच्चक्रवद् भ्राम्यमाणै ।
गुरुविकटमरूपस्यापि रूप स वायो-
र्द्रुहिणमिव विलक्ष कर्तुमाविश्चकार ॥७० ॥
पथि स गतिजवेनोत्पाटयन् सन्निकृष्ट
विटपिपटलमुच्चैश्चूर्णयन्नद्रिपारात्।
सपदि दश दिशश्चापूरयन् भूरजोभि [१]
प्रलयपवनलीलां दुर्विनीतो व्यतानीत् ॥७१ ॥
तदवधिमवधीर्य्य स्वेच्छयेवाद्य किंवा,
नयति लयतमिसामीश्वरो विश्वमेतत्।
इति सभयमकाले चण्डवात्याप्रयुक्तां,
विपदमनुभवन्तोऽचिन्तयन् गोष्ठवृद्धा ॥७२ ॥

१. निदर्शना।

अभजदहह दैवाद्यस्तृणावर्तवर्त्म
क्षणमपि निरुपायश्चेतनो नन्दघोषे ।
उपलशकलशाखाशर्कराभि स विष्वग्
भृशमभिहतगात्रो जीविताशाममुञ्चत् ॥७३ ॥
किमधिकमधिगोष्ठ ये गृहेष्वप्यतिष्ठ-
न्नुपसृतमतिवेगाद्वीक्ष्य त भीमवातम् ।
उपरि सदनपातं तर्हि सम्भावयन्त
स्वजनसखिसमेता स्तम्बहिस्ते निरीयु ॥७४ ॥
पथि स परिसरस्थान् पीडयन् सर्वजीवान्
सपदि पदमपूर्व गौपभर्तु प्रपेदे ।
जलनिधिपरिणाहभ्राजिते यत्र शेते
मृदुलधवलतल्पे शेषकल्पे मुकुन्द ॥७५ ॥
तदवधि विधियोगाद्गोकुले जागरूक,
तनुजमतिविलोल वत्सलाङ्के वहन्ती ।
रुचिरमनुचरीभि साध्यमानानि विष्वक्,
पशुपनृपतिभार्या गेहकार्याण्यदर्शत् ॥७६ ॥
शकटभिदनुकूल त तृणावर्तहत्या-
प्रसरमुपसरन्त प्रेक्ष्यमात्र कनिष्ठ ।
शिशयिषुरधिभूमि स्वीयकायस्य सद्यो,
विगलितपरिमाणं वर्धयामास भारम् ॥७७ ॥
तनयतनुगरिम्णा पीड्यमाना नितान्त,
कुसुममृदुशरीरा कातराऽऽभीरराज्ञी ।
निमिषमपि निजाङ्कधारणायामशक्ता,
त्वरितमवनिपृष्ठेऽतिष्ठिपत्तेष्ठमेनम् ॥७८ ॥
मणिमिव वरमेकागारिक-[१] कृष्णमारा-
न्निहितमजिरमध्ये वीक्ष्य दैत्योऽन्तरीक्षात् ।
घटितविकटवात्या-मण्डलान्तस्थरूप
सरभसमपहृत्य प्राद्रवत्तूर्णमूर्ध्वम् ॥७९ ॥

१. चोर।

स्फुरदवनिरजोभिर्मुष्टदृष्टि पुरस्ता-
दपि हरिहरण तत्सा तृणावर्तकृत्यम्।
प्रविपदपनिनीपातन्यमानेशचिन्ता-
प्रसितमतिरवेदीन्नैव किञ्चिद्यशोदा ॥८० ॥
असुरस्य नभोगमेन किञ्चित्-[१]
क्षितिवात्याविरतौ दृशो प्रकाशम्।
उपलभ्य नितान्ततान्तचित्ता,
प्रथमं बालकमन्वियेष माता ॥८१ ॥
पृथुक सहसा पुरो विलीन,
मृगयित्वा परितोऽवकेशियत्ना।
रुदती कुररीवदेकतोका,
वत लोकान् विकलीचकार गोपी ॥८२ ॥
व्रजराजवधू दृगम्बुजाभ्या-
मथ मुक्तासरसोदराश्रुधार।
सुतविप्रयुता समुत्सृजन्ती
विधिमाक्रुश्य चिराय पर्यदेवीत् ॥८३ ॥
हतदेव ! मदर्थनाभिरेकं,
ननु सूनु स्वयमेव दत्तपूर्वम्।
हरत पुनराशु ते न लज्जा,
करुणा वा विमुखी चकार चेत ॥८४ ॥
अविवेकविधि विधे ! तवागो
प्रभवेत्साधु यशो ध्रुव विधातुम्।
जननीमपहाय मा पुरस्तात्,
तनयस्यात्र शिशोस्तु यो विलोप ॥ ८५ ॥
अयि वत्स ! विसृज्य मातर,[२]
विकलां मां भवदेकजीविताम्।
स्तनप पुनरद्वयस्य हा ! !
गमन किं त्रिदिवस्य साम्प्रतम् ॥८६ ॥

१ इतो मालभारिणीपञ्चकम्।
२ इतो वियोगिनी-चतुष्कम्।

अधुनैव पुरी महीतले,
निहितस्त्वं हतभाग्यया मया ।
क्व नु हन्त गतोऽसि पुत्र ! यत्,
परितोऽन्वेषणयाऽपि नेक्ष्यसे ॥८७ ॥
परमङ्गलवद्धमत्सरै-
रमरैर्नन्दन ! चोरितोऽसि किम् ।
असुरैरथवाऽतिघातुकै-
र्ननु नीतो वत नामशेषताम् ॥८८ ॥
मधुरस्मितमुग्धमुन्नस,
स्ततस्निग्धवलच्छिखण्डकम् ।
अधुना भवतस्तदाननं,
क्व पुनः प्रेक्ष्य दधामि धीरताम् ॥८९ ॥
इत्थं मुकुन्दजननी विलपन्त्यजस्र[1]
रात्रोविदीर्णहृदयेव मुमूर्छ यावत् ।
तावन्नभोगतिरतीत-पतत्रिवर्त्मा
वेगाद्बभूव मधुराधिपदैत्यभृत्यः ॥९० ॥
दैत्येन हन्तुमनसोपरि नीयमान-
स्तारादियाय यमकुञ्जनकृन्मुरारिः ।
आसज्जयद्वरुणमेचकनागपाश-
सङ्काशमाशु भुजमण्डलमस्य कण्ठे ॥९१ ॥
व्यासक्त मम्बुधरकोमलकान्तिपूर
दूरं स्फुरद्भुजयुगं ननु कैटभारेः ।
रक्षोगलेऽतिविमलेन्द्रमणिश्रितश्री-
निष्कश्रियं द्विविधा जयमम्बभूव ॥९२ ॥
व्योमगसञ्चरणभीमशरीर-[2]
प्रेक्षणाहितभियं कलयन् सः ।
आत्तकण्ठमपि विक्रमदृप्तो
नन्दनन्दनमुपैक्षत पूर्वम् ॥९३ ॥

१. इतो वसन्ततिलकत्रयम् ।
२. इत स्वागताद्वयम् ।

कृष्णपाणियुगपीडितकण्ठो,
दानवो नवविपत्प्रतिपन्नः ।
तं निरस्य भुवि पातनकामं
काममुग्रमकरोदनुयत्नम् ॥९४ ॥[1]
तीक्ष्णैर्नखैः सदशनैः कृतक्षतो-
गात्रेषु मुष्टिकुलिशैश्च ताडितः ।
तत्याज तं न मधुभिन्महीयसा[2]
हत्यैव शात्रवगणं हि विश्रमः ॥९५ ॥
प्रसह्य कण्ठग्रहणेन पीडितो[3] निरुद्धनिश्वासनिरस्तचेतनः ।
सकेशवो भीमवपुर्भ्रमत्तरः पपात भूमौ सहसा निशाचरः ॥९६ ॥
पथुतनुक्षणदाचरयोपभू-[4]
पतनभूरवमुग्रमतर्क्रितम् ।
निशमयन्त्यसमं व्रजपुङ्गव-
प्रणयिनी भयविस्मयभूरभृत् ॥९७ ॥
भूपातशीर्णावयवं परासुं[5]
दैत्यं, तथा तद्गलसक्तबाहुम् ।
श्रीकृष्णमक्लिष्टमथ व्रजस्था
जीवन्तमालोक्य भृशं ननन्दुः ॥९८ ॥
करालकालकवलान्मुक्तमालोक्य बालकम् ।
धावमानाऽग्रहीद्दोर्भ्यां वल्लवाधिपवल्लभा ॥९९ ॥
मातृक्रोडमहीपृष्ठ, रक्ष कण्ठं तथाऽच्युत ।
च्युतोऽम्बरतलाद्विजे, मातृक्रोडं पुनः क्रमात् ॥१०० ॥
इत्थं तृणावर्तममर्त्यवैरिणं[6]
वीरं निरस्त्रोऽपि निहत्य कौतुकात् ।

१ ललितावृतम् ।
२ वशस्थम् ।
३ द्रुतविलम्बितम् ।
४ इन्द्रवज्राच्छन्दः ।
५. श्लोऽनुष्टुप्छन्दम् ।
६. इन्द्रवशाछन्दः । विषम ।

॥इति प्रभाया चतुर्थ सर्ग ॥

कृष्णस्त्वकृष्णं प्रथयन्यशोभरं
भूव्योमवासिस्फुरदाशिषोऽभजत् ॥१०१ ॥
अथ 'मायादेवी' -सुकृतिपटलीमौलिमहित-
प्रधी- 'विद्यानाथ' -प्रभव- 'बदरीनाथ'-रचित- ।
गुरुत्वप्रख्याते जगति विदुषा मैथिलबुधै-
र्मते तुर्ये सर्गो यतिमधृत राधापरिणये ॥१०२ ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णांके 'शकटदिष्टान्तो' नाम चतुर्थः सर्गः ।

अथ गर्गागमो नाम
पञ्चमः सर्गः ॥

अथाश्रित प्राकृतिक प्रसादं साद दृशैवापनयन् जनानाम् ।
नानाशुनाक्षिप्तसरोरुहास्ये[१] हास्येन चन्द्रस्य वहन्नभिख्याम् ॥१ ॥
तपोजतेजोऽङ्कुरमूर्ध्वपुण्ड्र-[२] च्छलेन भाले कलयन्ननीह ।
गोविन्दवक्त्रेन्दुसनातनश्री-साक्षाच्चिकीर्षातरलीकृतात्मा ॥२ ॥
गात्रेण निर्मात्रतपोविभूते[३] पात्रेण वह्निप्रतिभा दधान ।
सितोपवीतो धृतवल्कवासा समेखलः शृखलितश्च मौञ्ज्या ॥३ ॥
ऋक्षैरिवेन्दु किरणैरिवार्क[४] सारङ्गसारैरिव राजहस ॥
शुचि विशुद्धैर्यशसाऽभिनीत शिष्योपशिष्यैः परित. परीत. ॥४ ॥
नन्दव्रज किल्विषसादिसर्ग[५] समागमद्भक्त्यभिराद्धभर्ग. ।
निसर्गविश्रम्भितहिंस्रवर्ग· सृष्टि मुकुन्दस्य निशम्य गर्ग ॥५ ॥

-कुलकम् ।

गोत्राऽवतीर्ण किमय सुधाशु[६] गृहीतदेह. प्रथमाश्रमो वा ।
विशुद्धधामा भगवान्नु धर्म्म सुदर्शरूपः किमु चण्डरश्मि ॥६ ॥
आहोस्विदङ्गीकृतकायमायो, भाग्यप्रवेको व्रजपुंगवस्य ।
उपैति नामेत्थमिमं दविष्ठ विलोक्य लोका समशेरतादौ ॥७ ॥
कथनु वा गच्छतु दैवताना रमा स्पृशन्नन्यतमत्वमेप ।
सकर्णतंतस्य च दृश्यमाना चक्षुश्श्रवस्त्व ननु याधते वा ॥८ ॥
तन्मानव कश्चिदय प्रभावानिति प्रतीत्यान्तिकमागतन्तम् ।
अनन्यदायावयवोपलम्भाच् चिरेण गर्गं निरचैषुरेनम् ॥९ ॥
पाटं परित्यज्यससम्भ्रम स प्रत्युद्गतो वर्त्मनि धन्यमानी ।
तपस्विनस्तस्य सम सदस्यैर्ननन्द नन्दोऽपचिति वितन्वन् ॥१० ॥

१ सर्गोपान्त यावदुपजातिच्छन्द: । यम । निद ।
२ अपह्नुतिः । का लि ।
३ अनु । निद ।
४ मालोपमा । अनु ।
५ रूप अन्त्यानुप्रास ।
६ इतो निश्चयान्तसरान ।

सभाजनात्तापसशेखरस्य व्रजाधिराजो न चिरेण लेभे ।
आलोकनात्पर्वशरत्सुधाशोस्तृप्ति विशिष्टामिव सत्त्वकोर ॥११॥
सम्भावितस्वागतमासनाद्यै प्रसाद्य पाद्योदकसिक्तगात्र ।
प्रभावविद् वल्लवतल्लजस्त तत श्रितप्रश्रितमित्यवादीत् ॥१२॥
पुत्रोद्भवेन स्थविरोऽपि मोद तथाऽनुकम्पाकर! नान्वभूवम् ।
सता प्रकाम हृदयङ्गमेन यथाऽधुनाह भवदागमेन ॥१३॥
त्वदागमानन्दमदोद्गमेन क्रमाश्रिताचारविचारहीन ।
ईदृक् प्रसादस्य मुने ! निमित्त पृच्छाम्यनौचित्यमचिन्तयित्वा ॥१४॥
न केवल तापसलोकमेक[१] त्वद्दर्शन निष्कलुषीकरोति ।
अपि त्वशेषात्सुकृतातिरेकात् सर्गाल्लय यावदशेषवश्यान् ॥१५॥
कुल समूल सुकृतोज्ज्वल मे धन्य जनु सेद्य तथा कृतार्थम् ।
पितृण्णधुर्योऽपि मयीदृश यद् भवानकम्पा विदधेऽनुकम्पाम् ॥१६॥
फल पुराणस्य सुकर्मणो वा न वेद्मि कस्येदमुदित्वर मे ।
स्वर्भोगसौभाग्यजुषा पितृणा किंवा तपांस्येव चिरेण फेलु ॥१७॥
अशेषकल्याणसुवि स्वतन्त्रे त्वय्यङ्ग ! को नाम शवानुयोग ।
तथापि निश्शङ्कमनिष्टशङ्कि प्रेमार्द्रमन्तर्मुखरीकरोति ॥१८॥
ब्राह्मण्यतेजः सवितुर्निदाघो हिमागमोऽहः सरसीरुहस्य ।
प्रभावचन्द्रस्य सुधासमुद्र किमक्षतं तावदये तपस्ते ॥१९॥
योगीश निर्बीजसमाधियोगादनन्यलभ्या स्थितिमास्थितस्त्वम् ।
परोन्नतिद्वेषि चिराय चेतश्चकर्थ चिन्तास्तिमितं मघोन ॥२०॥
लब्ध्वा प्रकाशं तुहिनाद्रिशृङ्गात्[२] पुरा सरस्वानिव देवधुन्या ।
सुखाश्रयः श्रीशशिशेखरास्यादुपाश्रितो ज्योतिषविद्यया त्वम् ॥२१॥
भक्तेषु यस्यानवमा प्रसिद्धिः सदासमीहानुचरी च सिद्धि ।
आलम्बमाना हृदयेन सत्त्व न सर्वमङ्गेयगुणोऽसि स त्वम् ॥२२॥
निसर्गमान्द्यस्फुरितेन तिर्यक् साम्य वनेवासितया प्रपन्नः ।
मनोवचोऽगोचरवैभवं त्वा स्तवीतु धीमन् कथमेव मादृक् ॥२३॥
तपोऽतिरेकार्जितदिव्यतेजः साक द्विजेन्द्र त्वमदिद्युतो मे ।
मुने मनोऽयोधकृतोपरोधं तथाऽततध्वान्तवृतं निशान्तम् ॥२४॥

१ इतो भावध्वनय ।
२ ज्योतिर्विद्यामूलमयम् ।

लोकानुकूल्याकलनाय लोके सता हि विष्वग्भ्रमण प्रसिद्धम् ।
मा स्वीयवाक्यामृतबिन्दुसेकात् कामं सुखाकर्तुमतोऽर्हसि त्वम् ॥२५ ॥
पुण्यप्रपाकोपहित हित ते न दर्शनं कस्य तनोति कामम् ।
इतिस्वसूनोरपि मङ्गलार्थी त्वया कृत नाम मुने समीहे ॥२६ ॥
मदर्थनाऽथ त्वयि नाथ ! नासावर्हत्यपार्थाभवितुं कथञ्चित् ।
सम्पादन दीनजनेहिताना[1] महात्मना प्राकृतिक हि कृत्यम् ॥२७ ॥
इतिप्रिया चारुमुदीर्य्य वाच वाचय्यंमे वल्लवमण्डलेन्द्रे ।
पयोदनादानुरुवत्कलापिधुर्यानुकारी मुनिराचचक्षे ॥२८ ॥
त्व घोषचक्रेश मनोहराभि मां प्रीणयन् सूनृतभारतीभिः ।
सुधाभिरद्धाक्षरतश्चकोर राकापते' सख्यमलङ्करोषि ।२९ ॥
सदा सदाचारविनीतिनीतिख्यातेऽवदाते यशसा कुलेऽस्मिन् ।
त्वमाप्तजन्मा सरसीव हसः कथं नु नैवं समुदाहरेथा ॥३० ॥
विरक्तमप्याप्ततनूजसम्पद् भविद्दिदृक्षा तरलीचकार ।
उपात्तसौख्यान् सुहृदो हि साक्षात् कर्तुं समीहा प्रबला समेषाम् ॥३१ ॥
तप कथ त्वादृशि धर्मशीले साहायक कुर्वति वा क्षतं स्यात् ।
समीरणे सख्यजुषि स्वतन्त्रे कृपीटयोनेरिव दीप्तमर्चि. ॥३२ ॥
विधित्सुरप्यार्य्यमभीप्सित ते त्रस्यामि गोपाधिप ! हन्त कंसात् ।
खला हि लब्ध्वाऽवसर कथचित् प्रतिक्षण व्याकुलयन्ति साधून् ॥३३ ॥
रहोगत क्षेमरत करिष्ये तथापि ते नन्दसुतस्य संज्ञाम् ।
जगद्वितृष्णानपि सेवकाना निर्व्याजभावो हि वशीकरोति ॥३४ ॥
इति प्रतिश्रुत्य रहस्यकार्पीत्तपोधनस्तस्य तनूभवाख्याम् ।
गुर्वीमपि प्रेष्टजनस्य याच्चा किमीशते मोघयितु महान्त ॥३५ ॥
स्वय समेषामपि सञ्ज्ञिना य संज्ञास्त्रिलोकीजनको विधत्ते ।
व्यधत्त तस्यापि मुनि स सञ्ज्ञामहोनु दैवस्य गतिर्विचित्रा ॥३६ ॥
सुखेन यालस्य यथाविधान सम्पाद्य कृष्णेति नवाभिधानम् ।
नामान्तराण्यस्य विभाव्य वाग्मी प्रचक्रमे वक्तुमसौ मुनीश ॥३७ ॥
अन्त प्रसीदन्नितरामनन्त-स्तुतिं विधातु विदितानुभाव ।
[2]रेवाम्बदेवायमनल्पशक्ति- सहस्रधारत्वमियेष वाच ॥३८ ॥

१ अन्या । एव परत्रापि ।
२ नर्मदा हि सहस्रधारा ।

तपः प्रतीपार्गपि यां विगीतामाचार्यतां [१] स्वीकृतवान् पुराऽहम् ।
तयाऽत्र ते नन्द ! तनूजयोगात् प्रशस्तया नापि न सार्थभूयम् ॥३९ ॥
वागीश्वरो, ऽनन्तमुख फणी वा, स्वयं विभु, र्वागधिदेवता वा ।
लभेत चेद्वक्तृपदप्रतिष्ठा- [२] माख्याविशिष्यास्य तदास्युरुक्ता- ॥४० ॥
कीलालपूर्णेषु कुटेषु भास्वानिव प्रतिस्व प्रतिबिम्बितो य ।
वपुष्मता हृत्सु निराविलेषु, कथ स मर्त्यैरथमीरणीय· ॥४१ ॥
व्रजाधिराज-प्रमदाद्वितीयो, दत्तावधान प्रणयप्रसृत्यै ।
मया कथञ्चित्समुदीर्यमाणा, शृणु स्वपुत्रस्य विशेषसञ्ज्ञा· ॥४२ ॥
असावनन्तावयव समस्त-जगन्मयोऽप्यद्वयमात्रमूर्तिः ।
विराट् [३] सलील सहसा लयादौ, स्वान्तर्विभुर्वासयति त्रिलोकीम् ॥४३ ॥
नन्वेष पद्माकरपद्म शश्वत् सॅव्वाहिताङ्घ्रि विधिनाऽभिनूत ।
शेषे सरित्स्वामिनि कल्पशेषे [४] सदा प्रबुद्धोऽपि सुखेन शेते ॥४४ ॥
अदृष्टचक्रोपनतं क्रमेण प्रसह्य कालाजगरेण गीर्णाम् ।
अस्यैव नाभीनलिनात् स्वयम्भूः सम्भूय भूय सृजति त्रिलोकीम् ॥४५ ॥
विशालभोगो भगवाननन्त [५] फटासु राकेशसमच्छटासु ।
गोपेश ! सिद्धार्थमिवाश्रमेण, सदैव भूगोलमय विभर्ति ॥४६ ॥
विद्यानिधि विघ्नविभु र्गजास्य प्रवालभा बालसुधांशुभालः ।
गौरीगिरीशौ पितरौ गणेशो, [६] भूत्वा बताद्यापि निषेवतेऽसौ ॥४७ ॥
सदासदासेवितबालभावा भावात्तगोविन्द-महानुभावाः ।
तिरस्कृताशेपजगत्प्रपञ्च, विरिञ्चिजाताः [७] सनकादयोऽयम् ॥४८ ॥

१ गर्गो यदुकुलाचार्य' इति भागवतम् ।
"आचार्यतया सार्थभूयसार्थकत्ता न आपि इति न ।
'भुवो भावे' इति सूत्रेण भूधातो· क्यप्" -सम्पादक- ।
२. अति.।
३. इतोभगवदवताराणा नामानि यथाविराट् ।
४. शेपशायी ।
५. शेष· ।
६. गणेशः ।
७ सनक-सनन्दन मनातन-सनत्कुमाराः ।

भक्त्याऽनुयुक्तः सनकादिसिद्धैः पितामहे शृण्वति सावधानम् ।
शशास हंसोऽपि[१] सुरावतंसः स्वोपज्ञमेव स्फुटमात्मयोगम् ॥४९ ॥
हितं हिरण्याक्षकदर्थितानां दिवौकसामेव विधातुकामः ।
सुखेन लोकस्थितये रदेन, क्षोणीं[२] वराहावतरे बभार ॥५० ॥
स्वभूयशोगीतिगृहीतवीणः[३] श्रीनारदोऽयं कलहप्रवीणः ।
पितामहोत्सङ्गजनुस्तनुं स्वामध्यैभवद्दिव्यभुवं भवस्य ॥५१ ॥
ह्रियं हठिविभ्रम्प्रियविलम्बस्थापा स्वायुर्वशीकल्पनयाऽनयद्यः ।
चिराय कुर्वन् सनरस्तपस्यां[४] नारायणः सोऽयमितो नमस्याम् ॥५२ ॥
विमातृवाग्बाणहतो मनस्वी[५] बालोऽपि कोपज्वलितस्तपस्वी ।
बभूव तारागणचक्रवर्ती लब्धध्रुवव्योमपदो ध्रुवोऽसौ ॥५३ ॥
श्रीकर्दमास्वापतपः फलात्मा[६] सितोऽपि कीर्त्ते कपिलोऽभिधानात् ।
साङ्ख्यं समाख्यज्जननीमसङ्ख्यं रसाप्रकारैः खलु देवहूतिम् ॥५४ ॥
गुरुश्चतुर्विंशतिमेत्य सिद्धः सुधीरलर्कद्युतिनिर्जितार्कः ।
आन्वीक्षिकीं वेदयतिस्म विद्यामत्रेरपत्यं पुनरेष दत्तः[७] ॥५५ ॥
चिराच्चरित्वा सुतपास्तपस्यां, पृश्निश्च साध्वीकुलमौलिभूषा ।
प्रभानुमेयप्रतिपत्तिमर्भं[८] लेभे तमेनं ननु पृश्निगर्भम् ॥५६ ॥
आसाद्य राकेशरुचं रुचेः प्रागाकूतिराकूतनितान्तपूता ।
प्राज्ञं बतामुं धृतयज्ञसञ्ज्ञं[९] स्वामाशिषा ज्ञातवती कृतार्थम् ॥५७ ॥
मन्वन्तरे वेदशिरा द्वितीये[१०] ब्रह्मण्यवर्यं तुषिताभिधायाम् ।
गुणैर्यशोराशिमिवोरुकृत्यामिमं समुत्पाद्य बभूव धन्यः ॥५८ ॥

१ हंस ।
२ वराह ।
३ नारद ।
४ नरनारायणौ ।
५ ध्रुव ।
६. कपिल ।
७. दत्तात्रेय ।
८ पृश्निगर्भ ।
९. यज्ञ ।
१० विभु ।

तृतीयमन्वन्तर-भूतिकाम- सत्याश्रयोऽसौ किल [1]सत्यसेनः ।
सूर्यादिवाम्भोजततो विकासो धर्मादुदासीदपि सूनृतायाम् ॥५९ ॥
तुर्ये हरिण्या हरिमेधसोऽयं मन्वन्तरे प्राप्य जनिं तरस्वी ।
हरि[2]र्गजं ग्राहगृहीतमुच्चैश्चक्रेण चक्रे करुणो विमुक्तम् ॥६० ॥
श्रीकश्यपादिन्द्रमियादितिः प्राग् यशोऽशुशुभादमुमेव शुभात् ।
वैकुण्ठनिर्माणकृत विकुण्ठा[3] वैकुण्ठमासाद्य परं ननन्द ॥६१ ॥
पयोधिमन्थी विबुधार्थसिद्ध्यै वैराजनाम्नोऽञ्चितकीर्तिदाम्नः ।
सम्भूतिदेव्यामजितो[4]ऽमितौजाः सम्भूतिमासादयदच्युतोऽयम् ॥६२ ॥
चन्द्रादिवेन्द्रीदिगतिप्रकाशं पद्मप्रसादं सरसीव सूरात् ।
नाभेः सुराभादमुमेव लेभे, पुरर्षभ[5] भाग्यवशेन मेरुः ॥६३ ॥
असौ शरण्यो जगतो हितार्थं वहन् हयग्रीववपुर्विरूपम् ।
चक्रेण शक्रादयुपगीयमानो मानोन्नत दैत्यशिरश्चकर्त ॥ ६४ ॥
पुरा पुरादिर्यदुगक्रमोऽभूत्तरभूर्विवेकस्य पृथुः पृथुश्रीः[6] ।
रोदत्प्रजोऽशाद् धृतधेनुलीलां, प्रतीपशीला महिलामिवेलाम् ॥६५ ॥
लये रसाया सलिलाप्लुतायां शृण्वन् पुराणं परमेकचित्तः ।
मीनाकृतेरस्य[7] निनाय शल्के, दिनान्यदीनो मनुरादिराजः ॥६६ ॥
आदित्यदैत्यैरथ मथ्यमाने, पाथोनिधौ तावदधोविशन्तम् ।
दधावयं मन्दरभूधरेन्द्र, चिरं कठोरे[8]कमठः स्वपृष्ठे ॥६७ ॥
धन्वन्तरि[9]र्व्याधि-पयोधिमज्जन्-महातरिः प्रागयमेव देवः ॥
विचक्षणः क्षेमपरः प्रजानां महौषधीराकलयाञ्चकार ॥६८ ॥
विद्रेपिपीयूषविडम्बनैषी, योषाविशेषोचितवेषभूषः ।

१. सत्यसेनः ।
२. हरिः ।
३. वैकुण्ठः ।
४ अजितः ।
५ ऋषभदेव ।
६ हयग्रीव ।
७ पृथु ।
८. मत्स्य ।
९. कूर्म ।

स[१] मोहिनीरूपमय युगादावङ्गीचकारामरमङ्गलार्थम् ॥६९ ॥
पितु- प्रचण्डादवितु स्वभक्त, प्रह्लादमाह्लादितसर्वजीवम् ।
स्तम्भादय सम्भृतवृहिरंह- संरम्भवानाविरभू[२] नृसिंहः ॥७० ॥
अमेयकायोऽपि च वामनोऽय[३] पद्मापरीरम्भपरोऽपि वर्णी ।
बाल पुराणोऽपि पुमांश्छलेन क्षिति बलि याचितवानुपेन्द्र- ॥७१ ॥
तपोधनो भार्गववंशकेतु-[४] शिवाद्धनुर्वेदमधीत्य सम्यक् ।
क्रुद्धोऽवमानादसकृत्तरस्वी, नि क्षत्रिया क्षोणिमसावकार्षीत् ॥७२ ॥
पराशरादाप्य जनिन्तथाय[५] द्वैपायनोऽल्पज्ञजनानुकम्पी ।
विभज्य शाखाः शतधा श्रुतीना स भारतं व्यास पुराणवृन्दम् ॥७३ ॥
धराऽसुरापारभरावतारं वाञ्छन् क्षमासत्सुमदामवामः ।
वन दिशन् तात-निदेशनित्य-विधेयतामेष जगाम राम.[६] ॥७४ ॥
जानासि नीलांशुकमुज्ज्वलांशुं यं वल्लवाखण्डल रौहिणेयम् ।[७]
धरापराभूतिहरावतार. सोऽप्यर्भवेष पुनरेष शेष ॥७५ ॥
अयञ्च युष्मत्सुकृतातिरेकात् स्वय प्रभु.[८] पूर्णकलोऽवतीर्ण ।
अङ्गीकृतानङ्गपरार्धकान्तिर्भक्तानुरक्त्यै वितनोति लीला ॥७६ ॥
अगुह्यकीर्तिरथ देवगुह्यात्, सरस्वतीनामनि सत्कलत्रे ।
जातो, बलेनैष महेन्द्रराज्यं श्रीसार्वभौमो[९] बलये प्रदाता ॥७७ ॥
मुक्ताफल शुक्तिरिवाम्बुवाहादायुष्मत. प्राप्य यमम्बुधारा ।
महार्घतामेष्यति सोऽद्भुतस्य भूभोगसम्पादयितर्षभोऽयम्[१०] ॥७८ ॥
विष्वग्यशोव्यासकृदेष विष्वक् सेनाख्यया[११] विश्वसृजो विपूच्याम् ।

१ धन्वन्तरिः ।
२ नृसिंह ।
३ वामन ।
४. परशुरामः ।
५. व्यास ।
६. श्रीरामः ।
७ बलराम ।
८. श्रीकृष्ण ।
९. सार्वभौम ।
१० ऋषभ ।
११ विष्वक्सेन ।

सर्गं स्वयं विश्वसृडप्यवाप्य, स्मरारिसख्यं च विशिष्य कर्त्ता ॥७९ ॥
अन्वर्थनामा ननु धर्मसेतु[१] र्दिष्ट्याऽऽर्यकाद् वैधृतयोपलब्धः ।
चिराय रत्नाकरचारुकाञ्ची वसुन्धरामेष वशे विधाता ॥८० ॥
[२]स्वधामनामानमिमं प्रसूय, श्रीसूनृता सत्यसहोऽङ्गसङ्गात् ।
विजेष्यते वल्लवपाल ! नूनं शिवा शिवाप्तद्विरदास्यदृप्ताम् ॥८१ ॥
कीर्त्या बृहत्याममुना बृहत्यामुपेत्य जन्म द्विजदेवहोत्रात् ।
योगेश्वरेण[३] प्रणयानुरोधाद् विधास्यते साधु सुरेशसख्यम् ॥८२ ॥
एवं[४] बृहद्भानुरसौ विताना-सत्रायणाभ्यां जनितोऽजमित्रम् ।
शिवा क्रिया जैमिनिवत् ससत्रास्तातुं तथा सूत्रयिता पुरुत्रा ॥८३ ॥
निवारितश्रौतपशूपघातः कामन्दयावानजनातजातः ।
ध्यानैकतानान्तरसम्प्रबुद्ध काले भविष्यत्ययमेव[५] बुद्धः ॥८४ ॥
म्लेच्छप्रायितान् वीक्ष्य महीक्षितोऽथ कल्कि[६] -स्तथा कालकरालरूपः ।
उद्भूय भूयः करवालधारा-जले निमग्नानखिलान् विधाता ॥८५ ॥
तदेष ते किल्वपकूटकर्पो, सुनु र्नवीनाम्बुदनीलदामा ।
अनन्तनामाप्यधुना व्रजेन्द्र ! दधाति कृष्णेति यथार्थसञ्ज्ञाम् ॥८६ ॥
सन्देवनं देवपुरं स्थितायां निशाम्य भूमेः करुणोऽवतीर्णः ।
निपात्य दैत्यानलमेष तस्या निराकरिष्यत्यचिरेण भारम् ॥८७ ॥
द्रोणो भवान्नन्द ! तथा यशोदा, धरा तपश्चेरतुरङ्ग ! यस्मै ।
असौ स भक्तेप्सितपूर्तिवितो बभूव पुत्रो भवतो मुकुन्दः ॥८८ ॥
सरीसृपेन्द्रो वत यस्य तल्पं, कल्पक्षये कल्पयति स्वमेव ।
सोऽयं स्वयं स्थावरजङ्गमात्मा, नारायणो घोषपतेऽवतीर्णः ॥८९ ॥
अत्रानुरागत्रिदशद्रुमो द्राग् दीव्यच्चतुर्वर्गफलं प्रसूते ।
यदीप्सया कृत्स्नमपास्य विश्वं, सचेतसः शश्वदिम श्रयन्ते ॥९० ॥
सुखेन शीघ्रं जगतो विमुक्तेरयं हि पन्थाश्श्रुतिसम्प्रतीतः[७] ।

१ धर्मसेतु ।
२. स्वधामा ।
३. योगेश्वर ।
४. बृहद्भानुः ।
५. बुद्ध ।
६. कल्किः ।
७ 'तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति' इति श्रुतिः ।

अतोऽप्रमत्तौ प्रमदेन मत्तौ मत्तोऽधिगत्यामुमल भजेताम् ॥९१ ॥
अत्राङ्ग !पुत्रस्य धिय विधूय, ध्रुव विधत्तां रतिमद्वितीयाम् ।
तरिं विनेवाम्बुधिमध्यदेशो, दुरासदो भक्तिमुदस्य मोक्ष. ॥९२ ॥
पुत्रानुरागादपि वा भवद्ध्यामवाप्तुमर्हं पदमव्ययायम् ।
अज्ञातवीर्यौषधिसम्प्रयोगा[1]-दपि क्षमं लब्धुमनामयत्वम् ॥९३ ॥
सभाज्यभाग्य भवतो व्रजेशौ ! कस्तूर्णमा ! ! वर्णयितुं क्षमेत ।
गोलोकलीलामवहेल्य कृष्णो, जगत्पिताऽप्येष[2] यदात्मजोऽभूत् ॥९४ ॥
तदीक्षमाणो रुचिराश्चिराय, प्रेमोन्मदिष्णू तनयस्य लीला. ।
अन्वर्थयन्तौ वसुधाऽभिधान निरस्तसीमं समयं नयेताम् ॥९५ ॥
कल्याणमस्याज्जगतो हि तस्मादाशास्यमस्यापि कृते किमास्ते ?
लीलावलोकप्रवणीकृतान्तः, परं चिरं नन्दतु भक्तवृन्दम् ॥९६ ॥
इत्थं निगद्य विहितां प्रतिपद्य पूजा[3]-मालोक्य मञ्जुलमुकुन्दमुखारविन्दम् ।
चक्षुर्जनुस्सफलतामतिमन्यमानः, सानन्दमेव निजधाम जगाम गर्ग· ॥९७ ॥
निममज्जतुरञ्जसा व्रजेशा-[4]वथ तौ विस्मयचुम्ब्यमानचित्तौ ।
मुनिपुङ्गववर्णितं स्वसूनो र्महिमानं समवेत्य मोदसिन्धौ ॥९८ ॥
निगमागमदर्शितानुभावे, दृढभाव दधतौ च बालकृष्णे[5] ।
पितरौ सुतरां गतव्यलीकौ, व्रजसाम्राज्यसुखं समन्वभूताम् ॥९९ ॥
अयं 'मायादेवी'-सुकृति-पटलीमौलिमहित-
प्रधी-'विद्यानाथ'-प्रभव-'बदरीनाथ'-रचित· ।
मितो बाणै· सर्गो व्यरमदनुभू 'दीधिति'[6]नुते,
महाकाव्ये नव्ये प्रमदकृति-राधापरिणये ॥१०० ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के गर्गागमो
नाम पञ्चमः सर्गः सम्पूर्णः ॥

१. प्रतिवस्तूपमा ।
२. विरोध ।
३. [illegible]
४. मालभारिणी छन्द ।
५. माभा छन्द· ।
६. दीधितिर्ध्वन्यालोकविवृति

अथ 'विश्वप्रकाशो' नाम

षष्ठः सर्गः

अथाच्छपक्षोपगमे शशीव[1] प्रपद्यमानोऽनुदिनं स वृद्धिम् ।
सनातनः प्राकृतबालभावं, सुखाय पित्रोः प्रभुरभ्यनैषीत् ॥१ ॥
निविष्टसिद्धार्थसनाथमूर्धा[2] प्रबद्धरक्षागुणकण्ठकम्बुः ।
अधृष्णुरुत्तानशयोऽधिदोलं स्थितो ददर्शायतनं स लोलम् ॥२ ॥
अलिन्दकेऽमुं सुमकल्पतल्पे, शयानमुत्तानमवेक्षमाणः ।
पयोनिधौ पर्णपुटे स्वपन्तं[3] धियाऽच्युतं व्योमचराशुचुम्बुः ॥३ ॥
विलिप्य दृक्खञ्जनयोरजस्रं, श्रियं प्रसूरञ्जनमच्युतस्य ।
प्रसिद्धमप्यायरमेतदीयं, निरञ्जनत्वं तिरयाञ्चकार ॥४ ॥
तदाननेऽमङ्गलदृष्टिदोष-क्षयाय मात्रा रचितोऽल्पलक्ष्यः ।
अशाश्वतः कज्जलबिन्दुरिन्दौ, स्फुटं स्थिरं लाञ्छनमत्यनिन्दत् ॥५ ॥
स्थिरीकृतात्मा मकरन्दलोभा[4]-दलिर्यदीन्दीवरमाश्रयेद्वा ।
तदाकृतं कृष्णललाटपट्टे विडम्बयेत्कज्जलबिन्दुमीषत् ॥६ ॥
सरोरुहं शैवलवल्लरीभिः, सुधांशुबिम्बं च घनच्छटाभिः ।
भवेत्परीतं, तुलयेत्तदैतन्मुखं वृतं कुन्तलधोरणीभिः ॥७ ॥
मयूरकण्ठद्युतिरेष केशो[5] न लोचनासेचनकस्वरूपः ।
तपावसानोल्लसिताम्बुवाह-स्थितिं दधत्तापमपाचकार ॥८ ॥
कटौ लसन्ती शकटान्तकस्य, स्फुटा विराभा रुचिरा च काञ्ची ।
कपोपले व्यक्तविभाविशेषा, सुवर्णलेखा सुतरामजैषीत् ॥९ ॥
अकृत्रिमामोष्ठकराङ्घ्रि तस्य, श्रयद् द्रुतालक्तकरक्तकान्तिम् ।
प्रसह्य बन्धूक-नवच्छदाम्भोरुहामहार्यादुपमानभावम् ॥१० ॥
विपद्विदे कारुणिकाग्रणीशो[6] ध्रुवं मनुष्येतरजन्तुवृत्तीः ।
परीक्षमाणः स्वयमेव तत्तत्स्थितिं कियत्कालमशीलयत्सः ॥११ ॥

१. सर्गेऽस्मिन्नुपान्त्यं यावदुपेन्द्रवज्राछन्दः ।
२. स्वभावोक्तिः ।
३. स्मृतिः ।
४. इतोऽतिशयोक्ती ।
५. इतो निदर्शनाः ।
६. उत्प्रेक्षा ।

निवेशिताघ्रलमहार्घरत्ने, महीतले बाहुबलेन सर्पन् ।
सरीसृपाणामुपगम्य साम्यं, चकार ससारपदं यथाऽर्थम् ॥१२ ॥
उदाहिताक्ष कतिधाऽनुयुक्तः[1] प्रसूमुख पीतपया स पश्यन् ।
स्मितोज्ज्वलश्री स्फुरिताधरो द्राक्, कल चलद्ग्रीवमलञ्चकार ॥१३ ॥
अनन्तरं घोषपते सुतस्ता, दशामतीत्य क्रमशक्तसक्थ ।
पुरन्दराशामुखवन्निशान्ते, जवादवस्थान्तरमाससाद ॥१४ ॥
महीलुठज्जानुकराब्जयुग्मश्चतुष्पदेहामभिपद्यमान ।
समन्तत स्मेरमुखः सुखेन भ्रमि स भूयो भवने वितेने ॥१५ ॥
तदा जनन्या निहितानि दूरे, समेत्य वस्तून्यतितूर्णमेष· ।
सलीलमच्छस्मितमाददानश्चिराय ता कौतुकिनीमकार्षीत् ॥१६ ॥
चतुष्पदीभूतमघ· कृतास्य रजस्वल वीक्ष्य हरिं सुराणाम् ॥
धरासमुद्धारपरः पुराणो, [2]महावराहः स्मृतिमारुरोह ॥१७ ॥
परोरजा यो निगमे प्रसिद्ध पर रजोधूसरविग्रहन्तम् ।
लुठन्तमादाय हठोपगूहन् [3]न तृप्तिमाभीरपुरन्दरोऽगात् ॥१८ ॥
स्तनन्धयत्वेऽप्यमरप्रतीप-प्रसह्यनिर्यापणशौर्यलब्धाम् ।
प्रशस्तमुक्तावलिमञ्जुमूर्ति, [4]बहि स्फुरन्ती स दधार कीर्तिम् ॥१९ ॥
अनाविलः कृष्णगलावलम्बी विशुद्धिभृद्द्राघिमलब्धवर्ण· ।
नवाम्बुदोत्सङ्गलसद्बलाका-श्रियं हठेनैव [5]जहार हारः ॥२० ॥
घनाभवक्षोपाधिपबालकण्ठे, प्रलम्बिनी मौक्तिकवल्गुवल्ली ।
कलिन्दकन्यासलिले स्फुटन्ती, सरोजराजीव[6] सिता बभासे ॥२१ ॥
बलेन जान्वो· करयोश्च कामं भ्रमन् कदाचिज्जननीपरोक्षम् ।
धियामधीशो नवनीतबुद्ध्या, स शुक्तिचूर्णं [7]कवलीचकार ॥२२ ॥
क्वचित्स्फुटच्चम्पककोरकाभा, सुरार्चनादीपशिखा कराभ्याम् ।
महोऽवलोकोत्सुकिनो ग्रहीतुमहो महीयांसमुवाह यत्नम् ॥२३ ॥

१. स्वपा ।
२. स्मृति ।
३. भावध्वनि ।
४. अप.।
५. निद.पम.।
६. उप.।
७. भ्रान्ति ।

विलोक्य वक्रां गतिमात्तचित्रशिराय मन्मानसराजहंसः ।
विलेशयं क्वापि करेण गृह्णन्[1] किमाप्यसत् कालियनिग्रहं सः ॥२४ ॥
प्रदर्शितः क्वापि विधु जनन्या, मृषागिराऽऽश्वासदुराशया स ।
तमेव धर्तुं ग्रहिलोऽथ भूय प्रयस्य मोघ नितरामरोदीत् ॥२५ ॥
शनैर्दृढाङ्गः सबल. स खेलद्-वयस्यबालावलिमध्यवर्ती ।
मुहु-क्वणन्नूपुरकिङ्किणीकं, व्रजाङ्गणे रिङ्गणमाततान ॥२६ ॥
रवेरिवारोपयतः पदाना, शतं समेत्योदयशैलशृङ्गे ।
न लक्ष्यता कस्यचिदस्य यातस्तनूसमृद्धौ समयातिपात ॥२७ ॥
यदस्य लग्नापदयो र्जडाऽपि, व्यधत्त शब्दं मृदु नूपुराली ।
तदेतयोः स्पर्शलवेन सद्यः, शिलाऽबलीकारकयो र्महत्त्वम् ॥२८ ॥
नितान्तलोल तनुज भ्रमन्त, ततस्ततो मङ्क्षु निवारयन्ती ।
अनुक्षण कातरधीर्यशोदा, शिव गिरोपास्य शिव ययाचे ॥२९ ॥
मुखं क्व, नासे क्व, दृशौ क्व,कर्णौ, क्व, तात दन्ताश्च तवेति पृष्टः ।
प्रदर्श्य तथ्यं वितथ तथा तद् व्रजौकसा मोदमवर्धयत्सः ॥३० ॥
ततोऽनुनीतो नवनीतलुब्धः सम वयस्यै- सुबलप्रधानैः ।
विवेश खेलाचटुल- कदाचित्, प्रभावतीसद्मनि पद्मनाभः ॥३१ ॥
गृहे महीयस्यधिभाण्डषण्डं, समन्ततोऽन्वेष्टुमुपांशु गव्यम् ।
प्रयत्नमूकीकृतसर्वभूषः, सखीन्दृशैवादिशदाशु कृष्णः ॥३२ ॥
अथ स्थपात्राणि निरीक्ष्य तूर्णं दृशं भृश निम्नुरिमे यदोर्ध्वम् ।
तदाऽधिशिक्यं प्रतिपद्य गव्यमसूचयंस्तद्ग्रहणाक्षमास्तम् ॥३३ ॥
समूढपीठस्थित-पार्श्वभित्ति-विषक्तबाहुस्थिरवल्लवांसम् ।
स्वय शशीवोदयशैलशृङ्गं,[2] समारुरोह व्रजराजसूनुः ॥३४ ॥
निदाघतापार्तमिवासिताङ्ग समीरपाणोर्ध्वफण भुजङ्गम् ।
चलाचलाक्षो नवनीतपात्रे, न्यवेशयत्पाणिमुदङ्गुलि स ॥३५ ॥
गृहेऽतिभीमे तिमिरातिरेकादयत्नदीपीकृतवंशस्तुभोऽसौ ।
वयस्यवर्गाय वितीर्य दातु-मपूपुरद्व्यमपव्ययायः ॥३६ ॥
उपागता द्वारि कुतोऽपि तावद्, ददर्श दूरादुपनन्दपत्नी ।
अशेषमारादपहृत्य गव्यं, स्वयं सखिभ्यो वितरन्तमेनम् ॥३७ ॥

१. उत्ते० ।
२. इन उपमायुगम्

अन्वेक्ष्य ता मङ्क्षु भयेन दूरं, सहायबालेषु पलायितेषु ।
स केवल साहसिकः पुरस्ताद्-विनीतवत्तद्विजिगीषयाऽस्थात् ॥३८ ॥
विलोक्य लुण्टाकमिम पुरस्थं, प्रभावतीप्रेमपरिप्लुतान्ता ।
प्रकाशयन्ती कृतक प्रकोपं, जवात् सकम्प करयोरगृह्णात् ॥३९ ॥
तवाङ्ग ! माता कलहायमाना, न जातु या विश्वसितीतरोक्तौ ।
इद तदादाय शठं हठात्त्वाममूमुपालब्धुमह व्रजामि ॥४० ॥
इतिब्रुवाणा मधुसूदनं सा, पिधाय बद्धाञ्जलिमञ्चलेन ।
वजेश्वरी जेतुमना विवादे, द्रुतं तदीयायतन निनाय ॥४१ ॥
हरिस्तु गोप्या वत नीयमानस्तदात्मजाकारमकल्पयत्स्वम् ।
ह्रिया गुरूणामवगुण्ठितास्या, न सा तदाऽदोऽवजगाम किञ्चित् ॥४२ ॥
प्रतीहि भो स्व तनय गृहाण, प्रविश्य शून्यं सदनं मदीयम् ।
अकारि सम्भूय समैः सुहृद्भि, र्दिवाऽपि सद्यो वत येन चौर्य्यम् ॥४३ ॥
उपद्रुतास्त्वत्तनुजेन शश्वत्, किमेवमेव व्रजवासिनोऽमी ।
व्रज पुरस्कृत्य गवा व्रजन्तु, व्रजेश्वरि ! क्षिप्रमितीच्छसि त्वम् ॥४४ ॥
तवात्मजस्येत्थमिहापराधान्, जनाः कथंवा कति वा सहन्ताम् ।
निवारयाद्यापि तदेनमार्य्ये[1] ! न चातिवेलं हि शिवाय किञ्चित् ॥४५ ॥
उपप्लवैरस्य तवाङ्गजस्य, व्रजे चिराद्दुद्विजते न का वा ?
नहीदृशो दुर्विनय परस्या, क्वचित्प्रसूदुर्ललितोऽस्ति बाल. ॥४६ ॥
इतिव्यतीते सुरभौ पिकीव[2] क्रुधाऽतिरूक्षाक्षरमुद्गिरन्ती ।
निज सुत सा वत नन्दपत्नी[3] तदात्मजस्यैव धियोपनिन्ये ॥४७ ॥
उवाच ता मन्दमिदं यशोदा, स्थितिं कुत प्रलतमां जहासि ।
यवीयसि ! प्रेयसि पश्य यातस्तव भ्रमोऽय कतमोऽद्य जात ॥४८ ॥
निजेऽपराधेऽपि विशिष्य मह्य, चिरादुपालम्भभरं ददत्या ।
त्वयैव चण्डि ! व्रजमण्डलेऽस्मिन्, नवीननीति प्रकटीकृताऽहो ॥४९ ॥
क्रुधाऽन्धया गाढ़गृहीतपाणि, तया स्वकीयं सुतमेत्र नीतम् ।
समीक्ष्य सर्वा- सहसा सहासा, प्रभावतीमप्रतिभामनैषु ॥५० ॥

१ अ० न्या० ।
२. उप० ।
३. भ्रान्ति० ।

स्वमेव सूनुं घृतमीक्षमाणा, गतोऽच्युतः क्वेति च चिन्तयन्ती ।
अवाङ्मुखी पर्षदि वल्लवीनामभूदसौ विस्मयवासभूमिः ॥५१ ॥
स्वकर्मणा तेन कृतानुतापा, यशोदयाऽनल्पदयार्द्रया सा ।
विबोधिता, तामनुनीय भूयो, यथागतं वल्लववल्लभाऽगात् ॥५२ ॥
ग्रहीष्यसीत्थं यदि वा पुनर्मां, तदा प्रपत्स्ये तव कान्तरूपम् ।
इतीरिता नन्दसुतेन गोपी, पथि स्मितं प्रीतिमती वितेने ॥५३ ॥
अथान्यदाऽऽभीरकुमारजुष्टः कलिन्दजाकूलमुपेत्य खेलन् ।
गवेषयंश्चित्ररसं विचित्र-प्रसादमादन्मृदमादिदेवः ॥५४ ॥
अवेत्य तत्कौतुकिनः सहायाः, स्वभावलोलाः पशुपालबालाः ।
विहाय लीलां हरिणप्लुतेन, व्रजाधिराज्ञीं समया समीयुः ॥५५ ॥
वितर्क्य तेषां पिशुनप्रवृत्तिं विचिन्तयन्नुत्तरवाक्यमन्तः ।
गतप्रभो भानुरिवास्तशैलं,[1] मुरान्तकोऽप्यायतनं प्रतस्थे ॥५६ ॥
निभाल्य सा केशवमन्तरेण, व्रजार्भकानापततोऽविवेगात् ।
अमङ्गलं किञ्चन तर्कयन्ती, श्रितत्वरा कातरधीरपृच्छत् ॥५७ ॥
विमुच्य कुत्राच्युतमेककं मे,[2] शिशुं, समागच्छथ मङ्क्षु वत्साः ।
विलुण्ट्य वः पार्श्वचरं किमेनं, शठोविधिः प्राप कृतार्थभावम् ॥५८ ॥
तटे लुठन् वा तपनात्मजायास्तरङ्गविकल्लोलभरेण पूरे ।
अलब्धविस्रब्धकरावलम्बो, न्यधायि नूनं मम हन्त वत्सः ॥५९ ॥
शिरीषकोषादपि कोमलाङ्गः, सदासदुत्सङ्गकृतप्रचारः ।
इयद् द्रुतं धावितुमक्षमोऽसौ, भृशं बभूवाध्वनि हा निरस्तः ॥६० ॥
कराङ्गुलिं मे प्रसभं गृहीत्वा, प्रयाति कुत्रापि गृहाद्बहिर्यः ।
वनान्तसङ्कीर्णतरं दविष्ठं, कथं स पन्थानमवैतु बालः ॥६१ ॥
इतस्ततः स्वायतनेऽपि धावंस्तथा भृशं श्रान्तमश्नुते यः ।
कथं नु निम्नोन्नतभूप्रदेशे, शिशुः प्रकृत्या चपलश्चलेत्सः ॥६२ ॥
मुकुन्दमेकाकिनमेव बाल, विसृज्य दूरे मम सन्निधाने ।
प्रजानतामागमनं समेषां, न साम्प्रतं सम्प्रति साम्प्रतं वः ॥६३ ॥
इयद्यशोदावचनं प्रतीपं निशम्य विच्छायमुखाऽर्भकाली ।
स्वकीयभागः परिहर्तुकामा, बलं पुरस्कृत्य जगाद मन्दम् ॥६४ ॥

१. उप० ।
२. इतो भावध्वनय, काव्यलिङ्ग च ।

प्रसीद मातस्त्वमनिष्टशङ्कां जहीहि जानीहि तमन्तिकस्थम् ।
कृतावधाना शृणु तावकानामिहातितूर्णागमनस्य हेतुम् ॥६५ ॥
कलिन्दकन्यापुलिनेऽधुनैव, त्वदात्मजन्मा वत न समक्षम् ।
निवारकाणामवधीर्य वाचं, मुहुर्मृदं प्राशितवान्स्वतन्त्र- ॥६६ ॥
इद निगद्य प्रतिपद्य मौनं, व्रजार्भका दण्डदिदृक्षयाऽऽसन् ।
विलोकनं प्रस्तुतनिग्रहस्य,[१] प्रधानकृत्यं खलु सूचकानाम् ॥६७ ॥
हितैषिणी दर्शितमञ्जुरोषा, भिया निलीन क्वचनास्पदे सा ।
स्वरेण मेघध्वनिजित्वरेण,[२] तदात्मज तर्जितुमाजुहाव ॥६८ ॥
उपेहि कृष्ण ! त्वरयेति मातु, निशम्य वाच कठिनस्वरा स ।
स्खलद्गति वेपथुमन्थराङ्गो, नताननस्तत्सविधं प्रपेदे ॥६९ ॥
भियोऽपि भीतिर्ननु यस्य कोपात्[३] कथाऽपरेषामथ जीविनां का ।
अहो तदानीं पशुपालपत्न्याः स चाप्यदभ्रं बिभयाञ्चकार ॥७० ॥
जगत्त्रयाशास्यतमप्रसादः[४] प्रभु क्व सृष्टिस्थितिसंहृतीनाम् ।
इयं क्व चाभीरकुटुम्बिनीभीरचिन्त्यभावा हि माहानुभावा- ॥७१ ॥
विलोचने पाणिसरोरुहाभ्यां परामृशन्त मुहुरुच्छ्वसन्तम् ।
रुदन्तमाकृष्य करे सवित्री रुषेव पप्रच्छ मुकुन्दमुच्चै ॥७२ ॥
उपेक्ष्य गव्यप्रमुख प्रभूत[५] सुधारसस्वादु गृहेषु गव्यम् ।
रहो मृदं भक्षयतस्तवासावहो जघन्या प्रकृति कुतस्त्या ॥७३ ॥
सखण्डकूर्चादपि किन्वखण्डस्त्वया रस कश्चिदिहोपलब्ध ।
यदीदृश वारयतामकार्य्यादकारि कर्णे न वच सखीनाम् ॥७४ ॥
स्तनन्धयस्यापि युवानुरूपं,[६] तव स्वतन्त्राचरणं यदेतत् ।
अदान्तदन्तावलसन्निभं तन्निरङ्कुशत्व कलभस्य नूनम् ॥७५ ॥

१ अनुप्रासार्थान्तरन्यासौ ।
२. का० लि० ,व्यति० ।
३ अति० ,अर्थापत्तिश्च ।
४. विषमार्थान्तरन्यासौ ।
५. इतो भावध्वनय ।
६. निदर्शनोपमे ।

अनार्य्यकार्य्यस्य फलं तथेदं,[1] द्रुतं ददे दुर्ललिताय तुभ्यम् ।
यथा पुनर्नो नयमुच्चरेथा,[2] शमाय दण्डो हि समुद्धतानाम् ॥७६ ॥
प्रतिश्रुतिं ता निजनिग्रहार्थं निशम्य भीतप्रतिमः स तस्याः ।
रुदन्नयादीन्मधुसूदनो द्राङ् मया न मातः ! क्वचनाशिता मृत् ॥७७ ॥
मयाऽसहायेन सरित्समीपे, पराजिताः केलिकलासु सर्वे ।
अशक्नुवन्तः प्रतिजेतुमेते, मृषापवादं मम घोषयन्ति ॥७८ ॥
सवित्रि ! को वा नवनीततृप्तो, जनो जिघत्सेन्मृदमप्रमत्तः ।
उदेति नातोऽपि यदि प्रतीतिस्तदा स्वयं पश्य मदीयमास्यम् ॥७९ ॥
इतिस्फुटं तथ्यमिवैष मिथ्या, प्रसज्जनन्या निजगाद सम्यक् ।
जनोऽपि जानाति मृषा प्रपञ्चप्रथा[3] पुनः किं जगतामधीशः ॥८० ॥
वचोऽस्त्यलीकं किमु कैटभारेरुतापरेयामिति सशयालुस्सा ।
दधार चेतश्चपलं चिराय,[4]-द्विपावगाहादिव वारि सिन्धुः ॥८१ ॥
उपस्थितद्वापर[5]- पीडनार्हं, क्षणेन निर्णीय परीक्षणं प्राक् ।
सरोरुहं फुल्लमिवास्यमस्य, प्रचक्रमे व्यात्तमवेक्षितुं सा ॥८२ ॥
हरेः स्फुरद्दन्तगणाग्रलग्नान्, पयः कणान् पूर्वमसावदर्शत् ।
तुषारबिन्दूनिव कुन्दकिञ्जिद्विकारिपुष्पप्रकरावतंसान् ॥८३ ॥
जगन्मपत्यं कुतुकेन कामं, स्वकीयमुन्मीलयतो मुरारेः ।
विलोकितं व्यालमुखे जनन्या, शनैरपर्य्यासितवृत्ति विश्वम् ॥८४ ॥
चतुर्दशासौ भुवनानि लोकैरदृष्टपूर्वाणि विलोकयन्ती ।
शिशोरिहास्ये सहसाऽधिचित्रं[6] स्थितेवनिस्पन्दतमाऽऽप चित्रम् ॥८५ ॥
व्रजाय राजीवरजः सुगन्धि-तरस्विकल्लोलभुजैरजस्रम् ।
मुहुः स्वयङ्ग्राहमुद ददानां,[7] नदी कलिन्दाचलनन्दिनी सा ॥८६ ॥

१. ध्वनिः ।
२. नीतिमुल्लङ्घ्य गच्छे । अ० न्या० ।
३. अर्था०
४. उप० ।
५. मशयः । इत उपमाद्वयम् ।
६. उत्प्रेक्षा ।
७. समासोक्तिः ।

दिवातुलायां व्रजगौरवाय,[१] प्रजासृजा भारमिवाहितं प्राक् ।
विशालशृङ्गालिदरीपरीत, गिरिञ्च गोवर्धनमैक्षतारात् ॥८७ ॥
मुकुन्दकीर्तिस्तुतिवन्दिभाव-प्रनन्दिनन्दीश्वरपत्रिवृन्तम् ।
सुखासिकामन्दिरमिन्दिरायास्तदेव वृन्दावनमन्वविन्दत् ॥८८ ॥
क्रमेण गोष्ठ, भवन, पतिं, स्व, सुतं च त तत्र निभालयन्त्या. ।
सलीलमेव पशुपेन्द्रपत्न्या, बभूवुरस्तत्र ययुर्वितर्काः ॥८९ ॥
किमु भ्रमोऽय न कुतोऽस्ति बाध-[२] ग्रह. परस्तात् स्थिरचेतसो मे ।
न युज्यते स्वप्नदशा कथञ्चित्, प्रबोधमुज्जृम्भितमाश्रयन्त्या ॥९० ॥
भवेन्मृषात्व.कथमेषु साक्षात्-कृतेषु वा वस्तुषु सुव्यवस्थम् ।
मलीमसेऽस्मिन् व्यवथौ च तेषा, घटेत नापि प्रतिबिम्बभाव ॥९१ ॥
द्विताग्रहीतेऽपि पदार्थसार्थे, तदात्मता सम्भविनी कुतो वा ।
कथञ्चिदैक्ये पुनरस्य कस्मात्तथाऽवभासो युगपत्पृथक् स्यात् ॥९२ ॥
न चित्रता व्यापृतिमत्सु युक्ता, नट विना नाट्यविधि कथ वा ।
असौ तदस्यैव शिशोर्महिम्नो, विकस्वर. कोऽपि नव प्रभाव ॥९३ ॥
निरुद्धचित्रन्विदधीयमाया, तनोति मे मोहलताप्रतानम् ।
विलीनचन्द्राऽनवलक्षपक्ष-प्रदोषवेलेव तमोवितानम् ॥९४ ॥
प्रसार्य्य सान्द्रां स्वयमेव माया, यदृच्छयाऽय क्षपयेदवश्यम् ।
पराजिताम्भोरुहनालसूत्रान्, क्षिणोति लूतेव वितत्य तन्तून् ॥९५ ॥
अतीतबुद्धिप्रसरप्रभावो, विशुद्धचैतन्यमयोऽद्वितीय ।
स्वभावमूढामबलामथो मा, दयादृशा पश्यतु विश्वनाथ ॥९६ ॥
अपूर्वपूर्वार्जितपुण्यपुञ्जं, ममातिवेलं चरितार्थयन्य ।
अवातरद्गर्गगृहीतनाम्ने, नम परस्मै पुरुषाय तस्मै ॥९७ ॥
अतिसरलनिसर्गा गर्गवाच स्मरन्ती
भुवनवलयमस्य प्रेक्ष्य साक्षान्मुखान्त. ।
विरततनुजबुद्धि शुद्धकैवल्यभावं
[३]कुलयुगलयशोदाऽवोधितत्व यशोदा ॥९८ ॥

१. इत उत्प्रेक्षाद्यनुप्रासा ।
२. इत समन्देरा ।
३. पितृकुल श्वशुरकुल च ।

विशदमुदितमात्रं तं विवेकं जनन्याः
प्रसभमपनुनुत्सुः सत्सरोजप्रियोऽसौ ।
सुरभिरिव तुषार[1] क्षिप्नुरर्कोत्सवृद्धिं
तनयमतिमतीतान्यप्रतीतिं व्यतानीत् ॥९९ ॥
अथ झटिति सशङ्कं कृष्णमङ्के निधाय,
व्रजपुरपुरहूतप्रेयसी वीतसंवित् ।
स्मित-विलसितमुग्धं दुग्धमापाययन्ती,
पुनरपि बत साऽभूद् भूरि वात्सल्यभूमिः ॥१०० ॥
अथ 'मायादेवी'-सुकृतिपटलीमौलिमहित-
प्रथी-'विद्यानाथ'-प्रभव-'बदरीनाथ'-रचिते ।
यतिं षष्ठः सर्गः[2] 'सुरभि'-विवृतिज्योयसि ययौ
महाकाव्ये श्राव्ये कविसदसि राधापरिणये ॥१०१ ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के विश्वप्रकाशोनाम
षष्ठः सर्गः सम्पूर्णः ।

१ उष्मा ।
२ सुरभिनाम्नी रसमञ्जरीव्याख्या ।

अथ 'यमलार्जुनमोचनो' नाम
सप्तमः सर्गः ॥

गोकुलेशवनिताऽथ[1] जातुचिद्, गेहकर्मसु नियुज्य किङ्करी ।
मूर्त्तिरध्यवसितेश्शिरस्थित, निर्ममन्थ कुतुकात् स्वयं पय ॥१ ॥
क्षौमनीलघनवाससी बहि-र्भूय तद् भुजयुग घनोपमात् ।
तप्तहेमरुचिर चिर चलद्, वैद्युतीद्युतिमतीत्य दिद्युते ॥२ ॥
वन्धुजीवरुचिवन्धुकञ्चुके, मन्थनाच्चलदद कुचद्वयम् ।
पद्मरागमणिसम्पुटे स्फुरच्चक्रवाकमिथुन व्यधादध ॥३ ॥
वेल्लनात्सुमसमूहमुत्सृजन्नेतदीयकचसञ्चयोऽश्रयत् ।
वारिविन्दुनिकर वृहत्तर मुञ्चतो नवघनस्य मञ्जुताम् ॥४ ॥
तत्र ताण्डवितकुण्डलद्वयी-रत्नभाच्छुरितगण्डमण्डलम् ।
पुण्डरीकमिव चण्डदीधिति-द्योतपिण्डपरिमण्डितं बभौ ॥५ ॥
सन्निखात[2] कुटरानुषङ्गिणी, गर्गरी[3]-निहितमन्थचालिकाम् ।
कर्कशा दलिततालवृन्तजां, रज्जुमुज्ज्वलयशा यशोमती ॥६ ॥
आचकर्ष जलजातकोमल-स्वीयपाणियुगलेन सा चिरम् ।
अञ्जसाऽभ्यसनमेव[4] कारिषु, प्रायशो जनयति प्रगल्भताम् ॥७ ॥

-युग्मकम् ।

भूषणप्रकरशिञ्जितैधित, चञ्चलीकृतपय स्वनोर्जित ।
अत्यशेत नववारिदध्वनि, धीरघर्घररव स गार्गर ॥८ ॥
कङ्कणक्वणनतालदायिना, मथ्नती करयुगेन[5] गोरसम् ।
गोपिका पिकविकस्वरस्वरा, बालकृष्णचरितं चिरं जगौ ॥९ ॥
रक्तकृष्णजननी-कराङ्गुली-कान्तिशालि-पृथुमन्थतल्लज ।
लग्नविद्रुमलत सरस्वतो, मन्थने परिजहास मन्दरम् ॥१० ॥
क्रीडनानि मुरमर्दनस्तदा, प्रस्तुतानि सखिभिर्विसृज्य सः ।
मातरित्यनुपद वदन् क्षुधा, तां सुधाग्र्यपयसे समाययौ ॥११ ॥

१ सर्गेऽस्मिन्नुपान्त्यं यावद्रथोद्धताच्छन्द ।
२. मन्थरज्जुवन्धनयष्टिः ।
३. मन्थनभाजनम् ।
४. क्रियासु ।
५. गव्यम् ।

उल्ललास सहसा तदीक्षणाद् घोषराजवरवर्णिनीमनः ।
पूर्णविम्बरजनीसुहृत्समुज्जृम्भणादिव[1] नदीशजीवनम् ॥१२ ॥
कोमलस्मितविलासलक्ष्यया, वीक्षयैव जननीमनः क्षिपन् ।
आददे चटुलचेष्टितश्चलत्-क्षुब्ध[2]-मन्थिघशयनः प्रसह्य सः ॥१३ ॥
सा बुभुक्षितमवेत्य बालकं, साध्वसाद् द्रुतमपास्य मन्थनम् ।
सादर भुजयुगेन वल्लवी, सान्त्वयन्त्यनु तमङ्कमानयत् ॥१४ ॥
गोरसेषु विविधेषु सत्स्वपि, स्तन्यपानरसिकोऽवलम्ब्य ताम् ।
दर्शयन् क्षुधमनामयः पय, प्रेमपाति पुरुषोत्तमः पपौ ॥१५ ॥
पाययन्त्यमृतसोदर पयः, प्रेक्ष्य तस्य मधुरस्मित मुखम् ।
घोषराजमहिषी पुरातन मन्यतेस्म फलितं निज तपः ॥१६ ॥
नाद्भुतं यदवलोकयन्त्यमुं, किञ्चिदन्यदपि नैव साऽन्वभूत् ।
स्निह्यति स्वतनुजे भृश प्रसूः, प्राकृतेऽपि किमुतेश्वरे पुनः ॥१ ॥
तावदुच्छ्रितमभूदधिश्रित, क्षीरमन्तरितदर्वि दूरतः ।
अञ्जसाऽऽप्तबहुवैभवाप्तगी-[3]स्त्यागिरागिजनमानसं यथा ॥१८ ॥
वल्लवी तदवलोकनोत्सुका, द्राङ्निरस्य सतृप शिशुं ययौ ।
जातिसिद्धसमया यतोभृति, नो जहाति जनमुन्नतावपि ॥१९ ॥
आन्तरद्विषददृष्टमप्यमुं, कार्यमानववपुः परिग्रहात् ।
आससाद तदनादरोद्भवा, रुट् सुकेतुतनयेव राघवम् ॥२० ॥
ईक्षणो मुररिपोरिह क्षणे, शोणिमानमलमूहतुस्ततः ।
भानुभानुचयचारुचुम्बनात्, प्रौढकोकनदकुड्मले यथा ॥२१ ॥
गव्यमेव सदपि प्रियं ततस्तद्व्ययादतनु कोपयाम्यमूम् ।
साम्प्रसूपदिदमध्यवस्यता, माधवेन विदधे विडम्बना ॥२२ ॥
कौशलेन तदुलूखलोपरि, न्यस्य पीठपटलं स्थितस्ततः ।
कैकिकीशपशुपालबालकान्, हर्षयन् स तु ववर्ष गोरसम् ॥२३ ॥
न्युब्जहैमकलशालिनिस्सरत् क्षीरनिर्झरभरोऽहरत्परम् ।
भूरिमेरुशिखरस्खलत्तर-स्रोतसो द्युसरितोऽद्वितीयताम् ॥२४ ॥

१. समुद्रजलम् ।
२. मन्थनदण्डम् ।
३. अञ्जसाऽनायासेनाप्त बहुवैभवं येन, स चासावाप्तानां हितानां गिरस्त्यागी धनमदादुल्लङ्घको रागी जन इत्यन्वयः ।

ये नितान्तनवनीतलोलुपा, प्रेष्ठगोपशिशवो महासव ।
असगोऽथ खलु तन्मनोरथ, लीलयैव भगवानपूरयत् ॥२५ ॥
मर्कटै प्रकृतिवल्गुभि सम, प्राज्यभोज्यमुपलभ्य पेशलम् ।
सम्मदेन ननृतुः कलापिन कं न नन्दयति वाञ्छितागमः ॥२६ ॥
सन्तुतोष न रुषाऽऽकुलोऽखिल, गव्यमव्यवहित वितीर्य सः ।
स्वैरमत्र तदमत्रसहितं, मार्त्तिकी यदचिरादचूर्णयत् ॥२७ ॥
सिद्धमिद्धदहने ससम्भ्रमा, मङ्क्षु दुग्धमवतार्य साऽऽगता ।
वीक्ष्य गोरसदशां पलायितं, मार्गयन्त्यकलयत्तमन्यत ॥२८ ॥
व्यक्ततत्कृतककोपविभ्रमा, गोपपुङ्गववधू. कृतश्रमा ।
चक्रपाणिमरिचक्रशातिनं, वक्तुमित्थमुपचक्रमे तत ॥२९ ॥
दुर्विनीत ! सखिभि. समं शठैरेवमेव बहुगव्यलुण्ठनात् ।
पीडयन्निखिलगोकुलौकसो, निश्चित[1] त्वमभवो जनार्दन. ॥३० ॥
भाण्डमण्डलमुदस्य खण्डयन्, भूरिगव्यमवलुण्ठ्य दण्डभृत् ।
चण्ड ! कल्पयसि कौरतुण्डसात्, क्रीडन न[2] तदसावुपद्रवः ॥३१ ॥
इत्थमुग्रतरतर्जनोक्तिभि, दूयमानमवधूय सा सुतम् ।
गव्यलोपभृशकोपधूपिता, निग्रहीतुमनु यष्टिमग्रहीत् ॥३२ ॥
आत्तयष्टिमवलोक्य मातर, द्राक् पलायत तथा यथाद्रुतम् ।
धाविताऽपि पशुपालवल्लभा, धर्तुमात्मजनुष न चक्षमे ॥३३ ॥
स्वेदविन्दुभिरवेत्य तामथ, श्रान्तिभाजमनुकम्पया पुर. ।
तस्थिवानभिनयन् भियं पुन, लोचने परमसौ न्यमीलयत् ॥३४ ॥
केशवस्य नयनाम्बुजद्वय, तारकालि, [3]मृदुपक्ष्मकेसरम् ।
सञ्चुकोच सहसाऽञ्चदञ्चिती, नन्वतन्द्रमुखचन्द्रसन्निधौ ॥३५ ॥
नन्दसूनुवदनामृतह्रदे, कुन्तलप्रकरशैवलादथ ।
नेत्रमीनमिथुन ध्रुव चिर-क्रीडनश्लथतराङ्गमस्वपत् ॥३६ ॥
मुद्रितासितसरोजसुन्दरं, माधवाक्षियुगलं निमीलितम् ।
भृङ्गरेफततिचुम्बित चिरान्न प्रसूरजनि भीतमस्फुटत् ॥३७ ॥

१ दीक्षितोक्तो निरुक्त्यलङ्कार ।
२ प्रतिषेध इतिप्राह ।
३ तारकैवालिर्भ्रमरो यत्र ।

मीलिताक्षमथ वीक्ष्य तं भिया, दण्डमुग्रमपहाय वल्लवी ।
वत्सलाऽपि तु विनेतुमच्युतं, तत्र शास्तिमपरा परामृशत् ॥३८ ॥
धावनातिशिथिलाङ्गवल्लरी, वल्लवी हरिगुणानजानती ।
स्नेहपाशमितपूर्वमप्यघु, दीनबन्धुमथ बन्धुमैहत ॥३९ ॥
बालिकाभिरुदिताश्रु वारिता, तानवेन तरुणीभिरर्थिता ।
तर्जिता च जरतीभिरप्यसौ, नैव दुर्ग्रहगिरेरवातरत् ॥४० ॥
क्षीरकण्ठसुतबन्धनोद्यता, कुर्वती हितनिवारण वृथा ।
गोपिका विपुलकोपिका ददौ, सौस्वभावकठिनत्वसस्तवम् ॥४१ ॥
रश्मि रश्ममनसा तयाऽऽयतो, योजितो यदपि बन्धुमात्मजम् ।
किन्तु तादृशनृशसकर्मणः, सङ्कुचन्निव तनूबभूव सः ॥४२ ॥
सूचयन्निव विरागबोधयोरत्यय व्रजमहीपयोषित ।
द्राघितोऽपि स गुणो हरेः सितावङ्गुलीयुगलमानमौननत् ॥४३ ॥
योजयन्त्यपि समस्तमोकसो, दीर्घदामपटल पुनः पुनः ।
तावती त्रुटिमपोहितु चिरादक्षमाऽतिविपसाद वल्लवी ॥४४ ॥
मातर मुरभिदीहिताहते, दूयमानमनस विभावयन् ।
द्राक् तनूकृततनूरुचाऽसितस्त्वद्गुणेन यशसाऽप्यभूत्सितः ॥४५ ॥
यद्विवृत्तधरणीपयोमहो-मातरिश्वगगनान्यपि क्वचित् ।
नैव बन्धुमुचितानि,[१] किंपुनः स स्वय प्रकृतिमुक्तिभृद्विराट् ॥४६ ॥
यस्य नास्ति परमार्थतो वपुः, का कथा परिमितेस्तथाविधे ।
माधवे किमिव बन्धनं, प्रसूरज्ञताविलसित तदप्यधात् ॥४७ ॥
आयसैरपि न शृङ्खलोत्करैर्यस्य सम्भवति जातु बन्धनम् ।
बन्धुमर्हति कथ तमीश्वरं, दाम नाम कुशकाशनिर्मितम् ॥४८ ॥
किन्तु चित्रमयचेष्टितैर्भृशं, भक्तुष्टिमभितोऽस्य तन्वत ।
भक्तिपाशमहिमा महानहो, यद्बबन्ध दृगगोचरः स तम् ॥४९ ॥
दाम तामरसलोचनोऽन्वया, शम्बकर्कशहृदा निवेष्टितम् ।
विभ्रदभ्ररुचिरम्रमोऽभवन्निर्गुणोऽपि सगुणो जनार्दनः ॥५० ॥
निग्रहाय नियता यशोदया, रज्जुरुज्ज्वलरुचिः पुरः कटेः ।
तस्य तप्ततपनीयमेखला-मञ्जिमानमुरुमञ्जसाऽहरत् ॥५१ ॥

१. योग्यानि ।

बन्धशुल्व[1]-मपि माधवोदरे, तत्तुरीयवलिभासमासदत् ।
अतिकर्त्रीपि महीयसाश्रिये, दुर्जर विषमिव स्मरद्विष ॥५२ ॥
पद्मगर्भमृदुलाङ्गमर्भकं, सा नियम्य दृढदर्भरश्मिना ।
गव्यसङ्कलननिर्भरोत्सुका, दुर्भरे समददा[2]-दुदूखले ॥५३ ॥
बन्धन स्वजनयातनोद्धृतौ, सत्वरस्त्वजगणन्न केशव ।
इष्टकार्यनिरत कदर्थनं, मध्यवृत्तमनुसन्दधाति कः ? ॥५४ ॥
नारदोदितमनुस्मरन्नसौ, मोचनाय धनदात्मजन्मनो ।
तामवेत्य भवनाद्विनिर्गतामाचकर्ष रभसादुलूखम् ॥५५ ॥
कैटभक्षपणकूटकोविदो, रज्जुवेष्टितकटिश्चलन् बभौ ।
क्षुब्धतामिव गतोऽब्धिमन्थने, मन्दरोऽहि परिवीतमेखल ॥५६ ॥
हेलया कलितसागराम्बरा-मण्डलस्य कृशयाऽग्रदष्ट्रया ।
आदिदैत्यदलनस्य तस्य क, स्यादुलूखलविकर्षणे श्रम ॥५७ ॥
सानुकल्पमपि रहसाऽनु तच्चालयँल्लयवशादुदूखलम् ।
निस्ससार सदनादनातुरो नृत्यमिच्छुरिव नन्दनन्दन ॥५८ ॥
यामुनेऽथ पुलिने चिरन्तनौ, तौ विशालविटपौ महीरुहौ ।
आससाद रिपुसादसादरो, वारणप्रसृमरार्तिवारण ॥५९ ॥
यौ[3] पुरा सुरभिसारसम्भृते, वारि वारिजमुखीभिरुक्षितौ ।
राजराजतनुजौ नयोत्सृजौ, प्रस्खलद्वसनभूषणस्रजौ ॥६० ॥
सौरतश्रमविनोदनोद्यत्-केलिकौतुकतृषौ मुहुर्मुहु ।
सेवितासवकृतान्धभावकौ, भावकौ मदनवैभवस्य यौ ॥६१ ॥
वासितानुगतितत्परौ[4] मुहु, भ्रन्तिहस्तसलिलार्द्रपुष्करौ ।
वारणाविव चिर निरङ्कुशौ, दानिनौ सकटकौ विजह्नतु ॥६२ ॥
गच्छता निकटवर्तिवर्त्मना तद्विलज्जचरितावलोकनात् ।
नारदेन कुपितेन शापत, पादपत्वमचिरादवापितौ ॥६३ ॥
भ्रान्तवस्त्रपरिधानसम्भ्रम-क्लान्तयौवतनते प्रमोदता ।
तेन कृष्णपदमर्शन ययोस्तापनाशनमुदीरित पुन ॥६४ ॥

१ रज्जु ।
२ बबन्ध ।
३. इत पद्यानां महान्वय ।
४. वासिता योषित् करिणी च । पुष्कर पद्म शुण्डामुख च । अङ्कुश शासन सृणिश्च । दान त्यागो मदधारा च । कटको वलयो गजकपोलश्च ।

तापवर्षहिमवातपीड़या, ताववेक्ष्य धुतभावविक्रियौ ।
केशव कृपणवत्सलस्तदु-द्धारणे व्यधित न क्षणात्ययम् ॥६५ ॥
स्थूलमूलयुगरुद्धमुद्धत, कर्षताऽतिरभसादुलूखलम् ।
मध्यगेन निजपार्श्वयोर्द्वयो, पातितौ भगवता यमौ द्रुमौ ॥६६ ॥
अप्रयासमुदपास्यशाखिना वर्जुनौ दनुजतर्जनो जवात् ।
सर्व्यतः स्वयमत पराभवात्, किन्नरेश्वरसुतावमोचयत् ॥६७ ॥
मङ्क्षु दिव्यवपुषौ तु पूरुषौ, निर्गतौ पतितपादपद्वयात् ।
तौ ददर्श नलकूबर मणि-ग्रीवकञ्च वलिवन्नशश्रुत ॥६८ ॥
पादपङ्कजपरागसङ्गमाद्येन गौतमवधूकृता शिला ।
अद्भुताय जगतो भवेत्कथ, तस्य भूरुहसुरात्मजाकृति. ॥६९ ॥
श्रीमुकुन्दवदनेन्दुदर्शन-स्फीतगीततम-सम्मदोदयात् ।
विस्मृतास्वपरदु खसम्पदौ, तौ क्षण जडतयाऽऽश्रितौ पुन ॥७० ॥
चेतना द्रुतमुदुह्य गुह्यकौ, सास्रलोचनसरोरुहौ रह. ।
वीतमान-महिमानमादरात्, सप्रणाममिदमेनमूचतु ॥७१ ॥
गर्हितेन्द्रमणिवर्हभालये, स्वर्णवर्णमदमर्दिवाससे ।
काकलीष्टमुरली-विलम्बिने कामपस्तु वनमालिने नम. ॥७२ ॥
त्वामवेत्य पुरुषं गुणात्पृथक्, कापिला जनितशुद्धवासना ।
रागसांख्य-विफलक्रिया विभो ! देहिनोऽप्यमृतमापुरद्भुतम् ॥७३ ॥
क्लेशकर्ममुखदोष-दूषितैस्त्वामशेषपुरुषं रसन्निभम् ।
वीजवर्जितसमाधि-निर्वृता, योगिनस्तु कलयन्ति सन्ततम् ॥७४ ॥
अक्षपादनयकोविदैस्तथा, वीक्षितस्त्वमसि तत्त्ववेदिभि ।
लीलयैव जगतः प्रवर्तक., किञ्च नाथ ! दयया निवर्तकः ॥७५ ॥
स्वैरिणं नियतसङ्गणाष्टकं[1] विश्वबीजमुदितश्रुतिं विभुम् ।
भ्रान्तिहीनममृत न्यरूपयस्त्वा तमेव कणभक्षपक्षगा ॥७६ ॥
धृतपूर्वमभित श्रुतिव्रज, खण्डकल्पविगमेऽनुशिक्षयन् ।
त्वं प्रपञ्चविपयत्यपाश्रयो,[2] जैमिनीयमतपण्डितैर्मत ॥७७ ॥
ब्रह्म सच्चिदानन्द-लक्षणं, माययाऽपिहितमद्वय विभु ।
भूतभावि वितथे भवे भवान्, व्याससदर्शनविशारदैर्जगे ॥७८ ॥

१. बुद्ध्यादयष्टमहित सङ्ख्यादि पञ्चकम् ।
२. प्रपञ्चसर्गविलयोऽपवर्ग इति मीमांसका ।

व्योमकेशवपुषोऽन्वमुद्यतो, व्योम केशव ! विगाह्य नागमः ।
देवविस्मयपरम्परा नवामित्यनन्त ! किमु सूयते नवा ? ॥७९ ॥
गृध्रराज-गणिका-गजद्विजास्तारिता मुररिपो ! पुरा यया ।
नाथ ! नूनमधुनाऽपि ता भवान्, पाति दीनकरुणैकतानताम् ॥८० ॥
अन्यथा कथमथापथैतयोरावयोरवितथांतथास्थितिम् ।
अश्लथामपि वृथाकथाप्रथां, पूतनाक्लथन[1] ! सर्वथाऽकृथाः ॥८१ ॥
आवयोरनभिवादिनो प्रभो ! जाड्यकृन् समुचितो विमृद्धयोः ।
धर्षिणाऽपि विबुधर्षिणा कृतो, निग्रहः परमभूदनुग्रहः ॥८२ ॥
प्रेष्ठया तव चिराद्विद्यया, नर्तितौ जगति रङ्गमण्डपे ।
वीक्ष्य कौतुकनिधे ! किमद्य वा, त्वं प्रमद्य समुपैषि दृक्पथम् ॥८३ ॥
ज्ञानवानपि विचित्रविभ्रमा, कस्त्वदीयकुहनाविडम्बनाम् ।
त्वत्कृपामसृणदृग्विजृम्भणात्, प्रागतिक्रमितुमीश्वरः पुमान् ॥८४ ॥
ता स्वकीयसुरपक्षपातितां, नूनमद्य करुणार्णव ! स्मरन् ।
दुष्क्रियापरिणतात् प्रसह्य नौ शालजन्मनिगडादमूमुच ॥८५ ॥
आवयो र्मतिविलोलषट्पदी, त्वत्पदाम्बुजपरागरागिणी ।
देवदेव ! परमेश्वर ! प्रभो ! विश्वकिंशुकसुमाग्निवर्तनाम् ॥८६ ॥
क्वापि नित्यघननीरदे हरे ![2]स्थैर्यशालिचपलाऽवलम्बिते ।
लग्ननिश्चलचकावली चिरं, चातकीभवतु चेतनाऽऽवयोः ॥८७ ॥
नाथ ! पाहि कृपया यथाऽत्र ते, मायया दुरवबोधरूपया ।
प्राङ्निगृह्य जगदम्बुधौ पुन, र्मज्जिनौ नहि भवेव नक्रया ॥८८ ॥
आवयोरहह मोचनाय य, स्वीचकार वत बन्धनं स्वयम् ।
तस्य नौ भगवतः कृपानिधे ! दास्यमस्तु भवतो भवे भवे ॥८९ ॥
इत्थमत्र परिणुत्य माधवं, यक्षरक्षितनयौ प्रमोदिनौ ।
तन्निदेशमपलेश[3]-माप्य तौ, जग्मतु र्जनककेतनं जवात् ॥९० ॥
निष्प्रभा प्ररुदितस्वनाकुला, स्वप्नवासमविकला गतोत्सवाम् ।
तौ चिरेण जननीमिवालकां, लब्धदिव्यविभवावपश्यताम् ॥९१ ॥

१. क्लथन हिंस्र ।
२. पुन० व्यति० स्पर्का० प्रेंर्णामि ।
३ लेशरूलम् ।

गुह्यकेशगृहमभ्युपेतयोः[1] केशवस्तवपरा गिरस्तयोः ।
भक्तिभूपगमृतामरीरम-न्निर्भरं शुचि मनो मनस्विनाम् ॥९२ ॥
सन्निशम्य पतनो रथोद्धताः शाखिनो कुलिशदुर्लभा रुतीः ।
कृष्णवंशसविशेषशङ्कया, वल्लवा- सललना- परापतन् ॥९३ ॥
तेऽवगत्य शिशुमण्डलानदा, माधवस्य तरुयुग्मपातनम् ।
दिव्ययो पुरुषयोरथोद्भवं, वन्दनञ्च भृशमद्भुतं दधुः ॥९४ ॥
क्रीडनव्यसनभाजि शार्वके, मातृकल्पितकठोरशासनम् ।
शुश्रुवांस्त्वरितमेत्य ता भृशं भर्त्सयन् व्रजपतिस्तदाऽवदत् ॥९५ ॥
हन्त ! धिग्विशदवाच्यसारयुग् -गर्गगीःश्रवणजागृतानपि ।
सर्वदोग्धदनुमात्रभूम्नि ते,[2] केशवे हृदयनेत्रमुद्रणम् ॥९६ ॥
कर्कशा दृषदतोऽप्ययस्ततो,[3] वासवायुधमितश्च ते मनः ।
यद्व्यधायि नवनीतकोमले, निग्रहोऽत्र विषमः स्तनन्धये ॥९७ ॥
दुर्विधेन निधिवद्धिर्या शुभे, यन्मनोरथशतैरुपार्जितम् ।
योगिभिः स्तुतमनेकधा तु तत्, पुत्ररत्नमवमन्यसे कुतः ? ॥९८ ॥
मार्दवार्दितमृणालकन्दलं,[4] क्वेटमीयमुदयत्प्रभं वपुः ।
एवमुज्झितकृपे ! कठोरया, बन्धनं क्व विषमं वरत्रया ॥९९ ॥
इति निजवधूमत्याचाराद्विगर्हयता चिरा-
दपरुषहृदा नन्देनाङ्के जवादधिरोपितः ।
विकम्पितमुखो दीनोदर्तो विमोचितबन्धनो
व्यतनुत ततः कृष्णो दामोदरेति नवाभिधाम् ॥१०० ॥
अयं 'मायादेवी'-सुकृतिपटलीमौलिमहित-
प्रथी 'विद्यानाथ'-प्रभव-'बदरीनाथ'-रचितः ।
बुधश्लाघ्यो राधापरिणयमहाकाव्यघटके
निसर्गश्रीः सर्गः परिणतिमवापत्सुनिमितः ॥१०१ ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के 'यमलार्जुनमोचनो' नाम सप्तमः सर्गः सम्पूर्णः ॥

१. विरोधालङ्कारः ।
२. विरोधाभासो ध्वनितः ।
३. यमकालङ्कारः ।
४. विषमम् ।

अथ 'वकविध्वंसो' नाम
अष्टमः सर्गः ॥

अथ[1] दनुजपरम्परोपसर्गास्तनुजजनुर्दिवशाद्वसाय घोषे ।
व्यतनुत हितमन्त्रणं स्वकीयैः सहसहसा हितभीरभीरनाथः ॥१ ॥
द्रुतमुपगतवत्सु तत्रिदेशात्पशुपवरेषु जरत्तरेषु सायम् ।
रहसि हसितवैजयन्तशोभे, व्यधित सदः सदने प्रसह्य नन्दः ॥२ ॥
निभृतमिदमुवाच गोष्ठपालो, विपुलविवेकयशोवयोगुरूणाम् ।
स्पृहयत् वचनाय यातिशोऽय, सदसि कथं प्रथमं भवादृशानाम् ॥३ ॥
अखिलमत्रयता पर गिर व, कलयितुमेव ममाभिधानमादौ ।
तपतपनखराशुतापिताना, स्तनितमिवाम्बुधरस्य बर्हिणानाम् ॥४ ॥
प्रसभमनुदिते विमर्शशक्ति-प्रतनुतयोदयभाजि पूर्वपक्षे ।
प्रकटनपटुता तथोपगन्तु, प्रभवति ससदि कोटिरुत्तरा किम् ॥५ ॥
तदिदमवहिता विविच्य यूयं, वदत, यदत्र समाहृतं मत व. ।
अगणितविपदो वसेम गोष्ठे, किमुत पदान्तरमाश्रयेम सौम्यम् ॥६ ॥
इदमिह न विशिष्य वर्णनीयं, ननु निकटे तदुदन्तवेदिना व ।
विदधति वति कैतवेन दैत्या, शिशुनिधनाय यदुल्वणानुपाधीन् ॥७ ॥
इतिमितमभिधाय वद्धमौने, पशुपपतावुपनन्दनामधेय ।
सपदि नयविचक्षणः समीक्ष्य, प्रगुणतमायतिमाजहार वाचम् ॥८ ॥
विनयमसृणमेतदुक्तमेव, प्रथयति वल्लवनाथ ! तावकीनम् ।
विपदुपनमनेऽपि दैवयोगात् परिणतिभव्यपरम्पराविकासम् ॥९ ॥
अनुमतमिदमेव न समेषा, प्रचुरमवेक्ष्य दुरात्मनां प्रचारम् ।
[2]त्रिपथदलयुगे न्यय परस्तात्, पशुपपुरन्दर ! यद्भवानवादीत् ॥१० ॥
कुटिलमतिनिसृष्टकालकूटा, कपटपटुर्वत पूतना प्रविष्टा ।
शकटमपि तत पपात रक्ष, प्रकटमनिष्टमियेष[3] चक्रवात ॥११ ॥
परमभिपतनेऽपि दानवानामभिमुखदैववशादशातमोदान् ।
नियतमयमरक्षदक्षतौजा, रिपुवलयं दलयन् सहात्मनाऽस्मान् ॥१२ ॥

१. इन ९८ श्लोक यात्पुष्पिताग्राछन्द ।
२. विशाय मशाय । दल कोटि ।
३. तृणावर्त ।

यदपि सुखमियन्त्यहानि जग्मुः, स्वयमसुराश्च मृषोद्यमा विनेशुः ।
उचितमिह तथापि किंनु तूष्णीं समयरयप्रतिपालनं प्रभो ! नः ॥१३ ॥
त्यजनमभिजनस्य[१] चापि नूनं, स्वजनशिवं समभीप्सुभिर्विधेयम् ।
प्रसरति परमापदां प्रवाहे, व्रजवलयेश ! वदन्ति नीतिनिष्णाः ॥१४ ॥
सपदि तदपहाय घोषमेतं, दनुजगतागतदूषितं समन्तात् ।
परिकरमखिलं समुह्य वृन्दा-विपिनमुपैतु शिवाय गोपवृन्दम् ॥१५ ॥
समिति समुदिता हितानुषङ्ग स्फुटमुपनन्दवचोऽवथार्य सर्वे ।
युगपदतिमुदोऽनुमन्वतेस्म, व्रजवसतेः परिवर्तमेव गोपाः ॥१६ ॥
उदयशिखरमश्रिते ग्रहेशे, तदनु परेद्यवि नित्यकृत्यमुक्ताः ।
व्रजपरिवृढभद्रमोहमाना, झटिति महावनमत्यजन्नभीराः ॥१७ ॥
पृथुकुचविगलत्पयःप्रवाहैः सरणिरजोव्रजमार्द्रतां नयन्त्यः ।
निविडनिनदनन्दिभद्रवत्सा, प्रययुरलङ्कृतधेनवः पुरस्तात् ॥१८ ॥
शिशुविगतवयःकलत्रमित्रै, सममसमद्रविणैः प्रतिष्ठमानाः ।
स्वजनविरहवेदनासहत्व-व्रतमिव रूढमदर्शयन्नभीराः ॥१९ ॥
धुरि निहितपुरोहिता रथस्था, द्रविणपरिच्छदरक्षणात्तशस्त्राः ।
ततघनसुषिरादि वादयन्तो, वसतिनियोग-शुचाऽपि रेजुः गोपाः ॥२० ॥
कलरवजितकूजिताः पिकाना हरिचरितानि कलासु कीर्तयित्वा ।
प्रवहणचलचक्रदत्ततालाः, प्रजगुरभीरनतभ्रुवो गभीरम् ॥२१ ॥
बहुविधकलगीतवाद्यनादो, विमलदुकूलविभूषणाभिरामः ।
तनुभृदिव महः स दर्शकानां, श्रुतिनयन सुखयन् ययौ समाजः ॥२२ ॥
अविदितगमनश्रमाः प्रमोदात्, सपदि सलीलमतीत्य मार्गशेषम् ।
वनमनुगिरिराज[२]-माश्रयार्हं, तरणिसुतापुलिनादलोकयस्ते ॥२३ ॥
सुलभसलिलशष्पमृद्वशाखा-प्रसवनमद्वरणीरुहं विशालम् ।
अनधिगतखलच्छलप्रवेशं विपिनमथोपययुः प्रशान्तसत्त्वम् ॥२४ ॥
विविधविकचपुष्पशालि वृन्दा-वनमतिमञ्जु निरूप्य गोपवर्याः ।
विफलमकलयन् स्फुटं विधातुं, दिवि नवनन्दननिर्मितिप्रयत्नम् ॥२५ ॥
प्रमुदितमनसो निभाल्य शश्वद् वनसुषमासुख-मारुताप्लुते ज्ञाः ।
प्रवहणनिवहैः निमानकल्पैरथ वसतिं समकल्पयन्नभीराः ॥२६ ॥

१. पूर्वपुरुषनिवासस्थानस्य ।
२. अनुगोवर्धनम् ।

झटिति सितदले प्रयाति वृद्धिं ननु धनुराकृतिरेव शीतरश्मिः ।
इति पशुपकुलं तथाविधं स्व नगनिकटे घटयाम्बभूव वासम् ॥२७ ॥
अचिरविरचितो विशालयाने, हरिततृणे विपिने सितोव्रजस्ते ।
अजयदभिनवोदय सुधाशो, नभसि नखक्षतनिर्विशेषबिम्बम् ॥२८ ॥
अधिगिरमथ नन्दराजधानी, नृपवृषभानुपुरञ्च तद्विवर्ती[१] ।
अनुदिनवलमानमानकोशौ, त्रिदिवरसातलमत्सरादिवास्ताम् ॥२९ ॥
फणिभवनमधो विवेश लज्जा-विवशमलं पतयालु विप्रकृष्टम् ।
लघु सुरपुरमप्यगच्छदूर्ध्वं ध्रुवमदसीय-तुलाऽधिरोहकाले ॥३० ॥
तदवधि मदमूहिरे चमर्य[२]-श्चपलदृशां घनवालसहते र्वा ।
इह ददृशुरुपेत्य वल्लवीनां, वरनयनान्यलकांश्च नैव यावत् ॥३१ ॥
मृदुसरसतृणान्यवाप्य शश्वत्, प्रमदभरं दधतीषु गोपु गोपाः ।
अभिनववसतौ पुराणयोपादपि विपुलं सुखमञ्जसाऽन्वभूवन् ॥३२ ॥
गिरिगहनकलिन्दजा-तटानामनु कलयन् कमनीयता कदाचित् ।
सखिषु निशमयत्सु हृष्टचेता, हलधरमग्रसरो हरिर्बभाषे ॥३३ ॥
मृगमदकुसुमौषधीविशेषै[३] परिसरमध्यशिखासु वासिनोऽस्मिन् ।
शिखरिणि चिरवद्धवासयोगात् सुरभिपदं सुरभिर्नु तात ! लेभे ॥३४ ॥
विविधमणिमरीचिजालसङ्घात्, कुवलयप्रासलरोचिरेषशैलः ।
नमुचिदमनचापसन्निकर्षा- दिव नववारिधरो मनोहरो न ॥३५ ॥
वनमपि किसलैः कुतोपि रक्तं क्वचन सुधाधवलं विकासिकाशैः ।
क्वचिदतिहरितं तृणैर्नवीनैः, परिणतपत्रगणैः परत्र पीतम् ॥३६ ॥
क्वचिदिह रसलम्पटोऽतिगुञ्जन्, प्रचललताञ्चलताडितोऽपलज्जः ।
भ्रमति मधुकरोऽभितो विचिन्वन्, विकचनरुप्रकरे चिरान्मरन्दम् ॥३७ ॥
क्वचन पततिनिर्झरोऽद्रिशृङ्गात्, स्फटिकशिलोपरिहारसारकान्तिः ।
सलिलकणगणैर्यतः स्फुरद्भिः, प्रभवति नोदयितुं तपेऽपि तापः ॥३८ ॥
चिरविरहितवत्सभा कुतश्चिन्, क्षणमवलोकितुमन्तरध्वगानाम् ।
रणरणक-मलं तनोति यूना, तरुनिलयोन्मदचीरिका-[४] निनादः ॥३९ ॥

१. विवर्त कारणविषममनास्कार्यम् । महावन-त्यागान्तरं कियन्ति दिनानि वृन्दावनान्ते महैव न्युष्य नन्दो नन्दीश्वरगिरौ वृषभानुर्वरसानुगिरौ च निवासं पृथगकल्पयत् ।
२. गोविशेषा हरिण्यश्च ।
३ यथामहुयन् ।
४ झिल्लीरव ।

रसति सरसिजेषु सारसाली, कवलितकेसरसुस्वरा कुतश्चित् ।
अनुनयमनपेक्ष्य यत्प्रणुन्ना, स्वयमुपगच्छति भामिनीयुवानम् ॥४० ॥
क्वचन कलितबन्धुजीवगन्ध, सरजसलोध्रमरन्दबिन्दुवाही ।
विकसितफलिनीपरागयोगाद् वनमनुवासयति स्फुटं नभस्वान् ॥४१ ॥
शिशिरयति वनं कुतोऽपि वारस्तुहिनगिरेरिव सत्वरं प्रयातः ।
शिथिलयितुमलं यतो न कुञ्जे, दृढपरिरम्भममर्त्यदम्पती स्वः ॥४२ ॥
सरसिजमुचुकुन्दकुन्दचूत-वततिशिरीषकदम्बमञ्जुपुष्पैः ।
अनिशमिह राम विकासशीलैः, रचयति भूषणमादराद्वनश्रीः ॥४३ ॥
इह विटपभुजाऽलिनादगीता, स्तवकगुरुस्तनभङ्गुरा सलास्या ।
किसलयमृदुलाधरा रतिं नो वततिततिर्वितनोति पुष्पिताग्रा ॥४४ ॥
मुकुलविलसितास्तु शाखिनोऽस्मिन्, पिककलकूजनमञ्जुलाश्च शाखाः ।
अपि पिककलकूजितं सरागं, [1] युवजनमानसमोहनश्च रागः ॥४५ ॥
इयमपि सरितांवरा सवृन्दा-वनगिरिपुङ्गवसङ्गमेन धन्या ।
विलसति विकचारविन्दवृन्दा, क्षितिरमणीकबरीव भानुकन्या ॥४६ ॥
विरचितनवकज्जलप्रजरी-कुटिलकटाक्षनतिक्षणक्षिपद्भिः ।
कुवलयनिकरैस्सारङ्गसङ्गाच्चपलतरैरियमेति लक्ष्यलक्ष्मीम् ॥४७ ॥
कुवलयवलय स्फुट जलेऽस्या, धुवमवगन्तुमलं न कश्चन स्यात् ।
तरणिकिरणपिञ्जराः परागच्छुरितमदो यदि केसरास्त्यजेयुः ॥४८ ॥
प्रतिपलमनुमज्जतामघौघ-प्रसभनिरन्तरधावनादिवास्याः ।
अलिकुलमलिनाऽपि किन मूर्तिः, सृजतिश्चलिन्दकुलातिचन्द्रकीर्तिम् ॥४९ ॥
धवलतमतया पयोऽवलेपच्छिदि नवनीतविडम्बिनि प्रदिम्ना ।
सुरभिणि पुलिने पतङ्गपुत्र्या, न च न सुखं विहरेम तात नित्यम् ॥५० ॥
इयदनुजवचोऽभिरामभावं, प्रथितकुतूहलमाकलय्य रामः ।
स्वयमपि सुषमां क्रमादमीषां, सतृषदृगञ्जलिना पिबन्न तृप्तः ॥५१ ॥
निखिलसखिसमन्वितौ ततस्तौ, क्वचन वने, गिरिगह्वरे कुतश्चित् ।
क्वचिदपि यमुनातटेच नित्यं, विरचयतः स्म विचित्रबाललीलाम् ॥५२ ॥
मधुभिदमथ हन्तुमुग्रमन्तुं बकमनुग श्रुतचक्रवातघातः ।
यमसदननवातिथिं स्वसारं, परिचरितुं प्रजिघाय वासुदेशः ॥५३ ॥

१. एकावली ।

पशुपवसतिमन्यत प्रणीता, प्रणिधिमुखादवगत्य सत्यसन्ध ।
विपुलितवकविग्रह- क्षणेन, क्षपयितुमच्युतमाससाद घोषम् ॥५४ ॥
उपसि सपदि भोजिता प्रसूभि, र्व्रजपतिसद्म समेत्य गोपडिम्भा ।
सहलधरमतत्वरन्मुकुन्द, वनभुवि चारयितुं विहृत्य वत्सान् ॥५५ ॥
कतिचन कवलान् वलाज्जनन्या, वलसचिवो हरिराशितः कथञ्चित् ।
झटिति धुरि निधाय तर्णकाली[१]-मनुयमुनापुलिन तत्र प्रतस्थे ॥५६ ॥
पथिमथितमनोभवाभिमान, सहचरनर्मवचोविनोद्यमान ।
समुदमसृजदीक्षिणोऽधमान [२] क्षपणचणो गुणसम्पदाऽसमान- ॥५७ ॥
अधियमुनमपो निपीय हृष्टा स्वयमनुवत्सतराश्च पाय यन्त ।
ददृशुरकृशकायमायताग्र वकमसुर पशुपार्भकास्तमारात् ॥५८ ॥
शिखरमिव गिरेस्तुपारभासो, विकटमदूरचर निरीक्ष्य रक्षः ।
हरिहलधरवर्जमर्भसङ्घो, भृशमभवन्निजजीवने निराशा- ॥५९ ॥
विशकलितबृहत्प्रपञ्चचञ्चु, वकदनुजस्य शिरोधरामपाराम् ।
ध्रुवमतिविभियाद्यमोऽपि पश्यन्, सरलतमा कतमास्तु गोपपोता ॥६० ॥
उडुभिरिव सुधानिधि वयस्यै, र्वृतमपि त परिचित्य भाविशेषै ।
ग्रसितुमिव तमोग्रह- कराल, पतदसुरो रभसेन संन्यकृक्षत् ॥६१ ॥
शिशुपु विपुलसाध्वसेन जाड्य, समनुभवत्सु च शालभञ्जिकावत् ।
कृतपवनजयाद्भयादरगृहमादकुटिलचञ्चुपुटेन केशव स ॥६२ ॥
झटितिघटितचञ्चुकोटियुग्मो, दनुजपुरन्दर-किङ्करस्तरस्वी ।
द्विजमिव दमनो द्विजिह्वराजे गिलितुमसावुपचक्रमे मुकुन्दम् ॥६३ ॥
जठरदहनजागरूककील-क्षुदपनयं हितमीशितुश्च कर्तुम् ।
द्रुतपथगिलतो गलेऽस्य सोऽस्थाद्गरलमिवाब्धिभवं पुरा पुरारे· ॥६४ ॥
विकटवकविधुन्तुदाननान्त, र्निपतति पूर्णकले मुकुन्दचन्द्रे ।
अनुगपशुपडिम्भकैरवालीव्यसनतमोदलिताऽभवद्गतश्री- ॥६५ ॥
अवनिविल-[३] विशालकण्ठनाल, गिलितुमहो न शशाक पक्षिरक्ष ।
रजनिमुखतमोवदाशु काम-प्रकटितवहिमवैभव तदङ्गम् ॥६६ ॥

१ तर्णका वत्सा ।
२. अनरशाकटम् । यमकम् ।
३. अवनिविल पातालम् ।

अतिहुतवहदेह तेजसाऽऽस्यं, भृशमसुरस्य वथा ददाह कृष्ण: ।
निगममिव महर्षियाज्ञवल्क्य:, स्वयममुमेष यथोज्जगार सद्य: ॥६७ ॥
कुलिशशकलतीक्ष्ण-चञ्चुकोट्या, हरिमसुरापसदो मदोद्धतोऽहन् ।
न खलु विफलतां गतेऽपियत्ने, विरमति सज्जनबाधनान्नृशंस ॥६८ ॥
प्रखरनखरचञ्चुकोटिघाता, वपुषि शिरीषसुमोपमेऽसुरारे: ।
शुचिरुचिमिव कच्छसन्निपाता, वकवधसत्वरता मनागधिक्षन् ॥६९ ॥
यदचलमनसो हरेस्तदीया, विदधुररुन्तुदमन्तक: क्षमान्तम् ।
दरमपि तदलक्षि नैव कैश्चिद्, रिपुहननात्परमन्वमायि पश्चात् ॥७० ॥
द्रुतमयमवगृह्य तस्य चञ्चू, शययुगलेन विदारयन् सलीलम् ।
तमतुलितबलो बलानुजन्मा वकमकरोत्सहवर्तिन भगिन्या: ॥७१ ॥
वकविशसनदर्शिनो विमाना-दमृतभुजोमुदमुज्ज्वला प्रपन्ना: ।
कुसुमसमुदय रासाधुवादा, हरिमुपलक्ष्य निर्चिक्षिपु प्रतीक्ष्यम् ॥७२ ॥
भगवति वकरक्षसा निगीर्णे, समजनि यत्सुहृदा विषादकूटम् ।
विजयिनि तरसा तदेव तस्मिन् प्रमदभरत्वमुपाजगाम तूर्णम् ॥७३ ॥
बलसुबलमुखा वयस्यबाला , सजलदृश: पुलकाचितप्रतीका: ।
नवविजयसनाथमात्मनाथ, युगपदुपेत्य निकामपालिलिङ्गु: ॥७४ ॥
त्रिपुरजिदसुरीकृत सुहोत्र, [1] सपदि सुरोऽजनि कृष्णसन्निकर्षात् ।
रजतमपि [2]रसानुलेपजन्यं, भवति पुन कनक कृशानुसङ्गात् ॥७५ ॥
वकविदलनविक्रमं मुरारेरनुपदमेव समे समेत्य गोष्ठम् ।
चकितचकितमर्भका गुरूणा, धुरि मधुर सविशेषमाशशसु: ॥७६ ॥
पृथुककथितमाच्युत चरित्रं, व्रजनिलया: प्रणयान्निशम्य सम्यक् ।
क्षणमुदितमिदम्महत्त्वबोधं व्यधिषत वत्सलतालताप्रतानै: ॥७७ ॥
गिरिविपिनशिखासु जातु काले, प्रसरति भानुमतो मयूखजाले ।
वकरिपुरथ वत्सचारणैषी, सखिनिवहानुगतो वनान्तमैषीत् ॥७८ ॥
शिखिनमनुननर्त तेषु कश्चित् पिकमपर: कलकूजितैरजैपीत् ।
अखिलमनुजुगुञ्ज लीलयान्यो, वकविजयाय पराभ्रराय दध्यौ ॥७९ ॥
अनगयदपरो स्नंभ्रभेकान्, द्रुतिरभसादनुपुप्लुवे प्लवङ्गान् ।
मृदुमृदुलगिरा परास कीरान् द्विरदवरेण समं जगाम चान्य: ॥८० ॥

१. श्रीकृष्णजन्मखण्डे सर्गितमिदम् ।
२. रस: पारदम् । प्रति ।

अरण्यदितरोऽतिमञ्जुवेणु, श्रुतिमृदु कश्चन शृङ्गमेव दध्मौ ।
प्रतिकृतिमपरो हसन् बभाषे, सपदि पर करतालिका तथाऽदात् ॥८१ ॥
हरिणमनुचकार लोलदृष्ट्या कलरवहुङ्कृतिमादृतोऽन्ववादीत् ।
विमलकलरवै र्जहास हसान्, प्रतिनिनदानशपन्मुदाऽतिरिक्तः ॥८२ ॥
इति विविधविचेष्टितै र्व्रजेष्टं, कुतुकिनमग्रचरं विनोदयन्त ।
नृपमिव सचिवास्समन्वगच्छन्, प्रणयवशाश्शिशवस्ततो मुकुन्दम् ॥८३ ॥
पृथुकविलसितानि तानि कंस-प्रहितभुजङ्गमदानवोऽथ दृष्ट्वा ॥
निभृतमुदितमत्सरो विहन्तु, तनुमतनु प्रथयन्नगच्छदारात् ॥८४ ॥
सहजयुग-[1] विनाशनिष्क्रयार्थी, तदनु स तद्विपिनाध्वसन्निधाने ।
चरममिव समाधिमादधान, श्वसनशमादतिनिश्चलत्वमूहे ॥८५ ॥
उपनतमथमन्वितार्थसञ्ज्ञं हरिकवलीकृतये विकासितास्यम् ।
अहितमहिनमुं तमन्तिकस्थं, व्रजशिशव पुनरन्यथैव जज्ञु ॥८६ ॥
स्थिरविवृतभुतप्रयासविश्व-ग्रसनसमर्थमुखं तदीयकायम् ।
अपिहितमुखकन्दरं गिरीन्द्र, क्षणमवधार्य ययु क्षण किशोरा ॥८७ ॥
कलयत सुहृदो यतात्र शैल, वशिक-विचित्रवृहद्दरीसनाथम् ।
जलधररुचितुङ्गशृङ्गमारा-दपरिचित वनदेवतानिकेतम् ॥८८ ॥
भुजगति पुनरायतोऽयमद्रि र्विवृतमुखीयति कन्दरोऽस्य नूनम् ।
रदततिरिव भाति कूटराजी, विसृततरा रसनायते च पद्या ॥८९ ॥
सकुतुकमिदमुत्सुका वदन्त; प्रणयभरेण मिथो गृहीतहस्ता ।
कनकगिरिगुहामिवार्कवाहा; प्रविविशुरास्यमथास्य गोपडिम्भा ॥९० ॥
अनुपदमखिल वयस्यवृन्दं, फणिमुखगर्तनिपाति वीक्षमाण ।
व्यधित वकरिपुस्तदाशुमुक्ते- रनुपममौपयिकं सहप्रवेशम् ॥९१ ॥
हतनिजसहजद्वये व्रजेन्दौ, सपरिकरे मुखकोटरं प्रविष्टे ।
दशनकुलिशकुट्टनाय वेगा- दघटयदोष्ठपुटं हठेन दैत्य ॥९२ ॥
प्रलयनिशि नु घोरकश्मले वा, किमथ सुषुप्ति रसातलेऽथवा स्मः ।
इयदिह कवलीकृतास्तदानी, किमपि न वोढुमशक्नुवन् सखाय ॥९३ ॥
नगरि खलु जहत्सु जीवनाशा, विषमविषज्वलनाद्गमीपु कृष्ण ।
प्रसभमसुरशिरो विभिद्य सार्द्धं [2]नदमुभि रात्मसखैश्च निर्गतोऽभूत् ॥९४ ॥

१. पूतना बकश्च ।
२ सहो० ।

जहुरिह शिशवो विषेण नासून्मदमृतवर्षिनिरीक्षणेन गुप्ताः ।
शशिमणिसरसीकृताः पतङ्गा, न हुतभुजा विसृजन्ति चिद्विलासान् ॥९५॥
अनुविदधे दनुजः प्रियस्य जिष्णोः, हरिरितिनाम न केवलं स बभ्रे ।
अपि तु सुरचमूनिकामकाम्या-दवहननादहिभित्त्वमप्यवाक्षीत् ॥९६॥
स्मृतिरपि सहसा विहन्त्यघानि, जगति जनस्य यदीयनामधेयम् ।
स्वयमिह स चिरानवाप्तमेकं, यदि हतवान्[1] कतमाऽस्तु तेन कीर्तिः ॥९७॥
निधनसमयसन्निधानभाजः, करुणगुणो बकविद्विषः प्रसादात् ।
दुरितविरहितधामभोगभागः, प्रकटमघोऽप्यनघो बभूव दैत्यः ॥९८॥
सानन्दं सकुतूहलं सचकितं पश्यत्सु देवेषु तज्-
ज्योतिर्विश्वविमार्गवासुरशिरः पूर्वाचलादोदितम् ।
सद्यो बालसमाजदृक्सरसिजश्रेणीं समुद्बोधयद्,
भास्वद्बिम्बमिवाम्बुदेऽसिततनौ कृष्णे तत्र प्राविशत् ॥९९॥
अथ 'मायादेवी'-सुकृतिपटलीमौलिमहित-
प्रभोर्विश्वानाथप्रभव-'बदरीनाथ'-रचित- ।
ययौ राजस्थानानुज-निभृते[2] राधापरिणये
महाकाव्ये सर्गो द्विरदपरिमाणः परिणतिम् ॥१००॥

इति राधापरिणयमहाकाव्ये 'बकविद्रावणो'
नामाष्टमः सर्गः सम्पूर्णः ।

१. स्यात्कीर्तिः ।
२. राजस्थानसंस्थान नाम खण्डकाव्यम् ।

॥इति अष्टमोऽष्टमः सर्गः॥

अथ 'वत्सप्रमोषो' नाम
नवमः सर्गः ।

श्रीकृष्णोऽथ प्रातराशान्निवृत्तो, वृन्दाटव्यां तर्णका[1]-श्चारयिष्यन् ।
सध्रीचः[2] स्वानञ्जसैवाजुहूषु, र्यात्राशासीं वादयामास वंशीम् ॥१ ॥
वेणुस्वानं मञ्जुमाकर्णयन्तो, मध्याह्नाश वाससादाय सर्वे ।
पूर्णानन्दास्तूर्णमुन्मुच्य तर्णान्, प्रापुर्नन्दद्वारमाभीरडिम्भा ॥२ ॥
हम्बारावैरुत्प्लुतैः पार्श्वमर्शैः, स्निग्धालोकैरग्रतश्च प्रयाणैः ।
यात्रौत्सुक्यं दर्शयन्तो नितान्तं, श्रीवत्साङ्कं पर्यवेष्टन्त वत्साः ॥३ ॥
चित्राकल्पैर्द्वारि सम्भूय मित्रैः, प्रस्थाप्याग्रे वल्लभं वत्सवृन्दम् ।
प्रष्ठं प्रेम्णा रौहिणेयं च कृत्वा, आयाल्लीलालोलुपो बालकृष्णः ॥४ ॥
दृष्ट्या साराब्धपीयूषवृष्ट्या, हृष्टं कुर्वन् वात्सकं सन्निकृष्टम् ।
बालैर्मार्गे नद्धमालैः समन्ताद् बद्धालापप्रीतिमद्धाऽच्युतोऽधात् ॥५ ॥
नृत्यं गत्यैवाचरन्तो विचित्रं, नन्दग्रामान्निस्सृता गोपबाला ।
सौधोत्सङ्गादङ्गनाभिः सलीलं दृष्टादृष्टिं चोरयामासुरासाम् ॥६ ॥
गायन्तस्ते रागमाश्रित्य रम्यं, मन्दं मन्दं वादयन्तश्च वंशीम् ।
अभ्यर्णस्थोत्कर्णगोकर्ण[3]-वर्गे, मार्गेऽकुर्वन्नुत्सुकां राजहंसीम् ॥७ ॥
श्रावं श्रावं कृष्णवंशीनिनादं, दर्शं दर्शं तन्मुखाम्भोजशोभाम् ।
व्यावल्गन्तः शाद्वलेषु प्रकामं वत्साश्चेरुः प्राप्य वृन्दावनान्तम् ॥८ ॥
शाखारूढः कोऽपि कीशानुकारं, दोलालीलां कश्चनालम्ब्य वल्लीम् ।
गुच्छैरच्छैर्मण्डनं च प्रवालैश्चक्रे कश्चित्तेषु गोपालबाल ॥९ ॥
भ्रान्त्वा भ्रान्त्वा तर्णकांश्चारयन्तौ, लक्षं लक्षं कान्तकान्तारलक्ष्मीम् ।
मित्रालापैः शश्वदामोद्यमानौ, सानौ कामं चेरतू रामकृष्णौ ॥१० ॥
विष्वग्वत्सान् रक्षितुं सञ्चरिष्णूंस्तत्रादभ्रं भ्राम्यतामर्भकाणाम् ।
सौरैस्तापैरीषदास्कन्द्यमानं, वक्त्राम्भोजं विद्रुमाभां बभार ॥११ ॥
यामे प्राचि प्राप्तसत्ताविरामे, वत्सग्रामे पातुकामे च तोयम् ।
कृष्णाग्रण्योऽरण्यवीक्षावितृष्णा, जग्मुः कृष्णामाशु बाला सतृष्णाः ॥१२ ॥

१ तर्णका वत्सा । इत आरभ्य १० श्लोकं यावच्छालिनीच्छन्द ।
२ सहायान् ।
३ गोकर्णो मृगविशेष ।

वृन्दारण्यान्निर्गता गोपडिम्भा, गम्भीरे ते सैकते सञ्चरन्तः ।
नव्याम्भोदश्रेणिभासोऽर्कजाया, दूरात्पूरालोकनेनैव हृष्टाः ॥१३ ॥
स्वैरं दूरादागतोऽनन्तरात्मा[1] वीचिस्पर्शो यामुनो गन्धवाहः ।
प्राहणे सद्योऽव्यध्वसञ्चारलब्धां, स्वान्तैः साकं क्लान्तिमेषामहार्षीत् ॥१४ ॥
उत्पुच्छाग्राः सन्नदत्क्षुद्रघण्टाः, पश्चाद्धावत्पालका स्तब्धकायाः ।
वत्साः प्रत्यासेदुरालोक्य नीरं, तीरं छायाशालि कालिन्दिकायाः ॥१५ ॥
कृष्णाकूले शीतले शाखिमूले, तोयं पीत्वा सूपविष्टा वयस्याः ।
श्रीदामाद्याः कौतुकोदञ्चितास्ते, हस्तग्राहं व्याहरन्नन्दसूनुम् ॥१६ ॥
त्वत्सम्बन्धादात्मसौभाग्यगर्वं, बिभ्राणाऽलं फेनपुञ्जच्छलेन ।
अप्युच्चैस्त्वां स्वर्गगङ्गां हसन्ती, कालिन्दीयं त्वां हरे ! सन्निधत्ते ॥१७ ॥
कृष्णामेनां कृष्ण सावर्ण्ययोगादुत्प्रेमाणं सीकरस्वेदपूर्णाम् ।
लोलेनाराद्वीचिहस्तेन गाढा-श्लेषाय त्वामाह्वयन्तीं प्रतीमः ॥१८ ॥
निर्व्यापाराऽनन्यचिन्ताविशङ्का, त्वां ध्यायन्ती कीटवद्भृङ्गरूपम् ।
नूनं धन्या कृष्ण ! मार्तण्डकन्या, त्वत्सारूप्यं श्रीपते ! साधु लेभे ॥१९ ॥
अङ्कैतस्याः सैकतच्छद्मनेदं, सूक्ष्मं भाति क्षौमशुभ्रोत्तरीयम् ।
यस्यान्तःस्थो हंसराजीरवात्मा, प्रीणात्यस्मान् किङ्किणीनिस्वनोऽयम् ॥२० ॥
व्याकोशेयं किञ्च कल्लोललोला, पश्य स्वामिन्नायतेन्दीवराली ।
प्रीतिस्फीतां चञ्चलां कज्जलाक्तां, त्वय्येतस्याः स्पर्धते दृष्टिपालीम्[2] ॥२१ ॥
भानुस्तीव्रैस्तापितं स्वैर्मयूखैः भ्रान्तं शान्तिं क्वाप्यनाप्यागहस्तः ।
ध्वस्तस्तम्भः पश्य नूनं निमग्नः, शेते शीते यामुने वारिपूरे ॥२२ ॥
पुत्रीमेनां विप्रयोगेण खिन्नामाक्रन्दन्तीं स्फारधारानिनादैः ।
प्रत्यासन्नो वत्सलः सान्त्वयिष्यन्, मध्येपूरं तेजसां राशिरास्ते ॥२३ ॥
न्यक्कृत्याशु ध्वान्तरूपं प्रतीपं भूयः स्वीयं व्योमराज्यं मयाप्तम् ।
एतत्पुत्री वक्तुमागाद्दिवार्कः, प्रायः सर्वे सुश्रवा बन्धुवृद्धिः ॥२४ ॥
व्यक्तामोदाः स्मेररक्ताब्जवक्त्रा, स्पृष्ट्वाऽतृप्यन् पद्मिनीं द्राक्करागैः ।
नन्वेकान्तारलेपमारात् विधातुं कृष्णापूरं प्राविशद्भासरेशः ॥२५ ॥
प्रत्यृषेषु प्रत्यहं ये मयूखैः, ध्वान्तस्तोमा भास्वता पीतपूर्वाः ।
धाराकारास्तीव्रतापाद्विलीनास्तेऽमी कृष्णाकैतवेनाविरासन् ॥२६ ॥

१ अविरल ।
२ 'एतस्या इयमिन्दीवराली त्वयि विद्यमाना दृष्टिपालीं स्पर्धते' इति पश्य । - सम्पादक ।

शाखिव्राते विस्मिते वीक्षमाणे, हुङ्कुर्वाणे शिक्षके चालिवर्गे ।
पद्मव्यूहे यामुनोत्सङ्गफुल्ले, क्रीडत्येषा हो[1] ! दिवाश्री सवित्रा ॥२७ ॥
वालेनैव प्रौढिमाश्रित्य येन, प्रायश्चक्रे पद्मिनीपालिकेलि ।
वस्वाद्योऽपि भ्राजमानस्तथोच्चैः सोऽय कुर्यात्किं न तारुण्यपूर्णः ॥२८ ॥
मित्रम्यैक मित्रमेतत्सरोजं साक तेन प्रातरुल्लालसोति ।
साय म्लानिं याति यच्चानपेक्ष, दु खे सौख्ये तुल्यवृत्तिर्हि मन्त्री ॥२९ ॥
आरूढोऽय व्योमसौधोत्तमाङ्ग लोकाचार लोकितु लोकसाक्षी ।
तीक्ष्णानसृन् कि न दत्वा सहस्र, दिव्यार्क्षीणि क्षिप्रमादित्सतीन्द्रात् ॥३० ॥
एतन्मित्र ! त्वद्वपु स्वेदविन्दून्, मुग्धाकारन्दुग्धभासो दधानम् ।
व्यक्तमुक्ताविभ्रत वाहिवाह, जित्वा धत्ते निष्प्रतिद्वन्द्वलक्ष्मीम् ॥३१ ॥
सङ्कुच्यारादङ्घ्रिमूले पतन्तीः, श्छायालोलास्तामसी र्भानुभीता ।
आवृण्वाना मर्षयन्तोऽतितापं, वृक्षा नून शिक्षिता दीनरक्षाम् ॥३२ ॥
सन्तापेन व्याकुल तिग्मरश्मे, पश्येदानी विश्वमेतत्समस्तम् ।
जृम्भन्तेऽमू कोमलास्त्वम्बुजिन्यो, नूनं योषा सर्वथा नाथ ! वामाः ॥३३ ॥
इत्थन्नर्मालापसक्तानराकान्, ज्ञातुम्बालाजग्धि-[2]कालातिपातम् ॥
स्तोक कृष्णस्तोककृष्णप्रधानान्, गेयाचारस्तान् प्रणेयानवोचत् ॥३४ ॥
पर्यन्तेऽस्मिन् पावने पूपपुत्र्या प्राज्यच्छाये पादपैरस्ततापे ।
कीरश्रेणीपक्षभाक्षेपदक्षे, स्वैरं वत्साः शाद्वले नश्चरन्ति ॥३५ ॥
आयातेय त्विश्च मध्याह्नवेला, खेला तावत्तिष्ठतु प्रस्तुता नः ।
मित्राणि प्राग्भोक्तुमेवारभध्वं, मूल ह्याहुः कर्मणा क्षुद्विरामम् ॥३६ ॥
इत्याकर्ण्य प्रेमपूर्ण वचस्ते, तत्राशादे मञ्जुलश्लक्ष्णशादे ।
कृष्णातीरेऽयललभ्याच्छनीरे, कृष्णादेशात्प्रावृतन् भोक्तुमर्भाः ॥३७ ॥
पत्रावल्यामञ्जली प्राञ्चि वल्के, मृत्पात्रे वाऽमी यथास्वानुकूल्यम् ।
नानास्वादान् भोज्यवस्तुप्रकारान् कृष्णेऽध्यक्षे पर्यविक्षन्त[3] वालाः ॥३८ ॥
कश्चित्तेषां शष्कुलीराद मृद्वी, मृद्वीकार्द्रं पूरितान् कोऽपि पूपान् ।
अन्यो धन्य खण्ड खण्डेरहीन, रम्यस्वादासङ्गिहैयङ्गवीनम् ॥३९ ॥

१ अत्याश्चर्यम् ।
२ जग्धिर्भोजनम् ।
३. पर्यविविशु ।

एको लाजान् खण्डमिश्रानजस्रं, कश्चिद्वाञ्छाभृद्गुडाक्तं करम्भम् ।
कृष्णाजाजीहिङ्गुशुण्ठीप्रधानं, पूर्णं पोलिं वेषवारैस्तथाऽन्य· ॥४० ॥
क्षौद्रद्राक्षाशर्करानारिकेली-खर्जूराद्यैं राचितं सौरभाढ्यम् ।
श्यामाकीय पायस स्वादु शूरो, भुञ्जानोऽन्यो भीममैत्रीमवापत् ॥४१ ॥
प्रक्रम्यात्तु कूर्चिकामेव कश्चित्, प्राभृत्रैव त्यक्तुमातृप्ति लुब्ध· ।
को वा लोके चेतन प्राप्तमिष्ट स्वव्यापारादञ्जसा हातुमीष्टे ॥४२ ॥
सलिह्यान्य सद्रसाना समष्टिं, तुष्टो बाल स्वाप भूयो रसालाम् ।
एकस्वादा दुर्लभामल्पमात्रा, तुच्छामच्छात्मा मुधामप्यवेदीत् ॥४३ ॥
पीत्वाऽदभ्र दुग्धमेतेषु कोपि, स्वच्छाभासच्छद्मना निर्जरौघम् ।
धन्यम्मन्य दभ्रपीयूषपानादुच्चैरास्यां वृत्तहास्यो ददर्श ॥४४ ॥
बिम्ब चान्द्र भूरिपीयूषसान्द्र, बारबार देववर्यैरलब्धम् ।
लूतेष्वूत मञ्जुपक्व फलत शम्बिन कश्चित्तत्र जूषन्नतूयत् ॥४५ ॥
सुव्याहाराहारसूक्तेषु तेषु, स्वाध्यक्षेषु प्रान्तभूमौ चरन्त· ।
वत्सा दूर शष्पलोभेन नीता, नाज्ञं जैय्या ह्यान्तरा षट् सपत्नाः ॥४६ ॥
प्रत्यग्र प्राग्मृदुव कोमलाङ्ग प्रत्यग्र ते शाद[१]-मासादयन्तः ।
वेधोवाञ्छापूरणायेव तर्णाः सद्योऽमुञ्चन् बालदृग्गोचरत्वम् ॥४७ ॥
पूर्व व्यालाद्बाधन बालकानां, पश्चाद् दृष्ट्वा रक्षसस्तस्य मोक्षम् ।
धातुश्चित्ते प्रादुरासीद्वितर्कौ, हेतुव्यूहे सत्यवश्य हि कार्यम् ॥४८ ॥
आस्ते साक्षादीश्वरश्चेत्तदाऽयं क्षुद्रेणैकेनाहिना किं निगीर्णः ।
रक्षस्तादृक् पापपाशावनद्धं गोपो वा कः कर्तुमीशीत मुक्तम् ॥४९ ॥
क्वायं मुग्धो गोपपोतः, क्व चैष, प्रत्यासन्नो भोगिरक्षोविमोक्षः ।
ईशो वाऽसौ मायिको वेत्यवश्यं, यत्नादेनं तत्परीक्षेय सद्यः ॥५० ॥
गोपालश्चेदेष नूनं विषीदेन्मुह्यन्ति द्रागापदि ह्यल्पसत्त्वाः ।
ईशश्चेद्वा, दर्शयेत्स्वप्रभावं, तेजोभाजः किं क्षमन्ते निकारम् ॥५१ ॥
एव चेतस्यध्यवस्यन् विरिञ्चश्छित्वा सर्वान्दूरगानाशु वत्सान् ।
क्षुभ्यद्गात्रोऽचूचुरत्पार्श्वदर्शी, नीचैःकृत्ये सूपपन्ना हि भीतिः ॥५२ ॥
धातुर्यत्सर्वार्थनाभिर्दयावानङ्गीचक्रे चक्रपाणिस्तनूं ताम् ।
चित्रं नैतत्सोऽपि यत्तं न जज्ञावज्ञानं हि प्रायशोऽनीश्वराणाम् ॥५३ ॥

१. हरिततृणम् ।

उत्तिष्ठासून् वत्ससंरोधनार्थं, श्रीगोविन्दो वारयामास बन्धून् ।
अश्नीताहो का त्वरा वो न किंमे, ताननेतुं शक्तिरेतद् ब्रुवाणः ॥५४ ॥
विसन्धाना सन्धि[१]-भाजाममीषां, वत्सव्रात स्वप्रतिज्ञातपाली ।
कान्तारान्तेऽन्वेष्टुमुत्कोऽथ कृष्णो, लीला काञ्चित् किञ्च कर्तुं प्रतस्थे ॥५५ ॥
शष्पाकृष्टस्वान्तमन्तर्वणे तद्, दूरं यात तर्णवृन्द मुकुन्द ।
आहूयापि स्निग्धरावैरविन्दन्, खेद वेदानन्दकन्द स्म मन्दम् ॥५६ ॥
तावद्बालानप्यहो कृष्णहीनान्, धाता कर्तुं तत्परीक्षामहार्षीत् ।
किन्तु स्वस्यैवामुनाऽभूत्परीक्षा, सिद्धिः कार्ये कस्य वाञ्छाऽनुरूपा ॥५७ ॥
अल्पीयस्तद्ध्वान्तमिद्धार्कगुप्त्यै,[२]वृहद्वह्निच्छादनार्थं तृणं वा ।
प्रज्ञानात्मप्रौढमाहात्म्यकृष्ण-व्योमो हायच्छद्मयत्पद्मयोनेः ॥५८ ॥
क्षिप्र प्रत्यावृत्य तीरेऽपि तद्वत्, कृष्णोऽलब्ध्वा भोजिन स्वान्वयस्यान् ।
शून्या पश्यश्छिन्नमात्र सकाष्ठा, काष्ठामात्रं चित्रपात्र तदासीत् ॥५९ ॥
अन्तर्यामी सन्दिहानस्य सर्व, सद्योऽवेत्य व्याजमम्भोजयोनेः ।
रूप तत्तद्बालवत्सानुरूप, देधे देवो मायिना चक्रवर्ती ॥६० ॥
ईहालेशाद्भिन्नरूप निमेषाद्, भूयोभूय सूयते यस्य विश्वम् ।
तस्येशित्वभाजितस्येयतीना, मूर्त्तीना स्यान्निर्मितौ को विलम्बः ॥६१ ॥
प्रेमग्रह्व पुत्रभावेन नित्य, गोपालानां काङ्क्षता कृष्णचन्द्रः ।
पूर्णीकुर्वन्नाशु कामं निकाम, तत्तद्रूपीभूय तानन्वगृह्णात् ॥६२ ॥
स्वाविर्भूतैरन्वितो बालवत्सैरित्थ प्रात प्रत्यह दूरमित्वा ।
प्रत्यावृत्तो वासरान्ते निशान्त, भानुर्यद्वद्वानुभी रत्नसानुम् ॥६३ ॥
ता जानीयुस्ते कथ लेशतोऽपि, स्वच्छस्वान्ता गोदुहः कृष्णमायाम् ।
आत्मारामो यत्र रामोऽपि साक्षाज् जिज्ञासार्तोऽधाच्चिरायाज्ञभावम् ॥६४ ॥
ताटस्थ्येन भाजिते निर्गुणेऽपि, स्नेहो यस्मिन् योगिनां निर्विकल्पः ।
प्रेमानन्य तत्र पुत्रे गुणानामेकाधारे नाद्भुत वल्लवानाम् ॥६५ ॥
यत्सम्बन्धादन्यतोऽप्येति राग, साक्षात्तस्मिन्नाश्रयत्यात्मजत्वम् ।
गोगोपालीगोपजातस्य कृष्णे, का वाऽस्माकं तत्परिच्छेदचिन्ता ॥६६ ॥

१ सन्धि सदर्भाजनम् ।
२. मालानिदर्शना ।

यात्यज्ञातव्यत्यये तत्र निम्रं[1] काष्टाकल्पे वत्सरेऽनल्पमोदे. ।
कृष्णाकूले क्रीडतः पूर्ववत्तान्, पश्यन् वत्सानविस्मयस्यास्त वेधाः ॥६७ ॥
सान्द्राम्भोदश्यामलान् पीतवस्त्रान्, हारोरस्कान् वेणुपाणीनशेषान् ।
साकं वत्सैरन्यान् वीक्ष्य बालान्, मायालीनोऽभूत्स्वयं स स्वयम्भूः ॥६८ ।
दुग्धस्वच्छा चन्द्रिकेवान्तरीक्ष, धाराम्भोदोवाच्छिन्दा भूमिपृष्ठम् ।
धातुश्चिन नीरजीकृत्य तावत्, कार्ष्णी माया सर्वतोऽचीचकासत् ॥६९ ॥
अन्तर्धानं ये गता बालवत्सास्तत्सामान्य विभ्रतस्तुल्यवृत्ते. ।
नेद जाने क्रीडतो गोपसूनोः कोऽयं कायव्यूहलीलाविलासः ॥७० ॥
तत्रास्माभि न्यायिना मोहयित्वा, सन्त्यंजते तर्हि केऽमी वराका ।
अस्मत्वेत. कस्यते मज्जयन्त, सद्य. कस्मादाविरासन्त्र कस्मात् ॥७१ ॥
आसीदीदृक् पूर्वमेकस्त्वनेके, दृश्यन्तेऽमी साम्प्रतं तत्स्वरूपा ।
मोहं नूनं नो विधातु परात्मा, गोगोपाभीभूय खेलत्यवेलम् ॥७२ ॥
इत्यालोच्यालोक्य तस्यानुभाव, भीतस्तन्वन्नत्ययाद् वृन्दकूटे ।
भक्तिप्रह्वो विश्ववन्द्योऽपि वेधा, नम्रं स्तोतु प्राकृतनन्दसूनुम् ॥७३ ॥
किं जानीयामाथ पारपरार्ध-ब्रह्माण्डेश ! त्वापरा जन्तुरेक ॥
किं गोत्रालिमन्थिभाजं गरीयो गोत्रागोलं धातुमीशीत दंशः ॥७४ ॥
जज्ञे नन्दादप्यजस्तस्य पत्न्या बद्धोऽप्यद्धा योऽपरिच्छेद्यकाय ।
स्तैन्यं चक्रेऽपीश्वरो नावनीत, कस्त स्तोतुं चित्रवृत्ति समर्थः ॥७५ ॥
एको भूयानप्यनादिस्तथादि, जीवान्, विष्वक् प्रेरयन्नप्यनीहः ।
सर्वाधारो धीयमानश्च सर्वैः, स्वान्तेन त्व विश्वरूपोऽप्यरूप ॥७६ ॥
दण्डं चक्रं वारि सूत्रं मृदं वा, नापेक्ष्य त्व निर्मिमीषे परात्मन् ।
ब्रह्माण्डाख्यं भाण्डमेतत्तथापि, त्वत्तो नैते किं कुलालास्त्रपन्ते ॥७७ ॥
लोकेशोऽहं सृष्टियोग प्रजानामेकोऽविद्यानीक्षितो निर्विकार. ।
प्रज्ञामूलं स्वैरचारीत्यखर्वो, गर्वो मेऽस्तस्त्वां विलोक्याद्य सद्य ॥७८ ॥
धृत्वा नाना भूमिकाश्चित्रचित्राः, क्रीडस्येको रञ्जयँल्लोकचेत. ।
मद्दुर्बुद्धिध्वंसनार्थं त्वमस्मिन् स्वामिन् मायारूपके सूत्रधारः ॥७९ ॥
नूनं नाकादुत्तमामावनीयं, घोषोऽप्येषोऽभूद्गुरु पत्तनानाम् ।
जाता वर्गेपूतमा गोपजाति, साक्षाद्यत्र त्व परेशोऽवतीर्णः ॥८० ॥

१. निद्राऽवमानन् । काष्ट द्वादशनिमेषावच्छिन्नः काल- ।

भूम्येवैषा पूजनीया परेभ्यो, लोकेभ्यो मत्सङ्गमादित्यनीचैः ।
लोकान् प्रायो बोधयस्त्वं स्वकीयैः पादाम्भोजैरर्चसि श्रीपतेऽमूम् ॥८१ ॥
कामेऽज्ञस्य त्वद् गुणानामशेषं, व्याख्याने स्यादौचिती चिन्मयात्मन् ।
सर्वज्ञस्य श्रीश ! कर्तुं श्रुतीनां यत्राशक्तिस्तेऽपि जागर्ति जाने ॥८२ ॥
तत्त्वाज्ञानोज्जृम्भितोऽयं दयालो तात क्षम्योऽतिक्रमो मे त्वयाऽद्य. ॥
नाद्यो धोत्थं किं शिशूपद्रवं वा, विश्वोद्धाविन् तातपादा सहन्ते ॥८३ ॥
आत्माराम निर्विराम सराम, न्यञ्चत्काम[१] पूर्णकामं न कामम् ।
वाम वाम गर्वदुर्वासनानां, नाम नाम त्वां शरण्यं प्रपद्ये ॥८४ ॥
पिच्छापीडा स्वच्छतापिच्छकान्ति, वीणावाणि वेणुपाणि प्रवीणा ।
गुञ्जामाला मञ्जुला मूर्त्तिरेषा, स्वान्ते ध्वान्तं संहरन्ती ममास्ताम् ॥८५ ॥
देव कृष्णश्चारुविद्युद्दुकाली-शालीन्द्राम्भश्च्युत्पयोदानुकारी ।
हारी रत्नैर्मण्डितः पीतवासा-, भासा चेतश्चातकं नन्दयेन्मे ॥८६ ॥
अक्षय्यश्रीराजिगोलोकराज ! श्रीकृष्ण ! त्वत्पादपद्मं गतिर्मे ।
मैव भूयो दीनबन्धो ! कदाचित्, कुर्यामेतत्राथ ! नाथाम्यनाथ ॥८७ ॥
श्रीगोपालप्रीतये प्रश्रितात्मा, स्तोमं[२] स्तोमं सौम्यमास्येश्चतुर्भिः ।
तत्रातन्वन्नप्रयासेन लेभे, वेधा ववत्राधिक्यसार्थक्यमद्धा ॥८८ ॥
प्रेमोदञ्चद्वाष्पसंरुद्धकण्ठः, स्तोतुं पश्चादक्षमो नाभिजन्मा ।
पादाम्भोजे त्रस्नुराश्रित्य दोर्भ्यां गोविन्दाग्रे दण्डवन्निष्पपात ॥८९ ॥
श्रेष्ठे दर्पादाभिचारक्रियेव, त्रैलोक्येशे नन्दसूनौ प्रयुक्ता ।
सद्गुर्माया स्वाभिभूत्यैव सार्धं द्रष्टुश्चक्रे कौतुकञ्चोपदेशम् ॥९० ॥
[३] स्वोत्पत्तिमूलमवगम्य किमब्जयोनि-
र्भर्तुः पदाब्जयुगमेव तदाऽऽललम्बे ।
एका गतिः कृतवतोऽप्यहितं प्रभूणां
कोपापनोदनिपुणः खलु बन्धुवर्गः ॥९१ ॥
स्मेरश्चिर मुकुटकोटिनिविष्टरत्न-
प्रद्योतमेदुरितमञ्जुलपादकञ्जम् ।

१. न्यञ्चन् कामो यस्मात् ।
२. स्तोमःस्तव ।
३. इत पर ९८ श्लोक यावद् वसन्ततिलक छन्द ।

उत्थाप्य गाढकरुणः परिरभ्य दोर्भ्या-
माश्वासयन्नभिदधे द्रुहिणं मुकुन्दः ॥९२ ॥
मूकीबभूव तपसैव स पञ्चवक्त्र
कः षण्मुखो वत शिशुः शिखिसक्तचित्त ।
स्वस्थः सहस्रवदनो न धराभरार्तेः
कस्त्वत्समोऽस्ति चतुरानन मत्तवेऽन्यः ॥९३ ॥
माया नटी कपटवेषपटुर्जनानां,
चेतश्चमत्कृतिकरी चपलाऽस्ति या मे ।
मोक्षाद्देहे शङ्कितमानस ! मत्परीक्षा-
दीक्षाददे मदशमाय तयैव तुभ्यम् ॥९४ ॥
सा केवल स्मयतमश्शमनाय ते द्रा-
गद्योति सत्यक ! मया मतिकौमुदीयम् ।
तन्मा विषीद कमलासन ! किं गुरूणा-
मुन्मत्तबालविनयाय कियान्न यत्न ॥९५ ॥
यस्या विलासकलयैव जगत्समस्त,
विस्रस्तयोधमनुरोधरतं प्रपञ्चे ।
सैवेयमद्भुतगति कुतुकादविद्या,
ब्रह्मन् ! भवन्तमपि धृष्णुरनर्तयद् द्राक् ॥९६ ॥
एकं विहाय जनकं ननु मा पिशाची,
माया न मोहयति कं नियतं प्रपञ्चे ।
तद्धैर्यमावह विधेहि विधे ! हितार्थं,
लोकस्य कस्यचन चिन्तय नाशुभं त्वम् ॥९७ ॥
अस्मत्प्रसादज विवेकभृतं भवन्त,
भूयो विरिञ्च ! विधुरीकुरुतान्न मोहः ।
आकाशमाकलितभानुकरप्रकाशं,
शक्येन्मलीमसयितुं क्व तमःप्ररोहः ॥९८ ॥
इत्थं तथ्यैर्विधुरितसुधरत्यकार्यं र्वचोभि-
र्जाताश्वासं त्रिधिमभिमतं देशमादिश्य गन्तुम् ।

लीलालोकाच्चकितचकितैः स्तूयमानश्च मित्रैः
सार्धं वत्सैः वियुतमिलितैः[१] नन्दसन्वाप कृष्णः[२] ॥९९ ॥
अयं 'मायादेवी'-सुकृतिपटलीमौलिमहित-
प्रधी-'विद्यानाथ,- प्रभव-'बदरीनाथ'-रचित ।
अगच्छद्विच्छित्तिप्रथिमपुषि राधापरिणये,
महाकाव्ये सर्गो यतिमनवय[३]-श्चापि नवमः ॥१०० ॥

इतिश्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के 'वत्सप्रमोषो'
नाम नवमः सर्गः सम्पूर्णः ।

१ पूर्वं वियुता पश्चान्मिलिता ये तैः ।
२ मन्दाक्रान्ता छन्दः ।
३. अनिकृष्ट-॥

॥ इति प्रभाया नवमः सर्गः सम्पूर्णः ॥

अथ 'कालिय-निग्रहो' नाम
दशमः सर्गः

अथाखिलखलोद्यमक्षपण-साधुसद्भावन-
प्रपञ्चनिपुणः श्रुतस्तुतगुण सुहृत्सवृत. ।
निधाय धुरि गा प्रगे[1]प्रवणतर्णका. कर्हिचि-
ज्जगाम मधुसूदनो हलधर विना काननम् ॥१ ॥
व्रजाद् व्रजति केशवे रणति मञ्जु वेणौ मुहु-
र्बभूव हरिणीदृशां तरलित मनो बोधितुम् ।
विहाय गृहकर्म ता. सरणिसन्निकृष्टा क्षण,
दृगम्बुजकदम्बकै विकसितैरिवार्वन्नमुम् ॥२ ॥
निशम्य मुरलीकल कुलनतभ्रुवोऽप्युत्सुका,
गृहात्प्रचलितु यहि गुरुनियन्त्रणादक्षमा ।
गवाक्षसुषिरान्तर हरिमवेक्षमाणाश्चिर
मनोरथमहार्णव स्ववजगाहिरेऽनेकधा ॥३ ॥
विलोक्य मुरजिन्मुख सफलतां दृशोर्जानती,
जगाद जरती वजे चिबुकलग्नहस्ताङ्गुलि. ।
ध्रुव कुलिशकर्कश धृत यशोमती[2]मानस,
घन वनमसौ शिशुः प्रतिदिन यया प्रेष्यते ॥४ ॥
कियत्सुकृतमर्जित खलु यशोदया, येन सा,
जयन्तमिव दानवानपि जयन्तमेन सुतम् ।
मनोरमतमं वशीकृतपति. प्रसूयाञ्जसा,
पुरन्ध्रिपरिपन्मणि र्जगति साम्प्रत राजते ॥५ ॥
असौ मदनसुन्दरो व्रजपुरन्दरस्यात्मज,
प्रयाति विपिनेऽधुना सुमुखि ! सन्निकृष्टाध्वना ।
कदर्थयसि किं दृशौ सखि ! विलोकय द्रागिति,
त्वरातरीलताऽभ्यधान्नवबधूं प्रियाली क्वचित् ॥६ ॥

१ प्रभाते । इतआरभ्य ९१ श्लोक यावत्पृथ्वीलता छन्द ।
२. इद यशोदानाम ।

पुरश्चलितनैचिकी[1] खुररजस्समूहे शनै-
रुदञ्चयति विभ्रम नभसि धूमयोने मनाक् ।
सुहृद्धृदयकैरवप्रकरमञ्जसोल्लासयन्
व्रजेन्द्रसुतचन्द्रिरोऽध्वनि चलन्निरङ्को बभौ ॥७ ॥
नभोभ्रमणकौतुकं ललितचुङ्कृतिक्ष्वेलिका-
मपास्य निभृतस्रवन्नयनवारि विस्रम्भिणाम् ।
शनैरुपरि पार्श्वयोः प्रचलतां प्रशान्तात्मनां,
जहार वयसां मनः पथि वकारिवंशीस्वन. ॥८ ॥
निभाल्य गरुडध्वजङ्कवलयाभिरामच्छविं,
नवीनघनशङ्कया प्रमदसम्भ्रमान्दोलितः ।
समेधितकलध्वनिः सुचिरमध्वन सन्निधौ
ननर्त शिशुमण्डलीरनिकरो मयूरोत्कर. ॥९ ॥
मुकुन्दपदपङ्कजद्वयपरागपुञ्ज मुहु-
र्ग्रहीतुमिव सादरन्नमितदीर्घशाखाभुजा ।
लसत्कुसुमलोचना ददृशिरे जडन्वान्विता-
श्चलन्मधुपझङ्कृतिस्तुतिगिरः पुरः पादपाः ॥१० ॥
धराऽपि दयितासकृच्चरणपङ्कजस्पर्शन-
प्रसक्तमुखसन्ततीरनुभवन्त्यभूदुत्सुका ।
चकार तदसंशयं सहभुवा जडिम्ना समं,
स्फुरन्नवरञ्जोवपुः पुलकजालमस्या. स्फुटम् ॥११ ॥
मुहुर्वलितकन्धरं वदनमीक्षमाणो हरे-
रुदारमुरलीरवश्रवणभङ्गशङ्काकुलः ।
पदार्पणविलम्बनं विदधदूधसो गौरवाद्,
व्रजन् सरणिसौभगं व्यतन मौरभेयीव्रजः ॥१२ ॥
विचित्रगतिविभ्रमैरभिभवन् किशोरद्विप,
सुहृद्गणविनोदवाग्विदिताध्वयानश्रम ।
गवाकलनकैतवात् प्रतिपद विलम्ब्योर्जयन्,
विलोककुतूहलं हरिरवाप वृन्दावनम् ॥१३ ॥

१ नैचिकी श्रेष्ठा गौः ।

क्वचिद्गिरिभिरुन्नता क्वचन गर्तगर्भैर्नता,
सिता विचकिलैः[1] क्वचित् क्वचन किंशुकै र्लोहिता ।
हिता पशुततेस्तृणैः परमरण्यपृथ्वीलता
कुलैः कुसुमितैः स्मिता भगवतो रतिं व्यातनोत् ॥१४ ॥
[2]रसाल-नवमञ्जरी-कवलनोल्लसन्मञ्जिम-
प्रवृत्तमृदुकाकलीकलकलाः क्वचित्कोकिलाः ।
निपीय मधु निर्भरं कुड्वक-व्रजस्योन्मदं,
नदद्भिरलिभिः समं जगुरिवास्य शस्यं यशः ॥१५ ॥
शिरीषकुसुमावलीसुरभिसारसम्भारभाग्
वनेऽविरलपादपैस्तुहिनितो घनच्छायया ।
श्रमाम्बुकणिका हरन्ननु मनः समुल्लासयन्,
क्वचित् परिचचार तं परिजनायमानो मरुत् ॥१६ ॥
नवाम्बुधरघोरणी मृदुमृदङ्गमन्द्रध्वनिः,
शिखावलविलासिनीचतुरलासिकाताण्डवम् ।
मदप्रचलझिल्लिकारुदविगीतगीतं तथा,
निरन्तरमतूतुपत् क्वचन पूतनाविद्विषम् ॥१७ ॥
क्वचित्पशुपसुभ्रुवामधरबन्धवो बन्धुकाः,
कपोलतलकोमलद्युतिनिकारशूराः शराः ।
प्रवासिदयितेक्षणक्षणविकासिवक्त्रश्रियं,
श्रयन्ति नलिनानि च क्षणमिदम्मनोऽरञ्जयन् ॥१८ ॥
विलम्ब्य पथि नैचिकीनिचय अग्रतश्चारयन्,
सखीनखिलशाखिनः प्रसवशालिनो दर्शयन् ।
मृगद्विजसुखासिका-मदनिनादमाकर्णयं-
स्ततस्तरणिनन्दिनी पुलिनमाजगामाच्युतः ॥१९ ॥
समृद्धनयर्णारूपे क्षितिभृतीव मध्येवियद्,
विवस्वति निरन्तरं प्रतपति प्रपन्नास्तृषम् ।
मुकुन्दमनपेक्ष्य ते ह्रदमुपेत्य गावोऽनुगा-
स्तदम्बु गरसाविलं सपदि पातुमारेभिरे ॥२० ॥

१. मल्लीभेदैः।
२. इतश्चतुर्भिः क्रमेण वसन्ताद्यृतुचतुष्टयं वर्णितम् ।

दयालुगुरुबोधनादिव गृहान् परिव्राजका,
दवानलविवर्तनादिव खगा कुलायद्रुमान् ।
तदा विषविदूषितारुणसुतापयः स्पर्शनाद्,
विमूढमनसोऽत्यजञ्झटिति तॉंस्तदीयासव ॥२१ ॥
विपन्नभरणव्रतोऽमृतदृशा, वपुश्शेषतां,
गतानुगतानिमानसुभिराशु संय्योज्य सः ।
तदादिमुदमद्वयामनुभवन्नत स्रोतसि,
प्रणम्य [1]सविधे जवादधिरुरोह नीपद्रुमम् ॥२२ ॥
स्वभावविनतस्तदा हरिमुदुह्य विश्वम्भर,
नमन्नतितरा परा मुदमुदञ्चयन्नाच्युतीम् ।
कदम्बविटपी स्फुरत्कुसुमकण्टकः सर्वतो,
हरिप्रियपदं निजं ननु चिराय सार्थं दधौ ॥२३ ॥
स्फुटत्कुवलयामलच्छविरपास्तभीशृङ्खलः,
खलस्मयहरो हरिः परिकरं निबध्योद्धुरः ।
विलोक्य यमुनाजलं विषमकालकूटाविल,
विलङ्घ्य विटप जवादनु पपात नीपादध ॥२४ ॥
अचिन्तितवक्रान्तकृत्पतनभीमवृत्तेक्षणा-
दवापातमसम्भ्रमप्रचलदङ्गकं संकते ।
विहस्तमतिभिस्तमः कवलितं गलच्चेतनं,
सुहृद्भिरिव तत्क्षणे पशुभिरप्यपाति क्षितौ ॥२५ ॥
चिरादुदितचेतनः प्रबलशोकशुष्यन्मुखः, [2]
स्खलद्गतिरतिश्वसन् सजलदृग् विषीदन्मति ।
दिशो दश विलोकयन्नपि खिला किलापन्मयी-
र्विलीनमुदघद्विपस्तदनु तेषु कश्चित्सखा ॥२६ ॥
उपेत्य पशुपेश्वरौ कथमपि व्रजे विक्लवौ,
निजाकृतिविलोकनक्षुभितचेतसावब्रवीत् ।
ज्वलद्गरलकालियह्रदनिमज्जन चक्रिणो,
जगाद युगपद्दवत्कुलिशकोटिघातोपमम् ॥२७ ॥

१ आरोहणसमये वृक्षाधिष्ठात्री देवता प्रणम्यत इति समुदाचार ।
२ युग्मकम् ।

व्रजाधिपतिदम्पती परिजनैरशेषैः समं
निजैकतनुजन्मनः प्रलयमाविदन्तौ शिशोः ।
मुमूर्च्छतुरचेततां रुरुदतुः[1] पुरोधावतो,
विलेपतुरपप्तता तपनजातटं चापतुः ॥२८॥
जवादगणितापदो मिहिरनन्दिनीस्रोतसि,
प्रसह्य हरिजीविता नियतमन्वगद्दृश्यतामी ।
न चा यदि बलीयसः परिणतानुभाव विदन्,
परीक्षितमनाः क्रमो दृढमवारयिष्यद्बलः ॥२९॥
यदानुजशुचाऽऽतुरा निधनसन्निधानोद्धुरा,
गिरेगुरिह स्वाल्पसात्तदपि नो यशोदादयः ।
सुभोऽपि यदिहात्मजस्तदुपसर्गतो धीरतां
ताः प्रकृतिविह्वलाः कथमिवाश्रयेयुः स्त्रियः ॥३०॥
परन्तु गणशः क्षणाद् दृषदि पूर्णगन्धो मह
भवन्ति न मनीषिणाममृतसूक्तयो निष्फलाः ।
अतः शाद्वुदितैः प्रियैः मुरारिणा समाश्वासिताः
पुनर्हरिदिदृक्षया दधुरिमाः कथञ्चिद् धृतिम् ॥३१॥
विभो ! विकटशङ्कटात्प्रभुकमुद्धरस्वच्युतं,
तदेकशरणं व्रजं सपदि योजय श्रेयसा ।
इदं त्रिपुरचेतसोऽनुपथि यातमाना मुहुः
समेत्य पुलिनेऽश्रिताभिरमुपारतातेश्वरम् ॥३२॥
फुल्लाम्बरागो नु किं प्रलयमारुतोत्पादितः
पुरन्दरकराच्च्युता किमुत सहसा ह्रादिनी ।
इति प्रचुरसंहरा पतति केशवे यादसा-
मुदितरविलोकितं चकितमाप्तवर सुरभृगे ॥३३॥
चिरादुपगतं नु तं प्रियतमं कलिन्दात्मजा,
प्रकम्पशरवीचिभि र्दलितदैन्यमालिङ्ग्य किम् ।
चिरोल्लसितलोचनसुललययोऽश्रुसेकैः शनै-
र्भुजङ्गजलाप्ती कृतिं कलितखेदमालेदयत् ॥३४॥

१. रामुच्चय ।

क्षुमा[1] कुसुमरोचिषं हरितनुं तटस्थाः स्फुरत्-
कलिन्दतनुजाजलात् किमितरामवेष्यंस्तदा ।
चलं कनकपिञ्जर कटितटे निबद्धं पट,
व्रजन्तमविलक्ष्यतां यदि न वाऽग्रहीष्यञ्जना ॥३५ ॥
तटे खलु सखीनलं विलपतोऽनपेक्ष्यामुना,
रयेण निजिघृक्षुणा विषधरं न्यमज्ज्यम्भसि ।
सिषाधयिषवो जवादसुकरं प्रसह्योहितं,
न जातु गणयन्ति यत् स्वजनविप्रयोगापदम् ॥३६ ॥
रसातलमिवापरं फणिमणिप्रकाशोज्ज्वलं,
समस्तजगदाहृतद्रविणसारभारैश्चितम् ।
परेतपतिपत्तनप्रतिभटं परै दुर्गमं,
गभीरमिह कालियह्रदमथाविशत् केशव. ॥३७ ॥
कदम्बशिखरादरं[2] प्लुतमरातिहृत्सादरं,
रतीशशतसुन्दर मुरहरं हसन्तन्दरम् ।
पुरो युवपुरन्दर स्थितमवेक्ष्य दामोदरं,
भुजङ्गललनादरं, जहुरलं व्यधुश्चादरम् ॥३८ ॥
कदम्बकुसुमायितास्तनुतमा वहन्त्यस्तनू-
रनूनकुचमण्डलप्रचुरभारभुग्नान्तराः ।
विलोचनकदम्बकं तृषित[3]-मञ्जलीकृत्यता-
स्तदीयसुषमासुधामतिचिर निरीहा पपुः ॥३९ ॥
अधूतकमलाऽमला सखिपयोधि-सवर्धिनी,
दिवाऽप्यमितवैभवा स्मितसुधासमुल्लासिनी ।
विधुन्तुदरदच्छदाकृतपिधाविधा[4] सुभ्रुवां,
स्वभूवदनकौमुदी व्यधित दृक्चकोरोत्सवम् ॥४० ॥
नमद्वदनमुन्नमत्कुचसरोजमञ्जलकरं,
भ्रमद् भ्रुकुटि- विस्फुटत्रिवलि-वेल्लमानाधरम् ।

१. क्षुमाऽतसी ।
२. शिखराद्-अर शीघ्रम् । सादरानीवि सादरस्नम् । दामोदर् मथन । यमकम् ।
३. तृषा सञ्जाताऽस्य ।
४. व्यति० ।

निमेषनिभृता हरिं क्षणमवेक्षमाणाऽऽदरा-
दनक्षरमवेदयत् किमपि कामवाम्यं परा ॥४१ ॥
परा च वरवर्णिनी सुमपरागगन्ध्यानना,
परागमनशङ्किताऽप्यहिपराध्यशक्त्या स्थिरा ।
हृतामरपरामवे मुरहरेऽपरागेक्षणा,
कुतूहलपरायणा व्यरचयत् परान्तर्कणाम् ॥४२ ॥
प्रनाद्य गिरिश भृशं किमदधादनङ्गस्तनुं,
किमाययनुरेकतामसमतेष्मकार्याक्षिनी ।
अविन्दत पुरूरवाः किमयवाऽवतार पुन-
र्विचित्ररचनानिधेः किमु नवीनसृष्टिं विधेः ॥४३ ॥
निरीक्ष्य पुरुषैवं भुजगचक्रशक्रस्य तद्
रमाऽद्वयविलासभागपि मनश्चमच्चक्रिवान् ।
ठयोद्कजड़िमाऽद्भुताद्दृजुमिरेष योषाजनै-
रमान्युदितसाध्वसो विकटवैरिसाक्षात्कृते. ॥४४ ॥
तदीयरुचिचारिमप्रभवपक्षपातोत्क्रया,
कयाऽपि सहजत्रपाविवलितोन्नतग्रीवया ।
वयातु[१]-मभिधादिभिः सह विधेयमानन्तरं,
तरङ्गिनदृशा शनैरपिदधे हसन्त्या हरिः ॥४५ ॥
भवन्तमभिधाय का सुकृतमेति वर्णावली,
चकास्ति विषयोऽप्यलं प्रथितकीर्तिमाश्रित्य कः ।
प्रसूय कतमोऽन्वयः[२] सुभगवक्रचूडामणिं,
शशाङ्कजननेन तं हसति विश्रुतं वारिधिम् ॥४६ ॥
अमेचनकमुज्ज्वलच्छविभृतं भवन्तं गृहा-
दिहानयदमर्शयं सुकृतमेव नश्चक्षुषाम् ।
परन्तु वसुधाविधो ! किमु विधेयमेतादृशात्,
किशोर ! वन साहसादिति न बोद्धुमीशावयम् ॥४७ ॥

१. ज्ञातुम् ।
२. पर्यायोक्त-निदर्शने ।

अपासयति[१] चेतनानुपरि जङ्गमानाशु य-
द्धलाहलमहानलप्रबलकीलजालं ज्वलत् ।
कृतान्तमभिमानिना महिमहेन्द्रमेकाकिन-
स्तमेनमभियास्यतो न भवतोऽप्यभूत् किं भयम् ॥४८ ॥
प्रसू किमु न वत्सला, न च पिता हितावेक्षको,
न वा प्रणयमेदुरा सदुपदेशका बन्धव ।
यदेभिरनिवारितस्त्वमतिवर्ण्य- लावण्यभू-
रभूरिह वृथाऽन्तकृद्विषमवक्त्रगर्ते गत ॥४९ ॥
अयि ! द्रविणमर्जितु ननु कदर्थितो ज्ञातिभि,
फणामणिजिहीर्षयाऽगणितसाहसिक्योऽद्वय ।
दुरासदमिदं भवानहिनिकेतमप्यागम-
न्नकारयति केन किं प्रकृतिकर्कशा दुर्दशा ॥५० ॥
सरीसृपकुलक्षयव्यसनिताक्ष्यर्दर्पोल्लुठ-
द्धठाक्रमणमोघनप्रथितविक्रमो न पति- ।
न मृष्यति परस्थितिं क्वचन विप्रकर्षेऽप्यसा-
वहर्म्युगणकेतनं निजनिकेतने[२] किं पुन ॥५१ ॥
स यावदुरगेश्वरस्तददरिद्रनिद्राकला-
वशीकृतमना मनाक्त्यजति तां न चण्ड स्वयम् ।
निरस्तनिमिषक्रिया सफलयन् दृशो न श्रिया,
श्रवासि वचनामृतं शुभग ! सिञ्च तावत्क्षणम् ॥५२ ॥
इदं यदपि सुन्दर ! प्रणयशून्यमामन्त्रणं,
तथापि[३] कथयत्यहो भवति पक्षपातोऽत्र न ।
निज सहजकोपनादहिभृतोऽथ गोपायितु
प्रसङ्गयतु हृत्सु नो विरहवेदनावेदनाम् ॥५३ ॥
भुजङ्गरमणीजनैरभिहित सलील क्षणा-
दुवाच रुचिर वशी प्रणयवार्गतिप्रीणिन- ।
सुधामधुरिमाचितं मृदुवच कुरङ्गीदृशा,

१ अपगतामून् करोति ।
२. अर्थो० ।
३ कथयतेर्णिच् ।

वितीर्णबहुकौतुकं न खलु कौतुकं नन्दयेत् ॥५४ ॥
अयि ! व्रजपुरन्दरः पशुपवंशमुक्तामणि-
र्वनीयकसुरद्रुमो जनयिताऽस्ति नन्दः कृती ।
अनन्यतनुजा भृशप्रचितवत्सलिम्नो निधिः,
सतीकुलयशोगतिर्मम यशोमती तु प्रसूः ॥५५ ॥
मदेकहृदया सदाहितनिदर्शिका बान्धवा-
स्तनुद्युतिनिबन्धनं लसति नाम कृष्णेति मे ।
न काञ्चनरुचिं मनागपि तु काञ्चन क्ष्वेलिकां
विधातुमनसा मया भुजगराजवेश्मागतम् ॥५६ ॥
निशम्य गरुडातिगं बहुफणं करालाशिषं,
हलाहलमहाबलं कुटिलकालदण्डोपमम् ।
अजाङ्गुलिकगोचरं पयसि यामुने कालियं,
शिशुः सहजकौतुकादुपगतोऽस्मि तं वीक्षितुम् ॥५७ ॥
अवेत्य वकवैरिणः प्रतिवचोऽस्तभीकं तथा,
कथापटिममोहिताः प्रसृतपक्षपातास्ततः ।
निरेमुरहिवल्लभा न पुनरस्य संवारणा-
दकृत्रिमदयालुता भवति योषितां प्रायशः ॥५८ ॥
परा भुजगभामिनी भ्रुकुटिमादधाना पुनः,
स्वकीयनयपाटवं प्रकटयन्त्यकूटाशया ।
प्रगल्भहरिगीस्ततालपनकौतुका तं ततः,
प्रवीणपरिवादिनी क्वणितमञ्जुलं व्याहरत् ॥५९ ॥
रणेषु भटविक्रमाननवलोक्य, शस्त्राहती-
रतीतगणना मृतिप्रतिभुवोऽविपह्यासकृत् ।
किमिच्छसि निरीक्षितुं मनुजपोत ! सर्पाधिपं,
जवादवलचेतनं हरति भीमसाक्षात्कृतिः ॥६० ॥
इदं क्व मदनार्बुदप्रमदमर्दिसौन्दर्यभा-
गपि श्रमलवाद्दलत्कमलकोमलं ते वपुः ।
क्व वा प्रखरसङ्गरक्षपिततार्क्ष्यपक्षोरग-
प्रभुं प्रति दुरायतिर्दुतमयं वताभिक्रमः[1] ॥६१ ॥

१. रणेऽभीतस्य रिपुं प्रति गमनम् ।

प्रसीद विदधेऽञ्जलिं स्मर कुटुम्बमापद्गत,
जहीहि गहनं ग्रह वज्र गृहं गृहीत्वा धनम् ।
विदन्ति ननु वल्लवाः पशुविवन्धन केवलं,
भटैरपि च दुर्घटा न पुनराहवप्रक्रियाम् ॥६२ ॥
अभीष्टफणिनिग्रहो जलदनादगम्भीरया
रयादथ गिरोत्तर स्मितपरिष्कृतास्यो ददत् ।
अजिग्लपदपावृतः[१] कलहशङ्कया मानस,
प्रसूनदलकोमलं तदवलाजनस्याच्युत ॥६३ ॥
इमा क्व ? गिरिसन्निभाः शितरदा मदान्दोलिता,
क्व चातिलघुविग्रहस्तदवसादकः केसरी ।
तदेतदहियोधने त्यजत सम्भ्रम सुभ्रुव,
प्रभावमुपजीवति स्फुटमये न कार्यं जय ॥६४ ॥
अयं न मदनाहवो यदिह योधिना भीरवो !
बलाबलविवेचना भवदधीनभावं भजेत् ।
प्रबोधनविलम्बन भुजगपुङ्गवस्याधुना,
पराक्रमयशोविधु विधुरित विदध्याद्ध्रुवम् ॥६५ ॥
अनारत-रतश्रमस्फुरितसान्द्रसम्मोहजा,
विषोष्मपरिपोषिता मधुमदेन मेदस्विनीम् ।
स्थिरामनुभवन्निरादभिमत सुषुप्ति तत
प्रियाभिरभिबोधित सजदुरोजमाश्लिष्य स ॥६६ ॥
कुसुम्भसदृशौ दृशौ सरभस समुन्मीलयन्,
निभाल्य मनुजार्भक विभयमन्तिकस्थं वशी ।
तदप्रतिमसाहसादतनु विस्मितोऽवज्ञया,
दधौ धृतिमुष रूपं फणभृदग्रिय कालिय ॥६७ ॥
विभीषयितुमच्युतं बहुनदाद दग्धुं मुहु-
र्मुमोच विषफूत्कृतो लयकृशानुकीलप्रभा ।
फणै रुपलकर्कशैर्दृढमनेकधाऽताडयद्,
बबन्ध वपुषोरगस्तमदशच्च तीक्ष्णाशिषा ॥६८ ॥

१ म्लानत्र ।

खगेशमिव पन्नगो, हरिमिव द्विपस्तारको
विशाखमिव, रावणो जनकजात्मनाथं यथा ।
विलोचनमिवान्धको, हरिहयं यथा वा बल,
शशाक जलशायिनं न किल बाधितुं कालिय ॥६९ ॥
तदीयमखिलं बलं विफलयन् स्थित स्थाणुवत्,
प्रसह्य नमयञ्छिरो गजपतेरिवाश्रोरण ।
रयोत्प्लुतिविचक्षण, प्रहरण विनाऽप्येकलो,
विलेशयकुलेशितुः शिखरमारुरोहाच्युतः ॥७० ॥
विलोलवनमालिक ललितबाहुविक्षेपण,
ननासमुदिताशुक, ध्वजपटायमानांशुकम् ।
विभूषणलसन्मणिक्वणितदत्तताल क्षण,
फणासु भुजगप्रभो र्नटनमादधे माधव ॥७१ ॥
धरामिव पृथु पुरा कुलिशजिष्णुना धन्वना,
स्वपाणियुगलेन स प्रसभमुच्छ्रिना चूर्णयन् ।
कलावलयपण्डित प्रतिरमण्डितम्पाण्डव-
क्रमेण विपमा समामहिफटावली चक्रिवान् ॥७२ ॥
विलेशयशिखाज्वलद्विमलपद्मरागत्विषा
चयेन परिचुम्बिते प्रकृतिकन्दली[1]-लोहिते ।
पदे मुरभिदो नखद्युतिजितस्फुरत्केसरे,
न कोकनदयोर्भ्रम जनयतो कथं पश्यत ॥७३ ॥
हरि गरुडशात्रव श्रवणवश्चित कुण्डली,
भुजङ्गविगराग्रणीरधिपरस्ति पण्ड. सदा ।
अहि. शतमखाद्विपत्रपिशुनो द्विजिह्वो जहौ,
महौपधिवशादिवाच्युतपदोपमर्दाद् विषम् ॥७४ ॥
समस्तजगतां भरं कलयता नृशंसद्विपा,
रुपा विदलितो दृढं शिरसि दन्दशूको मुहुः ।
निरस्तविषवैभवो विफलितोग्रवीर्य स्वय,
ममोह, न महीयस प्रहरण सहेतावर, ॥७५ ॥

1 स्थलीविद्विपेण ।

जनार्दनपदार्दनाद्दलितमर्मगात्रं, मुखै-
र्वमन्तमतिशोणित विधुरमीक्षमाणा धवम् ।
उपायमपर कमप्यनुपलभ्य तन्मोचने,
फणिप्रवरवल्लभा- शरणमस्तुवन् माधवम् ॥७६ ॥
प्रभो ! सपदि पाहि नो, वितर जीवनं किङ्करी-
गणे कुरु दयामये ! विसृज मूढमस्मत्पतिम् ।
अलौकिकनरस्वितां क्व भगवान् वहन्नद्वय-,
क्व चायमतिदुर्गति- कृपणकीटकल्प फणी ॥७७ ॥
त्वया समदृशा हित कलयताऽप्यहो देहिना-
मथ विपथरान्वये सहजदारुणे दत्तभू ।
प्रभो ! विकटमप्यदस्तदनुसारमेवाचर-
न्निहोचितविवेचकः किमिति दोपभाक् कथ्यताम् ॥७८ ॥
यदीयपद-पूजनादपि रिपून्निहत्यान्तरान्,
सुखेन विजितेन्द्रिया निभृतमासते साधव ।
स्वय स भगवान् पुनर्यदि भवान् रुप स्यादृश-
स्तदा प्रवितना तथा शमकथा वृथा सर्वथा ॥७९ ॥
असावपि नवाम्बुदद्युतिरनिष्फलाशी हरि,
कलिन्दतनयाप्रियो, विपुलभोगभाक् कुण्डली ।
परवसनचक्रभृद् रुचिरकञ्चुकस्त्वत्सख
किमर्हति निबर्हणं कलयितुं त्वदेवेदृशाम् ॥८० ॥
स्वकुक्षिकुहरे रे ! क्षिपसि विश्वमेव क्षये,
तदेष नृहरे[१] हरे रभिभवोऽस्य नात्यद्भुत ।
पर पुरहरे[२] हरे[३] वहति वह्निमान तम-
स्त्वयि व्रजहरे ![४] हरेणुसुमभासि[५] सत्त्व पुन ॥८१ ॥
वदन्ति यनिजाजने भगवत कृपा भूयसी,
प्रतीपनरमीक्ष्यते परमिद प्रभो ! साम्प्रतम् ।

१. मपस्य ।
२ पुरनाशक ।
३. शिवे ।
४ [illegible] ।
५ हरेणुसुम [illegible] ।

महामहिमगीतमप्रणयिनीविपन्मोचनं
मनागपि दयानिधे ! स्मरसि नेति मन्यामहे' ॥८२ ॥
अहीन्द्रमहिलोदितं सकरुणं समाकर्णयं-
स्तदुद्धतनिपीडनादनुपदं निवृत्याच्युत ।
न केवलमदर्शयत् सदयतामपि त्वोजसा
पराजितपरावनं भटयशोनिदानं नयम् ॥८३ ॥
करीव सृणिविक्षतं शिरसि कृष्णपादाम्बुज-
प्रहारमुपलभ्य स स्फुरिततत्त्वदृक् कालियः ।
प्रशान्तकरणः शनैर्विगतसाध्वसः प्रीतिमान्,
प्रबन्धुमुपचक्रमे विमलतत्प्रशस्तिस्रजम् ॥८४ ॥
विपज्जलधिनाविकस्त्वमसि विश्रुतस्तत्कथं,
न तारयसि मां पुनर्व्यसनपूरमग्नं विभो !
अये ! किमिति न स्मरस्यहह ! दीनरक्षाव्रत,
जुगोपिथ यदातुरं कपिवरं पुरा वालिनः ॥८५ ॥
निधित्सुरसि यां चिरादभिनयन् महत्त्वं कृती,
कृतीश्वर ! विकस्वरामपि दयालुकीर्तिं वहन् ।
तनीयसि मदागसि प्रददतस्तु दण्डं दृढं,
कृपाकृपणताऽसकौ भगवतो ध्रुवं प्राकटीत् ॥८६ ॥
क्रुधं त्यज दयानिधे ! कुरु कृपां विधेये मयि,
त्वमेधि शरणं हरे ! मम खगाधिपाद्बिभ्यतः ।
इयत्र खलु वेत्ति को भुवनमण्डलाधीश ! यत्
तरस्व्यपि न दुर्बलं प्रभुपदाश्रितं बाधते ॥८७ ॥
न चाम्बुधरसुन्दरश्शमितभर्म[1] शर्माम्बरः,
शिखण्डकृतमण्डनः शमनयातनाखण्डनः ।
सरोरुहसमेक्षणः क्षपितदेववैरिक्षणः,
सदा मनसि बालकः स्फुरतु कोऽपि गोपालकः ॥८८ ॥
प्रबोधविधुबाधितस्मयतमस्ततो भाषितं,
निशम्य फणभृत्पतेरतिननन्द नन्दात्मजः ।

१. भर्म सुवर्णम् ।

सहेत मृदुल मितं सुरभि सूनृतं व्याहृतं,
सुधामधुरिमाधरीकृतिधुरां दधाति ध्रुवम् ॥८९ ॥
विसृज्य यमुनामये ! रमणकं व्रजद्वीपकं,
मदङ्घ्रियुगचिह्नितो वस गरुत्मतोऽप्यत्रसन् ।
इति प्रमितमादिशत्रुचितमायतिक्षेमकृत्,
सलीलमहि-मस्तकादघनिषूदनोऽवातरत् ॥९० ॥
ततोऽहि-महिलाजनै मृदुदुकूलमुक्तावली-
समर्पणपुरस्सराऽक्रियत चारुनीराजना ।
प्रणम्य परितः स्थितैः प्रणयवासनोल्लासितैः-
रगीयत तथा हरे विजितपूर्णचन्द्रं यशः ॥९१ ॥
तासामकैतवा प्रीतिः स्तुतिश्च हरिणीदृशाम् ।[1]
अरञ्जयत्तरां सद्यो नन्दनन्दनमानसम् ॥९२ ॥
श्रीकृष्णचरणाम्भोजद्वन्द्वचिह्नमनिह्नुतम् ।
अहाय शिरसाऽऽदाय कालिन्दीं कालियोऽजहात् ॥९३ ॥
न जहर्ष तथा मानी भगवद्धारनिर्गमात् ।
यथा नैसर्गिकाराति-गरुडत्रासनाशनात् ॥९४ ॥
नाथे पुरो रमणकं त्वरितं प्रयाति,
प्रस्थानमेव कथमप्यथ कल्पयन्त्यः ।
श्रीमन्मुकुन्दमुखचन्द्रसुधानिमग्नाः,
शेकुः कुशेशयदृशो न दृशोऽपनेतुम् ॥९५ ॥
भुजङ्गाङ्गनाः[2] स्वामिना नीयमाना,
समस्ता विहस्ता पुरस्ताद्द्रवन्त्यः ।
मनोरत्नमप्रत्नमव्यक्तयत्नं,
यशोदा-यशोदायकायोपजह्रुः ॥९६ ॥
याथ पन्नगवितथाभिसन्धि, प्रस्थाप्य वैरिक्रथनोऽहिनाथम् ।
कलिन्दशैलेन्द्र-सुतामन्द-, मानन्दयन्नन्दकुलार्णवेन्दुः ॥९७ ॥
विभ्रममालामुरुमणिमयीं प्रोषिते पन्नगेशे,
पीयूषाभाद्गलितगरलाद् यामुनादम्बुपूरात् ।

१ इन श्लोकत्रये ऽनुष्टुप् छन्द ।
२ भुजङ्गप्रयातच्छन्द ।

निस्सृत्यासौ सपदि पुलिने वन्दमानश्च पूज्या-
नाशीराशीर्नधिकवयसामाश्नुतानन्दकन्दः ॥९८ ॥
पृष्टः सद्यः पयसि विहिता वर्णयंश्चित्रलीलां,
पित्रो र्भ्रातु र्निखिलसुहृदां गोपिकानां च चेतः ।
आश्चर्याब्धौ तरदतितरां कल्पयन्निर्विकल्पः,
साकं सर्वैं र्व्रजमनुययौ कौतुकी कृष्णचन्द्रः ॥९९ ॥
अथ 'मायादेवी'-सुकृतिपटली-मौलिमहित-
प्रधी-'विद्यानाथ'-प्रभव-'बदरीनाथ'-रचितः ।
अभूत्पूर्णः सर्गः सपदि दशमः 'काश्यपकुल-[१]
प्रशस्तेः' सोदर्ये कुतुककृति राधापरिणये ॥१०० ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के कालियनिग्रहो नाम दशमः सर्गः ॥

१. काश्यपकुलप्रशस्ति र्म्वंशवर्णनात्मकं काव्यम् ।

॥ इति प्रभाया दशमः सर्गः ॥

अथ 'आभीरीचीरापहारो' नाम
एकादशः सर्गः

अथान्वह केशवसेवनेन[1] स्वभूतिसाफल्यमिवाप्तुकाम ।
व्रज समन्तादवियुक्तकान्तौ हेमन्तनामर्तुरलञ्चकार ॥१ ॥
दैवेऽनुकूले चिरविप्रयोगादनन्तरं कान्त-समागतानाम् ।
प्रेयानभूदेष विलासिनीनामायामियामक्षणदाप्रदायी ॥२ ॥
असावसीमप्रणयाञ्चितानाममन्दकन्दर्प-वशव्वंदानाम् ।
औत्सुक्यविज्ञो व्रजवासियूना दिनानि नून प्रतनूचकार ॥३ ॥
पिशङ्गशालिव्रजशालिवासा विकासिकुन्द-प्रतिभासिहासा ।
श्रीकृष्णविश्लेप ममर्षयन्ती हेमन्तलक्ष्मीं र्न जहौ व्रजान्तम् ॥४ ॥
निर्वापको वारवियोगवह्नेः, प्रवर्तको दीर्घरतोत्सवस्य ।
हैमन्तिको गोपनितम्बिनीनामपि प्रदोष प्रगुणो वभूव ॥५ ॥
सप्रेमपीयूष-मयूखसिक्तास्तुषारपृक्तानिलशीतलास्ता ।
अपि त्रियामा किमनन्तयामा, न तापयामासुरहो वियुक्त ॥६ ॥
वियोगिनीनां व्रजसुन्दरीणामरुन्तुदा कल्पविशालकायाः ।
व्याञ्जन्स्वनाम्न· क्षणादा प्रवृत्ति[2] ददातिना न द्यतिर्नैव नूनम् ॥७ ॥
तुदन्तु साध्वीरबला वियुक्ता,स्तमोऽतिरेकान्मलिना रजन्य· ।
हाहन्त ! किन्तु द्विजराजयोगात्, क्लिश्नन्ति किन्ता· शुचयोऽपि तावत् ॥८ ॥
लघ्वीषु पूर्वासु निशीथिनीषु, यश्चित्रकेलिर्न गतोऽवसानम् ।
सम्भूय कान्तैस्तरुणैस्तदानी, श्यामाभिरुल्लास्य समापितोऽसौ ॥९ ॥
क्रमेण यूना सुरतस्पृहाभि, सम समापु· पृथुता त्रियामा ।
क्षयन्ति पद्मानि तुषारसङ्गा[3]-दुष्णांशुताप च विना न रेजु· ॥१० ॥
स्थाने युवभ्यश्चिरकेलिकाल, विश्राणयन्त्यो नितरां रजन्य ।
आसादयामासुरिहांशुवृद्धि, सद्य प्रसूते हि सुकृत्यमिष्टम् ॥११ ॥
कान्ताकुचोष्मव्यपनीतशीत, प्रकामकामप्रधना[4]-स्तनिद्र· ।
यूनामनूनामजहात्स्मृति नो, हैमन्तिक, शातमय प्रभात ॥१२ ॥

१ इन आरभ्य १०० श्लोक यावदुपजातिच्छन्द ।
२. उत्सव-खण्डिका, न तुल्यवदायिनीनिभाव ।
३. महोक्ति-विनोतौ ।
४ कामप्रधन रनम् ।

अतीनपतीव्रतरैः करैर्यः प्रौढप्रतापस्तपनस्तपेऽन्यान् ।
सोऽत्राप तापाधिकतुर्विभत्व, सदा स्थितिः कस्य समानरूपा ॥१३ ॥
पूर्वाभिरामाऽपि सरस्रहो या, सरोजराजी नितरामराजीत् ।
अभूद्विलीना हिमसङ्गमे सा, नात्युन्नतिः कस्य निपातहेतुः ॥१४ ॥
तुषारभानो विपदि प्रसन्ना, राजीवराजीतिरुपा तुषारः ।
किमार्दयत्ता यशिना हि नूनं, विधीयते स्वीयसपत्नशुद्धिः ॥१५ ॥
अवाप कुन्द तुहिनाद्विकास पद्म पुनर्दैववशेन नाशम्[1] ॥
चन्द्राच्चकोरः सुखमेत्यशोकं, कोकस्तु कान्ताविरहेण शोकम् ॥१६ ॥
वृन्दानि हित्वा कुसुमान्तराणि, हिम मृदूत्यद्भुतमार भाणि ।
अगात्तयत्केवलमम्बुजानि, क्रूरस्य सत्त्वेत्र हि सम्प्रहारः[2] ॥१७ ॥
गङ्गो दधान प्रतिकूलभावमशक्नुवन्मित्रनिरीक्ष्यमाण ।
कर्णीशकेतोरिव सिन्धुराजः, कञ्जव्रजो वारिभियेव मग्न ॥१८ ॥
पुष्पायुधाद्दर्शितुमक्षमाणि, किं वाऽबला कान्तवियोगदूना ।
सरोजिनीना सुमनासि खेदादद्रष्टुमत्र कृशान्यगच्छन् ॥१९ ॥
निशम्य गोविन्दगुणानजस्रं, व्रजे कुमार्यो जनितानुरागा ।
आराध्य तद्वाप्यमहाप्यगम्या, ग्रस्ता सर्नामर्च्चितुमावकाङ्क्षु ॥२० ॥
घनत्कलैर्धेनुरवैर्गुरूणामारागिरा माङ्गलिकैश्च गीतैः ।
अन्वर्थयामामुषिमास्त्रियामा-नामान्त्ययामाशुकृतप्रबोधा ॥२१ ॥
अगाहमाना पृथगेकमर्थं, सम्भूय सर्वाः सहसा सखीभि ।
कलिन्दकन्यापुलिनं प्रयान्त्य, स्वरं विपञ्चीमधुरैरगायन् ॥२२ ॥
निशम्य तत्कर्णरसायनं स्याग, वशीवभूवुर्वशिनोऽपि तासाम् ।
निसर्गमञ्जुस्तिमञ्जुमाना, रागानुगं किं पुनरत्र गीतम् ॥२३ ॥
कलं विकूजद्भिरलं प्रभाते, जाप्रद्विहङ्गैरभिनन्द्यमानाः ।
इत्थं कियन्तीव पदानि गत्वा, वृन्दावनान्ते यमुनामविन्दन् ॥२४ ॥
मञ्जीरपुञ्जान्मधुरध्वनीनां, यदङ्घ्रिमध्येतुमिवोपमञ्जान् ।
स्थितान् सिताम्भोरुहकैतवेन, हंसान् सवात्सल्यममूरपश्यन् ॥२५ ॥
कलिन्दजाम्भोनसि कोमलाङ्ग्यः, कृताभिषेका मरुत सुपीमान् ।
रोमाञ्चमौन्क्सरत्रिसारिकम्प-स्नम्पानशिक्षन्त विशिष्य बाला ॥२६ ॥

१. नैव ० ।
२. अर्थान्तरन्यासः ।

श्रद्धैव लोके फलदेतिलोकान्, प्रत्याययन्त्यो ननु गोपकन्याः ।
अपूजयन् कृष्णविलासतृष्णा, मृत्स्नामयीमेव विधाय गौरीम् ॥२७ ॥
आदावनादिस्थितये वितेरू[१] रत्नासन शैलभुवे कुमार्य ।
मनागमुद्राञ्जलिमुद्रयाऽथो, प्राकल्पयन् स्वागतमप्यमुष्या ॥२८ ॥
यवप्रसूनाक्षतगन्धसार-कुशाग्रसिद्धार्थतिलैः प्रणीतम् ।
अनर्घ्यमर्घ्यं वकवैरिदास्यमाशस्य मूर्ध्नि प्रददुः शिवायै ॥२९ ॥
श्यामाकदूर्वागिरिकर्णिकाब्जै, सम्पाद्य पाद्य कलधौतपात्रे ।
पदाम्बुजक्षालनमीहमानास्तस्यै चिर ता. प्रणता वितेरुः ॥३० ॥
लवङ्गकङ्कोलकजातिमिश्र, श्रेयोरसादाचमनीयतोयम् ।
आस्ये त्रिरस्यै सुदृशोऽच्युताप्त्यै, समार्पयन्नत्र समाः समानम् ॥३१ ॥
सितादधिक्षौद्रघृताम्बुयोगात्, पात्रद्वये कांस्यमये प्रणीतम् ।
मुखे भवान्यै मधुपर्कमेता, मुकुन्दसम्पर्कमनीषयाऽदु ॥३२ ॥
रक्तोत्पलेभ्यो यदि दुग्धमिन्दौ, स्यन्देत, साम्य कलयेत्तदानीम् ।
समर्प्यमाण शुचि तत्करेभ्यो, देव्या मुखेऽन्वाचमनीयमम्भ ॥३३ ॥
ततो घृताद्यैरभिषिच्य चण्डीमुद्वर्त्य गोधूमसुगन्धिचूर्णैः ।
करेण वो मामिव तीर्थवारा, कोष्णाम्भसा चास्नपयन् किशोर्यः ॥३४ ॥
सकञ्चुकं कञ्चुकलब्धनर्घ्यं कौसुम्भराग भपरोपगूढम् ।
विचित्रचण्डातकमण्डित ता, कौशेयवासो व्यतरन्नमुष्यै ॥३५ ॥
मञ्जीरकाञ्चीवलयार्धहारै, ग्रैवेयकेणोज्ज्वलकर्णिकाभ्याम् ।
किरीटसारेण च ता प्रयत्नात्, क्रमादलञ्चक्रुरल भवानीम् ॥३६ ॥
मन्देन्दुभाजा सह चन्दनेन, सिन्दूरमिन्दीवरनिन्दिनेत्रा ।
सम्मार्ग्यसौभाग्यसमृद्धिदात्र्यै, न्यवेदयन् वल्लववामवाला ॥३७ ॥
चिर तनूत्तानवलिप्सया ऽस्या, स्तोताऽलिनीगुञ्जितकैतवेन ।
वरत्रिवोत्कश्ररणोपचार, ताभिर्विनीर्ण कुसुमव्रजोऽभात् ॥३८ ॥
सर्पिस्फुरद् दृग्गुलुधूपधूप, कपोतकण्ठद्युतिमादधान ।
आमोदयामास भृश समन्तान्निवेदित शैलभुवे तयाऽभि ॥३९ ॥
नुदस्तमो मञ्जुदृशः पदार्थान् प्रकाशयन्नाज्यसमृद्धकाय ।
हरन् रुच चम्पककोरकस्य, दीप कृतीवाञ्छदो विसृष्टः ॥४० ॥

१ इत स्वागताद्या षोडशोपचारा वर्णिता ।

चतुर्विधं सौरभचारु तस्यै, निवेद्य नैवेद्यमवेद्यकृत्यै ।
बाला सुभक्तिप्रवणाः शिरःस्थैः, कराम्बुजैः कोरकितैः प्रणेमुः ॥४१ ॥
अहो ! प्रणामाञ्जलिकल्पितत्वेन, प्ररूढभक्त्या पदयोः शिवायाः ।
बालास्तदाम्भोरुहकुड्मलानां[1] समर्पणादप्युपसेदुरिष्टम् ॥४२ ॥
ततस्तदीय त्रिपुलानुभावं, विभाव्य तद्वर्णनलोलुपाभि ।
ताभिः स्वकामावसरं कलाभात्तुष्टाभिरिष्टा परितुष्टुवेऽम्बा ॥४३ ॥
सनातने साक्षिणि पुंसि विज्ञा, त्वमेव मातः वितनोषि विश्वम् ।
वरीयसि स्वामिनि वीक्षमाणे, सतीव पत्नी निजगेहकृत्यम् ॥४४ ॥
समाहिता रक्षसि देवि ! लोकान् गिरीशभार्याऽपि गिरीशपुत्री ।
भक्ताभिलाषाध्युषितं निषेव्याद्योषा शिवस्यापि शिव प्रसूपे ॥४५ ॥
सदा स्थिता स्थाणुमनु श्मशाने स्थाने शिवाऽसि त्वमगेन्द्रकन्ये ।
इह पुनश्चित्रमये ! यदेतत्, त्वद्दर्शनं मङ्गलमेव दत्ते ॥४६ ॥
अतोऽपि का नाम परा महेशि ! त्वदीयसौभाग्यभरस्तुति स्यात् ।
पतिं यतीनामपि मन्मथारिं, हृत्वाऽर्धतादात्म्यमिदं यदापः ॥४७ ॥
उपासकैरुल्लसितात्मबोधं, बुधं स्तुताया विविधैर्वचोभिः ।
अकैतवं बालयनेचगोणा, नम पर ते मुदमम्ब ! कुर्यात् ॥४८ ॥
पतिव्रताख्यातगुरु र्वधूना, विभूषणं जीवनमीश्वरस्य ।
विधिः शिवानामसि या त्वमेका, तां सन्ततं देवि ! वयं नमामः ॥४९ ॥
उन्मज्ज्य लज्जाजलधेः कथञ्चित्, पद्मासुगप्रत्तकरावलम्बाः ।
उपाक्रमन्नेस्म तनोऽभिधानुं गोप्यः परं गोपाप्यमपि स्वकामम् ॥५० ॥
अलभ्यकान्तार्थमनोवयत्नः, तपः फलमं वेत्ति न देवताऽन्या ।
उपागता स्म. श्रयितुं शरण्यां, त्वामेव तद्भूमिधरेन्द्रकन्ये ! ॥५१ ॥
अस्मादृशां ते गिरिदेवतानां, शृण्वन्तु देवाः कथमर्थनां वा ।
तदाशुतोषार्धवपुस्त्वमम्बे !, कारुण्यसिन्धो ! गिरिजे ! गतिस्त्वम् ॥५२ ॥
उत्पाद्य सारूप्यमवेद्यभेदमाच्छादितं स्वर्गचिकित्सकाभ्याम् ।
कृपालवेनैव तवाम्ब ! धन्या, पतिं प्रपेदे च्यवनं सुकन्या ॥५३ ॥
परार्ध्यदीकृत्य जगन्ति मातः, स्थिता त्वमेका ननु ते कृपातः ।
द्रागत्र चेन्मञ्जुकटाक्षपातस्तन्नोऽभिलाषः फलितां प्रयातः ॥५४ ॥

१. कलिकाऽर्पणमन्यत्र निषिद्धम् ।

जागर्ति यादृग् जगदीश्वरस्य, प्रेमप्रवेकस्त्वयि देवि ! नित्यम् ।
तदंशतोऽपि व्रजराजसूनुं, दासी: कृतार्थीकुरुतामिहास्मान् ॥५५ ॥
सुराङ्गनाभि: स्पृहणीयरूपं, ग्राम्याः कथं नाम लभामहे तम् ।
एवं विदन्त्योऽपि न शक्नुमस्त न्मग्नानि चेतांसि चिरेण हर्तुम् ॥५६ ॥
तदा फलं किं हतजीवितेन, स चेन्न पाणीन् परिपीड़येन्न: ।
रुष्टे विधाविष्टपतेरलाभात्, कुलाबलानां निधनं गरीय: ॥५७ ॥
कृपाकटाक्षे पतति त्वदीये, धाताऽपि नैव प्रतिबन्धुमीष्टे ।
स किंपुन: साधकता न यायादभीष्टसिद्धौ पशुपात्मजो नः ॥५८ ॥
भवानि ! भव्यानि जगत्त्रयस्य, त्वदेकतन्त्राणि विदो वदन्ति ।
प्रसद्य सद्यः कुरु तत्त्वमस्मान्, दयादृगन्तार्पणलब्धलक्ष्याः ॥५९ ॥
तदम्ब ! किं नाम विलम्ब्य पुष्य- त्तारुण्यकारुण्यसुधापयोधे ! ।
मुकुन्ददास्यापनसंविदुक्ति-[१] स्वातीजलं जीवय चातकीर्न: ॥६० ॥
श्रीकृष्णचन्द्रं पतिमीहमाना, भक्तेष्टदाने सुरभिं भवानीम् ।
एभि: स्तवान्तै: प्रणयेन शश्वदुपाचरन् षोडशभि: प्रकारै: ॥६१ ॥
एवं प्रभातेऽन्वहमेव तासु, भक्त्याऽऽचरन्तीषु शिवासपर्याम् ।
कदाचिदाय्याज्जगदन्तरात्मा, स्वयं यशोदातनय: प्रसन्न: ॥६२ ॥
एकत्र चीराणि निधाय तीरे, नीरे कुमारी: स निमज्जतीस्ता: ।
जनिक्षितीक्षाकुतुकेन मध्ये-पयोधि मेनेऽप्सरसो विशन्ती: ॥६३ ॥
बालाजने दीव्यति मन्मथेऽपि, त्रपैव केलिव्यवधा विधात्री ।
इत्यध्यवस्यन्नु जहार कृष्णस्तत्पालनामूलदुकूलजालम् ॥६४ ॥
भुजङ्गनिर्मोकमद प्रदिम्ना, नुदन्ति चित्राणि जवादुपेन्द्रः ।
कौशेयवासांस्यपहत्य तासामथारुरोहाविदितः कदम्बम् ॥६५ ॥
दुकूलजालेन समं समासा, चेतोमणीनामपहारकं तम् ।
स्थितं निलीयाधिकदम्बशाखं, विज्ञाय ता दृष्टिशरैरविध्यन् ॥६६ ॥
सौवीर-[२] लेखामधुपावलिज्य, भुवौ मनोजस्य धनुर्नताङ्ग्य: ।
दृगर्धशल्येन सनाथयित्वा, जघ्नुस्तरामंशुकतस्करं तम् ॥६७ ॥
तदक्षिकोणक्षतिभिन्नमर्मा, नूनं स चैतन्यमपाकरिष्यत् ।
प्रेमानुरोधादनुकम्प्य मुग्धा, स्मितामृतैस्ता यदि नाभ्यषेक्ष्यन् ॥६८ ॥

१. संविद् प्रतिज्ञाया उक्तिः ।
२. सौवीरं स्रोतोऽञ्जनं, सुर्मेति ख्यातम् ।

प्राप्ते स्वयं प्रेयसि दुर्लभेऽस्मिन्, हृद्यास्तदाभाषणलिप्सवोऽपि ।
जहुर्न वाम्यं वचसा पुनस्ता, बाला निसर्गेण हि वामलीलाः ॥६९ ॥
प्रातः सुर्यागाम्भसि मज्जतीना-मङ्गेषु तासामुदितेऽथ जाड्ये ।
प्रेयस्समासक्तिकृतं तदित्थ, ततः परो विज्ञतरोऽपि नावैत् ॥७० ॥
आनाभिमग्ना हिमवारिनिम्ना, लग्नाशयास्तत्र तरङ्गभग्नाः ।
सीत्कारसौम्यस्फुरिताधरं ताः, कथञ्चनोचु र्मिलिता मुकुन्दम् ॥७१ ॥
अये ! न किं त्वामनुशास्ति कृत्य स नीतिनिष्णः स्वयमेव तातः ।
आर्योऽपि यत्कार्यमनार्यपार्यमेव महोग्र त्वमहो ! तनोषि ॥७२ ॥
राजाऽविनीतेषु निशातदण्डो, जागर्ति कसः सुतरां नृशसः ।
मनोज्ञरूपोऽविनियरगोभिः, र्मा हन्त, तद्दृष्टिपथं प्रयासीः ॥७३ ॥
समृद्धिचित्रीकृतवासवस्य, त्वदेकतोकस्य तु घोषभर्तुः ।
सुतस्य ते साधु यशो विदध्यादेतत्कुमारीचयचीरचौर्यम् ॥७४ ॥
व्रजाधिराज श्रुतदानकीर्तिर्, महामनास्त्वज्जनकः क्व नन्दः ।
लोकेऽयशोभारभृतिप्रवीण, क्व तत्सुतश्चीरपटच्चर[1] स्त्वम् ॥७५ ॥
तातः स्वयं याति तनूजभावमिद विदा वाक्यमृतं तदा स्यात् ।
यदि त्वयीदृङ्न भवेद्विगीतं, गोविन्द ! नन्दप्रतिकूलशीलम् ॥७६ ॥
अचोरि गव्यं शिशुनैव येन, प्रायो व्रजेऽस्मिन् प्रतिसद्म शश्वत् ।
यूनः पुनस्तस्य तवाद्य वा किं, वित्र महाध्र्याम्बरचौर्यमेतत् ॥७७ ॥
अपूर्णतारुण्यदशोऽप्यजस्र, पराङ्गनालीपरिहासनिष्णः ।
अपार्थितार्यस्वजनोपदेशो, न त्वादृशः कोऽपि परः पृथिव्याम् ॥७८ ॥
पीयूषधाराभिरिवाभिषिञ्चन्, मनासि तासां श्रुतिभिः सहाऽसौ ।
इत्थं सनर्मस्मितमालपन्ती, रुदाहरत् प्रीततरः किशोरीः ॥७९ ॥
स्तनन्धयेनैव मया कियन्तः, कृताः कृतान्तातिथयोऽङ्ग ! दैत्याः ।
श्रद्धायतात्द्याऽञ्जति यद्यथापि, कसं ध्रुवं शंसत राजहसम् ॥८० ॥
एता न तावत्सितपीतशोण-श्यामा ललामा भवदीयशाट्यः ।
विभान्ति, किन्तु प्रचिताः समन्तात्, कदम्बकिञ्जल्कपलाशभासः ॥८१ ॥
आविष्कृताऽहो भवतीभिरेव, च्छलप्रवीणः ! सरणि र्नवेयम् ।
युवान्तरस्तेयसमन्तत्रोऽपि, स्वयं हि निन्दन्ति निरागसं माम् ॥८२ ॥

१. पटच्चरश्चौरः ।

सन्धिं कटाक्षेण विधाय यूनामन्तर्मनोरत्नमर हरन्त्य ।
यूय कथ ब्रूथ पटच्चर मां, जन स्वतुल्यं जगदीक्षते वा ॥८३ ॥
वयोऽथवा दर्पकदर्पशालि, प्राभ्रंशयद्वः सहजाद्विवेकात् ।
उन्मूल्य काम कुलशीलनिष्ठामारोप्यते यन्मयि तस्करत्वम् ॥८४ ॥
नवीनतारुण्यमदेन यासामौचित्यचिन्तां कुरुते न चेत- ।
तासामुपालम्भशतेन किं मे, मत्तोदित नाद्रियते हि कश्चित् ॥८५ ॥
इत्युक्तयन्तीरुपपत्तिभाज:, साकूतमाकर्ण्य मुकुन्दवाच ।
प्रीता पुनर्विस्मितचेतसस्ता:, स्फुटानुरागं प्रियमेवमूचुः ॥८६ ॥
गोपाल !मैव विनयस्म हासीरासीम लोके कुशलाय कार्यम् ।
परत्र नैषा कथमाविरासीद्, दासीषु काऽस्मासु विडम्बना ते ॥८७ ॥
परार्तिहर्ता प्रथित पृथिव्यामप्यर्तिमित्थं तनुषे तुषारे ।
अस्माकमेव त्वपहृत्य शाटीश्चौरीकरोषि स्फुटमङ्ग !चास्मान् ॥८८ ॥
व्रजेन्द्रपुत्रोऽप्यबलास्त्वमस्मान्, प्रबाधमानो दयसे न किं द्राक् ।
तारुण्यसूर्योष्मभरेण वा ते, कारुण्यसिन्धो किमशोषि पूर- ॥८९ ॥
अलक्षितस्त्व वसनानि हृत्वा, करोषि लज्जाविधुरा यदस्मान् ।
इमामपूर्वा परिहासशैलीमशिक्षथा ही ! पशुपाल ! कस्मात् ॥९० ॥
वग्जालमातत्य निवाद्य वेणु-र्वीणा प्रवीणो ललनाकुरङ्गीः ।
प्रेमावटे मङ्क्षु निपात्य तक्षन्, कटाक्षबाणैरसि लुब्धकस्त्वम् ॥९१ ॥
मुग्धा वराकी सरला कुलीना, बाला वशीकृत्य नवैर्विलासैं ।
स्मेरेषुभि सादयतो नितान्त, न जायते हा करुणा कथ ते ॥९२ ॥
सौभाग्यपूर्ण गुणिनं प्रसादादासादयन्ति स्वयमेव बाला ।
अये ! शरत्पर्वसुधामयूखं, प्रयस्य क: प्रापयते चकोरी· ॥९३ ॥
दोषोऽथवा नेह तवास्ति कश्चिच्चकास्ति होद्दक् पुरुषस्वभाव ।
कुतोऽन्यथाऽर्थस्फुटकेरकालीममन्दमास्कन्दति वा मिलिन्द· ॥९४ ॥
इमास्त्वदादेशवशंवदा नो, वदासि यत्साधयितु प्रवृत्त
अपीङ्गितं स्वापमवाप्तुमर्थं, व्यर्थ परिश्राम्यति कस्त्वदन्यः ॥९५ ॥
वाग्भङ्गिसंसूचितसान्द्ररागा, बाला- कटाक्षान् निभृत क्षिपन्तीः ।
अमूल्यनर्मस्मितकोमलास्या जगाद भूयो व्रजराजसूनु ॥९६ ॥
अनूढपूर्वासु परं न तावद्, युष्मासु भीत्यै परकीयता मे ।
अनोऽपदेशान्तरमेव बाला, विन्यस्य कालक्षपण कुरुध्वम् ॥९७ ॥

मृषाऽतिखेदाभिनयप्रतीप-व्याहारभङ्गी भवतीभिरोदक्।
यतोऽध्यगायि ध्रुवमेव तस्मान्मयाऽप्यधीता परिहासशैली ॥९८ ॥
करोमि किं व शरदिन्दुलक्ष्मीमप्याक्षिपन्त्याननमण्डलानि।
सरोजिनीकोशगुरुनुरोजान्, वलीर्विलोलीकृतसिन्धुवीची ॥९९ ॥
नाभीः स्फुटत्तामरसोदराभा, हिरण्यरम्भाजयिनीस्तथोरूः।
स्वैरं पिबन्ती प्रतियन्थभीते, वासोऽर्पणाद् वारयतोऽक्षिणी
माम् युग्मकम् ॥१०० ॥
अथापि वासांसि तदाऽस्मिन्दद्या[1]प्रसद्य ह्याः सकला समं चेत्।
यथास्वमेत्यान्तिकमाददीध्व, मिथः कलिर्वो ध्रुवमन्यथा स्यात् ॥१०१ ॥
प्रमिताक्षरा मितिगिर सरसा[2]-मवसाय तस्य धृतकेलिरस।
विदलत्त्रपा श्लथहृशा सहसा, पयसो यहि सपपगु सहसा ॥१०२ ॥
उन्मज्ज्य पूराद्यमुनापयोनिधे[3] राभीरकन्याप्सरसस्तटे स्थिता।
नीपद्रुमारूढमगृढविग्रहा आसादयन् गोपकिशोरवासवम् ॥१०३ ॥
कुलललना यदिमास्तथाऽपि[4]- अपि सकला सलिलाञ्जलिं ह्रिये।
तदनुचित न तु भावनापतो- कृतचरकृष्णनिदेशवैभवात् ॥१०४ ॥
अथ तथा स परीक्ष्य रति दृढां, प्रियतमो नितरा मुदितोऽददात्।[5]
सह तदीयपटैरतिदुर्लभ, निरवधूतपद स्ववधूपदम् ॥१०५ ॥
सपुलकाः परिधाय तदाऽम्बर, गतनिमेषमुदीक्षणतत्पराः।
रमणकाममनक्षरमेव ता, मृगदृशो व्रजनन्दनमूचिरे ॥१०६ ॥
केलिलोलुपमनङ्गविलसितं,[6] सुन्दरीव्रजमनन्तरमवयन्।
शारदोज्ज्वलनिशासु विहरण, केशव समवधार्य निरगदत् ॥१०७ ॥

१. उपेन्द्रवज्राच्छन्दः।
२. प्रमिताक्षराच्छन्दः।
३. इन्द्रवंशाच्छन्दः।
४. मालतीच्छन्दः।
५. इतो द्रुतविलम्बितवृत्तम्।
६. [illegible]।

दयिता शरद्यधिगमिष्यथेप्सितं,[१] त्वरयेति चाटुपटुना प्रबोधिताः ।
मधुसूदनेन सह ता रिरसवस्तदुपायदुश्चरतप क्लम जहौ ॥१०८ ॥
अथेच्छन्तीर्गन्तु पदमपि पुरो नैव वामाः,[२]
सकम्पाः पश्यन्तीरदितजड़ता- स्वस्य वक्त्रम् ।
विदग्धो मुग्धाक्षी कथमपि समाश्वास्य तुष्टा,
व्रजान्त ता नेतु स्वयमनुययौ कृष्णचन्द्रः ॥१०९ ॥
अथ 'मायादेवी'-सुकृतिपटलीमौलिमहित-
प्रधी-'विद्यानाथ'-प्रभव-'बदरीनाथ'-रचितः ।
विदग्धाच्यौ राधापरिणयमहाकाव्य-घटको,
निसर्गोरु सर्गो विरतिमगमत् प्रम्यक्रमित ॥११० ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के 'आभीरीचीरापहारो'
नामैकादशः सर्गः ।

१. प्रबोधिताछन्दः ।
२. प्रवरललितछन्दः ।

अथ 'देवेन्द्रदर्पदमनो' नाम
द्वादशः सर्गः

तदनु[1] सनातनरीतिमाश्रिताः, शरदि कदाचन घोषवासिनः ।
वरिवसितुं समवेत्य वासवं, प्रतिसदनं प्रमुदोदयंसिषु. ॥१ ॥
विभवसमा समपद्यताभितो, द्रुतमिह वृत्रहसत्रसम्भृतिः ।
भवति विलम्बलवोऽपि हि क्वचित्, किमु महदिष्टनिमित्तसङ्गतौ ॥२ ॥
सुरपतिपर्वमहोत्सवाय ते, ननु भृशमुत्सहमानमानसाः ।
अकृपणसारस्ववरेण्यवल्लवास्तृणमिव नाजगणन् वसु व्यये ॥३ ॥
उपकरणोपगमादुपक्रमं, गुरुमवलोक्य मखस्य वज्रिणः ।
मदमपहर्तुमथानभिज्ञवत्, पितरमपृच्छददः सदस्यजः ॥४ ॥
कथमिह तात ! समुह्य सम्भृतीरथ विविधाश्च विधाय सत्क्रियाः ।
प्रतिगृहमुत्सहते जनो व्रजे, क्वचिदपि पूर्वमदर्शि नेदृशम् ॥५ ॥
सुकृतकलामनपेक्ष्य दुर्ग्रहादपि च विधूय विवेकपद्धतिम् ।
गुरुबुधवृद्धनिषेविणि व्रजे, कथमिह सम्भवतीतरोद्यमः ॥६ ॥
विदधति तद्ध्रुवमेवमुद्यमं, कमपि सतं सकलास्तितासवः ।
परमधुनाऽवधि दैवपित्र्ययो र्वत कतरोऽयमिद न वेद्म्यहम् ॥७ ॥
यदि यजनं विधिरस्य कीदृशः, किमथ फलं, कतमा च देवता ।
इति शिशुमप्यवगन्तुमुत्सुकं, स्फुटमिह मामनवद्य ! गद्यताम् ॥८ ॥
ध्रुवमिह कर्म भवद्भिरीप्सितं, गुरु जनयेदथवा प्रयोजनम् ।
अनवगतोपकृतिं कृतिकृतौ, विततितुमङ्ग ! नहि प्रवर्तते ॥९ ॥
तदयि रहस्यमपि प्रवर्तना-प्रथितनिमित्तमल फल द्रुतम् ।
समवहितं स्वहितं भवद्वचो, निशमयितु सतृपं वदार्य ! माम् ॥१० ॥
इयमति नन्दमनन्दयद् बुधं मधुमधुरा मधुवैरिभारती ।
परिमल-वैभवराशिनासिकं, सुखयति कं विकचा न मालती ॥११ ॥
गुणगरिमप्रतिपादितादरः, स्फुटमहिमानमथाच्युतं पिता ।
अवददति प्रणयेन व न्ा ! त, न किमपि, यद्भवतोऽपि गोप्यते ॥१२ ॥
प्रतिसममत्र पुलोमजापतेः क्रतुममुमेव चरन्ति वल्लवाः ।
अथ सलिलानि यथामनोरथं, ननु मुदितो मुदिरै र्ददाति सः ॥१३ ॥

१. इत ६० श्लोक यावत् मालनीछन्दः । उदयगिरुरग्रमं चक्रुः ।

नियतमतोऽविपुला वहूलषा, तृणपटली परित प्रजायते ।
[१]पशुसमजोऽञ्चति तेन श, ततो, वयमपि जीवनमुन्नयामहे ॥१४ ॥
अनवहितो यदि वाऽभ्यसूयको, यजनमिद विदधीत नैव यः ।
स कवलित शतमन्युमन्युना, सपदि लभेत निरन्तरापद ॥१५ ॥
तदखिललोकपतिं पुरन्दर, प्रणयपुरस्सरमानत परम् ।
त्वमपि घटस्व मखाय येन मे, निरवधि शर्मपरम्परोल्लसेत् ॥१६ ॥
इयदभिधाय हित च सूनृत, विरमति वल्लवपुङ्गवे वशी ।
सुरपतिदर्पमपासितुं पुन, स्मितसुभगा गिरमाददे हरि ॥१७ ॥
क्षणमयि ! घोषनिवासिवार्धका !, श्रुतयशसोऽवदधत्वनुग्रहात् ।
किमपि शिशोर्मम यावदीरितं, श्रवणपथे भवता प्रवर्तते ॥१८ ॥
अहह विचारचणा ! विविच्यता, प्रभवति किं पयसे पुरन्दर ।
अथ विदुषामपि चेद् भ्रमस्तदा, श्रुतपरिशीलनमेव निष्फलम् ॥१९ ॥
नयनिपुण परिणतशासन, प्रकृतिकदम्बमिव क्षितीश्वरः ।
त्रिगुणमिद जगदीशिता वशे, कलयति कर्मसम दिशन् फलम् ॥२० ॥
जनिशतसञ्चितकृत्यकल्पित, नियतिवशा नरवद्दिवौकसः ।
यदि वितरन्ति फल, तदाङ्ग ! ते, स्वयमथ लेशमपीह नेशते ॥२१ ॥
जनयति नाऽत्र सर्व स वारिद[२] जलमयमन्नमिद तु तत्प्रजा ।
इति परिणामपरम्परामहो, स्वकृतिवशामवगत्य किं भयम् ॥२२ ॥
स भवतु न सुरशेखर सुहृद्, रिपुरथवा न तत प्रयोजनम् ।
पशुपशुपावनपुण्यभागसौ, ननु शरण गिरिरेव सर्वथा ॥२३ ॥
वहति मरुद्द्धते वसुन्धरा, तुहिनकरः शिशिरीकरोति च ।
तपति यथा सविता स्वभावतो, जहति तथैव पयोमुचोऽप्यपः ॥२४ ॥
जगति सदाऽखिलभूतसंहति, र्यदि रजसा[३] लभते प्रवर्तनाम् ।
वदत तदा सलिलानि वर्षितु, घनततिरेव लभेत किं न ताम् ॥२५ ॥
रविरुपनीय रस करं क्षिते, र्द्रविणमिव प्रकृते र्नृपालक ।
स्वयमुचितेऽवसरे च तन्मुदे, त्यजति तदत्र वृथा किमिज्यते ॥२६ ॥
प्रभवतु नाम पुलोमजाप्रिय, प्रबलबलस्त्रिदिवौकसां पुर ।

१ समज भव । वान्मानाः ।
२ यादृ०मा० ।
३ रजोगुणेन ।

गिरिकुहरे वसता तु नस्ततो, न फलभये ! न च भी: कदाचन ॥२७॥
ननु पशुपालनमेव गोदुहां, श्रुतमतधर्मपदे प्रतिष्ठितम् ।
अथ न वयं सुरराजपूजने, वत सुतरामधिकुर्महे महे ॥२८॥
श्रुतमवमत्य गता स्वतन्त्रता, विदधति ये फललिप्सया क्रिया ।
किमपि ततोऽश्नुवते प्रयस्य चेत्, स्फुटमवगच्छत तु श्रमेव ते ॥२९॥
अपि च गिरि: परमो गुरुस्तथा, शरणमयं सुचिरेण योऽस्ति न: ।
रिपुरिह तस्य गरुत्रिपा -नात्, किमिति वृषा प्रतिवर्षमर्च्यते ॥३०॥
अथ गुरव: ! फलमीप्सथाञ्जसा, यदि खलु विश्वसिथोदिते च मे ।
तमफलिन परिहृत्य वासवं, यजत तदा गिरिराजमादरात् ॥३१॥
इति मधुसूदनसूक्तिकौमुदी, श्रुतिसुचिरेण निविश्य गोदुहाम् ।
हृदयवियद्विमलं वृषार्चन-ग्रहतिमिरं व्यवधूय चाद्युतत् ॥३२॥
ऋजुमतय: पशुपालकुञ्जरा, सपरिकरं विनयेन बोधिता ।
मकरिपुवाक्यमहत्त्वकोविदा, निववृतिरे यजनाद्विडौजस: ॥३३॥
अपि च मुकुन्दगिरा निराग्रहास्तितनिपवो गिरिराजपूजनम् ।
समुदितसम्भृतिमेव ता पुन र्द्रुतमुपयोक्तुमुपाक्रमन्त ते ॥३४॥
प्रथममथ श्रुतिमङ्गलध्वनि र्द्विजविहितो विधिविघ्नमाहरत् ।
अनभिहते प्रतिबन्धके क्रिया, व्रजति यतो न समग्रता क्वचित् ॥३५
श्रुतिनिनदै र्निगमागमेक्षितस्तुमुलतमं द्विजराजसत्रय: ।
प्रकटयितुं निजवीर्यवैभवं, समदमिवाह्वयतेस्म वासवम् ॥३६॥
सविधि विधाय तत: कुशण्डिका[1] ज्वलति नवीनरथाविवानले ।
यव-तिलगव्यमगाहुतीरिमे,पशुपतिवाग् निचिक्षिपु: पृथक् ॥३७॥
परिहित-नूतनपट्टवाससो,हुतभुजि साधुविधानसंस्कृते ।
धृतरुचय: कलधौतभूषणैरवनिसुरा हवनं वितेनिरे ॥३८॥
अतनुमवेत्य रुषा ननु स्फुरन् विकच-पलाशरुचि: शुचिर्जवात् ।
पशुपकृता निकृतिं घुमन्मुखै[2] र्गीदतुमिवोर्ध्वमगाद्दिवस्पतिम् ॥३९॥
प्रभुपुरुहूतहितेन वह्निना,प्रहिततमा किमु धूमसन्तति: ।
वियति बभूव भविष्यदत्यय-प्रसरनिदानपयोधरावली ॥४०॥
नवतपनीयविभूषणा-स्रजा,मृदुयवसैः शिशिरेण पाथसा ।

१. रोमाह्यभूसस्याशादि कर्म ।
२ अग्निर्मुखं देवानाम् ।

अखिलविषाणखुरे पुनर्धन-सुतनवनीतविलेपनेन च ॥४१ ॥
बहुविधधातुविभक्तिशालिनी,स्फुरदुपसर्ग[१]-निपातकृन्मुखा ।
स्फुटमिव पाणिनिशापद्धतीस्तदनुसवत्सगवीरमीजिरे ॥४२ ॥
क्षितिमणिधेनुसुवर्णदक्षिणा-वितरण-नत्यशनार्पणस्तवैः ।
दलिततृषा श्रुतिपारदृश्वनामनुविदधेऽपचितिं द्विजन्मनाम् ॥४३ ॥
अधिकनकासनमध्यतिष्ठिपत्,प्रथममथो मृदुवाचमार्पिपत् ।
उपचरण परिशिष्टमिष्टधुक्,कलयितुमारभता नु भूभृत ॥४४ ॥
मृगमदचन्दनकुङ्कुमाक्षतैः कुसुमपयोवलिभूषणाम्बरैः ।
अतनुफलोदयमूलमादरादतनुत विप्रचयो नगार्चनम् ॥४५ ॥
उपदिशति स्वयमच्युते तथा,यतमनसो गिरिमार्हयन् द्विजा ।
कथमपि नैव विना प्रवर्तकं,प्रचरति कश्चन नूतनो विधि ॥४६ ॥
उपचरितु चतुरा स्वय पुन, र्हरिमुपदेशकमाश्रितास्तथा ।
झटिति नगाध्वरमुत्तमं व्यधुर्भवति हि सम्भृतिसाक्षिणी क्रिया ॥४७ ॥
स्ववचसि विश्वसनाय गोदुहा,यजनफल स्फुटमाशु दर्शयन् ।
वपुरपर पुरुपीवर गिरेः, कुतुककरोऽथ दधार माधव ॥४८ ॥
विपिनपतिं वनदेवताप्रिय, परशरण च गवां सगोदुहाम् ।
परिचरणाद्भवतामनाविलात्, प्रमुदितमेतमवेत मा नगम् ॥४९ ।
विलसतु व कुशलं सदाऽभितो, व्रजतु वियत्कुसुमात्मता विपत् ।
स्फुरतु च देवगवाग्रजन्मना, मम च पर प्रणयो निरन्तरम् ॥५० ॥
इति निगदन् रुचिर जनार्दन- कतिचन शैलमिषाज्जघास तान् ।
घृतमधुपायसपूपशष्कुली-पृथुकपयोदधि-तेमनौदनान् ॥५१ ॥
प्रकटमवेक्ष्य महीधरदेवत, च्युतविशयं पशुपं सहाच्युतः ।
स्वमिव शिशु प्रतिबिम्बित स्फुट तुलकभर प्रणनाम दण्डवत् ॥५२ ।
.प्रकटतमाय कलिन्दनन्दिनी परिसरकाननचक्रवर्तिने ।
शिवततये गतये गवां च नो, नगपतयेऽस्तु नमोऽनुवासरम् ॥५३ ॥
जय धरणीधरकुञ्जर ! प्रभो ! स्वमहिमदर्शनमुग्धचेतस- ।
प्रणयदृशा निपुण निभालयन्नव नवकीर्तियुतो व्रजौकस ॥५४ ॥
इति नुतिमालकलयन् स गोदुहा, सपदि वितीर्य वरानभीप्सितान् ।
सह तदुदीर्णनमोजयस्वनैरनुपदमन्तरधाद्धराधरः ॥५५ ॥

---

१. युग्मकम् । उपसर्गपक्षे उत्पात ।

अनवममेवममुं विधाय ते, त्वरितमधारि मयासव. सवम् ।
[1]अमृतभुजोऽञ्चितनृत्यगीतय:, सपरिजना वरवस्त्रभूषणा ॥५६ ॥
शिखरदरीसुषमात्तदृष्टय:[2]श्रुतमृगपक्षिकलस्वना· शनै ।
पृथुशकटावलिमास्थितास्ततो, व्यदधत सानुमत· परिक्रमा ॥५७ ॥
शिखरिमखात्सुखमाप्य वल्लवा, न सुरपते पुनरैयुरध्वरम् ।
स्वमभिमत प्रतिपद्य पद्यया, स्पृहयति राजपथाय कः सुधी ॥५८ ॥
विफलमिति प्रहत्त वनेचरै , स्वमखमवेत्य चुकोप वृत्रहा ।
न परिभव क्षमते नृपोऽपि चेन्निखिलजगत्पतिरेष कि पुन ॥५९ ॥
त्रिभुवननायकमेकमच्युत, न परिचिकाय तदा रुषा वृषा ।
ध्रुवमचिरेण मनीषिणोऽपि हि, द्रविणमद पिदधाति शेमुखीम् ।६० ॥
दृशा सहस्रेण विकस्वराणा, समीक्षमाणोऽपि सुरेश्वर. स्वान् ।
दीप्तप्रभाव प्रति नन्दसूनोरुवाह मोहात्तमहो महान्ध्यम् ॥६१ ॥
कृष्णप्रतापतपनातपमुष्टदृष्टि-
र्भीमस्वनस्तमसि जाग्रति भासुराक्ष ।
दोषाश्रय परनिभूतिहरोऽतिवक्र
साथींचकार निजकौशिक[3]-नाम शक्र ॥६२ ॥
दिवस्पतेरपि तदा प्रतिष्ठा, यथा विवेकापगमाद् वृषत्वम्[4] ।
तथा रुषोऽदभ्रतयैव मन्ये, रूढा तदीया शतमन्युताऽऽसीत् ॥६३ ॥
किसलयशोणसमस्तलोचन,प्रकटपुरस्स्मयवत्सुराधिप ।
भ्रुकुटिमलीमसपन्नगीतते, समुदगिरद्गरलोपमा गिरः ॥६४ ॥
सङ्कल्पगान्सलिलकल्पितकल्पभेदान्
कल्पद्रुमाधिपतिरुच्छ्रितशैलकल्पान् ।
आहूय भूयसि रुष· प्रसरे स्वभृत्यान्,
सार्वर्तकादिजलदानवदद्दिवीन्द्र· ॥६५ ॥
भोभोभटा ! मदधिरूढभरत्रिलोकी-
साम्राज्यगौरव-समर्थनजागरूका. ।

१. यज्ञांशदमम्मृतम् ।
२. युग्मकम् ।
३. कौशिक इन्द्र उलूकश्च ।
४. वृषत्वमिन्द्रत्व वृषभत्व च । मन्युर्यज्ञ क्रोधश्च ।

अम्भोधरा ! शृणुत गोष्ठसदः स्फुटाव-
ष्टम्भा हठान्मम शठा यदपष्ठु[१] तेनु ॥६६ ॥
वृत्रोऽप्यतिक्षपितवृत्रविवृद्धपक्षो, वृत्राधिप, समरसीमनिकृत्तवृत्र ।
वृत्रान्तकार्चितपदो निगृहीतवृत्र[२]-श्चित्र भवामि पशुपालनिकारपात्रम् ॥६७ ॥
आ- ! ! स्तेऽनन्यगते विशृङ्खलमते क्षोदीयस प्रेक्षिण,[३]
कृष्णस्यानुमतेन सत्रविमुखाः क्षीणायुषोवल्लवा ।
श्रद्धाबद्धकरामरव्रजधरापातालसच्छेखरा-
रूढाज्ञस्य ममापि मूढमनसो रीढामगूढ व्यधु ॥६८ ॥
तत्तान् मत्तान् वटुपटुगिरा स्तब्धविश्रब्धचित्तान्[४]
विद्युद् द्योतै र्विदलितदृशो वल्लवान् क्षुल्लसारान् ।
शम्पस्वानैरतिबधिरितान् कम्पिन कान्दिशीकान् ,
क्षिप्र क्षुण्णान् कुरुत करका काममाकीर्य धुर्याः ॥६९ ॥
क्षोणीपृष्ठनिसृष्टभैरवरवस्थूणास्थविष्ठक्षर-
द्धारासारभरेण गोष्ठमखिल सवर्तसवर्तका ।
सिन्धूकृत्य करालकालकवल नीत्वा सबन्धूनिमा-
नन्यान्दर्शयताचिरेण सुभटम्मन्यान् मदाग फलम् ॥७० ॥
इत्थ निदेशेन सहेव भर्तु. सहर्तुमारात् पशुपान् प्रयाता ।
गम्भीरघोषा परिवार्य घोषं, रसातलीचक्रुरमी स्वभासा ॥७१ ॥
चिरविचलितचारा. सृष्टघोरान्धकारा-
स्तुहिनततितुषारा वृत्तशुण्डानुकारा ।
तडिदुरुपरिवारा प्लावितोच्चैरगारा
मुमुचुरतुलसारा वारिदा भूरिधारा ॥७२ ॥
कृष्णात्मानोऽपि जीमूता, गोपान् कृष्णात्मनोऽखिलान् ।
शत्र्वार्थेऽपीडयन्, स्वीय-स्नेहो राजानुगेषु क ॥७३ ॥
शश्वर्त्स्वेलाञ्ञलमपनयन्नामृशन्नङ्गमङ्ग,
गत्याक्षेप सपदि कलयन् कल्पयन् कम्पजाड्ये ।

१. प्रतिकूलम् ।
२ 'वृत्रोरिपौ घनेध्वान्ते शैलभेदेच दानवे' इतिमेदिनी ।
३ अनन्यशरणस्य स्वशरणस्य च । उद्धतवृत्ते स्वतन्त्रबुद्धेश्च । अतिशुद्रस्य, अणीरणीयमश्च । नर्नकस्य बुद्धिमनर्थेनि निन्दास्तुतिपक्षयोरर्थौ ।
४. मन्दाक्रान्ता ।

भूयो मोहं मनसि जनयन् गोपसीमन्तिनीनां,
झञ्झावातः प्रसभमभयोऽभीकतामभ्यनैषीत् ॥७४ ॥
सघनैर्घनवर्षपीड़ितो, गजगामी गुरुसन्निधौ मुहुः ।
तरुणीनिवहो जहौ चितं, न पुनश्शीलविभूषणस्त्रपाम् ॥७५ ॥
करुणाप्रवणाशयाः परं, भृशमासारनिपीडिताः स्वयम् ।
वपुषाऽऽस्तृपतासु तोककं, विलसद्धर्मधुराः पुरन्ध्रयः ॥७६ ॥
निसर्गभीरुस्तनयैस्तु भाषितं, जलाकुलाभीरकुलाबलाकुलम् ।
पतत्करालाशनिनिःस्वनश्रुतेस्तदाऽऽश्रयत् कामपि कर्कशान्दशाम् ॥७७ ॥
विशीर्णाङ्गा ग्रावव्यसनकरकाठिन्यकरका-
निपातादापातादशनि-विषमाघातमतिदात् ।
निराधारा धाराधरसलिलधाराऽऽप्लुतभुवो,
ययुर्घोषावासा विपदि शरणं कृष्णचरणम् ॥७८ ॥
गोष्ठे विलोक्य विपदं शतमन्युमन्यो-
रन्योद्यमं च कलयन्ननलं तदर्थम् ।
गोवर्धनं फलवदाख्यमफल्गुकार्यं,
शैलं[१] शिलीन्ध्रमिव साधु दधौ मधुद्विट् ॥७९ ॥
मरुत्वता नूनमुपप्लुतं व्रजं, विचिन्त्य तद्दर्पशमाय केशवः ।
तदेवकस्यैव शयस्य शेखरे, निवेशयामास वशी नगेश्वरम् ॥८० ॥
तेनैव किंवा गिरिणा स्वपक्ष-च्छेदापकारं स्मरता मघोनः ।
चिरेण लब्ध्वा प्रसरं प्रपेदे, तस्यापि पक्षक्षतिकारणत्वम् ॥८१ ॥
दलन्मृणालीमृदुलोऽस्य पाणिः, गोवर्धनं भूधरमाशु धर्तुम् ।
जगत्त्रयीरक्षणलब्धदीक्षः, स्थेयानदक्षोऽपि बभूव दक्षः ॥८२ ॥
तत्र वीक्ष्य नितरामवकाशं[२] माधवो धृतधराधरगर्ते ।
स्वैरमत्र विशतेति तदानीमादिदेश सकलान् विकलास्तान् ॥८३ ॥
अमितमुदरं जीवाः काले हरेरिव भूतये[३]
विततविवरं सद्यो गोवर्धनस्य गिरेरभी ।
सहपरिकरं गोभिर्वत्सैर्वृषैर्वसुभीरथं-

१. छत्राकम् ।
२. स्वागता ।
३. हरिणी ।

विविशुरखिला कृष्णादेशादृता व्रजवासिनः ॥८४ ॥
गोष्ठेऽच्युताश्रयिणि चण्डविचेष्टितानि,
व्यर्थीबभूवुरखिलानि पयोधराणाम् ।
पूर्वं वलीमुखबले[१] रघुनाथबाहु-
स्तम्भाविते स्फुटमिवासुरसैनिकानाम् ॥८५ ॥
मोघीभवत्सु विकटाक्रमणेष्वदोषे,
घोषेऽपि नन्दति च नन्दसुतानुभावात् ।
साहायकाय जलदावलिरस्तदर्पा-
प्रायश्चकार पुरुहूः पुरुहूतहूतिम् ॥८६ ॥
श्रेयश्शचीकुचविशेषकशिल्पकल्पी,
देवोऽपि कोपकलुषीकृतदृप्तचेताः ।
दम्भोलिभासुरकरोऽभ्रमुवल्लभस्थ
स्वाम्भोमुच सहचकार चिराय शक्रः ॥८७ ॥
शिरसा कुलिशाहतीर्मुहुः, सहमानोऽपि जुगोप गोपकान् ।
गिरिराट्, शरणागतावन-प्रवणा हि प्रकृतिर्महीयसाम् ॥८८ ॥
विफलमवेक्ष्य तदा स्वमुद्यम, त्रिदिवपति र्विमना मनागभूत् ।
अभिमतमप्रतिपद्य यत्नवान्, न खलु विषीदति कः सचेतसाम् ॥८९ ॥
सरम्भसम्भ्रमविरामनिशुम्भदम्भो[२]
दम्भोलिपाणिरियदाम्भसदुर्विलम्भम् ।
सम्भाव्य तत्र जनितस्थितिविप्रलम्भ,
स्तम्भं परम्भगवतश्चरितेन लेभे ॥९० ॥
बाल शिरीषमृदुलाङ्गुलिशेखरेण,
शैल दधाविति विलोकनजाद्भुतोत्थम् ।
नून निमेष-विधुरत्वममर्त्य-लक्ष्म-
व्याजात्सहस्रनयन सुतरा तदाऽधात् ॥९१ ॥
छत्राकश्रीवर्तुलस्वीयकाय-व्यासक्तैकाग्रद्विषद्बाहुदण्डः ।
रक्षन् सर्वानाश्रितान्वर्षकृच्छ्राच्छत्रच्छायां स्वाच्छिनच्छैलराज ॥९२ ॥
बालस्य पाणिकमलात्पतन महाद्रे-

१ वानरसैन्ये ।
२ नम्रकपटः ।

राशङ्क्य वत्सांसिमवश्यहृद्दश वीरा: ।
नन्दादय स्मितवलाकलिता समन्ता-
दासञ्जयन् बहुविधायतलौहयष्टी ॥९३ ॥
वत्सला स्नुतकुचा यशोमती, तानवेन तनुजस्य कातरा ।
तादृगद्रिचिरधारणश्रम-ध्वंसनाय समवाहयद्भुजम् ॥९४ ॥
वैदग्ध्यभाजि ननु कम्पिनि केशवे स्यात्,
पातो गिरेरितिभिया चतुरास्तरुण्यः ।
तत्प्रेमपूर्वचिरमग्रहदोऽपि नो त,
नीचै प्रसञ्जितदृशो ददृशु: प्रकाशम् ॥९५ ॥
दृग्भिश्चकोराकृतिभि: पिबन्त:, शश्वन्मुकुन्दाननचन्द्रिका ते ।
दिनानि सप्त क्षपनत् प्रमोद-निद्रावशीभूतहृदो व्यनैषुः ॥९६ ॥
करेण सप्ताहमुदूह्य भूधर, जुगोप गोपप्रवरो व्रजौकसः ।
विपत्प्रतीकारपराः स्वयं हि तान्, प्रपालयन्त्येव मनस्विनो हितान् ॥९७ ॥
तिरस्कृत वल्लवसूनुनाऽमुना, तमेकतो गाढमसुष्यदक्षया ।
वैरप्रतीकारनिराशचेतस, चिन्तासखी शक्रमपत्रपाऽन्यत: ॥९८ ॥
अथ च मृषा स्तनिता: स्तनन्यये, व्रजमवति प्रसभ हरौ हरे: ।
मृदुलवचोभिरवाङ्मुखा: शनै, र्हतमनसो न्यवृतन् पयोमुच ॥९९ ॥
शान्ते वर्षे, समीरे मृदु वहति, रवौ सम्यगाभासिबिम्बे,
ध्वस्तस्तम्भेऽस्तजम्भे प्रविशति च दिवं स्निग्धगम्भीरदृष्टिः ।
शैलं भूमौ सलील सपदि वत यथास्थानमास्थाप्य रेजे,
प्रेमानन्दाब्धिमज्जद् व्रजजननिहितस्रग्धरा कृष्णमूर्ति: ॥१०० ॥
अयं 'मायादेवी'-सुकृतिपटलीमौलिमहित-
प्रधी-'विद्यानाथ'-प्रभव-'बदरीनाथ'-रचित ।
प्रभा-[1] जुष्टो राधापरिणयमहाकाव्यघटको,
निसर्गश्रीः सर्गः परिणतिमगाद्दर्यमित:[2] ॥१०१ ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के 'देवेन्द्रदर्पदमनो' नाम द्वादशः सर्ग ॥

१. अस्य टिप्पणी ।
२. द्वादश ।

॥इति प्रभायां द्वादश: सर्ग: ॥

अथ 'वासवस्तवो' नाम
त्रयोदशः सर्गः ॥

अथाघो[१] गोलोकात्प्रणयपरतन्त्रा प्रचलिता,
समन्तात् सिञ्चन्ती सरणिममितौघेन पयसाम् ।
चतुर्वर्गं दातु ननु कुचचतुष्कं धृतवती,
प्रसू.कल्याणाना सुरभिरभिपेदे व्रजभुवम् ॥१ ॥
चिरात्कृष्णालोकात्सफलयितुमद्धाऽक्षियुगलं,
महत्यौत्सुक्येऽपि त्वरयति नितान्तं प्रतिपदम् ।
अशक्यन्ती वेगाच्चलितुमकृशोधोभरवशा-
दसावञ्चद्द्वेपा पथि गतिविशेपादतिविभौ ॥२ ॥
प्रसूति सर्वेपामभिलषितसिद्धे दिविपदा,
विभूति. पुण्यानामविलुलितगोलोकमहसाम् ।
तपस्सम्पन्मूर्ति प्रखरभवजूर्ति[२]-प्रतिभटा,
घटाभोधोत्सेधा हरिमनुसिपेधामरगवी ॥३ ॥
उपायान्ती दूरान्नलिनजनियुक्ता नभसि तां,
सिताम्भोजच्छायाहरणपटुकायामलयशा ।
उदीक्ष्य द्रागुत्को दलितहरिमुत्कोऽप्यशिविरो,
विरोक गोलोक सुचिरमनुसस्मार मुरजित् ॥४ ॥
निपीयामु दृग्भ्यां प्रणयशिथिलाभ्यामविरल,
सताप विश्लेपादतिशिशिरयन्ती स्वहृदयम् ।
कथञ्चिद्धावन्ती विगणितपरिश्रान्तिरचिरा-
दुपासीदत्सीदज्जनशरणमेपा गिरिधरम् ॥५ ॥
उपेताऽसौ वृन्दाविपिनमनुगोवर्धनगिरिं,
चतुष्कृत्व. प्रीतिद्रुतगति परिक्रम्य सहसा ।
चकोराभ्या दृग्भ्या सरसिजसदृग्भ्यामतिचिरं,
विनीताऽन्त पीताम्बरवदनशीताशुमनयत् ॥६ ॥
उपासीना दामोदरचरणपाथोजयुगल,
प्रणन्तुं नम्रास्या सरभसमुपाघ्राय नितराम् ।

१ इन ९१ श्लोकपर्यन्त शिखरिणीच्छन्द । सुरभि नामधेनु ।
२. जूर्तिर्ज्वर ।

अतृप्यन्तौ भूयो नयनसलिलैः प्रीतिगलितैः,
शनैरुद्धा श्रद्धाऽञ्चितमतिरसिञ्चन् सुरगवी ॥७॥
तदोत्सृज्य स्तम्भं त्वरितमवरुह्याप्रमुपने-
रुपेक्ष्यास्त्रं तूर्णस्तरुरिव पुरस्ताद् भुवि पतन् ।
अधीरः सक्रन्दन् कृतनिकृतिदण्डोदयभया-
दकार्षीदिन्द्रत्वं बलभिदिह सक्रन्दनपदम् ॥८॥
तथाऽवेक्ष्य क्षोणीधरकरशिखोत्तोलनबलात्,
समक्षं तद्रक्षा[1]-प्रभवमनुभावं भगवतः ।
भृशोत्पन्नश्रद्धः परिणतमतिः सम्भृतरतिः
प्रणीतः प्रशस्त्यादतनुत नुतिं दैवतपतिः ॥९॥
दयस्व श्रीबन्धो मयि करुणसिन्धो ! प्रतिवर-
त्वदप्रत्यग्जाया-प्रबलनरमाया-परवशे ।
स्वनन्ते दुर्मन्तौ कपटदृशि जन्तौ परमसा-
धुपेक्षाकार्कश्य-कृतमतिरनन्य यदयते ॥१०॥
अजानन्नेवामुं मुरहर ! महिम्नामतिशयं,
त्रिलोकीसाम्राज्यस्मयपरवशोऽहं पुनरहो ।
यदक्लिश्ना युष्मानपि पशुपसाधारणधिया,
तदेनस्मै चेतो बत गरुडकेतो ! व्यथयति ॥११॥
पयोदव्यन्यासाद्धियति चपलेव स्थितिमहो,
यदध्यामाच्चित्ते भजति न कदाचिद्धिरतिचित् ।
न मेय भूयो मे मुदमुपनिदध्यात्कथमपि,
प्रभो ! स्वर्वैरस्यैव त्रिदशविशदश्रीः परमितः ॥१२॥
अशेषै रक्षोभिः सह दिविषदश्रूषिततनू-
नवेक्ष्याविर्भूतः क्षितितलमवोढा करुणया ।
समारोप्य स्कन्धे पतगधिपते मन्दरगिरिं,
त्वदन्यः को दामोदर ! जलनिधिं प्रागुपनयेत् ॥१३॥
प्रजा वीक्ष्याशेषाः प्रसभदलिताः सूनति-विधा,
शताङ्गन्या[2] भूमौ, तदवयवनो भानुशशिनोः ।

१. व्रजजनत् ।
२. रथाङ्ग इव ।

अहीन्द्रे कोदण्डत्यभिमतशरित्वाऽसुरवधे,
पुरापूर्त्ति नीत पुरभिदभिलापोऽपि भवता ॥१४॥
हृत मे साम्राज्यं यदपि बलिना हन्त बलिना,
तदा तद्वा कोऽन्य पुनरुदहरिष्यन्मधुरिपो !
हरे ! तामौपेन्द्री तनुमतनुवीर्यस्तनुतमा-
मवक्ष्यन्न क्षामे जगति यदि दामोदर ! भवान् ॥१५॥
स्फुरत्रासः कोपादभिभवितुमिच्छन्नकलुषं,
महर्षि दुर्वासा नृपतिलक-नाभागतनयम् ।
सदा भक्तत्राणव्यसनपरिणूतस्य भवतो,
दयालोऽमोघेन प्रखरतरचक्रेण विजितः ॥१६॥
रदच्छेदक्रुद्ध परशुधरमावध्य तरसा,
कटौ शुण्डाग्रेण श्लथमचरितार्थौजसमहो ।
तनूजन्मा शम्भोर्भुरापि गजास्योऽपि सुराभिः,
भवानेव स्थेयानखिलभुवनान्याश्वगमयत् ॥१७॥
महेशब्रह्मभ्या सह विहरतस्तेऽम्बरतले,
मणिद्वीपप्राप्त्या सपदि दधत स्त्रीत्वमुचितम् ।
प्रसादादम्बाया यदुपगतशक्तेः पुनरहो,
परावृत्त पुस्त्व, तदिदमखिल क्रीडनमभूत् ॥१८॥
पराभूयाशेषानपि सुरविशेषान् रणकला-
पटिष्ठ शूराणामुपरि परितिष्ठन् सुयशसा ।
हिरण्याक्षो रक्षो न यदि भवताऽनेष्यत लय,
तदाऽस्थास्यद्देव ! क्व खलु भुवनेषु स्थितिरियम् ॥१९॥
यदेकाकी बाल- कुटिलमनसो दानवपते-
र्बभूव प्रह्लादो न खलु विपयो रोपशिखिन ।
प्रपेदे चापाय त्रुटिसुघटित पार्षदपद,
भवत्पादाम्भोज-प्रणयपरिणामस्तदखिलम् ॥२०॥
हयग्रीव शौर्य्यस्मयभरसमुत्खातविनयो,
यदाऽऽस्कन्दत्स्कन्दत्रसनतरसा त्रैदशपदम् ।
तदाकारो भूत्वा त्वमतुलितसारो बत तदा,
दयालो ! तूर्ण त भवशमनमन्तं गमितवान् ॥२१॥

वरप्राप्त्या दृप्तात्प्रचुरतरसा हन्तुमनसो,
जिघृक्षोः शर्वाणी, दनुजहतकान्माधव ! वृकात् ।
त्वमेवादौ धृत्वा द्विजवटुवपुर्नुद्धिविभवा-
दरक्षः स्वाग्दक्षक्रतुदलनविख्यातयशसम् ॥२२ ॥
समन्तात्पर्याप्तैः शशधरसवर्णैर्वत !फणैः,
सहस्रेण स्वीयाप्रतिहतविभुत्वं प्रथयतः ।
सरित्पारावाराचलपटलपूर्णावयवको,
भुवो गोलो धत्ते तव शिरसि सिद्धार्थसुषमाम् ॥२३ ॥
नियोज्य ब्रह्माणं विविधरचनायां त्रिजगतां,
स्थितौ विष्णुं, लोपे मदनदमन निर्वृतिमित ।
स्वयं गोलोकान्त र्विमलमणिनीपद्रुमतले,
तटे त्वं कालिन्द्या विगलितविरामं विहरसि ॥२४ ॥
तवापूर्वं पूर्वं गजपतिपरित्राणचरितं,
रमाप्राणाधार ! श्रुतमथ न विश्रम्भयति कम् । .
परन्तु श्रीकृष्ण ! प्रथितबलिचालिच्छलमये !
परिज्ञात देव ! ग्लपयति निराशं च कुरुते ॥२५ ॥
घनश्यामाः पीताम्बरपरिवृता कम्ब्वरि[१]-गदा-
सरोजाङ्कदोषः सुरभिवनमालाविलसिताः ।
यदेक्ष्यन्ताशेषाः पशुपशुपपोतास्तु विधिना,
तदेतत्ते पद्मारमण ! घनमायाव्यवसितम् ॥२६ ॥
त्वदालम्ब्यातल्ली[२] वलयवरहल्लीशललिता,
स्फुटश्यामावल्लीस्तवक-निनदल्लीनमधुपा ।
विमुक्तान्तर्भल्ली नवदलितमल्लीसुरभिभू-
रहो सेयं पल्लीत्रिभुवनमतल्ली ध्रुवमभूत् ॥२७ ॥
समीपे कालिन्द्या व्रजविपिनभूमिः शिखरिणी,
समन्तादेव त्वत्पदकमलमुद्रापरिचिता ।
इयं सा चक्षुर्भ्यां सकृदपि निपीता सरभसं,
परागंहस्तोमं सपदि दवयन्ती विजयते ॥२८ ॥

१. कम्बु शङ्खः । अरि चक्रम् ।
२. 'तल्लो तरुण्याम्' इतिमेदिनी ।

विनीताक्षाः शम्पाशबलमिव जीमूतमभितः,
स्फुरत्स्वर्णोल्लेखं निकषमिव पद्मापरिवृतम् ।
चतुर्बाहुं मध्ये हृदयकमलं त्वामनुपलं,
सहर्षं ध्यायन्तः क्वचन न विषीदन्ति विषयैः ॥२९ ॥
नभो नाभेः, पद्भ्यामवनिरपि, बीजाद्घनरसो,
नभस्वन्तोऽसुभ्यो, नयनयुगलाद्भानुशशिनौ ।
मनीषाया वेधा, प्रतिघपरिणाहात्पितृपतिः,
प्रसादाच्चामर्त्याः श्रुतिजनक ! ते प्रादुरभवन् ॥३० ॥
क्व गोलोके वासः क्व च वनगुहाघोषवसतिः,
क्व देवानां मैत्री,क्व च पशुपवृन्दस्य सखिता ।
क्व रक्षा विश्वस्य, क्व च मितगवोपालनमिदं,
प्रकृत्या दुर्बोधं किमपि चरितं हन्त महताम् ॥३१ ॥
चकोराणां चन्द्रो[1] रथचरणलोकस्य दिनकृत्,
मयूराणां मेघो मधुरमधुमासो मधुलिहाम् ।
निशान्तः पद्मानां शरदवसरः श्वेतगरुतां,
त्वमेको भक्तानामघदलन ! दाताऽतुलमुदम् ॥३२ ॥
स्थिता मूलाधारं भुजगवनितावद्वलयिता,
गृहीतब्रह्माध्वा बिसगुणकृशा विद्युदुपमा ।
जवाद्भेदं भेदं मुरमथन ! चक्राणि चलिता,
सहस्रारस्थं त्वामनुपतति शक्तिः परशिवम् ॥३३ ॥
प्रतीपो दैतेयैः, प्रियसहचरो गोपशिशुभिः,
व्रजेशाभ्यां तोकं,किमपि खलु तत्त्वं युवतिभिः ।
कृपासिन्धुर्भक्तैःपशुभिरवको, बन्धुरभरैः,
शरण्यो घोषस्थै[2]-स्त्वमसि च मतः सम्प्रतिजनैः ॥३४ ॥
निषादं[3] नागेन्द्रं ध्रुवमपि च सुग्रीवमकृश-
प्रसादादात्मीयं पदमसुलभं प्रापितवतः ।

१ दीपकम् ।
२ उल्लेख ।
३. यथा० ।

न ज्ञाति र्नो विद्या न च खलु वयो नैव विभवो,
विना प्रेम श्रीमन् रुचिविषयतामेति भवतः ॥३५ ॥
सहस्रास्यः कृत्स्नानपि गणयितुं यद्गुणगणा-
नुपक्रम्य श्राम्यन्नुपरतपदो मूर्कति चिरम् ।
अहङ्कान्धो बिभ्रद्विकचनयनानां दशशती
यदालोके वर्ते, स किल भगवान् सम्प्रति गतिः ॥३६ ॥
जगत्पारावारे बहुविषयकल्लोलतरले,
निमग्न व्यत्यासप्रणयिविधिखेलानुसरणात् ।
महामोहग्राहे ग्रसति गतिहीनं जनमिमं,
त्वमेकः सर्वात्पत्रवितुमुपसन्न परिवृढः ॥३७ ॥
रसन्नुच्चैः घोरं विपुलकरक वारि विसृजन्,
गदादिष्टः कोपादविरतमदोवारिदगण ।
प्रभावात्ते स्थाने व्रजप ! विफलीभावमभजत्,
समूहः खद्योतं परिभवितुमीष्टे क्व तपनम् ॥३८ ॥
भवन्तं विश्वस्य प्रभुमपि सहस्रेण नयनै-
रहं पश्यन्नेर्ष्या-कलुषितमना पर्यचिनवम् ।
प्रसक्तेर्ष्याराग पुरुषमवधार्यैन विमुखी,
चिरामन्दाऽप्यस्मादपसरति रोगादिव मति ॥३९ ॥
त्रिलोकीसम्राज कुलिशदलितारातिनिवह,
प्रभुं गीर्वाणानाममितबलमात्मानमवयन् ।
यदागस्तेऽकार्षं मधुदलन ! चित्र न खलु त-
न्न मूढानां स्वान्ते विलसति विवेकोऽपि कलया ॥४० ॥
भवारण्ये भीमे श्रुतमचिवधीमन्त्ररहितं,
मुहुश्श्रान्तं दम्भद्रुमशिखरमारूढमचिरात् ।
परामर्शादासादितपरिसरं हन्त ! पुरुष
दशत्यन्तर्लीना परुषतरमीर्ष्याविषधरी ॥४१ ॥
प्रमत्तस्यैश्वर्यादगणितवतस्त्वामपि विभुं,
मम स्तम्भध्वसः परिणतिशिवोऽयं समुचितः ।
स्थितो व्यासक्तानां जगदधिप ! जागर्तिहि सदा,
नियन्तॄणां दण्डः कुपथचलितान् सद्गमयितुम् ॥४२ ॥

अयाराते ! युष्मन्महिममिहिरश्लक्ष्णमहसा,
मम स्वान्तध्वान्तप्रकरमभिभूय प्रसरता ।
वियोगेन ग्लानिं भृशमनुभवन्तावतिचिरा-
दहो चक्री चक्रोज्ज्वल ! मतिविवेकौ सुघटितौ ॥४३ ॥
इदानीं त्वल्लीलाव्यतिकरसमीक्षापरिणमत्-
प्रबोधस्य प्राज्यानुशयकतक[१]-स्वच्छमनसः ।
जगद्वान्छालक्ष्यं चिरपरिगृहीतं पुनरहो,
सुखाय श्रीमन् ! नो भवति सुरसाम्राज्यमपि मे ॥४४ ॥
प्रसीद त्वा ध्यायन्नपि जगति चेन्नन्दति जन,
पुनः साक्षात्कुर्वन् कथमथ भवेयं न मुदितः ।
अविन्द तन्मन्दं फलमिदमशेपस्य भगवत्-
तिरस्कारस्याद्धा भवशमन ! मन्तोरनुशयात् ॥४५ ॥
प्रमाता वेदाना स्फुरितबहुविज्ञानविभवो,
विधाता लोकानामपि यदि विमूढ स्वयमभूत् ।
सदासम्पद्द्यालीपरिमिलनशालीन-मतिक-
स्तदा कोऽह मोहं यदिह न वहेय त्वयि विभो ! ॥४६ ॥
भवाटव्या भ्राम्यस्तुलितमृगतृष्णाननुपद,
प्रभो ! श्रान्त काम बहुविषयभोगाननुसरन् ।
कृपाच्छायासान्द्र प्रकृतिशिशिर त्वा विटपिन,
कथञ्चित्सम्प्राप्य प्रमदमयते जीवपथिक ॥४७ ॥
विभाव्य त्वल्लीलामहह गलितभ्रान्तिरधुना,
प्रभु र्नास्मि ज्ञातुं व्रजजनतपस्यापरिमितिम् ।
श्रुतीना तत्त्व ये पशुपशिशुवेष परिसरे,
सदा त्वा पश्यन्त क्षणमिव नयन्ति स्वसमयम् ॥४८ ॥
अपूर्वा सम्पत्ति-[२] स्तव जयति दूर्वादलरुचे-
रहङ्कार स्फार पुनरनुपलं मुञ्चति न माम् ।
बिभर्षि त्व विश्व गुरुतरमतिस्स्व मम तु तत्-
परिश्रान्त स्वान्त भवति कमलाकान्त ! किमिदम् ॥४९ ॥

---

१. जलनिर्मलीकारकद्रव्यन्तत् ।
२. अमङ्गति ।

पदं रम्यं स्वर्गं त्रिभुवनविभुत्वं निरवमं,
शची साध्वी पत्नी, सुतमपि जयन्तं विनयिनम् ।
अमोघं मे चास्त्रं कुलिशमयि ! विश्राणितवत,
कथं ते श्रीजाने ! मम सुमतिदाने कृपणता ॥५० ॥
जगच्चक्रारूढं घटमिव कुलालः प्रविपल,
निरालस्योऽवश्यो भ्रमयति भवानीश ! कुतुकात् ।
तदस्मिन्नस्वैरी ततसुमतिवैरी नरहरे !,
कथङ्कारं सारं कलयतु जनो भ्रान्तहृदय ॥५१ ॥
विभात व्यामोहव्यतिकररजन्याः सुखमय
प्रबोधोऽवष्टम्भप्रबलतमतन्द्रे[1] रविपमः ।
प्रवाहोनिर्बाध प्रणयघनपीयूषसरितो,
भवत्साक्षात्कारो मम सुकृतसारोपगमक ॥५२ ॥
अवन्ध्या मे यागा नियतिरतिसाम्मुख्यसुभगा,
सनाथं विज्ञानं, त्रिदशगुरुसेवाऽद्य फलिता ।
यदेतत्त्वद्रूपं श्रुतिभिरसुरूपं वत चिरा-
दहं साक्षात्कृत्य क्षतकुसृतिनृत्यः खलु रमे ॥५३ ॥
तिरस्कुर्वन्नम्भोधरहरिमणीन्दीवररुचिं,
गुणानाय[2] कायः कलयति तमालस्य तुलनाम् ।
तथाऽय ते राजञ्छिरसि शिखिपक्षोऽतिशबलो,
बलात्नत्यासत्ति क्षिपति विपयेष्वङ्ग ! मनस ॥५४ ॥
अतृप्यद्रक्तालीमधुपकुललिप्संक-विषयो,
निराकुर्वन्देवद्रुमकुसुमनैसर्गिकमदम् ।
प्रभो ! त्वत्सान्निध्यादपरिचितपूर्वो मम मन -
प्रसादं स्थैयांस सृजति वनमालापरिमल ॥५५ ॥
प्रसिद्धो लुण्टाको व्रजयुवतिधैर्यातुलमणे-
र्निदान केकाया. कलुषतिमिरौघस्य तरणिः ।
उपादान प्रीतेरतनुमनुजेन्द्रस्य च मनुः,
श्रुतश्चेतो वेगान्मम हरति वंशीकलकल ॥५६ ॥

१ रेनु ।
२. गुणायो जालम् ।

पुरो गव्या[१] भव्या शिरसि शवलं पिच्छमुकुटं,
गले गुञ्जामाला, मृदुवसनमसे कनकभम् ।
करे वंशी, पार्श्वे सखिसमुदय, केशव ! तव,
प्रतिच्छायातीता छविमविरल पल्लवयति ॥५७ ॥
पयोदान्तर्वर्निक्षणरुचिविलासस्मयहर:,
सनाभि नीलाश्मच्छुरितहरितालस्य सुतराम् ।
समावृण्वन्नङ्गं प्रणिहितमनोवृत्तिविषय,
पटस्ते न काम जनिमृतिविराम वितरतु ॥५८ ॥
अहोरात्रानेता[२] -नहह मृदुलोऽपि क्षितिधरं,
निरायास देधे जगपतिकरो माल्यमिव य ।
स कल्पद्रुदञ्चन्नवविटपशोभापरिचितो,
भुजोऽद्य ते वामोऽप्यघदलनदक्षो भवतु मे ॥५९ ॥
जपारागग्रेङ्खन्महिममहनीयाङ्गुलिदले,
शरद्राकाधीशोज्ज्वलनखमह केसरवृते ।
पदाम्भोजे भक्तव्रजहृदयभृङ्गोपचरिते,
तवास्मत्ससारज्वरपरमशान्त्यै प्रभवताम् ॥६० ॥
यया वेर कुर्वन्नपि सकरुणोदार्यभृतया,
खलो दारान् हर्ता स्वपदमुपनिन्ये दशमुख ।
त्वमुद्धर्तु मोहस्खलितमनस मामशरणं,
दृशं ता दैत्यारे ! पुनरपि समुन्मीलय मनाक् ॥६१ ॥
यया मीनादीरप्यतनुत तनू र्नूनमसकृद्,
विपक्षैर्व्यायस्ता-नुचितमुपकर्तु सुमनस ।
तयैवाद्य श्रीमन् ! सहजकृपयाऽरुन्तुदमिद,
मदांगो वालिशयोद्भवमिति भवान् किंनु कलयेत् ॥६२ ॥
निदान देवश्रीपरिचितनतूनमोभगहने,
पुरावृन[३] लोके कलुषमभित· ख्यापयदहो ।

---

१ गामुन्दम्।
२ मन।
३ अहल्याधर्मध्वमनम्पम् ।

सहस्रं नेत्राणां मम पुनरिदानीं तव विभो !
यथाकामं रूपव्यतिकर मिहालोक्य सफलम् ॥६३ ॥
अभिद्रुह्यन् मुह्यन्नतिरतितरस्त्री सकपटो
मुरो यस्यामर्षज्वलदनलकच्छत्वमगमत् ।
विधूयांहोदोप निरवसितितोष प्रबलयन्,
स गोपालीपाली वसतु वनमाली मनसि मे ॥६४ ॥
वसन् वृन्दाटव्यां परिदधदमन्दाजिनमह,
पिबन् वा कालिन्द्या किमपि तनु कन्द कवलयन् ।
विहातु स्वच्छन्द जननिधनसन्दोहमचिराद्,
भजेय सानन्द निरुपधि मुकुन्द प्रतिपलम् ॥६५ ॥
तथा पद्माबन्धो ! सकृदपि कृपाप्लावितदृशा,
भृशागोभि र्भीतत्रपितमनुकम्पस्व भगवन् ।
यथाऽय दासस्ते पदयुगलपङ्केरुहमधु-
द्विरेफः स्याद्दीनावनपर ! परस्यामपि जनौ ॥६६ ॥
इति प्रेम्णा स्तोत्रस्रजमभिनवा गुम्फति चिराद्
बलारातौ वेलोच्छलित-करुणासिन्धुलहरि ।
मित सत्य सार परिणतिहित ह्यमतुल,
प्रसह्य व्याहार्षीद्वत !सपदि गोवर्धनधरः ॥६७ ॥
न कोपान्न द्रेपान्न दुरभिनिवेशान्न कपटा-
न्न चाकस्मादेव त्रिभुवनपतेऽहं विहितवान् ।
परन्त्वेतत्सर्व हरिहय ! मयाऽचीकरदिय
स्वतोलब्धोल्लासा त्वयि पशुपवृन्दे च करुणा ॥६८ ॥
न यस्मान्मद्भेदं भजति जगदाविद्धिकमिद,
ममेहांशो मन्योरपि न शतमन्यो ! भवति तत् ।
उपायैरस्तोकैरपि सुरपते ! दाहविरहे,
प्रभाशीलं शीलं वहति न कदाचिद्धुतवह ॥६९ ॥
ममाश्रान्तं जीवान् विपदुदधिमग्नान् कलयतो,
न च द्वेषो रागैरविदिततरस्य प्रभवतः ।
कुनिर्ग्रन्थग्रन्थ्या जो कथमथ लभेतामवसरं,
न वाऽकस्मात् प्राज्ञः क्रिमपि विदधे मूढजनवत् ॥७० ॥

महासाम्राज्याप्ते स्फुरति मदनीहारपटले,
पराङ्गद्दृग् यत्त्वं प्रभुमपि न मां पर्यचिनुथाः ।
तदेतत्त्वद्भूतिं ध्रुवमभिभवेदित्यनुभवन्,
परीभावान् प्रज्ञातरणिमुदयं ते समनयम् ॥७१ ॥
मदेनायत्ता ये प्रकृतिसरला शक्र ! पशुपा
भवद्यागत्यागे लवमपि वितर्कं न विदधुः ।
ममोक्त्यैवापन्नां विपदमतितीव्रां पुनरहं,
कथं तेषां जोषं प्रभुरपि सुराधीश्वर ! सहे ॥७२ ॥
शुनासीर ! क्रूरो लघुपरिगृहीतो द्रुतमहो,
ध्रुवं सम्पत्सर्पो गरलमिव दर्पं वितनुते ।
विषादं मागास्तत्, तदुपशमनार्थं व्यरचि यद्
विचित्रेयं लीला, क्षतिरपि मुदे ह्यायतिसुखा ॥७३ ॥
क्षमावेणीमग्नं हृदयमृगमीर्ष्यादवशिखा,
न तावत्तीव्राऽपि ज्वरयितुमहो पारयति यत् ।
ततः शङ्कापङ्काविलमखिलमन्तःकरणकं,
विधत्स्वाद्वा शुद्धं शतमख ! समाधानसलिलैः ॥७४ ॥
मदध्वंसं श्रेयः फलकमिह निर्णीय सुतरा-
मदत्वाऽन्तः स्थानं नियमितधृति ज्वलथ रुषे ।
अवज्ञाने मानेऽपि च सदृशमेव व्यवहरन्,
सुखं भूयो वज्रिन्नुचितमनुशाधि त्रिभुवनम् ॥७५ ॥
न मानो नावज्ञा प्रभवति यदन्तः कथमपि,
प्रतोतु सुत्रामन् ! सुखमथ च दुःखं समदृशाम् ।
अतस्ते निर्द्वन्द्वा भृशमनुभवन्तः शमसुखं,
समेषां जन्तूनामपि दधति निश्छद्मसखिताम् ॥७६ ॥
इतीमाः सम्प्राप्ताः श्रुतिविततवीथी-पथिकता
चिरं स्मारं स्मारं गिरिधरगिरः सम्मदकिरः ।
स्वमन्तूत्थं धुन्वन्ननुशयमनौचित्यजनुषं,
बभूव प्रत्यग्रप्रसृमरमुखश्रीः, शतमखः ॥७७ ॥
दृशा राशिं मोदप्रणयपरिणाहाद् विकसितं
सिन राजीवानामिव निकरमारोप्य पदयोः ।

दयोदारं यशोधरमतुलसारं द्रुमदो
नमश्चक्रे कृष्णं क्षपितभवतृष्णं सुरपतिः ॥७८ ॥
तदाऽपत्यैः साक्षात्कृततदनुभावैरनुमता,
मता देवैर्भूयः परिचय-लसत्साहसरसा ।
त्वमस्माकं विश्वेश्वर ! सकृपमङ्गीकुरु गवा-
मिहेन्द्रत्वं श्रीमन्निति सुरभिरूचे मुरभिदम् ॥७९ ॥
प्रणम्योरुश्रद्धः सरसविकसद्वक्त्रकमलः
पुरस्तिष्ठन् बद्धाञ्जलिरवहिताशेषनयनः ।
अवोचत् पौलोमीपतिरपि तदा दैवतगवी-
गिरं पोत्साधीरं हरिमुपगताभीरवपुषम् ॥८० ॥
प्रभो ! याच्ञामेतां सदयमुररीकृत्य सुरभे-
र्वहन् रक्षाभारं समुदयमथानन्दय गवाम् ।
यथा गोविन्देति त्वदतिमधुराख्यां प्रणिगदन्,
निरायासं छिन्द्यात् सपदि यमपाशं बत जनः ॥८१ ॥
गवामिन्द्रत्वं त्वं निजमनुमनुष्वेति सुतरां,
त्वयि त्रैलोक्येशे यदपि वचनीयं ननु वचः ।
अमुष्य प्रेमाणं स्फुटमपरिमाणं तदपि ते
विचिन्त्यानौचित्यं गणयति न चेतो मम विभो ! ॥८२ ॥
न तच्चित्रं तस्मादिह यदनुरोधेन हि तयो-
र्मुदा गोविन्दत्वं त्वरितमनुमेने मधुरिपुः ।
यशोदायाः प्रेम्णा नियमनमपि स्वीकृतयता
पुरैव प्राकाशि प्रियजनवशत्वं यदमुना ॥८३ ॥
तदा तत्सम्भारं सपदि समगृह्णाद्बलरिपुः,
करेण स्वर्गङ्गाः सलिलमुपनिन्येऽभ्रमुपतिः ।
तथा प्रत्यासीदद्बहुभिरुपदेवैरनुगतः,
शचीमुख्यो विच्छक्षपणकुशलो मातृनिकरः ॥८४ ॥
परेभ्यस्तीर्थेभ्यः कनकमयकुम्भैश्च सलिलं
नियुक्ताः सरक्ता द्रुतममितमानिन्युरमराः ।
निदेशे माहेन्द्रे भगवदभिषेकोपकरण-
व्रजप्रत्याहारं क्षणमपि विलम्बेत खलु कः ॥८५ ॥

समाजहुर्वस्तून्यहमहमिकाऽऽक्रान्तमनस
प्रतीक्षन्ते न स्म प्रतिविषयमादेशमपि ते ।
निदेशाना भर्तुः प्रतिपदमपेक्षामपटवो
विधूतोहा प्रायो विदधति हि कार्येऽपि विदिते ॥८६ ॥
स्वभावान्मङ्गल्य विविधमथ तौर्यत्रिकभर
वितन्वत्सु प्रीत्या रुचिरमुपदेवेषु परितः ।
गुरो पौरोहित्यं वहति च विधिज्ञे विबुधराट्
प्रसन्नात्माऽन्वस्थात् प्रकृतमभिषेक भगवत ॥८७ ॥
हसद्भि पीयूष शुचिमधुरतागर्वि सुरभे
पयोभिर्दैत्यारे- शिरसि निपतद्भि विरचितम् ।
स्फुट पाथोराशेरुपरि घनभासोऽनुमिलता-
महो काम्य साम्यं निविडतर-राकेशमहसाम् ॥८८ ॥
अथापृच्छ्य प्रीत्या त्वरितमभिषिक्त परिलसत् -
प्रसाद गोविन्द स्खलितविशय सस्मितमुख ।
नमन् भूयोऽभूयोदयकलुषशान्त्यं सुरपति-
र्दधानस्तद्रूप हृदि निरभिमान स्वरगमत् ॥८९ ॥
महासारोत्पात करशिखरशैलेन्द्रवहन
गतावष्टम्भस्य प्रणिपतनमारान्मघवत ।
प्रयाणं चावेक्ष्य क्षपितविशया गोपशिशवो
महिम्नामुग्राणां निधिमकलयन् नन्दतनयम् ॥९० ॥
कृष्णाभिषेके गमितेऽवसान, सानन्दमासाद्य तदभ्यनुज्ञाम् ।
सहानुगत्र्यैमवरं यथास्व, जगाम धाम प्रति कामधेनु ॥९१ ॥
मुकुन्देऽभिषिक्ते दिगन्ता प्रसाद, ग्रहाभासमाकाशदेशा प्रकाशम् ।
विकास लताश्चाप्यनायासमन्य
द्रुहो नाशमासादयामासुराशु ॥९२ ॥
निर्मलं मुमुचुरम्बु वारिदा, मन्थरा सुरभिवायवो ववु- ।
मानसानि जहृषुस्तरां सता, श्वापदाश्च विजहुर्नृशंसताम् ॥९३ ॥
उल्ललास द्रुतं सस्यं, प्रशान्त्यं समलङ्कृता ।
गोविन्दचरणाम्भोज-रज पूततरा धरा ॥९४ ॥

स्वयमनुलोमविधिप्रणोदितैरुदितदर्यैर्दिविषद्भिरर्पितम् ।
प्रियमधिगम्य मुकुन्दमीश्वरं निरतिशयं च ननन्द गोव्रजः ॥९५ ॥
व्रजराजसुतो दिवस्गते र्व्यवसाय विनयेन पेशलम् ।
प्रणयं च विचिन्त्य विस्मितः सुहृदां
मण्डलमुत्सुकोऽविशत् ॥९६ ॥
ततोऽनुरागशालीनि दैवतानीव वासवम् ।
मित्राणि प्रीतिपात्राणि, पर्यवृण्वत केशवम् ॥९७ ॥
तत्रावगत्य माहात्म्यं सखीना स्तुवता भृशम् ।
वचोभिः सङ्कुचन्नम्रः, श्रीकृष्णो व्रजमाव्रजत् ॥९८ ॥
पितरौ विजितेन जिष्णुना, विहितं विस्मयिनौ सुतस्तवम् ।
अवगम्य तथा चिरं पुनर्दधतु कृष्णमहत्त्वसस्तनम् ॥९९ ॥
अथ 'मायादेवी'-सुकृतिपटलीर्मलिमहित-
प्रथी-'विद्यानाथ'-प्रभव-'बदरीनाथ'- रचितः ।
रसोदग्रो-राधापरिणय-महाकाव्यनटको
बृहद् वृत्त[1] सर्गस्त्रुचिरशिशिमित पूर्तिमगमत् ॥१०० ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के वासवस्तयो नाम त्रयोदशः सर्गः ।

१. बृहद्वृत्त छन्दो यत्र सः । शुचिशशिमितसर्गोदशः ।
॥इति प्रभाया त्रयोदश सर्गः ।

अथ पूर्वरागप्रसङ्गो नाम
चतुर्दशः सर्गः

आशिख विकचयन्नथ कुन्द,[1] कोरकैश्च नमयन्मुचकुन्दम् ।
उल्ललास शिशिरोऽर्चिमुकुन्द नन्दको विपिनसीम्नि मुकुन्दम् ॥१ ॥
केलिघर्मपृषतामपहर्ता, सीत्कृतिं विपुलयल्ललनानाम् ।
कल्पयश्च परिरम्भदृढत्व, सत्कृतिं भृशमवाप स यूनाम् ॥२ ॥
दैर्घ्यभाजि रजनावविराम, विभ्रम निधुवन विदधाना ।
माधवादपि बहु शिशिरर्तौ, पक्षपातमभजन्त युवान ॥३ ॥
धेनुदोहचलवत्ससमूह-स्थानमेदुरमुदञ्चितदीपम् ।
शैशिर तरुणमोदि नवोढाऽऽतङ्ककारि रजनीमुखमासीत् ॥४ ॥
चित्रमत्र विरहादबलाना,ताम्यत समुदयस्य निहन्त्री ।
रात्रिरुन्नतिमवाप, दिन त्वा-श्वासकार्यपि परा क्षतिमागात् ॥५ ॥
मासलत्वमवलग्नविलग्नं, यौवते स्तनतटीव कठोरा ।
यामिनी किमु बलान्मलिनेह, द्राघिमाणमहरद्दिवसीयम् ॥६ ॥
नैकधा निशि वितत्य यथेहं, कान्तयोरविरत रसमुर्व्वे ।
श्रान्तयोरपि कृतोत्कलिक स्राक्, प्रेष्ठमास्त तुहिनर्तुविभातम् ॥७ ॥
शामनस्थितिमवेत्य कराला, विप्रयुक्तरमणीनिकुरम्बे ।
दुर्विनीतशिशिरस्य सुशील, साध्वसादिव कृशो दिवसोऽभूत् ॥८ ॥
शाश्वतव्ययरतस्य दयालो, दुर्विधत्वदलितस्य वपुर्वत् ।
क्षीणतामनुपल शिशिरस्थ, प्राप भूरि वत वासरवृन्दम् ॥९ ॥
सापराधवृधचित्तमिवाह, सञ्चुकोच विमल शिशिरर्तौ ।
बालिशव्यसनलोलुपतेव, स्वैरिणी च ववृधे बहु रात्रि- ॥१० ॥
वीतरन्ध्रतिमिर प्रथयन्ती,रुन्धती विचरण च जनानाम् ।
तामसी मसिनिभाऽभिसृताना, प्रेयसी शिशिरगर्भगताऽभूत् ॥११ ॥
वेपमानमतिशैत्यवशेन, स्थापयन् हृदयमाशु कुचोष्मा ।
प्रेयसेऽभिसरता व्रजवाला-मण्डलेन शिशिरेऽभिननन्दे ॥१२ ॥
भूतिमानृतुपति विजिगीषु, कौशलेन शिशिरो नयनिष्ण
कैतवेन परितो हिमराशे, र्व्यासयेद्भुवि यशश्शशिशुभ्रम् ॥१३ ॥
सन्ध्ययोरधिनिशञ्च कथचित्, पीडने प्रभुरभून्न हिमानी ।
गोदुहा प्रचयमामपि घोषे, यत्करीषदहनो न दुराप ॥१४ ॥

---

१. इन ९७ श्लोक यावन्म्वागताच्छन्द ।

शीतरश्मिमहसो रवितेजश्चन्दनस्य दहनोज्ज्वलकील- ।
ग्रीष्मकल्पितशरीरमतिमात्रं, ह्यतापमजहार हिमर्तौ ॥१५॥
या सुधामिव निपिव्य जनानां, कौमुदी शरदि शर्म वितेने ।
हन्त ! सैव शिशिरे प्रथयित्वा, वेपथुं पुरुमनिर्वृतिमाधात् ॥१६॥
सान्द्रपीवरकुचोष्मजुषोऽपि, प्रायशो युवतयो हिमधाम्‌ ।
तावदापु रभजन्नहि यावत्, कान्तगाढभुजपञ्जरबन्धम्‌ ॥१७॥
मानधृतविनया शयनीय-स्थायिकान्तमपहाय कृशाङ्ग्य- ।
भूमिपृष्ठमधिशय्य त्वं तूष्णीमन्वशेरततरामुरुकम्पा ॥१८॥
केलिकुञ्जमवलोक्य निशीथे, प्रेयसाऽनुपसृतं कृशगात्री ।
आधिनाऽन्तरिव भूरि हिमान्या, चिक्लिशे बहिरनीहतमाऽन्या ॥१९॥[१]
सम्प्रधार्य दयितागमवार, सम्पदं - प्रथिमभाग्भिरमान्ती ।
सञ्चिते च शयनीयतले नो - शारसारमबला निदधौ प्राक्‌ ॥२०॥
जाड्यजागरजवेपथुचक्षु-रागमागतमवेक्ष्य विलक्षम्‌ ।
कान्तमन्तरितरुद् पटसारैरावृणोदुषसि काऽपि हसन्ती ॥२१॥
वल्लभो हिमनिशो दयितायाः, केलिभि सफलनाय विचित्रैः ।
किं ययावितरथा न विलम्ब्य सम्भवीति विममर्श च काचित्‌ ॥२२॥
स्वानुसारिणि सदा हृदयेशे, शैशिरी श्रियमल दवयन्ती ।
अञ्जसाऽभृत मद मदिराक्षी काऽपि कापिलमतप्रकृतेर्द्राक्‌ ॥२३॥
आर्द्रयिप्यदचिरेण तुषारो मारजर्जरतर तरुणीचम्‌ ।
कामिनीघनकवोष्णकुचोप-श्लेषमेष शरण यदि नाप्स्यत्‌ ॥२४॥
विप्रयुक्तयुदुस्सहदुःखं, हा समीक्ष्य शुचिरस्तकलङ्का ।
चन्द्रिका प्रकृतिसिद्धमपीतं किं प्रसादमतिसादमहासीत्‌ ॥२५॥
अप्रसादमपि बिभ्रति चन्द्रे, भर्तरीव वनिता सुचरित्रा ।
नाचिकृक्षदनुरागमनीचं, शैशिरापदि चकोरकिशोरी ॥२६॥
सोपधानमृदुलोज्ज्वलतूल-स्थूल-सस्तरवरावरणाढ्यम्‌ ।
प्रातिहारिरमणीरमणीयं, तल्पमाप्य मुमुदे निशि धन्यः ॥२७॥
कामकश्मलभृतो घनकाल, ज्योतिरावरणकृन्मिहिकाऽलम्‌ ।
मेनिरे विरहिणो हिमकाल, स्वाञ्जिघांसुमिव घस्मरकालम्‌ ॥२८॥
क्रीडनोपरतकामुकयुग्म-स्वान्तभू-दहनदीपकतायाम्‌ ।
मालयादपि पटुः खलुवायोः, शैशिरोषसि हिमालयजोऽभूत्‌ ॥२९॥

१. इतो नायिकाभेदवर्णनम्‌ ।

निर्भरं तुहिनपातनिदाने, वाति वैश्रवणदिक् पवमाने ।
सत्वरोद्यदधरव्रणजाला, का न हन्त दुदुवे व्रजबाला ॥३० ॥
आश्रव प्रभवतस्तुहिनतों, निर्दयस्य नितरां पवमान- ।
वेपयन् विरहपीडितबाला-चक्रवालमभवद्धतमानः ॥३१ ॥
मारुते तुहिनशीकरवर्षे, विप्रकर्षमधिकं नयतीनम् ।
दुर्दिनान्यपि मुकुन्दमुखेन्दो, र्दर्शनेन सुदिनानि बभूवु ॥३२ ॥
वायुना हिमदरीजनिभाजा, वेपथुं ननु पृथु गमिताया ।
चित्रभानुरिव भानुरिहाभूत्, प्रीतिभूमिरधिकं जनताया ॥३३ ॥
जातवेदसमसन्तमपीपत्-सङ्गमं क्वचिदवाप्य तदीयम् ।
अन्वमापयदिहोपसि भूयान्, वाष्पराशिरुदयन्नुदपूरात् ॥३४ ॥
प्रायशोऽनुभवतामितरत्र, क्लेशमुज्ज्वलतरं स्थविराणाम् ।
दुर्दिनेषु सुतरां पशुपानां, कृष्णवर्त्मनि बभूव महास्था ॥३५ ॥
मञ्जुलानलपरिष्कृतशाला, भावभङ्गिभरभासुरवाला ।
कुन्दकोरककडम्बितमाला, भेजिरे च रसिकाः पशुपालाः ॥३६ ॥
ग्रीष्मभीष्मतरतापकरोऽभूद्, भानुमानिह हिमेन मनोज्ञ ।
जायतेऽतिविभवोद्धतकृत्यो, निस्स्वतानुभवनेन विनीतः ॥३७ ॥
ऊर्जितं हिममवेक्ष्य विपक्षं, बाधितुं प्रयतनोऽप्यसमर्थः ।
लज्जयेव गलितातुलतेजा, भास्करो ध्रुवमनूष्णतरोऽभूत् ॥३८ ॥
कान्तिसारभरेण लसन्त्या, वल्लवीवदनपङ्कजराजौ ।
व्यर्थमेव शिशिरेण सरोषं, मर्दितानि नलिनानि समन्तात् ॥३९ ॥
आशुनिष्कमलता गमितोऽपि, व्यक्तमुन्नतहिमेन मनस्वी ।
स्वानुभावमवधूत्य तटाकं, पाथसा सकमलत्वमवाक्षीत् ॥४० ॥
अद्भुतं तदभवद् यदयुक्ता, मन्मथानलशिखावृतकायाम् ।
अप्यजस्रमवनामनिनीषु, जाड्यमत्र सुचिराय पराभूत् ॥४१ ॥
यत्समत्वमिह दाहकताया, वीतिहोत्रहिमयो र्महदासीत् ।
चित्रमेतदतिचित्तमचुम्बत्, कूपवारि जडता च जहौ यत् ॥४२ ॥
प्रातरावृततनुस्तुहिनेन, स्थेयसा वहुघनेन पुरस्तात् ।
मन्यते स्म सरलं पशुपैर्गोवर्धनोऽपि शशिशेखरशैलः ॥४३ ॥
यत्रिकामहृदयङ्गममम्भश्शेतनव्यतिकरस्य पुराऽभूत् ।
हा तदेव शिशिरे हिमपद्माद्, दुस्पृशाभृशमरुन्तुदमासीत् ॥४४ ॥
व्योममध्यमधिचुम्बति भानौ, किं यथेच्छमवगाहनयोग्यम् ।
वापिकाम्बु शिशिरे वरसानां, चेतनस्य वत कस्यचिदासीत् ॥४५ ॥

उद्वदुग्धाकरसोदरशोभं, नागरङ्गफलमाहितलोभम् ।
कामुकाकलितकुङ्कुमलेपं, गोष्ठयौवतकपोलमजैषीत् ॥४६ ॥
किञ्चिदुन्मिषति कालिकपाके, स्निग्धपाण्डुबदरीफलपश्यः ।
प्रोषितः स्मृतकलत्रकपोलश्रुक्षुभे कुसुमकार्मुकवश्यः ॥४७ ॥
पाकमाकलयत फलराशेः, पाण्डिमानमसमानमवाप्ता ।
प्रोषितप्रियकुलीनमृगाक्ष्या, स्पर्धयेव लवली विजजृम्भे ॥४८ ॥
उच्छ्रितो विजयिनो विषमेषोश्वेतकेतुरिव काननदुर्गे ।
कौमुदीविशदकौसुमराजी, राजतेस्म बहु शाबरशाखी ॥४९ ॥
याऽफलापि फलिनी, विकचान्ता, गन्धवासितसमस्तवनान्ताम् ।
पीडितोऽपि तुहिनाद्रसविन्दः, प्राभवद्रहयितुं न मिलिन्दः ॥५० ॥
अर्दितेऽप्युपवने हिमपातादेकलो मरुवको विकचोऽभात् ।
दुःस्थितेऽपि जगति क्षययोगात्, केवलो लसति नृत्यकृदुग्रः ॥५१ ॥
पाटले चटुलपाटवगोधुक्-चित्तदन्तबहुचर्वणतृर्ति ।
गोष्ठमण्डलममण्डयदागात्, पुण्ड्रदण्डपटले रसपूर्ति ॥५२ ॥
मौक्तिकाभहिमबिन्दुवतंसं, बालभास्करकरोत्करकीर्णम् ।
सैकते नवयवाङ्कुरजालं, कस्य कौतुकमसूयत नालम् ॥५३ ॥
शैशिरीं श्रियमवेक्ष्य समग्रामुष्मजं क्वचन मङ्क्षु निलीनम् ।
क्षुल्लकैः खलु खलं नरनाथा-रब्धशास्तिमिव कर्कशरूपाम् ॥५४ ॥
शीतभीतिमवमत्य मदोष्म-ध्वस्तधीरुधिरभासुरनेत्रः ।
अभ्रमद् भ्रमरभः परिभावी, वाजिनामुपसि सैरिभराजः ॥५५ ॥
उन्मदोऽसितमणिप्रभलोलद् भृङ्गमालिपरिवीतकपोलः ।
कानने मुकुलिताननकोशां, वासितामनुससार करीन्द्रः ॥५६ ॥
कुर्वचिद्गजपतेर्गतिभङ्गी, बृंहितं स्तनितमांसलधीरम् ।
उन्नता स्थिरतराऽपि च दृष्टिः, गर्वकर्बुरमवोचत चेतः ॥५७ ॥
धूम्रः परिसरे विपिनस्य, क्षीनतामनुभवन् सकलत्रः ।
उच्चखान मुतनूपरिणाहः, पल्वलानुसृतदेश वराहः ॥५८ ॥
सर्वतः स्फुरति केशरगन्धे, बन्धुरे विचरतो विटपौघे ।
मांदतोऽपि च हिमादलिरारोरासाद मुरवत्म निनादः ॥५९ ॥
ईश्वराविरभवन् सहकारे, कोरकोऽथ च पिके कलनादः ।
कम्पनिर्वसनदुर्गतकान्तः, सूचयन्ननुपदं शिशिरान्तम् ॥६० ॥
तावदीपदुदियाय निसर्ग-श्रीनिधौ वपुषि चोपसुधांशोः ।
वल्लवीवलयमानसकङ्को-ल्लासको ललितयौवनभानुः ॥६१ ॥

प्रायशोऽजनितरामतिवेलः कल्पिताधिकुचराननमुद्रः ।
लब्धवृद्धिसमय समय श्री-भोजभूपरिपुरूपसमुद्रः ॥६२ ॥
ईषदङ्कुरणभाजि युवत्वे, सा निसर्गरुचिराऽपि मुरारेः ।
आतनोत्तनुरनुक्षणमुच्चैरन्यमेव सुषमापरिणाहम् ॥६३ ॥
शीतलीकृतनिभालकनेत्रा, नन्दमुज्जलधिवृद्धिविधात्री ।
श्रीनिवासघनसहननश्रीश्चन्द्रिकेव परितोपि चकाशे ॥६४ ॥
प्रावृषेण्यगिरिनिर्झरिणीव, प्रावृधत् पुरुजवेन निकामम् ।
चक्रचङ्क्रमपरा नवजाग्र-त्तारुणीक-मुरलीधरकान्तिः ॥६५ ॥
वीतबाल्यमुरजित्तनुशोभा-माधुरी निरवधिः कुसुमेषो ।
घोषवासितरुणीगणचेतो द्राग्वशीकरणसादनमासीत् ॥६६ ॥
का न काननपथेन चलन्त, वेणुमीडितगुणं रणयन्तम् ।
नन्दनन्दनमवेक्ष्य ललामा, शून्यमाधित मनो व्रजवामा ॥६७ ॥
यौवन प्रथम सस्तवभाजा, गोष्ठ सारसदृशा रसगोष्ठ्याम् ।
नन्दसूनुगुणवर्णनमेव, स्वैरविश्रमकथाविषयोऽभूत् ॥६८ ॥
ताभिरेव किल कालकलाभिः,[१] कीर्तिजाऽपि गुणविश्रुतकीर्तिः ।
कौमुदीव गगने परिपोष, विन्दती जनकसद्मनि रेजे ॥६९ ॥
आसतेस्म शतशोऽपि वयस्या, यद्यपि प्रियतरा खलु तस्याः ।
किन्त्वभिन्नतमता भिनशाखा[२]-माप तासु ललिता सविशाखा ॥७० ॥
तन्वती कमपि सा महिमान, मानिनीस्तनयतोऽपि सवित्री ।
रूपशीलशुचि-सम्पदगाधा, प्रेयसी परमवर्तत राधा ॥७१ ॥
आलिपालिवलिता पुरुपांशु-क्रीडनेन रुचिरेण चिरेण ।
चित्रयन्त्यपि चराचरचेत, सा रुचाऽतिचपलाऽथ चकाशे ॥७२ ॥
जातु गुप्तमणिक-प्रमुखेषु, क्रीडितेषु कुतुकेन विदग्धा ।
भासुरप्रतिभया च वयस्या, रा विजित्य जड़भावमनैषीत् ॥७३ ॥
मञ्जुलेषु परितो वरसानु-ग्रावगह्वरगृहेषु सखीभिः ।
सङ्गता व्यतत साऽम्बरकन्या-पुत्रकोपयममङ्गललीलाम् ॥७४ ॥
सुन्दरीसहचरीपटलस्था, चर्चरीशवलितैः कलगीतैः ।
किन्नरी न निरवस्करवेषा, किन्नरीकुलमतित्रपदेषा ॥७५ ॥

---

१ कीर्तिरिति राधामातुर्नामान्तरम् ।
२ शाखोऽन्तिकम् ।

श्रीसहस्रमपि नैव कथञ्चिद्, यत्तुलां श्रयितुमीपदपीष्टे ।
सा स्वयं नु सुषमात्मकशक्तिः, र्भासतेस्म भवने वृषभानोः ॥७६ ॥
द्रागतीत्य वत शैशवसीमां, यौवनाध्वनि पदं निदधाना ।
वर्ण्यमानमुपकर्णचराक्षी, साऽशृणोद् गुणगणं वलवन्धोः ॥७७ ॥
सन्निशम्य वनमालिनमालि-स्वैरवाग्व्यतिकराद् गुणगौरम् ।
जातु जातुष-विसृत्वरराग- पूरिते हृदि निजे निदधौ सा ॥७८ ॥
अन्तरीक्षमिव निर्मलमुच्चैर्यंया व्रजसुधानिधिरागः ।
कीर्तिजाहृदयमाशु विभासी रञ्जयन्नुपचिकाय निकामम् ॥७९ ॥
लज्जया सहमृध सुमधन्वा, राधिकाहृदयधामनि धृष्णुः ।
विश्रयुक्तवनिताशतघात-स्नातकः कथमतैतु विगीतम् ॥८० ॥
शीतगोरिव चकोरकिशोरी, शार्ङ्गिणः सपदि दर्शनमिच्छुः ।
चित्तवृत्तिमुचितामथ दूती-कृत्य साऽस्य निकटं प्रजिघाय ॥८१ ॥
दुर्लभं तु हरिणा सह योगं, वल्लवेशदुहितुः कलयन्त्याः ।
शाभ्रतामपि रुचं सन्निकासामान्यशारदसुधांशुरहासीत् ॥८२ ॥
निह्नुत बहु तदाऽऽलिजनेभ्य, साधु यद्यपि तया स्वरहस्यम् ।
पार्श्वगे लघु पराशयविज्ञे, द्वे तथाप्यविकलं तदविनाम् ॥८३ ॥
सस्मितालपनकौतुकलोपो, भूरि निश्श्वसितमायतमुष्णम् ।
आनतिश्च वदनस्य नितान्तं, क्लान्तमान्तरमसूचयदस्याः ॥८४ ॥
मीलिताक्षियुगतामरसेयं, श्यामसुन्दरमथो जितकामम् ।
आत्मविस्मृतिमती तमतीव, श्लक्ष्णधीः रहसि साधु निदध्यौ ॥८५ ॥
सम्भ्रमेक्षितमर्मा हृदयेशं, सम्भ्रमादथ पुरोऽपि गुरूणाम् ।
कामलुण्ठितधृतिः कलकण्ठी, कम्बुकण्ठमुदकण्ठत धर्तुम् ॥८६ ॥
वल्लभेक्षण-निरन्तरचिन्ता, राधिकाङ्गलतिकामनुकार्श्यम् ।
पार्वतीमिव नदी तपतीव्रव्रम्नदीधितिरजस्रमनैषीत् ॥८७ ॥
भूर्भगं विरहितं विधुरायाः, हन्त कीर्तिदुहितुः शुचि वक्षः ।
वारिविन्दुततिमौक्तिकमाला, लोचनाम्बुजभवाऽलमकार्षीत् ॥८८ ॥
केकिभिर्वाच नवमम्बुदमारात्, सञ्चरन्तमनु गोनिकुरम्बम् ।
अट्टकुट्टिमचरी सुकुमारी, तं ददर्श वृषभानुकुमारी ॥८९ ॥
नन्दगोपसुत-सुन्दररूपं, चुम्बति स्फुटतरप्रतिरूपम् ।
अङ्गशैत्र सुमनश्शरबाधामाददौ रतिनिधौ हृदि राधा ॥९० ॥
अम्बुदान्तरिव शाम्पविलासे, दृक्पथेऽवतरति द्रुतमस्मिन् ।
स्नान्तभृद्गुतभुजा सह सद्य, सौधमूर्धनि मुमूर्च्छ मृगाक्षी ॥९१ ॥

खण्डिताश्रयलतेव विसञ्ज्ञा, कुट्टिमे धुवमसावपतिष्यत् ।
सर्वदा निकटवर्त्यपि किञ्चित्, प्राप्तदिष्यदिदमालिकुलं चेत् ॥९२ ॥
विक्लवा सलिलपूर्णदृगन्ता, नाचिरेण वृषभानुतनूजाम् ।
आलयोऽथ शिशिरैरुपचारैश्चेतना समुपनेतुमशक्यन् ॥९३ ॥
नैकधा सवयसां वदनेभ्यः प्रीतिपूर्तमिह कीर्त्तिकुमार्या ।
श्रूयमाणमतुलं गुणवृन्दं, कृष्णमप्यहह रक्तमकार्षीत् ॥९४ ॥
चञ्चलामिव घने विलसन्तीं, तामुदीक्ष्य शिखरे सदनस्य ।
मोहनोऽपि भवसम्भवभाजां, सम्मुमोह सहसाऽहितसादी ॥९५ ॥
चेतना सहजधीरतयाऽसौ द्रागवाप्य नृपगोप-किशोरः ।
पारिपार्श्विकगणात्स्वरहस्य, गोपितु पुनरगोऽपि पुरोऽगात् ॥९६ ॥
ह्रीनियन्त्रणवशादवहित्थां, कुर्वतोऽपि नितरां शकटारेः ।
तन्निमग्नमनसो गतिभङ्गात्, प्राकटत्प्रणय नूतनसङ्ग ॥९७ ॥
अद्धाऽवधार्य वलवन्धुमणाधराधा-
लावण्यवारिनिधि-पूरनिमग्नधैर्यम् ।
नानाविध विदधतोऽध्वनि नर्मवन्ध,
प्राबोधयन् वहु कुशाग्रधियः सहायाः ॥९८ ॥
हृन्निर्विशेषैः स सुहृद्भिरेषैराश्वास्यमान सुरभृत्समान ।
राधा तथामन्मथप्राणवाधां, स्वान्ते दधानो व्यविशन्निशान्ते ॥९९ ॥
इत्थ पथ्यन्यायतथ्यावलोकादश्रान्त स्राक् तन्वतो सङ्गमेच्छाम् ।
भूयोऽयोगात्ताम्यतो कोऽप्यपूर्वो, रेजे राधाकृष्णयो पूर्वराग ॥१०० ॥
अथ 'मायादेवी'-सुकृतिपटली-मौलिमहित-
प्रथा-'विद्यानाथ'-प्रभव-'वदरीनाथ'-रचित ।
वुधाह्लादी रत्नावलि[१]-सहजराधापरिणये,
महाकाव्ये सर्ग परिणतिमवाप्नमनुमित[२] ॥१०१ ॥

इति श्रीराधापरिणय-महाकाव्ये कृष्णाङ्के 'पूर्वरागप्रसङ्गो' नाम चतुर्दशः सर्गः ।

---

१ गीतरत्नावलि
२. चतुर्दश ।

॥इति प्रभाया चतुर्दश सर्ग ॥

अथ 'विरहविनिवेदनो' नाम

पञ्चदशः सर्गः ॥

[1]सामन्तमुद्धतमिव स्मरसद्वितीयो
विद्राव्य मुक्तशिविरं शिशिर वरस्वी ।
उच्छ्राययन् विकचकिंशुककेतुमुच्चै-
राशिश्रियद् वनमखण्डमथर्तुराजः ॥१ ॥
ओजस्विना सुरभिणा शिशिरं नृशंस,
निर्वासितं समवधार्य निरस्तभीतिः ।
सीनश्चिरात्कृशतनुः पयसः कथञ्चित्,
पाथोजिनीपरिकरो बहिरुल्ललास ॥२ ॥
कोप हिमार्दितचरेण धवेन भूयः-
प्राप्तप्रतापविभवेन विभाकरेण ।
आश्वासिताः सुमनसा सहसा नलिन्य,
सौराज्यभाजि सुरभौ पुपुषु विकासम् ॥३ ॥
राजानमागतमवेत्य नव वसन्त,
लब्ध्वा सत स्फुटरसालरसञ्च कागम् ।
प्रेम वचः स्तुतिमय विचरत्समन्ता-
दैतर्मुदा व्यतत कोकिलवन्दिवृन्दम् ॥४ ॥
राज्येऽभिषिक्तमवलोक्य मधुं मनोज्ञ,
शीर्णारुहाः प्रमुदिताः प्रसवानजस्रम् ।
आभूषिता किसलयैरुपदाऽनुरूपा-
नामोदिनः सह लताभिरिहोपजह्नुः ॥५ ॥
दिग्जैत्रयात्रकुसुमाकरभूमिभर्तु-
र्विश्रान्तये पथि कियन्ति दिनानि नूनम् ।
आमूल-फुल्लतरुमण्डलकैतवेन,
न्यस्तताररुशुभिरे वनसीम्नि दूष्याः ॥६ ॥
पा्यां पीरा
पुण्यात्र ।र ।

१ १-६६ श्लोके वसन्ततिलकाच्छन्दः ।

आच्छादयद्विकचसूनभरस्वरूपै-
र्भृत्यानमूल्यवसनैरिव मङ्क्षु वृक्षान् ॥७ ॥
त्यक्त्वा निरागसमपि प्रसभ पुरा य,
शिश्राय लोलुपतया स्वयमन्यवल्लीः ।
स्वार्थान्धमागतमवेक्ष्य शिलीमुखन्त,
गूढक्रुधेव सुरभौ विजहास मल्ली ॥८ ॥
जित्वोद्धतै- सुरभिभूपभटै पुरस्थे,
शत्रौ विसारि शिविरं शिशिरस्य कोपात् ।
आदह्यमानमिव कुङ्कुमशोणमुच्चै-
फुल्लं पलाशविपिन विपुलं बभासे ॥९ ॥
निर्वासिता क्वचन ये शिशिरेण कोपा-
ज्जाड्यक्षयाय परितो ध्वनिमादधाना ।
श्रुत्वैव कोकिलमुखान्मधुराज्यवार्ता-
माजग्मुराहितमुदो ननु षट्पदास्ते ॥१० ॥
जेतु जगन्त्यभिलपन्नचिरेण शूरो,
नेता तरस्विनमथानलस वसन्त ।
सम्मन्त्र्य कामसुहृदा मलयानिल प्राक्,
प्रज्ञानिधि ध्रुवममात्यपदे न्ययुङ्क्त ॥११ ॥
प्रेयोवियोगचलकेरलकामिनीना,
निश्वासमासलवपुः पथि खिद्यमान ।
वृन्दावने किमु विशिश्रमिषु- सुधीमे,
मन्दं विवेश मलयावनिभृन्नभस्वान् ॥१२ ॥
आदाय किंशुकरज पटवासमारात्,
स्वैर किरन् हरिदरुद्धवधूमुखेषु ।
वल्लीनवोढललना-कुसुमाक्षि धीर,-
शुम्भच्छिराय विजहारतरां समीर ॥१३ ॥
प्राणाधिके सुहृदि भूतलमोजसंक-
च्छत्रं प्रशासति मधावतिमात्रधृष्णोः ।
दस्यो स्मरस्य युवधैर्यविलुण्ठनेन,
साक तथा पथिकहिंसनमुन्मिमेष ॥१४ ॥

पुष्णात्मनोभृशमिषून् सृजतोऽप्रयास,
साहाय्यमाप्य सुरभेः सुहृदांवरस्य ।
तत्याज तद्व्ययबहुत्ववशेन जाग्रत्
तूणीररिक्ततरतानिशयं मनोभूः ॥१५ ॥
आसेदिवान् पद्मकण्टकमोजसा स्वान्,
स्वीयप्रतापमभितः प्रथयन्नयन्नः ।
चिह्नानि वैरिशिशिरस्य हिमानि लोप्तु,
भानुद्युते प्रखरता मधुराततान ॥१६ ॥
सत्कारुसङ्घटितनीलमणिप्रवेकै-
रिङ्गात्ततप्तकनकाभरणैरिवालम् ।
सद्यः प्रसादितवसन्त-कृपामराप्तै-
रेजे मधुव्रतनतैः स्तवकैरशोकः ॥१७ ॥
सर्वै कणादमतगौतपदर्शनज्ञै-
र्निर्द्धारितोऽतिदृगपि प्रतिभानुसारम् ।
चैत्रे विकासिसहकारपरागयोगा-
च्चित्रं जनैर्मरुदद्दश्यत पीतरूपः ॥१८ ॥
कृष्णाम्बरद्युतिभृति स्फुटकर्णिकार-
स्तोमे वसन्नतिचिर मकरन्दलोभात् ।
कीटस्वरूपपरिवर्तनकृन्नु भृङ्गः
स्थाने स्वयं कनकवर्णवपुर्बभूव ॥१९ ॥
आमोदिनि द्रुतविकस्वरकाञ्चनार-
व्यूहे निरन्तरनिवासवशेन रक्तम् ।
पीणाकरेऽहनि कथञ्चन चञ्चरीक
न ज्ञातयोऽपि सहसा वत पर्यचिन्वन् ॥२० ॥
दूरादुपेत्य परिवार्य च वर्तमाना-
स्तीव्राशया विदधतो मृदुदीनशब्दम् ।
आमोदनात् मधुलिहो मकरन्दभिक्षां
कामं वितीर्य बकुलोऽपि चकार तुष्टान् ॥२१ ॥
पार्श्वगतान-पटुसूनपृथक्पूर्णा
शाखामलम्बनरमारमनाननद्धा ।

गुच्छावलि कुरवकस्य लसद्विकासा
तूणीरपालिरिव पञ्चशरस्य रेजे ॥२२ ॥
राकेव रात्रिषु विधोः शुचितामहिम्ना,
पत्नीषु शीलविभवेन सतीव भर्तु ।
वासन्तिका परिमलेन लतासु तावद्,
भृङ्गोत्करस्य नितरा हृदयङ्गमाऽभूत् ॥२३ ॥
तिष्ठन्ति काममृतवो बहव परन्तु,
जागर्ति कोऽपि महिमातिशयो वसन्ते ।
यस्यागमेन सहसोपगतो विकास,
चञ्चत्सुगन्धि लकुचाऽप्यभवद्रसाल ॥२४ ॥
अन्वेषयन्नतिघने गहने चिरेण,
यो नागकेसररस समवाप भाग्यात् ।
तस्याञ्जसा मधुलिह क्रिमिवेतरत्र,
द्रागप्युदञ्चतु कथञ्चन चित्तसङ्ग ॥२५ ॥
आलोकिता विचकिलव्रतति प्रवासे,
दैवाच्चिर स्थितवतस्तरुणव्रजस्य ।
आमूलमाशिखरमुत्कलिका निकामं,
काम धमन्त्यभवदुत्कलिकानिदानम् ॥२६ ॥
आकर्षक परिमल प्रतिपद्य सद्यो,
यूनो मनोभवशरैस्तरलीकृतस्य ।
अन्विष्यतस्तदनुरूपमथो निमित्त,
दृष्टि क्वचिद्विकसिते तिलके पपात ॥२७ ॥
भ्रान्त्वा मुहुर्भ्रमरोचकिना वनान्ते,
नावापि येन कमनीयपद कुतश्चित् ।
निर्हारि तस्य तु शिलीमुखशेखरस्य,
क्रीडानिकेतमिह केतकमेव जातम् ॥२८ ॥
व्यालोलकोमलदलाऽलिकुलानुकूला,
कल्लोलिन परिमल किल कल्पयन्ती ।
स्वच्छन्दकेलिनिलयो मलयानिलस्य
कालेऽलसत् सकलिका नवमल्लिकालि ॥२९ ॥

आस्वाद्य सान्द्रमकरन्दभरं चिराय
सानन्दमेव मधुरं ध्वनिमुद्गिरन्तः ।
माकन्ददीर्घतरमञ्जरिमञ्जुपुञ्जे
प्रेङ्खोलिकासुखमलं बुभुजुर्मिलिन्दाः ॥३०॥
यन्नाम नाम महतां गुणयोगतस्तत्
क्वचिद्विपक्षिदृषभो नु पुरा वसन्तम् ।
जम्बीरसूनसुरभेः सुरभेः प्रसङ्गा-
दामोददानसुरभिं सुरभिं बभाषे ॥३१॥
चाम्पेयके स्फुटति हाटककूटशोभे
लोभाकुलं त्वलिकुलं बकुलं जहौ स्राक् ।
आघ्राय दुस्सहतरं सुरभिं ततोऽपि
दूरान्निवृत्य निजलोलुपतां शुशोच ॥३२॥
गन्धं दधत्यलिविनोदकरे वनान्त-
माक्रम्यतिष्ठति पलाशविकासहेतौ ।
विद्वेषिणि प्रतिपदं सुमनश्श्रियोऽस्त
प्रीतिं दधौ यत मधौ मधुसूदनोऽपि ॥३३॥
इन्दीवरद्युतिभृताऽञ्जनमेचकस्य
ग्रहाप्रियेण कमलासनवल्लभस्य ।
स्थाने वसन्तसमये मधुसूदनेन
साकं बभूव सखिता मधुसूदनस्य ॥३४॥
विश्वासभूः सुरभिनूतनभूमिपेन
प्रायः प्रजापतिपरीक्षणसन्नियुक्तः ।
रात्रिन्दिवं प्रतिपदं विविधैर्विधानै-
र्वादं निगूढचरितो विचचार मारः ॥३५॥
आरामसीम्नि सरणिं समया विकासी
दासीकृतालिपटलः पनसोऽपि सायम् ।
उल्लास्य सौरभमसौरभसेन दूरा-
दध्यम्यमानसममानसमाचकर्ष ॥३६॥
अभ्यागतं मलयमारुतमातिथेयी-
विज्ञो गृहीव महनीयगुणं महर्धिः ।

सन्तर्पयन् सुरभिसारसमर्पणेन
कीर्त्तिं निरापदमविन्दत सिन्दुवारः ॥३७ ॥
पुष्पैर्नभो रुधिरवर्णमवर्णनीय-
दैर्ध्यैर्नयन् स्फुटपलाशजिगीषयेव ।
कीरोत्करस्य मदमेदुरितप्रमोद-
व्यासेन शाल्मलितरुर्दयितोऽञ्जसाऽभूत् ॥३८ ॥
पादाग्रनम्रदयितप्रतिकूलवाचा-
माचामयन् कुसुमसान्द्ररसेन नासा- ।
विद्राव्य मानमचिराद् महिलाबलाना,
नूनं चकार मदनो मदनोपकारम् ॥३९ ॥
विश्लेषदूनदयिताच्छकपोलकान्तिं
सस्मारयत् सुरभिलुब्धमधुव्रताढ्यम् ।
पश्यन् मधूककुसुमं पथिको निर्मील्य
प्रोत्कण्ठितोऽपि तरसा चलितुं न शेके ॥४० ॥
सौभाग्यगर्वितविपक्षमुखावलोका-
दीर्ष्याविलाशयविलासिनितम्बिनीनाम् ।
मानर्षिसन्दमनक-कमनीयगन्धै-
र्यूनामभूद्मनकः खलु नर्ममित्रम् ॥४१ ॥
कृष्णच्छदो विपिनजं सुमनोविभूषं,
पुन्नागजिद् बहुशिलीमुखभृज्जटालं ।
अह्नाय सेवनपरस्य हितं विधाता
लेभे स्थितिं क्वचिदसङ्कुचिता किरातं ॥४२ ॥
रोलम्बमादकमरन्दमहाविदार,
पुष्पस्मरेषुविहितायुवहृद्विदार-।
आह्लादिताविरतसङ्गतभाविदार-
कुत्रापि निस्तुलमरोघत कोविदारं ॥४.
आयाति मन्मथसमीकसुहृत्समीरे
त्रस्यत्समीहितसमीपतरस्थसिद्धिः ।
दृष्ट्वा शमीं स्फुटशमीमभवन्नु कान्ता-
दोःपाशमीलनजनुः सहसा शमीप्सुः ॥४४ ॥

उद्ग्रीविकाभिरभितः सुमगन्धचौर-
च्छद्मप्रवेशमतिसूक्ष्ममपीक्षमाणम् ।
आरामयामिकमहर्निशमुत्थित किं
हिन्तालमालमवलोक्य विभाय वायुः ॥४५ ॥
आकाशवासनपरेण विभासमान
पुष्पन्धयान्धकसुगन्धिभरेण सद्यः ।
आशान्तशासनकरे कुसुमाकरेऽभू-
दुद्विग्रतालविटपी विटपीतमद्य ॥४६ ॥
व्योमावगाहपटुशेखर-शालिताल-
स्पर्धावशादिव निरन्तरमुच्छ्रितस्य ।
यासो विकासजनित क्रमुकस्य कस्य
प्रासादयत्र हृदय हृदयङ्गमस्य ॥४७ ॥
वीतान्तरालनवपल्लवपालिसन्ध्या-
रागानुषङ्गवशात सुषमाप्रकर्षम् ।
आलम्बिनी स्फुटरसाल-महीरुहाली
कादम्बिनी बहु चकार मरन्दवर्षम् ॥४८ ॥
रक्त सित च हरित हरितालवर्णं
निर्हारि हारि विपिनान्तविहारिणीनाम् ।
सेवन्तिकासुममनङ्गमुदेऽङ्गनाना-
मङ्गेष्वल दयितदत्तमधत्त लक्ष्मीम् ॥४९ ॥
आरामराममविराममवेक्ष्य यूना-
माचाममाममधुनोऽप्यविभक्तभामम् ।
[illegible]रत्नसुमनःप्रसरापदेशं
सन्तापमाप विपुलं प्रवसत्कलापः ॥५० ॥
अत्रान्तरे च वरसानुगिरीशजान्त-
र्वेश्मामुपाहितचर विबुधो मनोभूः ।
कीनाशदिङ्मुखभवानिलवीजनेन
दध्मौ धराधरधरीयवियोगवह्निम् ॥५१ ॥
श्रीकृष्णदर्शनदिनाददधादवश्यं
कीर्ते- मुता यदयुता स्मरपारवश्यम् ।

तत्सङ्गते सहचरीनिचयोऽतिवेलं
त्रस्यन्नचिन्तयदुपायमिहानुवेलम् ॥५२ ॥
उद्भ्रान्तिसङ्गमितनन्दसुतेन सार्धं,
सार्धस्मितं प्रणयमञ्जुलमालपन्ती
उद्बोधिताऽऽसिपरिहासकदर्थनाभू-
र्नाभूद्वहि क्वचिदपीयमपत्रपार्त्ता ॥५३ ॥
बाह्यादशेषविषयाद्विरतेषु तुच्छा-
दन्तर्मुखेषु करणेषु सरोरुहाक्षी ।
पङ्कृतेन मनसा निभृत वसन्ती
तूष्णीमुपास्त सतत हृदयेश्वरं सा ॥५४ ॥
अश्रान्तसेवितविविक्तगृहन्निशान्तां
नित्योन्नमन्मकरकेतुरुजा कृशान्ताम् ।
दासीशतेऽपि सति निर्वृतये समूह,
प्रेष्ठ स्वय परिचचार सखीसमूह ॥५५ ॥
म्रात्राम्र्यभृद्विरहदाहवहाङ्गसङ्ग-
म्लाने मुहु किसलयं सलिलावतंसै,
आयोजयन्निभृतमेव भृता प्रमोदं,
काचिच्चिर सहचरी शयनीयमस्या ॥५६ ॥
अङ्गेषु मुक्तसकलाभरणेषु तस्या-
स्तापापनोदनधिया निहितं सखीभि ।
उद्दामकामजनुषा सहसा रुजाऽल
ज्वालीबभूव वत यालमृणालजालम् ॥५७ ॥
दैनन्दिनीमवनतिं वपुष, प्रसाद-
प्रभ्रसिता च मनसोऽनुसमीक्ष्य तस्या ।
कामप्रसक्तनवकामदव-प्रशान्त्यै
कृष्णाम्बुदोपनतये ललिता प्रयेते ॥५८ ॥
सांधाशवीं घुतिमिवास्तमनोन्मुखी ता-
मालोक्य पङ्कजमुखी स्वसखीं विशाखा ।
अत्युन्मनश्च ललितामनुसृत्य तूर्णं
पूर्णं विधातुमभिलाषमिम प्रतस्थे ॥५९ ॥

सख्या वियोगकदनं तदनन्तरं तद्
वक्तुं नृलोकमदनं सदनं दयायाः ।
उत्कण्ठता तरलिता चलिताऽन्विताति-
प्रज्ञातिरेकललिता ललिता व्यगृक्षत् ॥६० ॥
कुर्यात्कृपा त्वरितमेव यथा मुकुन्दो
नश्यन्न च प्रियसखीनियताभिमान ।
तत्कामपीड़नविधा बहुधाऽभिधातुं
पन्था यथामति तथा लघुकर्षणीय ॥६१ ॥
व्यालोलकुण्डलमलङ्कृतगण्डपालि-
स्वेदोदबिन्दु-रतिसुन्दरमालियुग्मम् ।
निन्ये मनोरथरथेऽवितथेऽधिरूढ,
पन्थानमुज्ज्वलकथाभिरथावसानम् ॥६२ ॥
कान्तादुरन्तविरहव्यसनेन तान्त-
मेकान्तवासिनमनन्तमदो नमद्द्राक् ।
घट्वा विमुष्टहृदय धुरि सन्निकृष्ट-
पृष्टे शिवे प्रियमधृष्टमसृष्ट वाक्यम् ॥६३ ॥
आनन्दकन्द ! करुणार्णव ! कृष्णचन्द्र !
श्रीमन् ! क्षणं कुरु मनागवधानदानम् ।
यावद्वणामि वृषभानुतनूभवायाः
स्वैरं मनोजमृगयो मृगयाप्रपञ्चम् ॥६४ ॥
कुत्रापि दृष्टिविषकृष्णभुजङ्गदष्टा
सद्यः पपात बत जीवितसंशये या ।
अभ्येत्य कारुणिकमौलिमणे ! नरेन्द्र !
प्राणप्रयाणमवरुन्धि रसेन तस्याः ॥६५ ॥
आजुहृतामनुपल करुणे स्वैरस्त्वां
तार निरेण करिणीमिव पङ्कलग्नाम् ।
उद्धारयाशु जगदेकशरण्य ! राधां
प्राणेश्वराधिसुमधन्वरार्ताधिमग्नाम् ॥६६ ॥
त्रस्यद् दृशं प्ररुदतीमकृतापराधा,
राधां प्रभो ! चिरमपोहितजीवनाशाम् ।

तीक्ष्णैः शरैर्विरहिणी हरिणीमिवामू-
हा हन्त हन्ति मृगयुर्मदनस्त्वदर्थम् ॥६७॥
मीनध्वजेन विबुधेन पुरोहितेन
सम्बोधितेन विधिना विधिना नियुक्ता।
आनन्दमेदुरभवत्पदमीहमाना,
देहं जुहूषति वियोगहुताशने सा ॥६८॥
इत्थेशयोरहह ! दुर्ललिता सवित्रो-
र्या केवलं सुखमिहानुबभूव नित्यम्।
आः सेव केशव ! भवत्प्रणयप्रसादात्,
किं किं न दुःखमधुना सहते वराकी ॥६९॥
त्वद् दुर्लभत्वकलनोत्थविषादलक्ष्म-
म्लानस्तदाननशशी मुहुरीक्ष्यमाणः।
चिन्ताह्रदे रसिकरत्न ! विदूयमानं
स्वान्तं निमज्जयति हा प्रसभं जनन्याः ॥७०॥
अज्ञातहेतुदुरपोहरुजा तनूजा-
मास्कन्दितां बलवदङ्ग ! मृणालमृद्वीम्।
वात्सल्यसिन्धुरबलाकुलमौलिरत्नं
बाला बलानुज ! विलोक्य बिभेति तातः ॥७१॥
प्रायः समस्तसुरवर्गनिशातगर्व-
श्चूर्णीकृतो व्रजनृपालसुत ! त्वयैव।
दीनाममूमनु समूर्जितवीर्यदर्पं
कन्दर्पमच्युत !नृशंसमुपेक्षसे किम् ? ॥७२॥
अङ्गैः स्फुटत्कनककेतकगौरिमाणं,
न्यक्कुर्वती प्रकृतिमञ्जुमुखी सखी मे।
त्वद्विप्रयोगदवसम्भवपाण्डुभावं
प्राप्ताऽपि सा विरहिणी न विभाव्यतेऽन्यैः ॥७३॥
उल्लङ्घ्य गौरवमुपेक्ष्य वचो गुरूणा-
मालीजनाननुरुध्य विरुध्य भीतेः।
लज्जां विमृज्य च हरे ! भवदेकतान-
स्वान्ताऽन्तिकं सततमुद्यतते वताप्तुम् ॥७४॥

त्वन्मूर्त्तिसम्मननीतसमस्तकाला
निर्वातवल्लिरिव दूरमिताऽचलत्वम् ।
उत्साहदुर्विधमना न मनागपीय
नित्योत्सवेऽपि भवने रमते कदाचित् ॥७५ ॥
हम्बारव पथि निशम्य गवा मुकुन्द !
त्वामालुलोकयिषुरेति मुहुर्गवाक्षान् ।
सद्यो निवृत्य निभृतं श्वसती सलज्जा-
खेदा दृशा च निदधाति सखीमुखेषु ॥७६ ॥
आकर्ण्य वेणुरणितं निकटे गुरूणा-
मुत्कर्णिका प्रणयविस्फुरणोत्तरङ्गा ।
व्याज प्रणीय किमपि प्रगुण प्रवीणा
विष्वग् विघूर्णयति घोषगणे ! स्वनेत्रे ॥७७ ॥
त्वा चित्रवर्तिनमुपास्य कृतप्रणामा
कामाहित कदनमङ्ग निवेदयन्ती ।
गोविन्द ! वञ्चयितुमालिदृश विहस्ता
स्वस्ताञ्चलेन सहसा पिदधाति मुग्धा ॥७८ ॥
वैक्लव्यभूमतरले नयने समन्ता-
न्निर्दिश्य मन्दपरिदेवनमाचरन्ती ।
शारीव सा भवनपञ्जरसन्निरोधा-
दुत्ताम्यती क्षपयति क्षणमप्यभाग्या ॥७९ ॥
नैराश्यलास्यपिशुनौ स्तिमितौ दृगन्तौ,
नि क्षिप्य साश्रु कियतीषु सखीषु याला ।
कालानिलं प्रचलितेव सहायताया
भीरु: प्रतीक्षणमसौ क्षणमातनोति ॥८० ॥
लावण्यसिन्धुमवगाह्य वपुर्यदीय
कामं पुरा परिजनस्य ननन्द दृष्टिः ।
तामेव चन्द्रिकलामिव राहुधृता-
मालोक्य विन्दति विषादमनन्तमन्त- ॥८१ ॥
हा धिग्निरन्तरगलन्नयनाम्बुधारा-
सम्पर्ककर्दमितकज्जललेपभाज ।

राधाननस्य मधुसूदन ! निष्प्रभस्य
स्पर्धां ध्रुव शशधरोऽप्यधुना विधत्ते ॥८२ ॥
भित्त्वेव सम्प्रति तदुन्नतधैर्यसेतुं
दूर प्रवक्ष्यति तदीक्षणवारिपूर ।
चक्षुर्विभाकरकरैरुपगम्य सौम्य !,
प्रीतो न नेष्यसि यदि त्वरयैव शोषम् ॥८३ ॥
बाल्यावसानदिवसे सुषमाप्रकर्षा-
देषा यतो जितवती मदनस्य कान्ताम् ।
तस्मात्तत प्रभृति तीक्ष्णशरैः सरोष-
स्तामेष सन्ततमकारुणिक क्षिणोति ॥८४ ॥
उद्वेगदायिनमपि प्रथमं तपान्ते,
कुर्वन्तमभ्रमतसीसुमसन्निकाशम् ।
त्रैलोक्यसुन्दर ! विभो ! भवत सवर्ण
पाथोमुच विरहिणी बहु मन्यते सा ॥८५ ॥
त्वा ध्यानलम्भितमुपास्य मुहु प्रणामै-
र्दृग्गोचरत्वमचिरात् खलु याचमानाम् ।
आलोकनादनुगृहाण गृहाण चास्या
प्रेमोपहारमुचित हृदयेन दत्तम् ॥८६ ॥
हृद्या सखीरपि हरेऽविनिवेद्य सद्य,
सर्वस्वमेव हृदय वितताार या ते ।
ता जीवित विजहती त्वमुपेक्षमाण,
साध्वीमुपार्जयसि नन्दकिशोर ! कीर्त्तिम् ॥८७ ॥
यो वारणेन सकृदेव निमज्जता स्वा-
गाकारित करुणया शरण पुराऽभू ।
दुःखार्णवत्रुडितकीर्तिदुहितुर्दीर्ण-
माहूतिलक्षमपि नैव शृणोषि स त्वम् ॥८८ ॥
अग्रेसरत्वमखिलेषु कुतूहलेषु
स्वाभित्वसम्पदुचितं प्रसितेष यस्या ।
औदास्यमद्य बत तेषु नितान्तमस्या
रस्या सखी व्रजविधो ! विमनीकरोति ॥८९ ॥

प्रत्यर्थिगोपललनाहृदयेष्वसूया-
मुच्चैरसूयत यदीयविदग्धभूयम् ।
सैषा निषूदितपयो ! परनीरसत्वे
खिन्ना निषीदति विषादमयीह धाम्नात् ॥९० ॥
गोपेन्द्रनन्दन ! भवन्मधुमेव मिश्र,
पश्यन्त्यसौ प्रतिफल निरहानुभावात् ।
आलिङ्गितुं मुकुन्दाहितबाहुवल्लि-
मींगृह्णते पुनरवाप्य भवन्तमागत् ॥९१ ॥
गन्तुं प्रवृत्य भवदन्तिकमीक्षणीय
प्रोत्साहिता कुसुमचापभुवा कदाचित् ।
कुल्याद्भुतासमुचितेन गृहाङ्गनात् सा
रुद्धा पथोऽपरिचयेन निवर्तते द्राक् ॥९२ ॥
आर्भाव्य अतनुज ! तनु प्रसाद,
सादं जहातु सरत भा तुहिनप्रभाग्रा ।
भा स्वाप्रभा पुनरदोऽनुगतालितोकं
लोकं मृगीनयनभिनश भवनप्रयागे ॥९३ ॥
प्राणेश ! नाहि कदनान्मदनादितान्या
केनापि मा न सहसा कृमं प्रसादम् ।
इत्यादि भूमिगदिनीनवनीलवीय-
मावर्णयानमनुगदयनी प्रवर्णम् ॥९४ ॥
एतां प्रतिक्षितमयं ! विमर्दय यावत्
त्वत्प्रयतीव्यथनम्बुपतनागवीनम् ।
दृष्टीव्रत प्रविनि कृत विभाव्यते तत,
माधानवेदरय नीलनाथ ! परिहार्यगम ॥९५ ॥
पार्निस्त्रगामहर्षयवनम प्रदीप,
मोल्लुण्ठन विमप्रानुद मृदीर्णयागम् ।
प्रत्यक्ष श्रुतवर्ता प्रदत्ते प्रमोद-
मध्यमात्त्वम् दृष्टमतीदन्वतीशमत् ॥९६ ॥
यत्नोऽपूर्वेन प्रणयात्स्वात्मा [illegible] इवागतागत ।
अपूपपूर्व [illegible] ॥९७ ॥

प्रियवर्त्वदे । मित्रमधुप्रसाद-प्राप्तातिमात्रेषु धनुर्निषङ्गः ।
मामप्यदश्चिन्तनमात्रसक्तं, नक्तन्दिवं व्याकुलयत्यनङ्गः ॥९८ ॥
को नाम लोके गुणराशिगौरी, गौरी सुशीलेन विलज्जयन्तीम् ।
वित्रासयन्तीं हृद्यचेतसम्भां, सम्भावयेत्रैव युवाऽऽम्पुवानः ॥९९ ॥
विपच्यमाना स्ववियोगवह्नावहाय ता निश्चितमुद्धरिष्ये ।
इत्येष सन्दिश्य गतौ सतृष्णः, प्रास्थापयत्ते प्रणयेन कृष्णः ॥१०० ॥
अयं 'मायादेवी'-सुकृतिपटली-मौलिमहित-
प्रथी-'विद्यानाथ' -प्रभव-'बदरीनाथ'-रचित ।
महाविद्यास्तोत्रा[१]-नुजललितराधापरिणये
महाकाव्ये सर्गः परिणतिमयासीत्तिथि[२]-मित ॥१०१ ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के 'विरहविनिवेदनो'
नाम पञ्चदशः सर्गः ॥

१. प्रमोदलहरी ।
२. पञ्चदश ।

॥इति प्रभाया पञ्चदश सर्ग ॥

अथ 'दावपावकपानो' नाम
षोडशः सर्गः

अथफुल्लकपीतनातपत्रो,[1] विकसत्केतकचामरः प्रतापी ।
ऋतुराजपदे तदेकयोग्यं, तरसैव स्वमतिष्ठिपन्निदाघः ॥१ ॥
कुसुमायुधमन्त्र्यधीनसिद्धिं, तरलं नित्यविलासवृद्धितृष्णम् ।
अबलाबलमञ्जसा वसन्तं, जितवानेष नवोज्ज्वलप्रतापः ॥२ ॥
विततं रतसीधुसेवनादिं, व्यसनं सार्वदिकं मधुप्रणीतम् ।
तरुणप्रकरस्य सन्निरुन्धन्, निदधौ साधु रतिं स साधुसङ्घे ॥३ ॥
अनुरञ्जितविश्वमप्यधृष्णुं, मृदुलं चन्दनशैलगन्धवाहम् ।
सुरभेः सहकारिणं निरास्थन्नयपास्थाय परन्तपस्तपः प्राक् ॥४ ॥
विरहस्य विवस्वतश्च तापं, विपुलं पल्लवयन् निपीतशीतः ।
कलयाऽपि न तावदूष्मकालो, रुरुचे प्रोषितभर्तृकाङ्गनाभ्यः ॥५ ॥
अचिरेण तनूकृतत्रियामः, सुखदोऽपि प्रचुरं वियोगिनीभ्यः ।
अभवत्तु विशिष्य दुःखदायी, प्रकटं द्राघितवासरो निदाघः ॥६ ॥
अवनीमतितापयन् सुगुल्मां, वततीस्तीव्रमहा दहन् वृथैव ।
विदधच्च जलाशयालिशोषं, न स तोयं जगते क्वचिद्व्यतारीत् ॥७ ॥
रजनीकृशता तृणाल्पभावं, विदधानेऽधिपतौ तपे विभाति ।
मुदमाप परं रथाङ्गनाम्ना, विरही, किन्तु खरोऽतिभोगिमानी ॥८ ॥
अभिसारनिवारणं विकीर्यन्, रजनीरप्य वृथाऽऽततान तन्वीः ।
व्यहरन् दिवसाभिसारिकाश्चे-दिह सानन्दमितस्ततो दिवैव ॥९ ॥
दिनदीर्घतया चिरप्रणेयैरपि शिल्पैर्वसु भूरिशोऽर्जयन्तः ।
अपि विप्लुतघर्मसिक्तगात्रा, नितरामूष्मणि कारवः प्रसेदुः ॥१० ॥
करसङ्कलने तपेन राज्ञा, नलिनीमण्डलनायको नियुक्तः ।
अपरादपि मेदिनीद्रुमादेः, किमगृह्णाद् रसमोजसा प्रचण्डः ॥११ ॥
अभितः सरणिं तृणानि दग्ध्वाऽनपरं जगधिविडम्बनां पशुभ्यः ।
अपितु प्रददौ निदाघसूर्यश्शरणक्लेशमसह्यमध्वगेभ्यः ॥१२ ॥
अवलोक्य मरीचिका विलोल-द्रसना भास्करतप्तवालुकौघे ।
हरिणा सलिलभ्रमेण दूरं, द्रुतमुष्णोपगमे श्रमेण जग्मुः ॥१३ ॥
अचिरोद्गमनात् कुसुम्भनणां, सकला- पल्लवपालिमूष्मकाले ।

---

१. सर्गेऽस्मिन् ९६ श्लोक यावन्मालभारिणीच्छन्दः । कपीतनःशिरीष ।

रसनामिव वीरुधो विलोलां, बहिराक्लान्तहृदस्तृषेव निन्यु ॥१४॥
अतिवाडवपावके खरांशौ, परित शोषितवारि भाति जात ।
अतिलोल-लुलाय-केलिलीला-निलयः पल्वलपङ्किलाम्बुपूरः ॥१५॥
अलिनो मलिना मधोरशेषानपि विस्मृत्य गुणान् सरोजराजौ ।
उदरम्भरयो निदाघमेव, प्रयता मञ्जुलगुञ्जनैरगायन् ॥१६॥
सरित परित समूढतोया, विदधु प्रावृषि या गतिं स्वतन्त्राम् ।
तपशासनमेत्य ता कृशाङ्ग्यस्तपसा शुद्धहृदो नु धीरमूहुः ॥१७॥
स्फुटपाटलकाननान्तरङ्ग-स्थितिसञ्चारविजृम्भितानुबन्ध ।
पृथिवीव्यतिरेकिणोऽपि वायोः क्षणमाघ्रायत कौतुकेन गन्ध ॥१८॥
अरुणै र्वसनैरिव प्रसूनै, र्लसितोऽर्काभिमुखं बहिश्च तिष्ठन् ।
करवीरतरुस्तपे तपस्य-न्निव सौरो[१] ददृशे जनै सचित्रम् ॥१९॥
क्वचनानुपलभ्य वासमर्हं, भ्रमदिन्दिन्दिरराशिमाशु दूरात् ।
प्रियसौरभमाचकर्षहर्षस्वनभाज नवकाशिकाविकास ॥२०॥
अहसत्किमु धातकी प्रसूनैरधिमध्यन्दिनमर्चिषा सवर्णै ।
अतिरागमिह प्रकाशयन्ती, सुरभौ फुल्लपलाशराशिभासम् ॥२१॥
प्रविकाशिशिरीषशाखिमैली, निवसन्दर्भसगर्भ्यपक्षकान्तिः ।
मधुरेण परं स्वरेण धीरैरपि दूरात् परिचीयतेस्म कीर ॥२२॥
रुचिकोमलतेष्टगन्धसारैरुचितं वीक्ष्य शिरीषमद्वितीयम् ।
अभिषिच्य किमु प्रसूनराज्ये, विधिरस्थापयदुन्नतद्रुमाग्रे ॥२३॥
नलिनीरलिनीयमानभूयो-मकरन्दा विकचारविन्दवक्त्रा ।
अवहन्मिहिरोऽहरर्धभागे, बहुतापेऽपि तपे विलोक्य मोदम् ॥२४॥
कृशकायनिरन्तरोष्णकिञ्चित्-पवमानस्फुरणच्छलादिनार्धे ।
श्वसितीव मुहुर्मही महीय कदनं तापकृतं निवेदयन्ती ॥२५॥
उपयाति दिनद्वितीययामे, सकले जीवचयेऽम्बु पातुकामे ।
अरणित्वमवाप दारुमात्रम्, मिहिरानिर्वचनीयतापपात्रम् ॥२६॥
अभिधानमवेत्य संशयानो,धरणेः सर्वसहिष्णुता विवस्वान् ।
स्फुटमातपवह्निकीलजाल, ज्वलयित्वानुचकार तत्परीक्षाम् ॥२७॥
अपि निस्खनितम्बिनीजनानां, वपुरस्पृष्टविभूषण दयालु ।
श्रमवारिकणच्छलेन मुक्ता-पटलैर्मण्डयतिस्म किं निदाघ ॥२८॥

---

१. सूर्योपासक ।

तरुणातपोष्मयोगजन्या, खमिवालोकयितुं समुन्नतानाम् ।
करिणामिव शेखराद् गिरीणां, मदधारोपमनिर्झरा निपेतुः ॥२९॥
तनुतामिव तापतो दधाना, वततिव्रातविभूषणैर्विहीनाः ।
नवनिर्झरसन्निकर्षलाभाद्, विपुलं प्राणमुपत्यका व्यमुञ्चन् ॥३०॥
निबिडाततशाखपादपानां, प्रकरैरन्तरितातपे तपेऽस्मिन् ।
घनसङ्कुशोऽध्वसन्निधाने, पथिकश्रान्तिहरः प्रपाप्रपालिः ॥३१॥
अधिरात्रि तृषाऽऽगतोऽतिदूरात् सविलासस्मितया वितीर्यमाणम् ।
अपिबत्तरुणोऽध्वगो विदग्धः, सलिलं सारससौरभं मुखञ्च ॥३२॥
भ्रमरीभिर्निषेविताः सगन्धान्मधुरामोदधुरां वहन् विटेभ्यः ।
अचिरस्फुरदीधुतान्तखर्जूः, स्फुटखर्जूरमहीरुहो व्यतारीत् ॥३३॥
उपकूलमुपेत्य निम्नशालाके, तरुणी प्रोषितवल्लभा रसा द्राक् ।
तपनातनुतापितो विदग्धा, युवपान्थो जलहारिणी ययाचे ॥३४॥
उपरि स्फुरदातपेन मौली, ज्वलिता सैकतवर्तिना च नूनम् ।
इह गोचरमाजगाम पान्थो, दिनमध्ये पुटपाकतीव्रतापाम् ॥३५॥
धृतसंज्वरवर्णनाभिरामाः, कमलिन्यः सरसि प्रभूतहर्षाः ।
प्रसरत्करिणीविलोलिताङ्गाः, व्यकसन्नाश्रितकान्तसन्निकर्षाः ॥३६॥
निखिले जगतीह दह्यमाने, सहसा संवरतातपस्य जाने ।
विललास परं विकासिभाग्यः, कमलानां रविसेवनानुभावः ॥३७॥
विकसत्स्तबकान्तरालशाली, सुतरामुत्कलभृतिकृन्महीयान् ।
उदजृम्भत लाङ्गलीय कृष्णच्छदपूर्णः पथि साहसी कुतश्चित् ॥३८॥
शिशिरोरुभरेण भृष्टकल्पैः, परितो नूतनपल्लवैश्च पुष्पैः ।
प्रसरद्द्रुमकान्तरालमहः, सुषमा नो पुपुषुः पुरेव गुल्माः ॥३९॥
मरुवर्त्मनि मूर्च्छिता तृषाऽलं, पथिकानां सहसा कुतोऽपि लब्धम् ।
इह जीवनमक्षरार्थमपि द्रागभवज्जीवनमेव शीतशङ्कम् ॥४०॥
तनुसत्सरणात्कृशोऽपि तावद्, भृशमुष्णोपगमेन दूयमाना ।
उचितामिह मेनिरे शरीराद्, जगतः प्राणतया समीरणस्य ॥४१॥
तपति प्रसभं सहस्ररश्मौ, महति प्राशु च वाति हेतिकल्पे ।
अवलम्बनमेकमङ्गतानां, ववृतेऽविभ्यनृणां तु गर्भगेहम् ॥४२॥
तरणेः किरणैरलं प्रपूर्णैर्निर्णीततया दिनैर्निदाघैः ।
सति सङ्कुपदे तत पृथुले, महताभावसदन्तरीपदेशः ॥४३॥
मृदुलातपना दिवसमुखे यमिनः श्यामनितम्बिनीसनाथा ।

शिशिरीकृतवातशातधारा-गृहमध्यास्य विहारमारभन्त ॥४४ ॥
प्रखरातपभूरिभीरुवाला, नवमालामपि भोगिनो वहन्त ।
दिनमध्यमुदात्तमुद्रवाक्षं कतिचित्कूटगृहं प्रविश्य निन्यु ॥४५ ॥
शिशिरे वटमण्डपे यथास्वं, घनदूर्वास्तरणे पृथङ्निषण्णाः ।
विदधुस्तपवासरान्तराले, क्वचन ग्राम्यजनाश्चिराय गोष्ठीम् ॥४६ ॥
प्रसिता परिवृत्य वारमध्ये, निविडच्छायतरोस्तले स्थितेभ्य ।
विनयावहिता हितामशृण्वन्, स्थविरेभ्यः शिशवः पुराणवार्ताम् ॥४७ ॥
प्रतिवर्त्म दिवान्तरालशश्व-च्चलदुद्घाटनतर्पिताध्वनीना ।
अभितो भुवमूषरामपीह, प्रहय. प्राञ्जलमुर्वरामकुर्वन् ॥४८ ॥
विततच्छदकाण्डशाखनैक-द्रुमषण्डव्यपदिष्टमातपत्रम् ।
ननु सज्वरभीरुरत्र सर्व-सहतामुत्सृजती क्षितिर्व्यतानीत् ॥४९ ॥
निविडै. करशीकरैरजस्रं, करिणो. पूरनिमग्नविग्रहार्धाः ।
सलिलैरभिषिच्य पद्मवासै र्युवनागा निरवीवपन्मुदन्याम् ॥५० ॥
बहलै मृगजातघातलब्धैरशनाया पिशितै र्निवर्त्य तप्ता ।
नगशैवलिनीतटे विविक्ते, विमल वारि पिबन्ति पुण्डरीकाः ॥५१ ॥
कलयन् विरस सतापमन्त, क्रियमाणः किल दूरत सतृष्ण ।
अभजत् पथि पल्वलो निदाघे, बहुविश्राणनवीतवस्त्ववस्थाम् ॥५२ ॥
अधिवासितकाननान्तरीक्ष, शिखरै सुप्रसवै विभूषयन्ती ।
विललासतरा प्रियालपालि, र्विकसद्वल्लरिलालितालिमाला ॥५३ ॥
परिपालयता वनेचराणां, मुहुरुद्ग्रीविकयेक्षिणा फलाशाम् ।
अविलम्बितमम्बराग्रजम्बू-निकुरम्ब द्रढयाम्बभूव फुल्लम् ॥५४ ॥
क्वचिदूष्मसमागमेन मान्द्यश्लथघोणश्च निमील्यमाननेत्राम् ।
करभो विवृताधरोऽतिघोषो, विततग्रीवमचुम्बदेत्य कान्ताम् ॥५५ ॥
चरतां सह जाययाऽधियूथ, मुहुरुच्चै क्षिपता पदे प्रतीची ।
युगपन्नदता च रासभानां, विदधे कस्य मदोद्गमो न हासम् ॥५६ ॥
चरणैर्वसुसम्मितै र्विषाण-द्वितयेनापि युवद्विपारिमाथी ।
उदमाद्यदगेन्द्रकन्दरान्तः, शरभो ग्रीष्मदिनेषु भीष्मराव. ॥५७ ॥
अवसायिनि वासरे समन्ताद्, दवलेखा शिखरोपकण्ठलग्नाम् ।
दहनोज्ज्वलशातकुम्भमालामिव बिभ्रद्धरणीधरश्चकाशे ॥५८ ॥
दिवसेऽवसिते स्फुलिङ्गराशि, विकिरत्यूष्मभरे च लीयमाने ।
भ्रमणाय समीरसेवनार्थी, ससुह्रन्नागरिकोत्कर. प्रतस्थे ॥५९ ॥

सरसो दिवसावसानकाले, शिशिरैर्गन्धजलैर्निषिच्य हर्म्यम् ।
रचिते कुसुमै र्दलैश्च तल्पे, कलगीतै रमयाञ्चकार रामा ॥६० ॥
विरहादिह बिभ्यत प्रियाणामविवेकांस्तु विहाय चक्रवाकान् ।
असुमर्पतरोष्मणां दिनानामवसान न सुखाचकार क वा ॥६१ ॥
सुतरा लयव प्रचण्डवात-व्यतिषङ्गात्सहसोद्गता निकामम् ।
धनिपामरवत कुमित्रयोगात्, परित पार्थिवपांशवो बभूवु ॥६२ ॥
मशका सह मत्कुणैश्च दशै, प्रभवत्यूष्मणि निरसृता कुतश्चित् ।
मिलिता भृशमस्तपा समन्तादतुदन्वीतदया प्रसह्य जीवान् ॥६३ ॥
निशि बृंहितमन्यथास्तथाऽऽरात्, प्रतिगृह्य स्फुटचन्द्ररश्मिजालम् ।
विहरन्ति चिरंस्म सस्मराभी, रमणीभिर्धनिनोऽधिचन्द्रशालम् ॥६४ ॥
अनियन्त्रणतापतापनाना-विधकेलिश्रमतान्तदम्पतिभ्याम् ।
अनिश प्रवहत्तुशीरधीरव्यजनोत्थो व्यतरन्मरुत् सुषुप्तिम् ॥६५ ॥
प्रियया वसनाञ्चलेन मन्दं, मधुरालापपर प्रवीज्यमान ।
तदुर स्थललम्बितोत्तमाङ्गस्तपताप न विवेद कोऽपि धन्य ॥६६ ॥
दिनमर्कमरीचिभि विचित्रं, दवथु खल्वनुभाविताश्चलन्त ।
पथिका निशि चत्वरे शयाना, शशिरश्मीनमृतस्रुत प्रतीयु ॥६७ ॥
सलिल शशिधाम मल्लिमाल्यं, बिसजालं हरिचन्दनं निदाघे ।
कुसुमास्तरण प्रपानकञ्च, प्रियमासीन्नितरां विलासियूनो ॥६८ ॥
करपल्लवलोलित सलीलं, परमाभ्यन्तरवेशमवारिणीनाम् ।
शरण कुलसुभ्रुवामिहासीत्, प्रसरत्यूष्मभरे च तालवृन्तम् ॥६९ ॥
इह सन्ततत्तापमत्यसह्यं, प्रतिपद्यैव निसर्गशीतमूर्ती ।
सरिता लतया च साकमद्रे, रजनी प्रत्यहमाससाद कार्श्यम् ॥७० ॥
अचिराभ्युदिते दिनेशपत्ये, सवयोगोपजनार्थनानुरोधात् ।
पुनरप्यमलं यशो यशोदा-तनयः क्रीडितुं वनं प्रतस्थे ॥७१ ॥
मनसा वृषभानुजामुखाब्जं, नवलावण्यविनोतपार्वणाब्जम् ।
कलयन् स सुहृत्सु सानुरागं,कथमप्युच्चरतिस्म सानुरोधः ॥७२ ॥
व्रजतां खलु सम्मुखं खरांशो-रखिलाना मुखमण्डलानि तेषाम् ।
परिपातिपरन्तपातपानां, सुषमां साम्मुमुषुः सरोरुहाणाम् ॥७३ ॥
प्रतपत्यपि सर्वत कराले, प्रसभं भानुमतो मरीचिजाले ।
न मनागपि तेऽभवन्निवृत्ताश्चलनादध्यवसायवित्तवृत्ताः ॥७४ ॥
वकवैरिपुरस्सरास्ततोऽमी, विविधं पथ्यवसायिते विनोदैः ।

अथ 'कैतवसमागमो' नाम
सप्तदशः सर्गः

अथ [१] शैलधरोऽञ्चितस्मरो, ललिताया ललिता गिरः स्मरन् ।
सविशेषमियेष केशवः, स्वयमाश्वासयितुं रह प्रियाम् ॥१ ॥
दयितामुपसर्तुमुन्मना, निरपेक्षामधिजीवितं हरिः ।
अजहात् सहजान्तु धीरता, सरसं पञ्चशरो हि दुर्जयः ॥२ ॥
विरहव्यसनं कलावती-दुहितुर्दुस्सहमालिजल्पितम् ।
त्वरयाऽपनुनुत्सुरच्युत-रच्युतदोषो विममर्श संविधाम् ॥३ ॥
निखिलान् सहयायिनो विना, प्रकटं यामि किमु प्रियान्तिकम् ।
उत कञ्चन कौतुकाकरं, निभृतं कैतववेषमास्थितः ॥४ ॥
प्रयतेन यतीकृतं ह्रदा, ध्रुवमेवापरिवर्तिनाकृतिम् ।
परिचित्य पुर स्थितं तु मा-, मतिशालीनमतिक्षपेत सा ॥५ ॥
सहसोपनत कुमारिका, पुरुषं कञ्चिदसंस्तुतं रह ।
परिवृत्ततनु तु वीक्ष्य मां, विभियादेव निसर्गविक्लवा ॥६ ॥
तदुपेक्षणमप्यसङ्गत, मदनो यामुपहन्ति मत्कृते ।
इतरा च गतिर्न दृश्यते, रमणीरूपमतो विधेलिमम् ॥७ ॥
इति साधु विविच्य राधिका-सविधे यौवतविग्रहेण सः ।
गमनाय वियोगवेदना-शमनाय ध्रुवमादधौ मतिम् ॥८ ॥
पदयो र्मणिनूपुरे कटौ, रसना स्वर्णमयीमसौ तत ।
करयो रमणीयकङ्कणे, विमलां वक्षसि मौक्तिकस्रजम् ॥९ ॥
चिबुकेऽञ्जनबिन्दुमीक्षण-द्वितये कज्जलमुज्ज्वलं मुदा ।
अलिके तिलकं च कौङ्कुमं, निदधौ वासितवीटिकां मुखे ॥१० ॥
वसनेन सहार्करोचिषा, परिधायारुणवर्णकञ्चुकम् ।
कमलेव वभावसंशयं, धृतलीलाकमलेन पाणिना ॥११ ॥
कुतुकेन पुरेव मोहिनी-कृतमात्मानमवेक्ष्य दर्पणे ।
निभृतं मधुरस्मितं शनैः, प्रययौ कीर्तिसुताप्रतिश्रयम् ॥१२ ॥
अतिवञ्चितलोकलोचनो, व्यपदेशादभिसारवानिव ।
विरवीकृतभूषणो जवादभवत्नन्दनिकेतनाद्बहिः ॥१३ ॥

---

१. सर्गेऽस्मिन् ९८ श्लोक यावद्वियोगिनीच्छन्दः ।

अवहद् भियमेकशोऽपि नो, पथि गच्छन् विजने जनार्दनः ।
परिवर्तनमाशु वेषवत्, प्रकृतेर्नैव जनस्य जायते ॥१४ ॥
उपसद्गति भूधराटवी-सुषमाकृष्टदृशं विलम्बिनम् ।
स्मृतिगोचरतागता च तं, ललितासूक्ति-रलत्वरत्तराम् ॥१५ ॥
मुरलीकलवादनस्पृहा-मरुणात्स स्फुरितां पदेपदे ।
विषये न विषज्जति क्वचित्, प्रियसाक्षात्करणोत्सुकं मनः ॥१६ ॥
प्रणयादिव नम्रतामितैस्तरुभिस्तीररुहैः विचित्रया ।
क्षणमेकममु व्यलम्बयत्, प्रसभं प्रेमसरोवरं श्रिया ॥१७ ॥
वयसां कलकूजितप्लुत प्लवगानां पृषतां निरीक्षणम् ।
नटनं शिखिनां च तन्मनश्चलमप्यध्वनि साध्वमोदयत् ॥१८ ॥
उपसं जटिलां नतोन्नतामपि राधासुदिदृक्षयोद्धुर ।
वरसानुगिरेरुपत्यका-पदवीं मृद्धितमां समामवैत् ॥१९ ॥
श्रुतिमण्डितये कलावती-तनयासरणयाहृतच्छदम् ।
अनुशैलतटं पगौ स्फुटं, नयनाभ्यां वततीकदम्बकम् ॥२० ॥
निजपुरन्वनिकामनिहत्य, स्पृहयन् भोजरिवान्यसस्तवात् ।
प्रथमं पथि यत्नमास्थितःशरणं न्यास्थदसावदक्षिणम् ॥२१ ॥
वृषभानुपुरं त्रिविष्टप-प्रतिमं सन्यदधाद्यथा यथा ।
मिलितोत्कलिका तथातथा, प्रणयिन्यास्तरलीचकार तम् ॥२२ ॥
विहरत्यथनं लतालिभिः, पवनं कीर्तिसुतापदार्पणात् ।
बहुधाप्ययनं महीधरं, समया चोपवनं ददर्श स ॥२३ ॥
घननिर्झरपातशीतलान्, मृगनाभिव्यतिषङ्गसौरभान् ।
विततान् वनदेवतागृहा-निव संलक्ष्य ननन्द कन्दरान् ॥२४ ॥
चतुरोऽन्वहमेव पार्श्वगः सुबलोऽप्याध्ययनं[1] यदृच्छया ।
मिलितो न विवेद कृत्रिम-प्रमदाकारपरिग्रहं हरेः ॥२५ ॥
अमुनाऽध्वनि दूरतस्ततः परितः सौधनिरस्तचन्द्रिरम् ।
ददृशेऽसदृशेन रोचिषा, स्फुरितं श्रीवृषभानुमन्दिरम् ॥२६ ॥
अविरामविकासिनस्तरून्, सरसीः सन्ततफुल्लपङ्कजाः ।
शिखिनोऽपि च नित्यनूतना- नवलोक्यातितुतोष तत्र सः ॥२७ ॥

१. मार्गे ।

क्षितिभृत्सदनं शिरस्स्फुरत्- पृथुलस्वर्णघटं निभाल्य सः ।
उदयाचलमस्मरच्चिरं, शिखराग्रोपलसद्विभाकरम् ॥२८ ॥
पुरुरत्नविचित्रधातुभि, र्धुरि तस्य च्छुरितस्य भूभृतः ।
वरसान्वभिधामसंशयं, मनुते स्मावितथा मुपेत्य स ॥२९ ॥
स ददत् पथि मन्थरं पुर-क्षरण द्वारि निवारणाद्भिया ।
हृदि चैव दधत् प्रगल्भता, प्रविवेशाम्बरचुम्बि गोपुरम् ॥३० ॥
युगपद्विविध प्रयोजनै, र्विशतो निस्सरतश्च मण्डितान् ।
मनुजानवलोक्यन्नसौ, मुदितोऽन्वर्निदधौ पुर. पदम् ॥३१ ॥
क्रमश पटभूषणादिभि, प्रचिता शाश्वतभोगसाधनै. ।
विपणीः समवेतसन्मणी, रमणीया रमणीवदैक्षत ॥३२ ॥
क्वचनैक्षत चित्रलेखिनो, रुचिरस्रग्रचनाकृतोऽन्यत ।
इतरत्र परार्ध्यगन्धिका-नपि ताम्बूलिकपुङ्गवान्क्वचित् ॥३३ ॥
सरलाश्चलतर्णका स्रवत्-पयस पीनकुचा. समर्चिता ।
सुरभीरिव सौरभेयिका, परितोऽपश्यदसौ सहस्रश ॥३४ ॥
ककुद शिखरोन्नतं शिरः, सुविषाणा गलमातघण्टिकम् ।
दधदौक्षकमत्र वीक्ष्य त न्निनदं सम्मुमुदे च सोऽधिकम् ॥३५ ॥
उपघोपमवेक्ष्य घोषिण, स्फुरतो राधिकया प्रसाधितान् ।
अथ वत्सतरानमीषु तत्-प्रणयं सोऽपरिमाणमन्वमात् ॥३६ ॥
युवकान् विपुलान् खलूरिका[1]-वलये मल्लकलाविलासिन ।
पृथुलापघनान् घनध्वनी, नयमालोकत कौतुकात् क्षणम् ॥३७ ॥
अलिकादलकापसारणा-मपदिश्यंप शय निवेशयन् ।
शकुन जनसङ्क्ये मुहु स्फुरणा दतद्दशो निजुहुवे ॥३८ ॥
अनुवीक्ष्य पुर प्रसादवान्, विलसन्नित्यवनीनमङ्गलाम् ।
नम्या वरसानुभूमिभृन्नृपतिद्वारमसावमाधयत् ॥३९ ॥
नाग्निार्थयितुं निजेक्षणे दयितावक्त्ररोरुहेक्षणात् ।
गदन सदनन्तवैभव, वृषभानोरनु सोऽञ्जसाऽविशत् ॥४० ॥
इह धामनि वार्षभानवी मतिसीमानमवेक्ष्य सम्पदम् ।
जगदीश्वमूर्तिरप्यसौ, कियती कालकर्ला विसिष्मिये ॥४१ ॥

---

१ मल्लप्रनभूमिमण्डले ।

महनीयपरश्शतातिथि-व्रजमत्कारपरायण बहिः ।
प्रगमन् वृषभानुमन्दिरा-दविशत्सोऽन्तरतर्कित शनैः ॥४२॥
निलयान्तरसौ यशोमती-मिव गव्यस्ववहारतत्पराम् ।
निभृतं प्रगनाम दूरतः सुतवात्सल्ययुक्ता कलावतीम् ॥४३॥
दयितास्यपिपासया दृशो, नंगनवूर्मिचलीकृतान्तरः ।
वृषभानुसुतानिकेतनं, ललितारामवृत जगाम सः ॥४४॥
स निमेषविशेषितावसरो-ललितामुञ्जमकुञ्जनिवेशितान् ।
युवती नवनीतकोमला, कमनीयामवनीपुलोमजाम् ॥४५॥
निधिमद्भुतशीलसम्पदः शुचिलावण्यमहार्णवे. खनिम् ।
स्वमनोहरिणक्षमायुध-व्रजरासानिव पुष्पधन्वनः ॥४६॥
अमृतांशुहिरण्यकेतकी सुषमारीरिव मिश्रितैर्मिथः ।
रचितावयवामनीक्षिता-मिह दोषं दयिता न्यबीभलत् ॥४७॥
सुषमामिव दर्शिताकृतिं, सुदतीं पर्वसुधाकराननाम् ।
निमिषप्रभयोरिवैकतां, स्फुटदिन्दीवरसुन्दरच्छविम् ॥४८॥
चपलामिव लोलवल्लरीं, मुहुरान्दोलितकर्णभूषणाम् ।
निशान्ते भवने ददर्श तां प्रमदां कामपि कीर्तिबालिकाम् ॥४९॥
इयमेति किमिन्दिराऽन्तिका, नवनेन्दीवरश्याममोहनः ।
धरणीनतचारिणी विराहुत शृङ्गाररसाधिदेवता ॥५०॥
वपुरेकतमम-मानवं, दधती किन्नु कलिन्दनन्दिनी ।
अथवा स्वयमीश्वराश्रिता, जनसम्मोहनशक्तिरीश्वरी ॥५१॥
हृदयं सहसा हरत्यसौ, प्रसभं दर्शनमात्रतः कथम् ।
इदमेव मम नन्दनन्दन, कमनीय- प्रभयाऽनुकुर्वती ॥५२॥
इति यावदसौ समुत्सुका, वृषभानो दुहितुः व्यतर्कयत् ।
[illegible] ॥५३॥
नयनानि परस्परं तयो-रपि दृगन्विलितानि रहस्या ।
सविशेषमनन्तरं मना-गनुरागप्रतिमानिनिन्दुरे ॥५४॥
अनुभावनदीनवेश्य तां विषय मूर्तिमतीमिवायतीम् ।
स्वयमालिजनैः समं मुदा, त्वरितं प्रत्युदियाय राधिका ॥५५॥
शुचि मानसमासनं निजं, पुरतस्तं प्रणयात्तु निर्मलम् ।
नवनाम्बुजमर्घ्यमादरे-ऽस्य मधुपर्कं मधुरं च चकार सा ॥५६॥

प्रतिपत्तिपरा कलावती-तनया तुल्यनयादतित्वरम् ।
सविलासमुपाजिहानया, प्रतिसम्भावनयाऽऽर्च्यतानया ॥५७ ॥
परिचित्यनुपक्रमेऽपि सा, वहुशाखामतुलामकारणाम् ।
इह *कीर्तिसुता सखीकृतां, परिचर्यामवधार्य विस्मिता* ॥५८ ॥
उपवेश्य मनोरमासने तदनु क्षीणपथिश्रमामिमाम् ।
ददती प्रणयेन वीटिका, समपृच्छत् सुवलस्वसा स्वयम् ॥५९ ॥
सखि ! धन्यतमाऽस्मि सर्वथा, यदमूदृग्मयि तावकी दया ।
अथवा महतामहेतुकी, सकलानन्दविधायिनी क्रिया ॥६० ॥
स्वयमेव ददाति दर्शनं, स किमाह्वानमपेक्षते विधुः ।
जगदेत्य सुखाकरोति वा, पवमानः किल केन याचितः ॥६१ ॥
चिरचिन्तनयाऽप्यदः क्षमं, सुकृतं न स्वकृतं स्मराम्यहम् ।
अनुमापयतीदृशं पुनः फलमेवोपनतं तदञ्जसा ॥६२ ॥
दृगसेचनकं वरानने ! तदिदं शंसति रूपमेव ते ।
अपि कर्णरसायनं स्फुरत्-स्मितपीयूषपरिष्कृतं वचः ॥६३ ॥
मम तावकदर्शनप्रदं, नहि सौभाग्यमभूत् कदापि यत् ।
अभिधाप्रभृतेः पिपृच्छिषा, परिचेतुं तरलीकरोति तत् ॥६४ ॥
कृपयाऽसि ययाऽभ्युपेत्य हा, चलनक्लेशमियन्तमागता ।
न तयाऽगणयन्त्यनौचितीं, त्वरितं दास्यसि
देवि ! संस्तवम् ? ॥६५ ॥
करुणामयि ! यस्तवादिमा -दपि साक्षात्करणात्समुत्थितः ।
स हि साहसिकं प्रसूयते, मम विश्रम्भभरोऽत्र चापलम् ॥६६ ॥
इति मञ्जु निशम्य सादरं, प्रणयार्द्रं मृदु राधिकावचः ।
स्मितपूर्वमपूर्वमाधुरी -निधिगम्भीरमसावुदाहरत् ॥६७ ॥
अयि वल्लवराजबालिके ! कथमित्थं मयि तावको भ्रमः ।
अतिसीम तनोषि गौरवं, स्वविधेयेऽपि जने यदीदृशम् ॥६८ ॥
नियतं भवदीयजन्मना, सखि ! धन्यो वरसानुसानुमान् ।
अपि पुण्यवती कलावती, वृषभानुः सुकृती च गोपराट् ॥६९ ॥
सुषमामसमामुदारतां, सरलत्वं च तवाङ्ग ! शृण्वती ।
अपि तर्पयितुं भृशं दृशौ, कुतुकाक्रान्तमनाः समासदम् ॥७० ॥
सुभगे ! त्वमये यथाश्रुता, न तथैवापितु सर्वथाऽधिका ।
गुणरत्ननिधिं निरीक्ष्यसे, न महत्ख्यातिरुपैत्यसत्यताम् ॥७१ ॥

अभिधाव्रतिप्रयोजनं, सरले ! पृष्टमपि त्वया पुनः ।
कथयाम्यखिलं यथायथं, प्रियनिर्बन्धमपाकरोति कः ? ॥७२ ॥
सखि ! नन्दनिकेतनादुदङ्, मम नन्दीश्वरपर्वते गृहम् ।
विदितौ च मदेकसन्ततो, जनकौ भक्त्यनुरागनामकौ ॥७३ ॥
परपुष्टिनिभामलक्षणामपि वात्सल्यभरेण शैशवे ।
गुरुभिर्विहितेन विद्धि मा-मभिधानेन तु गोपदेवताम् ॥७४ ॥
प्रणयेन पणेन मामये !, त्वमसि क्रीतवती यदञ्जसा ।
अहमप्यनुयोक्तुमीप्सित, क्वचितो चाधिकरोमि राधिके ! ॥७५ ॥
ननु रङ्ग ! तनु विलोचने, स्तिमिते निःश्वसितं च मांसलम् ।
परपुष्टिनिभामलक्षणे ! कुत-स्तत्र भयैर्विजनान् प्रबाधते ॥७६ ॥
अयि यद्यपि पटवि ! भूयसी-मवहित्थां कुरुषे व्रजेन्दिरे ।
स्फुटमान्तरिकी कदर्थना, कथयत्येव तथापि ते वपुः ॥७७ ॥
न दशा क्वचिदीदृशी भवे -दनुरागोरगदंशनं विना ।
तदपाकुरु संशयं प्रिये ! तपसा कस्त्रिजगज्जयी युवा ॥७८ ॥
इति तां ब्रुवतीमतन्द्रिता, द्रुतमादाय करे सकौतुकम् ।
स्मितवक्त्रसरोरुहा रह-स्थलमानीय च कीर्तिजाऽब्रवीत् ॥७९ ॥
सखि ! धन्यतमासि या पुनः प्रतिवेशे वससि व्रजेशितुः ।
नयने फलिने वितन्वती, सततं तत्तनयास्यदर्शनात् ॥८० ॥
इयती क्व गुरोरशिक्षथ, वद कस्मादभिधानचातुरीम् ।
अमिता च तवेङ्गितज्ञता सखि ! विस्माययति प्रसह्य माम् ॥८१ ॥
ननु नन्दपुरे प्रजापते-रनुकम्पा महती प्रतीयते ।
सखि येन स तत्रनिर्मितो, सुषमाकोपमशेषपत्यजत् ॥८२ ॥
अपरं हृदयं त्वमेव मे, भवसि प्रेयसि ! निर्मलं यतः ।
कथमस्तु तवास्त्वदप्यहो, सुनरां किञ्चन जातु निह्नुतम् ॥८३ ॥
यदवध्यवलोकितो मया, क्षणमेवाध्वनि नन्दनन्दनः ।
मदवध्ययि सखि ! सम्भ्रमा-मतनुर्मामुपनेतुमीहते ॥८४ ॥
अवलोक्य गवानुसारिणं, मुरलीवादिनमम्बुदच्छविम् ।
तमखण्डशिखण्डमण्डनं, मनसो न प्रभवामि शोभने ॥८५ ॥
स्मरदर्पपुरस्कृतोमुखा, विमुखा यस्य तुलाधिरोहणे ।
तमवेक्ष्य जगत्त्रयेऽपि वा, विवशा का न भवेत्रितम्बिनी ॥८६ ॥

त्वयि विश्वसिमि प्रियंवदे ! करुणां द्रागपि वा करोषि चेत् ।
ध्रुवमेव स मह्यमर्पये- न्निजदास्यं कुशले ! प्रियस्तदा ॥८७ ॥
इति साधु निपीय तद्वच, समुदाऽपि प्रणयं रीक्षितुम् ।
कृतकं विमनायमानया, पुनरूचे वृषभानुजाऽनया ॥८८ ॥
अहह व्रजराजनन्दिनि ! प्रसृताऽसि स्फुटमुत्पथे कथम् ।
किमु हारधिया सितोरगं, तरले ! हन्त गले निधित्ससि ॥८९ ॥
क्व स हिंस्रतमस्तम प्रभ-श्चपलो गव्यदुकूलतस्कर ।
क्व च गेयदया हिरण्यभा, स्थिरधी शीलवती !त्वमुत्तमे ॥९० ॥
प्रतिवेशितयाऽस्मि शैशवा-दखिलं वेद्मि यतोऽस्य चेष्टितम् ।
तदितो भवती निवर्तये, सुहृदो हि प्रतिवारिणोऽहितात् ॥९१ ॥
इति निश्चलनिश्चया सुहृ-द्वदनाद्दर्तुरनर्हगर्हणाम् ।
प्रतिपद्य सपद्यनिन्दिता, व्यथिताऽभापत वार्षभानवी ॥९२ ॥
अलमालि ! गिरां श्रमेण ते, मयि तस्मै विहितप्रतिश्रुतौ ।
वरमर्हमनर्हमेव वा, कुलकन्याऽभ्युपगत्य का त्यजेत् ॥९३ ॥
अयि ! योजयितु त्वमर्थिता, हृदयेश विरहार्तया मया ।
किमिद चपले ! मुधाऽभ्यधा, पतिनिन्दा कुलजा
शृणोति का ? ॥९४ ॥
स्फुरिताधरपल्लवा जवा-दिदमुक्त्वैव तत. पराङ्मुखी ।
रुदती वृषभानुजा रुजा, व्यलपत्कान्तवियोगजन्यया ॥९५ ॥
जगदीश्वर ! जानतोऽपि ते, जनमेतं त्वदधीनजीवनम् ।
करुणाकणिकाऽप्युदेति न, प्रतिरुन्धे मदभाग्यमेव वा ॥९६ ॥
अपि कल्पय तात ! यातनां, किमु कीनाश ! वृथा विलम्बसे ।
हृदयेशमथो यथाऽऽप्नुया-मपरेणाप्यचिरेण जन्मना ॥९७ ॥
व्रजचन्द्र ! गिरीन्द्रभृत् ! प्रभो ! प्रियसर्वज्ञ ! दयापयोनिधे !
प्रणतिं चरमामिमामपि, प्रतिगृह्यानुगृहाण दासिकाम् ॥९८ ॥
इत्थं चिराय परिदीव्य भृश निशाया,
चक्रीव सा दयितसङ्गमने निराशा ।
स्वैरं विमोक्तुमफलान् प्रसिता निजासून्,
मूर्च्छोत्तरव्यसनभारवशादमूर्च्छत् ॥९९ ॥

धृत्वा दयाद्रुतमति द्रुतमात्मनैव
कान्ता परीक्षितरति सहसा पतन्तीम् ।
आरोप्य वक्षसि विमर्शसुखेन सञ्ज्ञा-
मानाय्य सूक्तिसुधयाऽमदयच्च कृष्ण ॥१०० ॥
अयं 'मायादेवी'-सुकृति-पटली-मौलिमहित-
प्रथी-'विद्यानाथ'-प्रभव-'बदरीनाथ'-रचित. ।
सुकाव्ये मञ्जूषा[1]-सहजनुषि राधापरिणये
गुणे पूर्णः सर्गो विरतिमतताल्पष्टि[2]-
पितभाक् ॥१०१ ॥

इति श्रीराधापरिणय-महाकाव्ये कृष्णाङ्के 'कैतवसमागमो'
नाम सप्तदशः सर्गः ।

१ अलङ्कारसर्वस्वटीका ।
२. सप्तदश ।

॥इति प्रभाया सप्

अथ 'परिणय-प्रमोदो' नाम

अष्टादशः सर्गः

अथ[1] व्रजाधीशसुतः सवित्रा, युतस्तथर्तुंश्रसने कदाचित् ।
वृन्दावनं नन्दनसुन्दरं गाः कृत्वा पुरोगाः कुतुकादगच्छत् ॥१ ॥
गव्या-खुरोद्धूतरजः परीतं, प्रसन्नमास्यं मधुसूदनस्य ।
स्फुटं मरन्दच्छुरितं सलीलं, नीलारविन्दं नितरामनिन्दत् ॥२ ॥
राधाऽनुसन्धानपरोऽप्यऽदभ्रं पितु र्निदेशाध्वनि सावधानः ।
चलाचलाः स्निग्धरवेण धेनू-स्तनूनसङ्घांश्च समन्वलयत् सः ॥३ ॥
अग्रेसरोऽमेव वितर्क्य कान्तां, कदापि धर्तुं निदधौ पदे द्राक् ।
समाहितान्तःकरणोऽथ तातान् प्रमानवाप्य व्यरंसीत् मन्दम् ॥५ ॥
प्रागेश्वरीसन्ततभावनोत्थं, मुहुर्मुहुः स्वं गतिभङ्गमेव ।
विलोलधेनूरनुयन् प्रगोप्तुं, प्रभूवभूवापि पितुः समक्षम् ॥५ ॥
मुदोच्छलद्वत्सकमध्यमध्ये, मुहुः प्लुतं पृष्ठचरः पयोधान् ।
स्वयं स रक्षन् पितरं प्रयासात्, सम्यक् सदङ्के गमयाम्बभूव ॥६ ॥
यदीक्षतासौ वरसानुशृङ्गं, विवर्तितग्रीवमनेकवारम् ।
विवेद न द्रागपि तद्रहस्यं, दृष्ट्वाऽपि नन्दः सरलः प्रकृत्या ॥७ ॥
तरङ्गितोत्साहभरो नवीन-स्फूर्तिः परं संहतगात्रबन्धः ।
गवानुसारी प्रभुरप्रमादो, यथौ युवेव स्थविरोऽपि नन्दः ॥८ ॥
यूथं पुरस्तादपि गवामवापद्, वृन्दावनं तोयदसन्निकाशम् ।
विशङ्कटं पाण्डुतरस्विव तूर्णं, तरङ्गिणीनामिव वारि सिन्धुम् ॥९ ॥
क्लान्तामपूर्वं पथि सप्तसप्तेः पीनाः पदं मन्थरमादधानाः ।
छायास्तरूणामधिगत्य शीता, विरामनु काननतोऽस्मि गाव. ॥१० ॥
शृण्वन् कलं कूजितमण्डजानां, निषेवितः शीतलवन्यवातैः ।
ससूनुरासन्नविशालशाल-मूलेऽनुकूले निषसाद नन्दः ॥११ ॥
खिलीकृतायामपि चारुतायां, क्रमेण वृन्दाविपिनस्य तावत् ।
वैचित्र्यमत्राकृतकं परेभ्यो, नन्दीश्वरेन्द्रः कलयन्ननन्दीत् ॥१२ ॥
तृषार्दितान् पल्वलपालिशोभात्, ससम्भ्रमं सम्भ्रमन समन्तात् ।
जन्यून् समन्यूनवसाय वन्या-नैक्षिष्ट पाथोदपथं न वन्या ॥१३ ॥
उदीर्णनृत्तोत्कलिकाः कुतश्चित्, केकाविकासोन्मुखतां दधानाः ।
प्रतीक्षमाणा प्रणयेन तस्थुः शिखावला स्वागतमम्बुदानाम् ॥१४ ॥

---

१. इड १०० स्तोक यानदुपजातिच्छन्द ।

प्रस्यन्दमानोरुमरन्दहाला, सुगन्धिनिर्धूतलसद्रसाला ।
आसीत्स्फुटाऽऽकारितभृङ्गजाला, सङ्गीतिनी क्वापि च शालमाला ॥३० ॥
मनोरमामोदभरेण पुष्प-स्तोमेन रोलम्बसमादरेश्च ।
परैव यन्मा लतिकान्तरेभ्यः, सापि क्वचिन्मालतिका चकाशे ॥३१ ॥
पान्थाप्रियोऽपि प्रियकः, कुतश्चिद्, वियोगिहन्ता बत जीवकोऽपि ।
आवर्जितप्रेक्षकतर्जनीकः, सर्जो व्यराजत्सुमसुप्रतीकः ॥३२ ॥
सुवासवृक्षान्तरभङ्गजाग्रद् यशोभिरुल्लासिसितप्रसूनैः ।
नाम्ना च पाथोदविनोदकाले, तथाऽर्जुनो दृष्टिपथागतोऽभूत् ॥३३ ॥
क्वचित्समीपे गिरिगह्वरस्य, पयोमुचो गर्जितमूर्जितं तत् ।
प्रतीपशङ्कापरिकोपि-माद्यत्-मृगेन्द्रनादस्य निदानमासीत् ॥३४ ॥
किमाज्ञया मन्मथभूमिभर्तुः र्वर्षर्तुरुद्भासितडित् प्रदीपम् ।
घनाम्बुभृद्वृन्दवपुर्व्यतानीन्नभोऽङ्गने नीलबृहद्वितानम् ॥३५ ॥
नभोऽङ्गनेऽम्भोदवितानभाजि, स्फारस्फुरद्गर्जितवाद्यनादे ।
पटीयसी चेतनचित्तचौर्ये, नटीव नृत्तं चपला चकार ॥३६ ॥
आच्छादयद् व्योमरणाङ्गणं स्राग्, बकावलीराजतशृङ्खलाभाग् ।
अम्भोमदा दुर्निनदा स्मरे ना, सम्पाऽङ्कुशा वारिददन्तिसेना ॥३७ ॥
आडम्बरं वारिदमण्डलस्य दृष्ट्वा विशिष्टं पशुपालनाथः ।
कुतोऽपि हेतोः पुनरुन्मचित्तं, व्रजोपरि क्रुद्धमशङ्कतेन्द्रम् ॥३८ ॥
श्रौतं विधानं प्रियरात्मनोऽथ, संयोजनेच्छामुपलक्ष्य धातुः ।
अस्पृष्टभीरप्युपतातमुच्चैरचेष्टत त्रस्नुवदस्य पुत्रः ॥३९ ॥
शुष्यन्मुखो वत्सलिमातिरेक-क्लिन्नान्तरो वेपथुधूतधैर्यः ।
स विस्मरन् स्वं तनयस्य शश्वत्, त्राणप्रकारं परमन्विवेष ॥४० ॥
पुरेव तद्वज्रधरोपसर्ग-सम्भावना तस्य मुमोष धैर्यम् ।
दैवाकसोत्पातसमागमे स्याद्, धीरोऽप्यधीरः किमसावभीरुः ॥४१ ॥
न रक्षणोपायमपश्यदन्य, सूनोर्व्रजग्रामणमन्तरेण ।
न चोपलेभे मनुजं परं यस्त्रायेत धेनूर्वनविप्रकीर्णाः ॥४२ ॥
विहस्तधीर्नैकविधं विधानं, शशाक नाश्वासयितुं तनूजम् ।
मज्जँस्तदुत्पातमहाम्बुराशा-वासादयामास न चावलम्बम् ॥४३ ॥
तावद्वियोगाद्व्यथितस्वताया, निदेशतो वाऽभिमुखस्य धातुः ।
एकाकिनी सन्निदधौ सखेल, सञ्जिन्वनी तत्र सुमानि राधा ॥४४ ॥
विलोक्य तां गोकुलनाकभर्तुः-राक्षामभूमामवाप चेतः ।
आकस्मिकमन्प्रसरेऽसहायं, सुखाकरोति स्वजनोपलब्धिः ॥४५ ॥

उपागतां वन्दनतत्परानान्ता-मधोदृशं दर्शितनिघ्नभावाम् ।
आतङ्कमोदोर्म्युपरुद्धकण्ठः, कथञ्चनाभीरविभुर्बभाषे ॥४६ ॥
कल्याणि ! भाग्यात् त्वमुपस्थिताऽसि, प्रनष्टदृष्टेरिव मेऽत्र यष्टिः ।
वर्षीयसः पुत्रि ! कुरूपकार, नयाच्युतं बिम्यतमेतमोकः ॥४७ ॥
इतीष्टमादेशमभीरभर्तुर्गभीरहृत्त शिरसाऽभ्युपेत्य ।
आकुञ्चिताक्षी स्मितवक्रवक्त्रा, राधा मुकुन्दं कथमप्यगृह्णात् ॥४८ ॥
समर्प्य कृष्णं वृषभानुजायै, गुणानुभावातिशयश्रुतायै ।
अभीरभीरप्रभुरप्रमत्त-स्त्राणे गवामेव बभूव यत्तः ॥४९ ॥
व्रजेशितुर्दृक्पदवीमतीतः, प्रसारिगुल्मान्तरितो मुकुन्दः ।
विहाय बाल्योचितभीरुभावं, प्रागल्भ्यमाधात्तरुणत्वयोग्यम् ॥५० ॥
अप्युत्सुकावालपितुं मिथस्तौ, ह्रिया स्वभावोद्भवया निरुद्धौ ।
दृष्टी तयोश्चाप्यतिवृद्धतृष्णे, न शेकतुः सङ्घटितुं कथञ्चित् ॥५१ ॥
अन्योन्यजाग्रत्तररागभाजो, भुजौ स्फुरन्तौ पतितुं प्रियांसे ।
सम्मेलने प्राथमिके नवोनौ, विश्रब्धभावः प्रसभं न्यषेधत् ॥५२ ॥
परस्परं तौ प्रतिपरिरक्षा-परायणावप्यतिमात्रमुत्कौ ।
गूढं दृशाऽऽकेकरया पिबन्तौ, प्रियास्यचन्द्रं, ययतुः समौनम् ॥५३ ॥
इत्थं पथि प्रस्तुतनैकभाव-व्याक्षिप्तचित्तं चलतोः सहैव ।
अजस्रमालोककविस्मयाय, बभूव योगेऽपि तयोर्वियोगः ॥५४ ॥
समीहितं सङ्घटनोन्मुखं त-मर्थं समर्थः प्रणिधानयोगे ।
अवेत्य हृष्यन् सहसा स्वलोकाद्, राजीवजन्माऽवततार भूमिम् ॥५५ ॥
वृन्दाटवीपद्धतिमध्यवर्ती, प्रतीक्षमाणः क्षणमिष्टदेवौ ।
गन्तुं व्रजन्तौ समया व्रजन्तौ ददर्श हर्षस्तिमितः स्वयम्भूः ॥५६ ॥
यावद्विधिं तं परिचित्य राधा-हरी विनीतौ विनतौ भवेताम् ।
भालेशलुर्भिश्चतुर स तात्र-श्चत्वारि पस्पर्श तयोः पदानि ॥५७ ॥
आवर्ज्य तथ्यैर्मधुरैर्वचोभि, र्दर्शशिल्पिसन्निर्मितमण्डपं सः ॥
निनाय भाण्डीरवनं विवाह-संस्कारसिद्ध्यै युवयुग्ममेतत् ॥५८ ॥
पीठे प्रतिष्ठाप्य वरं विरिञ्चि-स्तत्राथ पूर्वाभिमुखं मुकुन्दम् ।
हिमाचलः शम्भुमिव प्रयत्नादानर्च पाद्यप्रमुखोपचारैः ॥५९ ॥
तद्दक्षिणेनाथ वधूं निधाय, प्रजापतिः सङ्कुचदङ्गवल्लिम् ।
राधामसाधारणशीलशोभां, ददौ प्रसीदन् मुदिनाय तस्मै ॥६० ॥
इन्दीवरे कोकनदं नतोऽपि, स्यात्पुण्डरीकं यदि चात्र पद्मम् ।
सकृष्णराधाननवर्णिनिसङ्गे स्थितं तदा धातृदाय विनिन्देत् ॥६१ ॥

प्रियाकरस्पर्शसुखाम्बुराशौ, पदेक्षणो मङ्क्षु मिमङ्क्षुरेप ।
पुर सुरज्येष्ठगरिष्ठलज्जा-तटीं पटुर्लङ्घितुमेव नाभूत् ॥६२ ॥
दाता विधाता प्रथमस्तपस्वी, राधा प्रदेया वनिताविभूषा
प्रतिग्रहीता पुरुषोत्तमश्च, परा निनायोपयम प्रतिष्ठाम् ॥६३ ॥
पितामहोऽप्येष सुत स्वयम्भू, स्रष्टा स्थवीयाञ्जननी च कन्याम् ।
राधा परस्मै पुरुपाय पित्रे, यवीयसेऽदाद्धरयेऽतिचित्रम् ॥६४ ॥
स्वर्गास्पदोऽकामयत स्वय यत् कन्यापितु केवलमेष नाकम् ।
मन्ये तदन्येऽप्यधुना तमेव सर्वेऽनुकुर्वन्ति हि तद्वदान्या ॥६५ ॥
प्रक्रान्तकन्याद्भुतरत्नदान-कर्मप्रतिष्ठापनमिच्छुरस्मै ।
सरोजभू स्वर्णमयीमनर्घ्यां, स दक्षिणामुत्पुलको व्यतारीत् ।६६ ॥
समीक्षणश्रेपमवाप्य धातु-श्चातुर्यभाजावकृतान्यपृष्ठौ ।
तृषोत्तरङ्गे बहु धावमाने, तयोर्मिथ सम्मिलत स्म दृष्टी ॥६७ ॥
राधादृगम्भोरुहयो विकासो, युक्तो मुकुन्देक्षणसूर्यसङ्गात् ।
ससर्ज तत्कौतुकमस्तमानं, बभूव यत्तत्र परस्पर स ॥६८ ॥
आदाय दक्षेण करेण कान्ता, स्निग्धालकान्ता विधिना नियुक्त ।
स मण्डपादीशदिशि प्रवीण-प्रकल्पितामाशु विवेश वेदिम् ॥६९ ॥
त्रयीनिदान तपसा निधान, सनातनाचारचण पटीयान् ।
प्रारब्धसस्कारविधौ विधाता, पुरोहितोऽमुष्य पुरोहितोऽभूत् ॥७० ॥
व्यधायि तत्राब्जभवेन पूर्व, भूसस्कृति सज्वलनोपधाना ।
स्थिते वृते ब्रह्मणि साक्षिभूते, होमश्च पश्चात्समिदाज्यलाजै ॥७१ ॥
प्रजापति स्वावसरे विलक्ष वक्तु निजाख्यामनुसृत्य कृष्ण ।
मूकोऽजुहोत्तेन तदादि मन्ये, तदाहुतेर्मौन-विधेयताऽभूत् ॥७२ ॥
अश्मानमारोहयता जनी तत्- पादाङ्गुली सस्पृशतैव नूनम् ।
अशिक्षि माने हरिणा भविष्य-त्तदङ्घ्रिपद्मग्रहणप्रकार ॥७३ ॥
समन्त्रवादं विधिकारितायां, प्रदक्षिण वह्निपरिक्रमायाम् ।
मायापति र्नन्दसुतोऽनुवार, पदानि सप्तानुजगाम जायाम् ॥७४ ॥
सीमन्तदेशे वरसन्निवेशे, भङ्ग्या विभक्ते वृषभानुजायें ।
शमीशणस्वर्णमुखं सनाथं, सिन्दूरमानन्दघनस्ततोऽदात् ॥७५ ॥
तदा विवाहस्य रहस्यभावात्, तौर्यत्रिक यद्दुवि नैव जातम् ।
अपूरयस्ता त्रुटिमव्यलीका, विभाव्य देवा दिवि नैकधा तत् ॥७६ ॥
स्वायुष्यसौभाग्यसमर्थकाशी-र्वच समुच्चार्य चतुर्गिरास्यैः ।
दूर्वाक्षतानक्षतधर्मतेजा, पितामहोऽथादित दम्पतिभ्याम् ॥७७ ॥

जगत्सवित्रोरनयोर्विवाहो, हास्याय लोकस्य भवेदिदानीम् ।
इत्येष नूनं समपादयत्तं, वेधा रहस्येव पुराणविज्ञः ॥७८ ॥
इत्थं तमुद्वाहविधिं यथावत्, सम्पाद्य राधाऽच्युतयो विनम्रः ।
अद्वैधमेधानिधिरादिविद्वान् प्रकाममस्तौच्चतुराननस्तौ ॥७९ ॥
सुवर्णगौरी घनमेचकाभ, नीलाम्बरां पीतदुकूलभाजम् ।
विलम्बिवेणिं सुललितालकं त्वां, नमामि राधां मधुसूदनञ्च ॥८० ॥
ज्योत्स्नेव चन्द्रस्य विभेव भानो-स्तडिल्लतेवाम्बुधरस्य राधे ।
त्वमेव मात वितनोषि लक्ष्मीमङ्केस्फुरन्ती शकटान्तकस्य ॥८१ ॥
त्वां ब्रह्म साक्षात्पुरुषं गिरीश, विष्णुं दिनेशं गणपं गृणन्ति ।
मुकुन्द ! विद्यां प्रकृतिं भवानीं, रमां प्रभां सिद्धिमिमान्तु धीराः ॥८२ ॥
पुरोहितोऽहैतुकताप्रशस्तामीशौ ! भवद्भक्तिमभाविभङ्गाम् ।
एतावतीमेव जगद्विरक्तः, स्वदक्षिणामर्थयते जनोऽयम् ॥८३ ॥
इतिब्रुवन्नेव नतः स्मिताभ्यां, ताभ्यां वितीर्णामुपलभ्य भक्तिम् ।
ध्यायन्नमू मोदजलार्द्रनेत्रो, व्रज कथञ्चिद्विजहौ विरञ्चिः ॥८४ ॥
अनन्त-भव्यप्रभवेऽत्र काले, बालेन्दुवक्त्रा परिणीय राधाम् ।
इयेष निर्वापयितुं विशाले, कालेयरुक् कुञ्जगृहे स्मराग्निम् ॥८५ ॥
स्मेरां मनाक्कुञ्चितवक्त्रसरोजा-मधोमुखीं सोऽञ्चितरोमराजिम् ।
कपोलयोः स्वेदवतीमनर्घा-दभ्यन्तरं प्राणसमां समानम् ॥८६ ॥
करे गृहीता सहसा प्रियेण, चित्रीयमाणा वृषभानुपुत्री ।
अभूतपूर्वस्य तु साध्वसस्य, क्षणं विहस्ताऽनुबभूव भारम् ॥८७ ॥
त्वरात्मनाऽल मनसेर्यमाणमपीदमीयं नयनं कथञ्चित् ।
प्राणेश्वरं सन्निहितं न पातुं, शशाक लज्जागुरुपक्ष्मरुद्धम् ॥८८ ॥
साहाय्यमालीपटलस्य तस्मिन्, दशान्तराले परमीहमाना ।
इतस्ततः प्राक्षिपदुत्सुकाऽसौ, प्रोप्य्नोविलोलं नयनाब्जयुग्मम् ॥८९ ॥
उद्दामसाहित्यमुपेत्य सूतो सीतेषुदस्तन्मनसस्सऽतिसौष्ठम् ।
प्रवर्त्यमानामपि पङ्कजाक्षीं न्यवर्तयत्तां जडिमा-विलासात् ॥९० ॥
त्रपानुरोधेन मनोभवस्य प्रधानमादेशमुपेक्षमाणम् ।
जडं विधेयान्यतम. प्रचण्डः कम्पः पराभूद्धृदयं तदीयम् ॥९१ ॥
निजे श्रुती तर्पयितुं प्रियेण, वचोऽमृतैः किञ्चन भूरिपृष्टा ।
राधत्रपस्यन्त्यपि सा नतास्या, न वाचमुच्चारयितुं क्षमाऽभूत् ॥९२ ॥
नवोढभावाधिकराज्यलज्जा-बाल्यावसानोदितमीनकेत्वोः ।
स्त्रीपुंसयो र्विद्विषतोरभीक्, बभूव राधाहृदये समीकम् ॥९३ ॥

प्राणान् पणीकृत्य हठेन युद्ध्वा, भग्ना चिरेणापससार लज्जा ।
रत विहाय प्रधने प्रसिद्धो, न पुञ्जय- क्वापि नितम्बिनीनाम् ॥९४ ॥
निवेशिता सानुनय प्रियेण, पटीयसा तल्पतले कृशाङ्गी ।
नतभ्रु साचीकृतकन्धरं सा, तमक्षिकोणेन मनागपश्यत् ॥९५ ॥
दृक्सूचिसम्पादितरोकमित्थ, मन्दाक्षसेतु सहसैव भित्त्वा ।
प्रावर्तत प्रीतिसुधास्रवन्ती-समृद्धवेणिश्चलितु पुरोऽस्या- ॥९६ ॥
वैलक्ष्यकारानिलयाद्विमुक्ति-मासाद्य भाग्येन तदिन्द्रियाणि ।
चिरात्सतृष्णानि निदेशभिक्षो प्रिये स्वतन्त्राण्यचरन् यथास्वम् ॥९७ ॥
चटुप्रकारै विविधोपचारै- प्रेमोपहारैश्च जलाद्विदग्धा ।
विश्रब्धभाव गमिताऽतिमात्रं, पटीयसेय शकटान्तकेन ॥९८ ॥
अनन्तर मन्मथतन्त्रनिष्णौ, भृश सतृष्णौ रहसि प्रतीतौ ।
नवोल्लसद्यौवनयोगयोग्यान्, व्यातेनतुस्तौ विविधान् विहारान् ॥९९ ॥
उद्दामकेलिप्रसृते चिरेण, प्रत्यग्रसम्मोहभरे विशीर्णे ।
सम्भावयन्तौ प्रतिप सावित्रो-रपि श्लथाङ्गौ ययतुर्व्रजंतौ ॥१०० ॥
निस्सृत्य कुञ्जभवनादवलम्बितांसा-
वन्योन्यमेकतरमात्रकरेण गाढम् ।
यान्तौ व्रज पथि विरम्य-विरम्य किञ्चित्
स्मेरावपत्रममिवालपता मुहुस्तौ ॥१०१ ॥
कथमपि गमयित्वा प्रेयसी द्रागणीमा
विरहमसहमाना सान्त्वनैस्तातगेहम् ।
स्वयमनुपदसङ्गोपायचिन्तासहस-
स्तिमितहृदथ कृष्णो मन्दमापोपनन्दम् ॥१०२ ॥
अथ 'मायादेवी'-सुकृतिपटलीर्मालिमहित-
प्रधी-'विद्यानाथ'-प्रभव-'वदरीनाथ'-रचित- ।
करिश्रोर्णामानो नृपचरितचम्पूसहजनौ
महाकाव्ये सर्गो यतिमधृत राधापरिणये ॥१०३ ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के 'परिणयप्रमोदो' नामाष्टादशः सर्गः ।

अथ 'दोलाविलासो' नाम
उनविंशः सर्गः

अथ मुकुन्दमवेक्ष्य[१] रिरंसया, वनमितं तनुकान्तिसनाभयः ।
ममतयाऽऽतपवारणतामधु, समुदिता मुदिता गगने घनाः ॥१॥
जलमुचा वलितेन वलाकया, लसित-मौक्तिकमञ्जुतरस्रजः ।
कनकपिङ्गदुकूलभृतो हरे -रनुगता नु गता चपलानुषा ॥२॥
अरुणभूषण-पीतपटासित-च्छवितनोस्तुलनामघवैरिणः ।
रुचिरचापरुचाऽऽपशचीपते-रुदितयाऽदितया क्षणमम्बुदः ॥३॥
स मुदिरेण सपर्पयताऽमृत, मदनरोचकमेचकरोचिषा ।
भुवनतापमनारतसन्तत, विहरता हरताऽनुकृतोऽभवत् ॥४॥
न सुकरा प्रभुरूपविडम्बना, भुवि सता वत जातु लघीयसा ।
इतिघनेन मुकुन्दतनुद्युते-रनुकृता नु कृता स्थितिरम्बरे ॥५॥
हरिमिवोत्कयितु नवकेलये, सुरभयः शिशिराश्च तडित्वता ।
परिपदे शिखिना घ्नता मुदा, मुमुचिरे मुचिरेण पय कणा ॥६॥
विविधवर्णतडित्पटलीजुषा, पवनपृष्ठचरेण पयोमुचा ।
ध्रुवमजीयत नैकभिदप्रभा-ध्वजवती जवतीव्रतमा चमू ॥७॥
तपनतप्तमवेक्ष्य जगत्तपे, जलधरेण दयाद्रुतचेतसा ।
क्षितिभृतामधिपस्य शिखायल-ध्वनिहित निहितं शिखरे वपुः ॥८॥
कलितभङ्गकलापिगलच्छवि, व्यधित यः प्रथम शितिशृङ्गताम् ।
सलिलशालिवपु विपिनानल-व्यसनगं स नग मुदिरोऽसिचत् ॥९॥
जलधरप्रकरैरसितीकृतो, बहुरसो दिवसोऽत्र विलासिनौ ।
अकलयन्मिलितौ विरहोत्तरं विरतरं रतरंहसि लोलुपौ ॥१०॥
मणिरिवान्तरितो घनवाससा, शुचिरिव च्छुरितो बहुभस्मना ।
अपिहितोऽत्र नवीनपयोभृता, न सविता सवितानमहा बभौ ॥११॥
अविरलासितवारिदसन्तते-रजनयत्यहनीह मनीषिभिः ।
सरसिजोत्करहासविजृम्भणादनुमिता ऽनुमिताऽत्र रविच्छवि ॥१२॥
विभुविशुद्धमनादि निरामयं कलितमायपरात्पवदाविलम् ।
न शुशुभे निचयेन पयोमुचां शवलितं वलितं तमसेव खम् ॥१३॥
किमभिसाररसेन समा सम विषमसायकसाधितमानसा- ।
परिदधु परदर्शनभीरवो, दिगबलागबलाभघनाम्बरम् ॥१४॥

१. अत्र १० श्लोक यावद्द्रुतविलम्बितं छन्दो, यमकं च ।

निबिडवारिदवृन्दतिरोहिता, कुजनतेव बुधव्रजवारिता ।
परुषभापटली नलिनीपते-रुपरता परतापनपाप्मन ॥१५ ॥
रमयतोविदकान्तसमागमा-दिव विदग्धतरं तरुणीगणम् ।
घननरस्विसमीरणसङ्गमा-च्चपलताऽऽपलतानिकुरम्बकम् ॥१६ ॥
हरितपर्णघनासु नवाम्भसामुपगमाद्दधतीष्वतनुं तनुम् ।
त्रुटिदरिद्रविनिद्रसुमश्रिया-मतुलता तु लतास्वलसत्परम् ॥१७ ॥
अलिकुलेन चिरात्स्मरता रसं, सपदि सेविनयोत्सुकचेतसा ।
अधिवन गिरिमल्लिकया स्फुट-त्कुसुमताऽसुमताम्मदकृद्दधे ॥१८ ॥
अतितमा धृतिदुर्विधताधृता, विदलयद्धृदयानि वियोगिनाम् ।
जलधरागसरस्य तु केतकी-नवसुम वसुमञ्जुलमुद्गतम् ॥१९ ॥
सलिलबिन्दुभिरुन्नमनुव्रतं, विहितमाशुग भूरिविलोडनैः ।
धवलपुष्पमियात्स्फुटमागधी नवकुल चकुलं विहसद्वभौ ॥२० ॥
चरणकेसरभासि घनावली-कमलिनीमिलित गमि मानसम् ।
यदिह हसकुल तुहिनाशुभ, शतदल तदलङ्कृतवत्रभ ॥२१ ॥
इह जहर्षतरा रसवित्र कः ? परिसरे परितोऽपि विलोकयन् ।
फलभरैः परिपाकगुरूकृतै-रवनति वनतिन्दुकशाखिन ॥२२ ॥
तपनतापभरेण तपेतप -परवतीव कृशीकृतविग्रहा ।
गिरिणदी सहसा विहिता घनै-रुपरया परया जलसम्पदा ॥२३ ॥
अकृत या स्तरण तृणसन्तति-स्तपभवा सलिलस्य कृशात्मन ।
अतिसमृद्धिमिता तटिनीपयो-भ्रमिहतामिहतामुदवासयत् ॥२४ ॥
जलधरैरसिता परितस्तृणैः स्थगितसर्वपथाऽर्पितसाध्वसा ।
इह चिरेण पुरातनलक्षणै, परिचिताऽरिचिता नगरीव भूः ॥२५ ॥
तड़िदुदञ्चनवारिदगर्जनै, प्रचयिना तमसा च मसीनिभा ।
प्रकृतिविक्लवमानपरिग्रह-स्थिरजनी रजनी समभाययत् ॥२६ ॥
नवमुदीक्ष्य घनं घनमम्बरे, ध्वनयतिस्म मुहुर्मुरलीं हरिः ।
हृतमना कुसुमेषुपराभव-स्तवपुषावपुषा व्रजसुभ्रुवाम् ॥२७ ॥
स्पृशति कर्णतल मुरलीकृते, मनसिजत्वरित तरुणीकुलम् ।
प्रचलितं रभसादवलोकितुं वकरिपु करिपुङ्गवगामि तत् ॥२८ ॥
गिरिधरेण समं विजिहीर्षया, युवतिभिश्चलिताभिरशङ्कितम् ।
श्रुतविवेकनयप्रणयोचित, निजगृहे जगृहे न गुरूदितम् ॥२९ ॥
भियमनाप्नुवतीभिरधिक्षप पथिसहायतयाऽऽयतयाऽतनोः ।
उपसृत प्रमदाभिरहो रहो-वनमितो नमितोद्धृतगोत्रभित् ॥३० ॥

अनुविलोक्य विना सुवलाग्रजा-मुपगता दयिता- स रिससया ।
मधुरनर्मवचोरचनादिभि, सदरमादरमाचरदच्युत ॥३१ ॥
कलयता वहुधा सकला कला, नगभृता रमिता सुचिराय ता. ।
श्रमपय कणमौक्तिकभूषिता, मुमुदिरे मुदिरेण दरोक्षिता ॥३२ ॥
अतुलकेलिविधाभिरतूतुपत्, पशुपवामदृशो मधुसूदन ।
[illegible] ॥३३ ॥

अगमदाधवगत्य गता पुरो घनवन नवनन्दसुतप्रिया ॥३४ ॥
युवतिभिर्विहरन्तमिहाच्युतं, स्वयमवेक्ष्य चुकोपतरामसौ ।
प्रियपराऽसहना परसुभुवा , क्व सहते सह तेन विलासिताम् ।३५ ॥
स्फुटतर दुरपह्नवमञ्जसा, स्वमपराध मसावश्रयस्तदा ।
अतिविभाय निभाल्य पुरस्थिता , विवलिता वलितान्तिकर प्रियाम् ॥३६ ॥
परुपरोषकषायितलोचन-प्रियतमाधिनिराकरणोत्सुक ।
अभिनयन्भयमुक्तिपदु क्षणादनुनय नु नय बुबुधे हरि ॥३७ ॥
जनुरनुग्रहपूतकलावतो, रुचिविर्गीतरमाऽथ कलावती ।
प्रशमनाय रुष रसस शनै, निजगदे जगदेकपटीयसा ॥३८ ॥
विकचसारससारसगुज्ज्वला, इमामुदञ्चय कौतुकिनि ! क्षणम् ।
स्फुरति हेमसमा विषमा तडित् तनुतमाऽनुतमाल-निभाम्बुदम् ॥३९ ॥
[illegible] ॥

ध्वनतिवारिधरे प्रमदोद्धता, विरचयन्ति चिरादपि ताण्डवम् ।
कलय चण्डि ! समेऽपि शिखण्डिन, समरुता मरुताधुतबर्हका ॥४१ ॥
शिखिकदम्बकनर्तनकौतुकी, प्रसभमेति मनस्विनि ! वारिदः ।
गुरुसमीरणसङ्क्रमवेगवद्गतिरय तिरयञ्जगतीतलम् ॥४२ ॥
मुरजमन्दरवोऽञ्जनमेचक, सुदति ! पश्य नभस्सरसि भ्रमन् ।
बिसलताश्चपलाश्च विलोलयन्, कलभता लभतां न कथं घन ॥४३ ॥
सरसि चञ्चुजितस्फुटकिंशुकं रुदितकोकनदे वद किंशुके ।
नहि निराक्रियते नलिनीदल-भ्रमधुरा मधुरारवसम्पदा ॥४४ ॥
सलिलबिन्दुचित- स्फुटकेतकीपरिमलं परित. प्रथयन्नलम् ।
मरुदसौ युवसन्ततसारत- श्रमहरोऽमहरोऽध्वगराजये ॥४५ ॥
पुलकयन्कलिकासु कदम्बक, चुलुकयन् विरहिव्रजधीरताम् ।
वहति सम्पदयश्च सुलोचने ! अनिभृत निभृत दयिताश्रितम् ॥४६ ॥

अभिविसृज्यशनैर्गमनं प्रति-क्षणममी प्रथयन्रभसोद्धतिम् ।
अविरलोन्नतपादपमञ्जसा वनमये नमयेद्घनमारुत ॥४७॥
चरणचञ्चुदलेन मुहुः स्पृशन् श्लथतनूमुपगूहति निर्भरम् ।
शिखियुवाऽनुनयेन तनीयसा, धुतरुषं तरुषण्डगत- प्रियाम् ॥४८ ॥
सुदति ! सा लसतीह सपल्लवा, नवमुपेत्य वपु- प्रसवश्रिया ।
अहह या तपनेन पुराऽऽतपे, वनलताऽनलतापमवापिता ॥४९ ॥
शबलितामवनीमिततस्तृणै-स्तरलिता तटिनी-सलिलागमैः ।
पथि समीक्ष्य जना- स्मृतवल्लभा, विकलिता- कलिता- स्मरसञ्ज्वरैः ॥५० ॥
अविरलाम्बुनिपातमहाहते-र्महिभृता हि भृताऽत्र सहिष्णुता ।
अनुपल खलदुर्वचनक्षते-रिवसता वसता बुधमूर्धनि ॥५१ ।
उपवने पवनेरितभूल्लता, किसलयै- सलयैर्नु युताशयै ।
सललिता ललितालिविलोलनै, र्व्यथयतेऽथ यतेरपि चेतनाम् ॥५२ ॥
कलय तन्वि ! शिखावलपुङ्गवो घनपयोधरवीक्षणसक्षण- ।
मृदुसहासदृशोऽसदृशो रुतै-श्चिरमय रमयंस्तनुते सुखम् ॥५३ ॥
किमु गुरोर्मुदिरादिह शिक्षितं, श्रुतिगिरां पठनं परित प्लवा ।
विदधते शृणु मानधने ! मना-गवटवो वटवो मुदिता यथा ॥५४ ॥
स्मरभटा किमु कामिजयोद्भटा, प्रचुरवर्षणहर्षणशालिनः ।
अधितटं सरसामिह दर्दुरा गुरुचिर रुचिर दधते रुतम् ॥५५ ॥
युवजनस्पृहणीयसमागम, रतिकलाकुशले ! घनवासरम् ।
गमयसि प्रहिले ! किमु हा मुधा, प्रियतमे ! यतमेनमवेहि माम् ॥५६ ॥
भुजयुगेन बलादुपगूहनं, किमु पुरेव न हन्त वितीर्यति ।
अहमहो यदि नाम चिरात्त्वया, ममतया मतयाऽस्मि समाधित- ॥५७ ॥
सरसिजाक्षि ! मयापि सुधारसे सुदति ! तावदधीयत गौरवम् ।
मधुरिमाऽधरबिम्बफलस्य ते, रसनया स न यावदवेद्यत ॥५८ ॥
अधरबिम्बरसासवलोलुपो, ध्रुवमनन्यगतिस्तव किङ्कर ।
स्मितविजृम्भितवीक्षणतो जन, शुचिरसौ चिरसौख्यमिहाञ्चतु ॥५९ ॥
अहह ! मामव तन्व्यधरामृतै-स्तव पुरोऽपि निहन्ति शठो हठात् ।
निरनुकम्पनमुत्कटकम्पन-भ्रमकरो मकरोज्ज्वलकेतन ॥६० ॥
कथमहोललनाजनदुर्वहं, वहसि तन्वि ! मनोऽशनिकर्कशम् ।
कृतकयाऽङ्करुणा रमणस्पृहां, पिदधती दधती स्मरयातनाम् ॥६१ ॥
हिमकरो नलिनञ्च जलाशये, सुभगमानितयाऽनुपमानने ।
वितनुतां कलहं न कथं मिथो, यदयि ते दयिते ! मलिनं मुखम् ॥६२ ॥

अपि निरीक्ष्य मृगाक्षि ! पयोधर-द्युतिमनङ्गशिखावलनर्तिनीम् ।
वहसि तन्वि ! कथं हृदये चिरा-दनवमा नवमानमियद्दृढम् ॥६३ ॥
जलधरीयनवोन्नतिवीक्षण-क्षुभितकामिकलापि-कलध्वनिः ।
प्रणयते शृणु सुन्दरि ! साम्प्रतं, मम मनोऽमयनोभववैकृतम् ॥६४ ॥
कलय वञ्जुलकुञ्जगृह प्रिये ! विरहणाय विविच्य पुरेव नौ ।
तरुणमत्तमयूरमनोहर-स्वरचितं रचितं विधिना स्वयम् ॥६५ ॥
स्मितभयद्वदनच्छविमङ्गना-वलयमौलिमणेऽनवमानने ।
शशधरो भजते नियतक्षय सकलया कलया कलितोऽपि किम् ॥६६ ॥
सुतनु ! पश्य मृगाङ्गनयाप्यहो, पुलकशालि समर्प्य वपुः स्वयम् ।
सफलितो निजनाथमनोरथ-श्चतुरयाऽऽतुरयाचितविज्ञया ॥६७ ॥
कथमये हृदय तव साम्प्रतं, भवति मानमरिग्रहसाग्रहम् ।
जगति सन्ति न ते गगनोन्नते, घनचये नच ये चलचेतस ॥६८ ॥
सफलयाङ्ग मदीयमनोरथं, प्रियतमेऽभिलषामि सह त्वया ।
विहरणं मुखभाविजितस्फुट-त्कमलयाऽमलयामुनसैकते ॥६९ ॥
परिचिनु श्रुतिचुम्बकलोचने ! निजचिरानुचरं रुचिगोचरम् ।
त्वदसमाधरबिम्बलसत्सुधा-रसजुषं सजुषं सुबलस्य माम् ॥७० ॥
मदपराधमवैपि यदि प्रिये ! वितर दण्डमलं विसृज क्रुधम् ।
भुजलतानिगडेन बधान मामनखरैर्नखरैः कुरु च क्षतम् ॥७१ ॥
विरहय ग्रहमाग्रहसौम्यता, सुतनु ! यस्तनुते प्रमदं स्म ते ।
नभसि काननदोलमहोत्सवो, न स मया समयाद्विहितो वहोः ॥७२ ॥
इति भणन्तमनन्तमनन्तरं, समुदिताधिरुदस्रविलोचना ।
मनसिकृत्य तदीयवशीकृते-रियमुपायमुपालभत प्रियम् ॥७३ ॥
इदमवोचत साविदृगच्युतं, प्रणयिनी स्फुरिताधरपल्लवा ।
गरिमलाघवयोरविवेकिनं, स्मरवशं रवशङ्कितकेकिनम् ॥७४ ॥
कितवलाघव ! तद् गृहदेहली-र्भजतु नित्यमलङ्कुरुतां भवान् ।
चटुभरैरबलाकुलवञ्चने, प्रभवता भवताऽऽर्चिपताद्य याः ॥७५ ॥
कपटकोविद ! विश्वसितीह का ? पुनरये विनयाभिनयेन ते ।
नयसि किं विपिने रमणीगणं, न चतुरश्चतुरः प्रहरान्निशाम् ॥७६ ॥
मसृणवाङ्मयपल्लवनादलं, प्रकटमाचरताऽप्यहितं त्वया ।
वचपटिता शठ ! मन्तुविनिह्नवे, कुशलता शलताऽवितथात्पथ ॥७७ ॥
कथमथाश्नतु मोदमये मया, सरलया कितवव्रजवासव ।
गुणकणैरपि वर्जितया भवा-न्नरमणी रमणीगणवल्लभ ॥७८ ॥

अनुनयादपि सा वनमालिनः प्रियतमाऽऽयतमानममुञ्चती ।
निभृतमाप्य तदिङ्गितमन्तरा, ललितयाऽऽललितया समबोध्यत ॥७९ ॥
सुदति ! भावयति ध्रुवमञ्जसा, परिणतः प्रणयस्त्वयि मामद ।
समुचिता परिभूतिरमर्षणे ! न पुरुहूः पुरुहूतजिति प्रिये ॥८० ॥
स्मरधाङ्गनितम्बभराधिके ! शृणु मदुक्तमिदं सखि राधिके ।
अयमहो गुणगर्वितयोषितां, परमया रमयापि निषेवितः ॥८१ ॥
अयि कियद्विफलीक्रियते क्रुधा, ग्रहपरिग्रहसाहसिके त्वया ।
रहसि कान्तपुरेऽपि विलासिनी -प्रियतमोऽयतमोदकरोऽनिलः ॥८२ ॥
पदयुगप्रणतो मदिरेक्षणे ! रतिकलापकलापरमाग्रणीः ।
परिचितोऽपि चिरान्न किमीक्ष्यते, घनवनीनवनीतहरोहरिः ॥८३ ॥
सकलयौवतमानसवासिनि, प्रणिपतत्यपि सानुनयं मुहु ।
गिरिधरे न कृपां कुरुषे कथ, नवतमा वत मानविधास्ति ते ॥८४ ॥
त्वदनृजुभ्रुकुटीक्षणविक्लवः प्रणतिभाक्पदपङ्कजयोरयम् ।
न मनुते नलिनाक्षि ! सुखाकरं स्वभवनं भवनन्दितगोकुल ॥८५ ॥
उपनते मुदिरेऽकृतमन्तुना, प्रियवरेण नताङ्गि ! सहामुना ।
स्मरशरोत्करवर्षणमर्षण-स्थिरमने रमते भवती न किम् ॥८६ ॥
चतुरता-प्रथितेऽद्य दुरासदा, परिगृहाण पतिप्रणतीः सुखम् ।
न विफलीकुरु ते सुहृदामिह, प्रथमयाथ मया हितमीरितम् ॥८७ ॥
इति-सखीवचनेन शुचिस्मिता, प्रियमवेत्य निरागसमञ्जसा ।
स्मरवशा प्रससाद जवेन सा, द्रवरसा वरसानुपते सुता ॥८८ ॥
सहृदयाहृदयात्तरुषा विधु-च्छविमुखी विमुखी रमणातुरा ।
किमधुना मधुना न पराजित, यदतनोदतनो विकृतिं पुन ॥८९ ॥
विशदहृक् स्मितमञ्जरिमञ्जुलं वदनवारिजमुन्नमयन्त्यसौ ।
सरलधीं दयितालिवचोऽमृते-रपरुषाऽपरुषाक्षरमैरयत् ॥९० ॥
दिष्ट्या मदीहितनमा भवतोऽपि दोला-
लीला कलासु कुशल ! स्मृतिमालम्बे ।
तत्किं विलम्बमवलम्ब्य तदर्थमार्त्ता
कादम्बिनी ध्वनिरिय त्वरयत्यजस्रम् ॥९१ ॥
यूथीकदम्बकुटजादिमरन्दहारी,
भारेण मन्थरमयञ्च वहत्समीर ।
उत्तसिताम्बुनवबिन्दुचयोऽत्र भूय ।
प्राणेश ! दर्शयति निश्चितमानुकूल्यम् ॥९२ ॥

इत्थं प्रसन्नदयितावदनेन्दुनिर्यद्-
वाणीसुधामतिधयन्नघभिच्चकोर: ।
आयोजिता प्रथममेव कदम्बकाण्डे
प्रेङ्खोलिकां प्रमदसिन्धुरदर्शयत्ताम् ॥९३ ॥
हिन्दोलिका रचितपल्लवकल्पतल्पा-
मारोहयत्सपरिरम्भमिमां पुरस्तात् ।
सख्यौ च पार्श्वयुगले ललिता-विशाखे
पश्चादसौ स्वयमपि केलिकलाप्रवीण: ॥९४ ॥
सङ्गीतसाहायकमाचरन्त्यावालो नयो सरसजतो विलासे ।
शनैरर्थाचित्यविचारचुञ्चु, सलीलमान्दोलयत स्म दोलाम् ॥९५ ॥
स्वयं लोलान्दोला रभसपरिणाहेन महता
सखीद्वन्द्वेऽमन्द चलयति हरेरिङ्गितवशात् ।
अजस्र त्रस्यन्ती स्मितविलसित कीर्तितनया,
झगित्यङ्कं पङ्करुहमचिरवक्त्रा स निदधौ ॥९६ ॥
दधती किलकिञ्चित न शक्ता, प्रियभक्तालिनिवारणे यदाऽसौ ।
वितताार तदा भियाऽभियुक्ता, धृतिमुक्ता हरये ह्यङ्कपालिम् ॥९७ ॥
तडितेव नवाम्बुदस्तमाल-श्लथया काञ्चनवीरुधेव लोल: ।
वृषभानुतनूजया तदानी-मुपगूढस्तुभेतरा मुरारि: ॥९८ ॥
एवं चिराय दयितानुचरो यथेह
दोलाविलासमनुभूय वने विचित्रम् ।
क्षामामतर्कितगति कलयंस्त्रियामा
भीतो व्रजाधिपतिधाम जगाम कृष्ण: ॥९९ ॥
अयं 'मायादेवी'-सुकृतिपटलीमौलिमहित-
प्रश्री-'विद्यानाथ'-प्रभव-'बदरीनाथ'-रचित: ।
स्फुरद्गीती राधापरिणयमहाकाव्यघटको
मितोरलेन्दुभ्यो[१] यतयमकसर्गो यतिमयात् ॥१०० ॥

इति श्रीराधापरिणयमहाकाव्ये कृष्णाङ्के दोलाविलासो नामोनविंश: सर्ग: ।

१. ऊनविंश ।

॥इति भत्नमूनविंश सर्ग ॥

अथ 'रासोल्लासो' नाम
विंशः सर्गः

अथ[1] विशदसुधाकरास्यबिम्बा, शरदभित शरपाण्डुगण्डपालि ।
विमलतरपयोधरा मुरारि, परिचरितुं रुचिराम्बरा बभासे ॥१॥
उपचितजलदर्तुवीरविद्विड् विजयविजृम्भितमुज्ज्वलं समन्तात् ।
विकचकुमुदपुण्डरीकदम्भा-दनिशमहो शरदो यशश्चकाशे ॥२॥
पुष्पन्धयान् द्विरददानसमानगन्धैः
सन्तर्पयन्नतिसुपर्वतरु कुतश्चित् ।
सप्तच्छन्द परिवृतो विशदैं प्रसूनै-
राच्छादयद् दश दिश. प्रसृतै परागैं ॥३॥
माने जाग्रत्यग्रतो वर्तमाने, तान्ते कान्तेऽतन्वती दृष्टिसृष्टिम् ।
स्फार फुल्लोऽवेल्लयन्मारकोपं, व्यक्तीकुर्वन् कुङ्कुमः पङ्कजाक्षीम् ॥४॥
प्राणत्राण.दुर्घट प्रेक्षमाणा, भृङ्गक्वाणै· पान्थमाख्यान् प्रयाणम् ।
उत्कुर्वाण पञ्चबाणप्रताप, व्याक्रोशोऽभूदप्रमाणन्तु बाणः ॥५॥
दूरान्नभस्वति चिरादुपयाति साय
स्मेरेव तत्क्षणविकासिसितप्रसूनैं ।
आकर्षिणा परिमलेन निकाममेका
शेफालिकाऽलिकुलकौतुकमूलमासीत् ॥६॥
अदृष्टपूर्वं जितविम्बमोष्ठं, नितम्बिनीना नितरा विनिन्दन् ।
लावण्यपूर्णै कुसुमैः सरागै रलङ् कृतोऽराजत बन्धुजीव ॥७॥
स्वर्णानुकीर्णैरिव पद्मरागैः, पुलिन्दमुग्धा निजभालभूषाम् ।
पिशङ्गकिञ्जल्कसनाथमध्यै र्बन्धूकपुष्पैरचयाम्बभूवु ॥८॥
ज्योत्स्नापयोभिरभित परिधौतविश्वे,
लोकप्रिये स्फुरति कोकवियोगहेतौ ।
आमोदि मोदितमधुव्रतराजि फुल्ल,
सौगन्धिक सलिलपूरमलञ्चकार ॥९॥
प्रतिक्षणक्षयत्पयो-वियोजनायतीकृता ।
सिताभवालुकासिता, बभौ तरङ्गिणीतटी ॥१०॥

---

१ सर्गेऽस्मिन्नानाच्छन्दांसि, शरद्रासलीलावर्णन च ।

परागरागभागहो, निकामकामदीपनम् ।
अभूत्पयः पयः प्रभं, सरोजराजिराजितम् ॥११॥
मयूरानुत्सृज्य स्वररुचिरता सारसमगात्,
कदम्बान् विस्मृत्य भ्रमरपटली बाणमगमत् ।
घनान् मुक्त्वा स्वैरप्रचरणरुचिर्भिक्षुमभजत्,
तथा हंसान् हित्वा वत जिगमिषा भूपमवृणोत् ॥१२॥
अभूवन् विपुलाकाराः करिदन्तनिभा दिशः ।
प्रतस्थिरे च वाणिज्य-व्यापृता परितो विशः ॥१३॥
बभौ शशिरुचा व्योम, व्योमकेशवपुर्यथा ।
पयश्च तुहिनस्वच्छं, स्वच्छन्दगतिमत्यजत् ॥१४॥
पान्थानां सह चेतसा प्रतिपदं प्राप प्रसादं पयः
सार्धं कैरवमण्डलेन नितरां तेनुर्विकासं दिशः ।
शोकं प्रोषितभर्तृकाभिरमिलं तापं ययौ भास्करो
जीमूतैश्च समं समञ्जसतमं मौनं दधुः केकिनः ॥१५॥
मुखरश्चपलो घनोऽपि तावद्, विपुलापव्ययतो विनष्टवित्तः ।
मुदिरस्तनितो चलोऽतिवृष्टे-रजलो लाघवमाप मौनिता च ॥१६॥
वितताभसरोवरे विरेजुः परिपूर्णे घनचन्द्रिकाभिरद्भिः ।
उडवः कलिकाः कुमुद्वतीनां, परिवार्यामृतधामबिम्बपुष्पम् ॥१७॥
बन्धौ तडित्वति गतप्रभुते विलीने
लोके विपक्षसितपक्षकलानुरक्ते ।
विस्मृत्य नृत्यमखिलाविकलाविषादा-
दाकुन्वयन्नुचितमेव गिरं मयूराः ॥१८॥
विहाय मौखर्यमलीमसत्वं, शम्पास्थिरश्चञ्चलतां च कामम् ।
प्रतिष्ठितो विष्णुपदेऽवदात-प्रभो विरागादिव वारिवाहः ॥१९॥
यैवस्वताशाकुमुदावतंसः, स्वर्जाह्नवीकूलविलासिहंसः ।
क्षपामुखे चन्दनचन्द्रबिन्दु, र्बभावगस्त्यः प्रभया जितेन्दुः ॥२०॥
सर्वापदे कृतपदः शरदः प्रभावा-
देकान्तकान्तपदमम्मदमाश्रयद्धि ।
कारण्डवैः सहचरीमचिरैर्जलान्ते,
भेरीस्वनोपमकलः कलयाम्बभूवे ॥२१॥

शरदुपगमजागरूकमोद-व्यतिकरलब्धभवोऽप्रवाहि हृद्य ।
कुररकलकलो वियोगभाजा, श्रुतिसुषिरञ्ज्वरमाततान तीव्रम् ॥२२ ॥
उदयिनि तरणौ चिरात्प्रियाप्ते, शरद्युसङ्गमनाच्च केलिलोल ।
अनुपममविराममस्तदोष, प्रमदमथानुबभूव चक्रवाक ॥२३ ॥
वामादृगञ्चलगचञ्चलताऽसिताभा-
गर्वापहारनिपुणो दयितानुवर्ती ।
धन्येन भर्त्यदिशि पूषणि हस्तसस्थे,
सौभाग्यभृ क्वचिदलोक्यत खञ्जरीट ॥२४ ॥
परिचितचरमप्यलिव्रजाय, स्फुटसरसीरुहवृन्दमुन्मरन्दम् ।
व्यतरदिह विचित्रसौरभाढ्य, रसनपराय वचोऽतिग विनोदम् ॥२५ ॥
विसृमरकलकूजितेन हारी, कवलितसारसकेसरोऽतिमाद्यन् ।
सरभसमिह लक्ष्मणोपगूढो, व्यधित सरस्सु च सारसो विलासान् ।२६ ॥
या पल्वलावटतटाकतटेषु शुक्ति
सर्वोऽप्यवेक्षत जन किल तुच्छदृष्ट्या ।
सा भूपमस्तकविभूषणमौक्तिकाना
स्वातीजलाधिगमनेन दधार गर्भम् ॥२७ ॥
अधिशुक्तिनिविश्य भास्वरं, नवरकिशकरसुतामृतम् ।
ननु मौक्तिकता ययौ भवे-दियती स्वातिजले प्रभा कुत ॥२८ ॥
अधिशय्य मृणालमण्डल, झषहिंसाव्यसन समुत्सृजन् ।
दयिताधरचञ्चु-माधुरी, रसयामास बकोऽपि निश्चल ॥२९ ॥
शफर-कमठ-कुम्भिक्रौञ्चकादम्बभद्र-
प्रभृतिषु निदधौ या मूढतिर्यक्ष्वपि स्वाक् ।
मदविकृतिमनूना वल्लभालङ्कृताना
सरसमनुजयूनां सा शरत् किन्न कुर्यात् ॥३० ॥
इन्द्रनीलमणिविस्तृतपट्टे, राजतीव सरलाऽऽयतलेखा ।
सायमायतनतो वहिरेतै, र्दृश्यतेस्म गगने सुरवीथी ॥३१ ॥
पङ्कनिस्सरणचारुभिरद्भि-श्शादशोषसुगमैरपि मार्गैं ।
निर्धनेन गगनेन च नूनं, प्रीतये शरदभूत् पथिकानाम् ॥३२ ॥
क्वचन च परिपाकोपक्रमे शालिमाला
विपुलकणिशकाण्डैः पिङ्गपालाशरोचि ।

अवनिमवनताङ्गी कुर्वती मण्डयन्ती
व्यधित मुदमुदग्रां पश्यतां कर्षकाणाम् ॥३३॥
नवरात्रमहोत्सवेऽम्बिकायाः परितः प्रत्यहमादरेण धन्याः।
विभवोचितसम्भृतिप्रवेकैः विधिसिद्धां सुखमाचरन् सपर्याम् ॥३४॥
विहितोरुमहा महानवम्या, सह योधैः समरोद्धुरा धुरीणाः।
धरणीपतिपुङ्गवाः प्रवीराः, विविधानि स्वयमायुधान्यपूजन् ॥३५॥
अधिदशमि विसृज्य प्राज्यभावेन दुर्गाम्
प्रबलबलसहाया दक्षहस्तात्तखड्गाः।
द्विजवृषभकृताशीराशिना वर्धमानाः
क्वचन विजययात्रां चक्रिरे चक्रपालाः ॥३६॥
वारणैर्गिरिवरैस्तदावृता, तद्बलोद्धतरजश्छलाद् ध्रुवम्।
आरुरोह पृथिवी दिवं जवाद्, वक्तुमुग्रतरयातनां पृथुम् ॥३७॥
कोशनिस्सृतकृपाणजृम्भितं, स्तब्धकार्मुककरालटङ्कृतम्।
सायुगीनभटवल्गितं तथा, कम्पनेक्षकजनानकम्पयत् ॥३८॥
गर्जत्सु द्विरदेषु वाजिवलये हेषाविशेषान् मुहु-
स्तन्वाने, निनदत्सु तूर्यपटहग्रामेषु चानेकशः।
शब्देऽस्मिंस्तुमुले जनश्रुतिपुटं प्रस्फोटयत्यञ्जसा
शङ्के साध्वसबाधितैः फणिवरैश्चक्षुश्श्रवस्त्वं दधे ॥३९॥
उपस्थितायामिषपूर्णिमायामस्तं प्रयाते च सहस्ररश्मौ।
सस्मार रासावलयाय दत्तं, वरं हिमर्तौ व्रजराजसूनुः ॥४०॥
आनन्दयिष्यन् व्रजसुन्दरीणां दृशः कृशाश्रीकृतपुण्डरीकाः।
जगाम वृन्दाविपिनं मुकुन्दश्चन्द्रश्च पूर्वाचलचारुचूडाम् ॥४१॥
हासं याति कुमुद्वतीसमुदये चक्रे चिरं क्रन्दति
ध्वान्ते नश्यति सङ्कुचत्यभिभवादम्भोजिनीमण्डले।
जीवञ्जीवकदम्बके च रभसात्पीयूषमाचामति
क्षोणीं क्षीरनिभप्रभाभिरभितः प्राक्षालयच्चन्द्रमाः ॥४२॥
कुशदलोत्करवृन्तविलैरलं, निपतिताः परितो विपिनावनौ
विटपिमूलनिलीनमपि स्फुटं, विधुकरास्तिमिरं निरकासयन् ॥४३॥
शशिरुचा रजनीं दिवसायितां, श्रितवनीमवलोक्य विशङ्किताः।
न निरगुः क्षुधिता भृशमप्यहो, निजकुलायनटादिह पेचकाः ॥४४॥

व्याधुन्वन् विर हिव्रजस्य हृदय तन्वङ्गगद्राजत
वद्रान् कैरवकोरकेषु मधुपानद्धा करैर्मोचयन् ।
चेतोभि सह यौवतस्य च मनागुद्वेलयन् सागरं
गोविन्दस्य बभूव नर्मसचिव- पूर्णेन्दिरश्चन्दिर ॥४५ ॥
अविरलसम्पतदैन्दवप्रभा-व्यतिकरधौतमलीमसच्छवि- ।
अकलि समीक्ष्य विवेचकैस्तदा, तरणिसुताऽपि चिरस्य जाह्नवी ॥४६ ॥
बहलपिशङ्गमणिस्थलीपत-द्विधुरुचिराशिमवेक्ष्य कुत्रचित् ।
रविकरभासुरवासरभ्रमा-त्रिशि सहसा विचकास पद्मिनी ॥४७ ॥
दलत्कुमुदकोरकस्फुरितसौरभासादन-
श्लथद्वतिनभस्वता सहकृत- स्मरोत्तेजित ।
व्रजेन्द्रतयनान्तराङ्कुरितमात्ररासस्पृहा-
मकन्दलयदिन्दिरानिधिरतन्द्रचन्द्रातप ॥४८ ॥
सविलासरासकुतुकाय हरन्, व्रजहारि हारिणदृशां हृदयम् ।
विततान तानलयपल्लवित, मधुसूदनो मधुरवेणुरवम् ॥४९ ॥
तरुमण्डपप्रतिनिनादगुरु, र्ध्वनिरेष भूमिवलय न परम् ।
अपितु त्रितये जगता जनता-श्रुतिशष्कुलीमसुखयन्नितराम् ॥५० ॥
अन्तस्तत्त्ववशीकृति गुरुजनत्रासस्फुटोच्चाटन
लज्जास्तम्भनमन्यवृत्तिदलन चैतन्यसम्मोहनम् ।
आकर्ण्य विपिने गृहाच्च रजनावाभीरवामभुवा-
मद्वैवाकृत सिद्धमन्मथमनु श्रीकृष्णवेणुस्वन- ॥५१ ॥
मुकुन्देरित वेणुमाकर्णयन्त्या, परानन्दमन्तस्तले भावयन्त्या ।
अरङ्गामिनोऽपि क्षण स्तब्धकाया-स्तरङ्गा बभूवु कलिन्दात्मजाया ॥५२ ॥
तदा मण्डलीभावितैरस्तमानै, श्रिया सम्पदा चोपकार्य्यासमानै- ।
समारब्धतौर्यत्रिकै- कम्प्रमानैर्नभ पूर्णमासीत् सुराणा विमानैः ॥५३ ॥
शरद्राकायोगादपि च हरिवशीनिरामनाद्
द्विधा मोद बिभ्रत्कुमुदकुलनाथोऽमृतनिधि ।
द्रवच्चेता नून क्वचिदकृतपूर्व वत सुधा-
रसासार स्फार करनिकरनालै समकरोत् ॥५४ ॥
पुष्पभार तदा शाखिन सन्नता, पल्लवौघं नभस्वद्विलोलल्लता- ।
स्तब्धकर्णा स्वरोमन्थवृत्ति मृगा-स्तत्यजु किञ्च हिसारसं श्वापदा- ॥५५ ॥

अक्षिपन् पक्षिणः शावकाश्वासन, व्यस्मरन्घस्मरत्वेऽपि लब्ध्वाऽशनम् ।
प्रीतिसिन्धौ निमग्नाश्चिरायाभवन्, नैव निद्रामपि द्रागपि प्राप्नुवन् ॥५६ ॥
घोषं प्राप्य मनस्विगोपललनाकर्णान्तलग्ना रहो-
व्यापारं विपुलैस्तदन्तरमितं सन्दीपयन्ती स्मरम् ।
ता वेगादनुनीय गन्तुमनसः सम्पादयन्ती यथा,
दूतीकृत्यमहो चकार चतुरा वंशीरुतिः कैशवी ॥५७ ॥
प्रथमं पृथुमन्मथभीविधुता, विधुतापकराननपद्मनुता ।
चलिता ललितादिसखीवलिता, वलिताधिकचा वृषभानुसुता ॥५८ ॥
अभिलप्य सम हरिणा, विहृत, हरिणायतदृक् परितो निभृतम् ।
सदनादखिलादतिवेगपरः प्रचचाल ततस्तरुणीनिकरः ॥५९ ॥
नितान्तं सम्भ्रान्ताः पशुपकुलकान्तामृगदृशो
न भूषाव्यत्यासं न च पटविपर्य्यासमविदुः ।
परं स्वैरोदञ्चत्कुसुमशरवैरोदितविपद्-
धुरावृन्दा वृन्दाविपिनमनुगोविन्दमगमन् ॥६० ॥
प्रत्यूहमूहविषयातिगं गृहे, निर्धूय भूयसि मनोरथे स्थिता ।
वंशीरवश्रवणमुग्धचेतसो, हंसीगती रतिरति-प्रयापिता ॥६१ ॥
नीतिं समीक्ष्य विपुलं सभाजयन्, प्रीतिं परीक्षितुमनङ्गविच्युतः ।
कान्तारमण्डलमुपागतास्ततः, कान्तारसादिदमवोचदच्युतः ॥६२ ॥
अये व्रजनतभ्रुवो ध्रुवमपास्य लोकस्थितिं
विधूय गुरुवारणं परिजनानुपेक्ष्याञ्जसा ।
वने निशि वतागता रहसि निस्सहायाः स्फुटं
ब्रुवन्तु कुलबालिकासमुचितः किमेष क्रमः ॥६३ ॥
क्व यूयमोकस्य निमितभीरवः, क्व चैष दोषा घनकाननागमः ।
न शोभते बालकुरङ्गलोचनाः ! कुलाङ्गनानामतिसीम चापलम् ॥६४ ॥
अमूल्यमक्षुल्लमहार्यमक्षयं सुरक्षितं शीलमिहाङ्ग केवलम् ।
अलङ्करोति च्युतदूषणं सदा, विभूषणेभ्योऽप्यधिकं कुलाबलाः ॥६५ ॥
पद्मिन्योऽहिमरोचिषा विरहिताश्चन्द्रेण हीनाः क्षपा
वन्या माधवमन्तरेण सरितस्तोयप्रवाहच्युता ।
केका नूतनवारिवाहविधुरा दानाद्वते सम्पदो
न श्लाघाविषया भवन्ति चपलाः ! शीलं विना चाङ्गनाः ॥६६ ॥

परेण पुंसा निशि सङ्गता रहो, जना विनिन्दन्ति यतो नितम्बिनी ।
तदीदृशं हन्त विसृज्य साहसं, प्रयात यूयं सकलाः स्वमन्दिरम् ॥६७ ॥
उपोढया धीरतया जगद्दयादुदस्य लोकद्वयभित् कुतूहलम् ।
कलङ्कपङ्कादवताऽङ्गनाऽखिलं, शरन्निशानायकनिर्मलं कुलम् ॥६८ ॥
पद्मेक्षणा ! प्रणयिनो न कदापि पूर्ण
प्रेमप्रपाकमपकर्षति विप्रकर्षः ।
इन्दौ रवौ वसति, विष्णुपदेऽन्यथा किं
याति क्षितौ कुमुदिनी नलिनी च मोदम् ॥६९ ॥
इति केशवस्य कथनेन, शिशिरशशिनिष्प्रभानना ।
त्रस्तहरिणशिशुलोलदृशो, दद्दशुर्दशापि वशिका दिशोऽङ्गना ॥७० ॥
अवलोकितुं वदनमस्य, सजलनयनास्तदाऽक्षमा ।
रासरमणगलिताशहृदो, धरणीदृशः कथमपीदमूचिरे ॥७१ ॥
मुरलीरवश्रवणोदितस्मरसञ्ज्वराहतचेतना
सहसाऽवहेलितबन्धुवृन्दगिरो, विमुक्तनिकेतनाः ।
त्वयि कृष्ण ! विश्वपता विहायगता विलासमहारसा
वद नन्दनन्दन ! न पुनर्विजहासि केन कृतागसा ॥७२ ॥
चराचरात्मानमनन्तमेकं, भवन्तमामेवितुमागमो न ।
किमन्वयायस्य भवेत्प्रसोनुमीश कदाचिद् वककजित् ! कलङ्कम् ॥७३ ॥
अङ्गीकरोतु स्वजनं किलास्मान् कस्मादिदानीमवहेलिताङ्गः ।
त्वयाऽप्यधीदास्यमुपास्यते चेत्, तदा गतिः काऽस्ति वदाबलानाम् ॥७४ ॥
इत्थं तासां प्रियपरिभवत्रासशुष्यन्मुखीनां
लीलाक्षीणा प्रणयशबला वाचमाकर्ण्य दीनाम् ।
हृष्यन्नन्तस्तरुणकरुणः कृष्णचन्द्रः महासं
कर्तुं तीर्यत्रिकपरिचितः प्रावृतत्तत्र रासम् ॥७५ ॥
स्पृहितकेलिविधावथसुभुवा गुणनिधावनुकूलति वल्लभे ।
सह मुदश्रुकणैर्जगलुः शुचो विचकसुश्च मुखानि समं हृदा ॥७६ ॥
विगणितायनदूरगमश्रमा मुदनुद्रिगुर्णीकृतविभ्रमा ।
अलमलङ्कृतलास्य कलावला, बभुरिवाप्सरसः परागयला ॥७७ ॥
भूरेवाम्तरणं गर्भमुद्रिगिन ग्मीन वितान नभ
गीतांजोऽनिसयाश्रयश्च पवनामाम्य प्रदीप शशी ।

आसीदुच्छ्रितयामुनोर्मिसरसा सा किञ्च वृन्दाटवी
रम्या रासमहोत्सवे भगवतः कृष्णस्य रङ्गस्थली ॥७८॥
मुत्रामसः कुण्डलशालिगण्डा, लीलास्फुरत्कोमलबाहुदण्डाः ।
रम्भाविशाखाललितासुमित्रामुखा, सखीश्चन्द्रमुखी सचित्राः ॥७९॥
दुरासदाभीष्टविजिष्टमिद्धे दृगम्बुजद्वन्द्वलसन्मुदस्ताः ।
अतिस्निग्धवाक् परिमण्डलेन, क्ष्वेलाप्रगल्भ स परस्परहस्ताः ॥८०॥
व्यावल्गत्कवरी तरङ्गितदृशा स्मेरानना सुन्दरी
शिञ्जानाभरणा सरागचरणाम्भोजापपूर्वप्रभाम् ।
आदायाशु करेऽम्बुजद्युतिहरे प्राणाधिका राधिका
सद्वेश प्रविवेश मध्यमतुलच्छायानव केशव ॥८१॥
त्रिकविवर्तनमम्ममुन्नय, कटितटीभृकुटीनटन मुहुः ।
चरणविन्यसनश्च लयानुग, युवतयो विदधुर्मधुजिन्मुदे ॥८२॥
अतिचिरलमनोरथशोभित-व्रपमवाप्य समीपमुपस्कृता ।
कटिकृशा सुदृशो भृशमापृशान्, गिरिधर गतिभङ्गिभिरङ्गना ॥८३॥
रमणीयकङ्कणकिङ्किणीकरतालनूपुरनिस्वन
कलगीतकल्पितवल्लकीध्वनिकोकिलस्वरलाञ्छनः ।
धुतपाणिपल्लववल्लवप्रमदागणप्रमदावहः
स्मितशालिनो वनमालिनो विललास रासमहामहः ॥८४॥
अवीवदत्काचन तत्र भेरी-मन्या विपञ्चीमितरा मृदङ्गम् ।
शृङ्गं परा नृत्यपरा सुमध्या, मध्याश्रितो नन्दसुतश्च वेणुम् ॥८५॥
ततम्ततं सनानकालोक-मानदमानदनिनादहृद्यम् ।
घन घनं सत्सुषिरं विरेजे, ध्वनद्धारानुगमानमानम् ॥८६॥
रासावलोकन-विलग्नमतिः प्रमादात्
तस्थौ चिरं हिमकरो यदिहाभ्रमध्ये ।
सिक्ताऽमृतै भृंगमर्गी ननु तेन राका
सम्वत्सरार्धपरिमाणमवापदायुः ॥८७॥
मुनिभावितकृष्णरासलीला, प्रशुवनः स्वच्छोनिरस्तमीला ।
अमरा वरवर्गिनीसहाया, ननृतुर्व्योमनि हृष्टलोमकाया ॥८८॥
प्रमदाश्रुपृषत्कदम्बकस्य, प्रमदाश्लेषमवाप्य लास्यभूमौ ।
सहसा सह साधु साधुनादैः मुमुचुर्व्योमचराः प्रसूनराशिम् ॥८९॥